

HERMANN

HESSE

UMIJEĆE DOKOLICE

HERMANN HESSE

Umijeće dokolice

NASLOV IZVORNIKA

Die Kunst des MuBiggangs

Copyright © 1973 by Hermann Hesse.

Umijeće dokolice

Kratka proza iz ostavštine

Kada ne bih uistinu bio vrlo radišan čovjek, kako bih uopće došao na ideju da smišljam hvalospjeve i teorije dokolice. Rođeni, genijalni dokoličari takvo što nikada ne čine.

Hermann Hesse (1928.)

S mojega motrišta, ovi prigodni napisi, koji se svjesno i hotimično služe onim oblikom neobveznoga čavrljanja što ga nazivamo "feljtonom", predstavljaju, kao prvo, tek nevažan dio mojega rada, a kao drugo, ta razigrana, često ironično obojena prigodničarska očitovanja po meni imaju jedan te isti smisao: borbu protiv onoga što u našoj javnosti nazivam hinjenim optimizmom ... borbu protiv europsko-američke pomodne vjere u suverenoga, modernoga čovjeka, koji je tako mnogo postigao ... protiv, doduše, dječje, ali vrlo opasne samodopadnosti bezvjernog i nepromišljenog čovjeka mase u njegovoj lakomislenosti, na-dmenosti, njegovu nedostatku poniznosti, sumnje i odgovornosti. Ovakve riječi ... nisu upućene čovječanstvu, već vremenu, čitateljima novina, masi čija opasnost, smatram, ne leži u manjku vjere u sebe i vlastitu uzvišenost. Često sam zajedno s općenitim upozorenjem na neutemeljenost takve ljudske oholosti također neposredno upozoravao na događaje iz naše najnovije povijesti, na psihičku nepripremljenost i hvastavu lakomislenost s kojom smo pošli u rat, na nesklonost kako naroda tako i pojedinaca da sukrivnju za to traže kod sebe samih.

Hermann Hesse (1932.)

Umijeće dokolice

Poglavlje umjetničke higijene

Kako je i duhovni rad sve više nalikovao nasilnomu industrijskom pogonu bez tradicije i ukusa, a znanost i škola još više se trsile lišiti nas slobode i osobnosti te nam stanje usiljenog, zadihanog pregnuća od malih nogu nametnuti kao ideal, tako je, uz neka druga staromodna umijeća, i umijeće dokolice sve više propadalo, gubilo ugled, padalo u zaborav. Nije da smo u tome ikada bili majstori! Dokoličarenjem razvijenim do umijeća na Zapadu su se uvijek bavili tek bezazleni diletanti.

Utoliko je začudnije -u ovo naše doba kada mnogi čeznutljivo pogledavaju prema Istoku i s podosta napora nastoje uloviti trunku radosti iz Shiraza i Bagdada, malo kulture i tradicije iz Indije i ponešto ozbiljnosti i dubine iz Budhinih svetinja - da malo tko posegne za onim najbližim i pokuša ovladati djelićem čarolije koju, čitajući orijentalne knjige pripovjedaka, osjećamo kako struji iz zdencima rashlađenih dvorišta maurskih palača.

Zašto zapravo toliki među nama u tim knjigama pripovjedaka nalaze neku neobičnu radost i zadovoljstvo, u "Tisuću i jednoj noći", u turskim narodnim pripovijetkama i u sjajnoj "Papagajskoj knjizi", Dekameronu istočnjačke književnosti? Zašto je tako istančan i originalan mlađi pjesnik Paul Ernst u svojoj "Kraljevni Istoka" toliko često slijedio te stare staze? Zastoje Oscar Wilde u svojoj premorenoj mašti tako rado bježao onamo? Želimo li biti iskreni i zanemarimo li onih nekoliko znanstvenih orijentalista, morat ćemo priznati da nam debeli svesci "Tisuću i jedne noći" sadržajno nisu ravni nijednoj Grimmovoj bajci i nijednoj srednjovjekovnoj kršćanskoj sagi. A ipak ih s užitkom čitamo, ubrzo ih zaboravimo da bismo ih zatim s istim zadovoljstvom iznova prečitavali. Kako to? Ta se pojava često pripisuje lijepoj, razvijenoj pripovjednoj umjetnosti Istoka. No time vjerojatno precjenjujemo svoj estetski sud: jer, ako su rijetki, pravi pripovjedački talenti naše vlastite književnosti u nas tako strašno slabo cijenjeni, zašto bismo trčali za strancima? Također, nije riječ ni o radosnome uživanju u umjetnosti pripovijedanja, barem ne viiiin o njemu. U biti, za nju općenito imamo malo smisla; osim otkrivanja sadržaja mi čitajući zapravo tražimo samo psihološke i sentimentalne podražaje.

Pozadina te istočnjačke umjetnosti, koja nas tako snažno očarava, jest orijentalna tromost, ona do umijeća razvijena dokolica, vještina kojom se vlada s mjerom ukusa i u njoj uživa. Arapski pripovjedač na vrhuncu napetosti svoje bajke još uvijek ima napretek vremena do u najsitnije potankosti opisati purpurni kraljevski šator, vezenu i dragim kamenjem nakićenu podsedlicu, vrline derviša ili savršenstva

istinskoga mudraca. Prije negoli kraljeviću ili kraljevni išta dopusti reći, lakim nam potezima dočarava rumenilo i živahne crte njezinih usana, sjaj i oblik lijepih joj bijelih zuba, dražesnost smjelo usplamtjela ili sramežljivo oborena pogleda i pokret njegovane, besprijekorno bijele ruke na kojoj se ružičasti nokti opalnoga sjaja nadmeću s blještavilom prstenja optočena biserjem. A slušatelj ga ne prekida, on ne zna za nestrpljenje i modernu čitalačku halapljivost, on s jednakom revnošću i užitkom sluša o svojstvima nekog starog pustinjaka, o ljubavnim radostima mladića ili o samoubojstvu u nemilost paloga vezira.

Dok čitamo, neprestance nas prati osjećaj čeznuća i zavisti: Ovi ljudi imaju vremena! Vremena napretek! Oni mogu dan i noć potrošiti domišljajući se novim prisposodobama za ljepotu krasotice ili podlost zlikovca! A slušatelji, ako je u podne započeta pripovijest do večer tek napola ispričana, mirno pođu na počinak, pomole se i zahvalni Alahu utonu u san, jer sutra je novi dan. Oni su milijunaši vremena, koji kao da grabe iz neiscrpna zdenca, pa im gubitak jednog sata i dana i tjedna ne znači mnogo. I dok čitamo one beskrajne, isprepletene, čudnovate basne i priče, mi i sami postajemo neobično strpljivi te podlegavši načas velikoj čaroliji ne priželjkujemo kraj - božica dokolice dotakla nas je svojim čarobnim štapićem.

Ono što pokreće mnoge od toga silnoga mnoštva ljudi, koji onedavna tako umorni i ispunjeni vjerom ponovno hodočaste kolijevci čovječanstva padajući pod noge velikomu Konfuciju i velikomu Lao-Ceu, duboka je čežnja za božanskom dokolicom. Što je čarolija boga Bakha, kojom nas lišava briga, stoje slatka, omamljiva slast hašiša naspram beskrajno dubokoga mira pustinjaka koji zasjevši na grebenu planine promatra kruženje svoje sjene i pažljivo slušajući dušom se predaje stalnom, tihom, opojnom ritmu sunaca i mjeseci u kruženju? Kod nas, na jadnom Zapadu, vrijeme smo rastrgali na male i majušne komadiće od kojih svaki još vrijedi jednoga novčića; no tamo, ono nerastrgano još uvijek teče u neprekinutu plimnom valu utajući žed svijeta, neiscrpno poput morske soli i svjetlosti zvijezda.

Strana mi je svaka pomisao da bih našoj industriji i našoj znanosti, koje proždiru osobnosti, htio dati kakav savjet. Ako industrija i znanost više ne trebaju osobnosti, neka ih i nemaju. No mi umjetnici, koji usred velikoga kulturnog bankrota prebivamo na otoku s još donekle podnošljivim životnim uvjetima, mi moramo nastaviti poštivati neke druge zakone. Za nas osobnost nije luksuz, već uvjet opstojnosti, zrak bez kojega nema života, kapital bez kojeg se ne može. Pritom pod umjetnicima podrazumijevam sve one koji nužno žele osjećati vlastito življenje i rast, biti svjesni temelja svoje snage i na njima se izgrađivati po urođenim zakonima, svoj život, dakle, ne svjedočiti obavljanjem neke podređene djelatnosti čija bit i djelovanje nisu u jednako jasnom i smislenom odnosu s temeljima u

kakvom su, kod dobre građevine, svod i zid, krov i stup. No umjetnicima je oduvijek trebala povremena dokolica, dijelom da bi si protumačili novostečena znanja i iskustva i pustili da ono što u njima podsvjesno radi, sazrije, a dijelom da bi, nenamjerno se predajući, uvijek iznova bivali sve bliži prirodnomu, bili ponovno djeca, ponovno se osjetili prijateljem i bratom zemlje, biljke, stijene i oblaka. Nevažno je stvara li tko slike ili stihove ili tek želi uživati u sebi graditelju, pjesniku i stvaratelju, svakomu neminovno uvijek iznova dolaze predasi. Slikar stoji ispred svježije grundirane slike, osjeća da još nema potrebnu sabranost i unutarnji poriv te počinje iskušavati, kolebati se, usiljeno raditi, da bi na posljetku u bijesu ili tuzi sve bacio, pa osjetivši se nesposobnim i nedoraslim dičnomu zadatku te proklinjuci dan kada posta slikarom on zapre radionicu jalan na svakog uličnog pometača kojemu dani prolaze u ugodnoj djelatnosti i miru savjesti. Pjesnik se zbuni pred započetim planom ne nalazeći u njemu više onu veličinu koju je isprva osjećao, iskriža riječi i stranice, ponovno ih napiše, doskora i njih baci u vatru, a od onog, stoje nekoć jasno zrio, sad najednom vidi tek nejasan titraj u maglovitim daljinama, a vlastite mu se strasti i osjećaji najednom čine tričavima, neiskrenima, slučajnima te on od njih bježi isto onako zavideći uličnomu pometaču. 1 tako dalje. Život mnogih umjetnika trećinom se, pa i polovicom sastoji od takvih trenutaka. Samo rijetki iznimni ljudi sposobni su stvarati u neprekinutu tijeku gotovo bez stanke. Tako nastaju naizgled prazne stanke dokolice kojih je vanjski izgled oduvijek izazivao prijezir ili sažaljenje skučenih umova koji ne razumiju umjetnost. Kao što filistar teško može razumjeti kako golem i silno složen posao može stati u jedan jedini stvaralački sat, on isto tako ne može shvatiti zašto jedan toliko šašav umjetnik jednostavno ne nastavi slikati, nizati poteze kista i zašto u miru ne dovrši svoje slike, zašto je, štoviše, tako često nesposoban za daljnji rad, zašto se baca i tone u razmišljanja i na nekoliko dana ili tjedana zatvara svoju radionicu. I samoga umjetnika svaki put iznenade i prevare te stanke i on ponovno upada u iste nevolje i samoga sebe muči sve dok ne shvati da mora poštivati urođene mu zakone i da ga, stoje utješno, jednako često paralizira izobilje kao i umor. U njemu sazrijeva nešto što bi on najradije još danas pretvorio u vidljivo, lijepo djelo, no ono se ne da, nije još zrelo, svoje jedino moguće, najljepše rješenje ono u sebi još nosi kao zagonetku. Ne preostaje, dakle, drugo doli čekanje. Za to čekanje postoje stotine lijepih rasonoda, poglavito usavršavanje u poznavanju djela značajnih prethodnika i suvremenika. Ali nosiš li posvuda sa sobom, kao trn u peti, neriješen dramski zadatak, tad je najčešće neugodno čitati Shakespearea, a muči li i žalosti li te prvi neuspjeh skice za sliku, Tizian će ti vjerojatno biti loša utjeha. Napose mladi ljudi, kojima je "misleći umjetnik"

ideal, smatraju da će vrijeme oteto od umjetnosti najbolje potrošiti razmišljajući, pa se bez cilja i koristi zapleću u duboka mudrovanja, skeptična razmišljanja i ina melankolična raspoloženja.

Ostali, koji se još nisu priključili svetom ratu protiv alkohola, koji i među samim umjetnicima odnedavna ima sve više uspjeha, pronalaze put do mjesta na kojima se toči dobra kapljica.

Oni uživaju moju punu naklonost, jer vino kao pomiritelj, tješitelj, izvor blagosti i snova otmjenije je i ljepše božanstvo od onoga u što nas u zadnje vrijeme njegovi brojni neprijatelji žele uvjeriti. Ali ono nije za svakoga. Voljeti ga umjetnički i mudro, u njem uživati, a laskavi mu jezik razumjeti u svoj njegovoj nježnosti, za to čovjek, skoro kao i za druge umjetnosti, mora imati prirodnoga dara, a čak i tad mu je potrebno školovanje i ne slijedi li dobru tradiciju, rijetko će dosegnuti savršenstvo. Čak i kada bi bio odabranik, upravo će u neplodna vremena o kojima govorimo, rijetko u džepu imati dovoljno novca za pravo štovanje nekoga božanstva.

I kako da sada između tih dviju opasnosti - rada preko volje i u zlo doba, i u misli utonule, obeshrabrujuće praznine - kako da umjetnik spasi i tijelo i dušu?

Druženje, sport, putovanja i slično, rasonode su koje u takvim situacijama ne pomažu i djelomice u obzir dolaze samo za imućne, a u njih se ubrajati nikada nije bila ambicija umjetnika. A i sestrinske umjetnosti obično u zla vremena jedna drugu ostavljaju na cjedilu: pjesnik koji pati zbog nekog neriješenog zadatka, veoma će rijetko u slikara ili slikar u glazbenika pronaći i, svoj mir i ravnotežu. Jer uživati duboko i potpuno umjetnik može samo u jasna, stvaralačka vremena, dok mu se sada u njegovim i nedaćama svaka umjetnost čini ili suhoparnom i blijedom ili pak ubitačno nadmoćnom. Povremeno obeshrabrenoga i bespomoćnoga sat Beethovena može jednako lako dokrajčiti kao i ozdraviti.

Tu je točka na kojoj mi bolno nedostaje solidnom tradicijom ustaljeno i profinjeno umijeće ljenčarenja i gdje moja inače bezgrešno germanska ćud sa zavišću i čežnjom pogledava prema majčinskoj Aziji u kojoj je jedna pradavna vježba uspjela u prividno bezoblično stanje vegetiranja i nerada unijeti neki ritam koji raščlanjuje i oplemenjuje. Mogu bez okolišanja reći da sam mnogo vremena potrošio na eksperimentalno bavljenje problemom toga umijeća. Iskustva koja sam pritom stekao moram sačuvati za kasniju, posebnu prigodu - neka zasad bude dostatna moja tvrdnja da sam, primjerice, naučio u kritičnim se vremenima metodično i s velikim užitkom baviti neradom. No da se mogući umjetnici među čitateljima, umjesto da se sami prihvate metodičnoga ljenčarenja, ne bi razočarano odvratili kao od kakva šarlatana, dat ću još u nekoliko rečenica pregled svoga vlastitoga prvog naukovanja u hramu toga umijeća.

1. Jednoga dana, gonjen mračnom slutnjom, iz knjižnice donesoh

najpotpunija njemačka izdanja "Tisuću ijedne noći" i "Putovanja Sajida Batthala", stadoh ih čitati i nakon početnoga kratkog užitka, otprilike nakon jednoga dana, shvatih da su mi obje dosadne.

2. Domišljajući se razlozima tog neuspjeha, naposljetku spoznah da se u tim knjigama dokraja smije uživati samo ležeći ili sjedeći na podu. Uspravni zapadnjački stolac lišava ih svakog djelovanja. Pritom sam, usput, po prvi put postao svjestan potpuno drugačijega pogleda na prostor i stvari koji čovjek ima iz ležećeg položaja ili čučnja.

3. Uskoro otkrih da se djelovanje orijentalnog ozračja udvostručavalo kada bih, umjesto da sam čitam, drugima davao da mi čitaju (pri čemu je nužno da i čitač leži ili čučni).

4. To sada racionalno bavljenje čitanjem uskoro je stvorilo osjećaj rezignirana slušatelja i on me osposobio da nakon kratkog vremena i bez čitanja mogu satima mirovati i svoju pozornost zaokupiti prividnim sitnicama (zakonitostima leta mušica, ritmikom čestica prašine ulovljenih u sunčanoj zraci, melodikom svjetlosnih valova itd.). To je urodilo sve većom začuđenošću nad mnoštvom zbivanja i umirujućim, potpunim zaboravom sebe samoga čime se stječe osnova za blagotvoran i nikada dosadan far niente. Bio je to početak. Drugi će izabrati neke druge putove da bi iz svjesnoga života utonuli u umjetnicima toliko nužne i teško ostvarive sate samozaborava. Kada bi ovaj moj poticaj od nekog možda postojećeg zapadnjačkog majstora dokolice izmamio da progovori o svome sustavu, ispunio bi mi žarku želju.

(1904.)

O putovanju

Kada su mi predložili da nešto napišem o poeziji putovanja, u prvi mi se mah učinilo primamljivim da jednom od srca nagrdim sve gadosti suvremenog turizma, besmisleni opsjednutost putovanjem kao takvim, moderne, puste hotele, strane gradove poput Interlakena, Engleze i Berlince, unakažem i beskrajno skupi badenski Schwarzwald, odurne velegradane koji u Alpama hoće živjeti kao kod kuće, teniske terene Luzerna, gostioničare, konobare, hotelske običaje i cijene, patvorena domaća vina i narodne nošnje. No, kada jednom zgodom u vlaku između Verone i Padove nekoj njemačkoj obitelji ne uskratih svoja zapažanja o toj temi, oni me uljudno i hladno zamoliše da šutim; a kad sam drugom zgodom u Luzernu plj usnuo pokvarenog konobara, tada ne bijah zamoljen, već fizički prisiljen da nelijepo se žureći napustim gostionicu. Od tog doba naučio sam se svladavati.

Također mi pada na um da sam zapravo na svim svoj im kraćim putovanjima bio sasvim zadovoljan i sa svakog puta donio veće ili manje blago. Pa čemu onda grditi?

O pitanju, kako suvremen čovjek treba putovati, ima mnogo knjiga i knjižica, ali, koliko znam, ne i dobrih. Kada netko kreće na put radi razonode, zapravo bi trebao znati što čini i zašto to čini. Današnji putujući građanin to ne zna. On putuje jer je ljeti u gradu prevruće. Putuje jer se nada da će se promjenom zraka, pogledom na druge krajeve i ljude odmoriti od naporna posla. On putuje u planine jer ga mori neka nejasna čežnja, neshvaćena žudnja za prirodom, zemljom i raslinjem; putuje u Rim jer je to dio opće kulture. No on putuje uglavnom zato jer putuju i svi njegovi rođaci i susjedi, jer se poslije o tome može pričati i hvastati se, jer je to u modi i jer se poslije, kod kuće, čovjek opet osjeća tako ugodno.

Sve su to, istina, shvatljivi i čestiti motivi. No zašto gospodin Krakauer putuje u Berchtesgaden, gospodin Miiller u Graubunden, gospođa Schilling u Sankt Blasien? Gospodin Krakauer to čini jer ima mnogo poznanika koji također uvijek odlaze u Berchtesgaden, gospodin Miiller zna daje Graubiinden daleko od Berlina i da je u modi, a gospođa je Schilling čula daje zrak u Sankt Blasien veoma dobar. Sve troje moglo bi zamijeniti svoje putne planove i rute, i ništa se ne bi promijenilo. Poznanike možeš svugdje imati, novca se možeš svugdje riješiti, a Europa je neizmjereno bogata mjestima s dobrim zrakom. Zašto, dakle, upravo Berchtesgaden? Ili Sankt Blasien? U tom je pogreška. Putovanje bi uvijek trebalo značiti doživljaj, a doživjeti nešto vrijedno čovjek može samo u krajevima s kojima je duševno povezan. Povremen lijep izlet, vesela večer u vrtu restorana, vožnja parobrodom po jezeru nisu po sebi nikakvi doživljaji, nikakva

obogaćenja našega života, nikakvi trajnom snagom djelotvorni poticaji. Oni to mogu postati, ali ne za gospodu Krakauera i Mullera. Možda za te ljude uopće nema mjesta na Zemlji s kojim imaju prisnije odnose. Nema za njih zemlje, obale ili otoka, nema gore, nema staroga grada koji ih privlači snagom slutnje, kojega im prizor ispunja najdraže snove i upoznavanje kojega za njih znači skupljanje blaga. Usprkos tomu oni bi mogli putovati sretnije i ljepše, kada se već mora putovati. Prije puta bi se, pa makar samo na zemljovidu, morali barem površno upoznati s bitnim značajkama države i mjesta u koje putuju, te u kojem su odnosu njihov smještaj, konfiguracija tla, klima i narod prema zavičaju putnika i njegovoj uobičajenoj okolini. A tijekom boravka u stranome mjestu morali bi pokušati uživjeti se u osobitosti kraja. Morali bi se ne samo u prolazu diviti planinama, vodopadima i gradovima kao efektnim prizorima, već naučiti svakoga od njih na njegovu mjestu prepoznavati kao nužnog, doraslog i stoga lijepog.

Tko za to ima dobru volju, lako će sam otkriti jednostavne tajne umijeća putovanja. On neće poželjeti u Sirakuzi piti munchensko pivo te, dobije li ga uopće, još primijetiti kako je bljutavo i skupo. On neće putovati u strane zemlje, a da barem donekle ne razumije njihov jezik. Krajolik, ljude, običaje, kuhinju i vina tuđine on neće mjeriti mjerilima svojega zavičaja i željeti da Venecijanac bude odrješitiji, Napolitanac tiši, stanovnici Berna da su ljubazniji, daje chianti malo slađi, Rivijera prohladnija, a obala laguna strmija. Svoj način života on će pokušati prilagoditi običajima i značajkama mjesta, pa će u Grindelwaldu ustajati rano, a u Rimu kasno itd. A napose će svugdje nastojati približiti se narodu i razumjeti ga. On se, dakle, neće kretati u društvu međunarodnih putnika, neće odsjedati u međunarodnim hotelima, već u gostionicama u kojima su gostioničari i osoblje domaći ljudi, ili još bolje - privatno kod ljudi u čijem će kućnome životu naći sliku života naroda. Bilo bi neizrecivo smiješno kada bi putnik u Africi htio uzjahati na devu u redingotu i cilindru. Ali se smatra sasvim normalnim da se u Zermattu ili Wengenu nose pariški kostimi, u francuskim gradovima govori njemački, u Goschenenu pije rajnsko vino, a u Orvietu jedu ista jela kao u Leipzigu. Upitaš li tu vrstu putnika o Bernskim Alpama, srdito će govoriti o visokim cijenama brdske željeznice Jungfrau, a navedeš li ih da govore o Siciliji, saznat ćeš da tamo nema grijanih soba, ali da u Taormini možeš naći izvrsnu francusku kuhinju. Upitaš li ih za tamošnji puk i život, pričat će ti kako se tamo nose beskrajno smiješne nošnje i govori potpuno nerazumljiv dijalekt.

Dosta o tome. Ta želio sam govoriti o ljepoti putovanja, a ne o nerazboritosti većine putnika.

Poezija putovanja nije u odmoru od domaće jednoličnosti, od posla i

nedaća, nije u slučajnome susretu s drugim ljudima i promatranju drugih slika. Ona nije ni u zadovoljenju znatiželje. Ona je u doživljaju, to jest u vlastitu obogaćenju, u organskome usvajanju novostečenoga, u porastu našega razumijevanja za jedinstvo u raznolikosti, za tu veliku pređu od Zemlje i čovječanstva, u ponovnom otkrivanju drevnih istina i zakona u posve novim okolnostima. Tu pripada i ono što bih posebno želio nazvati romantikom putovanja: mnogovrsnost dojmova, neprestano radosno ili tjeskobno iščekivanje iznenađenja, posebice užitak u ophođenju s ljudima koji su nam novi i strani. Pogled kojim portir ili konobar odmjerava gosta isti je u Berlinu i u Palermu, no nećeš zaboraviti pogled retijskoga pastirčeta kojega si iznenadio na nekom pašnjaku Graubimdena. Nećeš zaboraviti ni malu obitelj u Pistoji kod koje si jednom zgodom proboravio dva tjedna. Možda ćeš zaboraviti imena, nećeš se više točno sjećati malih sudbina i briga tih ljudi, no nikada nećeš zaboraviti kako si se u nekom sretnom času najprije zbližio s djecom, zatim s blijedom ženicom, a onda s mužem ili djedom. Jer s njima nisi morao razgovarati o dobro poznatim stvarima, nisi se morao nadovezivati na stare i zajedničke teme, bio si im tako nov i stran kao i oni tebi i morao si odložiti konvencionalnost, crpsti iz sebe sama i vratiti se korijenima vlastita bića kako bi im imao što za reći. S njima si možda govorio o sitnicama, ali si govorio kao čovjek s čovjekom, opipavajući i ispitujući, sa željom da donekle naučiš razumjeti te strane ljude, da osvojiš i sa sobom poneseš djelić njihova bića i života.

Tko u stranim krajolicima i gradovima ne traži samo slavne i uočljive stvari, već u sebi žudi shvatiti i prigrliti onu dublju bit, u njegovu će sjećanju najčešće slučajnosti i sitnice imati posve osobit sjaj. Kada pomislim na Firencu, prva slika koju vidim nije katedrala ili stara palača sinjorije, već jezerce sa zlatnim ribicama u Giardino Boboli u kojem sam svoga prvoga firentinskog popodneva razgovarao s nekolicinom žena i njihove djece, prvi puta čuo firentinski jezik i taj iz mnogih mi knjiga tako poznati grad po prvi puta osjetio kao nešto stvarno i živo s čime sam mogao razgovarati i što sam rukama mogao dotaknuti. Katedrala i stara palača i sve znamenitosti Firenze nisu mi zbog toga promakle, vjerujem da sam ih bolje doživio i srdačnije usvojio, nego mnogi revni turisti s bedekerom u ruci. Iz niza malih, sporednih doživljaja sve mi se to sklapa u pouzdanu i jedinstvenu cjelinu, pa i ako sam zaboravio pokoju lijepu sliku iz galerije Uffizi, u sjećanju mi ostadoše večeri provedene s domaćicom u kuhinji i noći što ih probdjev u malim vinarama razgovarajući s mladićima i muškarcima. Sjećam se i pričljiva krojača iz predgrađa koji je pred svojim kućnim vratima na meni krpao poderane hlače i pritom držao vatrene političke govore, pjevušio operne arije i vesele pučke pjesmice. Takve se sitnice

nerijetko pretvore u samu srž vrijednih uspomena. A budući da sam se tamo potukao s mladićem zaljubljenim u gostioničarevu kćer, lijepi mi je gradić Zofmgen ostao nezaboravan unatoč kratkoći mojega boravka od samo dva sata. Dražesno selo Hammerstein, južno od badenskoga Blauena, ne bi mi sa svojim krovovima i uličicama tako jasno i lijepo ostalo u sjećanju da na njega ne naletjeli jedne kasne večeri nakon dugoga, nemiloga tumananja šumom. Zakrenuvši iza izbočine brijega spazih najednom, sasvim neočekivano, u dolini ispred sebe selo, tiho i usnulo, zbijenih kućica, a iza njega Mjesec na izlasku. Da sam stigao udobnom cestom i kroza nj propješačio, ne bih se više ničega sjećao. No ovako, u njemu ostadoh tek sat vremena, ali ga za cijeli život upamtili kao ubavu, milu sliku. A sa slikom seoca čuvam i živu predodžbu o tom cijelom, osebnom krajobrazu.

Tko je ikada u mlađim godinama s malo novca i bez prtljage propješačio dobar komad puta, ovi su mu dojmovi dobro znani. Dobro se pamti noć provedena u polju djeteline ili na svježem sijenu, komadić kruha ili sira isprošen u alpskoj pastirskoj kolibi, iznenadan ulazak u gostionicu u kojoj se slavi seosko vjenčanje i poziv da se slavlju pridružiš. Ne treba, međutim, zbog slučaja zaboraviti bit, zbog romantike poeziju. Prepustiti se putu da te vodi pouzdavši se u sretan slučaj zacijelo je dobra praksa, no svako putovanje, treba li biti na radost i u dubljemu smislu značiti doživljaj, mora imati čvrst, određen sadržaj i smisao. Grešno je i smiješno potucati se iz puke dosade i tupe znatiželje po zemljama kojih unutrašnje biće čovjeku jest i ostaje strano i neprivačno. Poput prijateljstva ili ljubavi koju čovjek njeguje i za nju se žrtvuje, poput knjige koju brižljivo odabire, kupuje i čita, i svako putovanje radi razonode ili studijsko putovanje mora značiti ljubav, predanost i volju za učenjem. Svrha mu mora biti da neku zemlju i narod, grad ili krajobraz učini duševnim blagom putnika, a on s ljubavlju i predanošću mora osluškiivati tuđinu i ustrajno pronicati u tajnu njezina bića. Imućni kobasičar, koji iz hvastavosti i pogrešnoga poimanja obrazovanosti odlazi u Pariz i Rim nema ništa od toga. No tko je u nizu dugih, uzavrelih mladalačkih godina u sebi nosio čežnju za Alpama ili morem ili starim talijanskim gradovima i napokon jedva prištedio nešto vremena i novaca za putovanje, taj će svaki miljokaz i svaki sunčani, ružama penjačicama obrasli samostanski zid i svaki snježni vrh i morski predio tuđine sa strašću prigrliti i ne puštati od sebe prije negoli je razumio jezik tih stvari, prije nego mu je mrtvilo oživjelo i muk progovorio. On će u jednome danu imati neizmerno više doživljaja i užitaka, negoli pomodni putnik u nekoliko godina, i za cijeli će život ponijeti bogatstvo radosti i razumijevanja i sretnog zasićenja.

Tko ne mora štedjeti novac i vrijeme, a putuje rado, nagonska bi mu potreba morala biti da one zemlje, u kojima naslućuje zanimljivosti

za svoje oko i srce, usvaja dio po dio i u polaganom učenju i uživanju osvaja djelić svijeta, da u mnogim zemljama pusti korijenje i s istoka i zapada skuplja kamenje za lijepu zgradu cjelovitog razumijevanja Zemlje i njezina života.

Meni je jasno da se većina naših današnjih turista sastoji iz umornih građana koji ne žude ni za čim drugim doli da na trenutak očute osvježavajuću i utješnu blizinu prirodnoga života. O "prirodi" oni rado govore gajeći prema njoj neku dijelom plahu, dijelom pokroviteljsku ljubav. No gdje ju traže i koliki ju pronalaze? Vrlo je raširena zabluda da treba samo otputovati na neko lijepo mjesto da bi se bilo bliže "prirodi" i okusilo njezinu snagu i utjehu. Ta jasno je da žitelju velegrada, koji bježi od vrelih ulica, svježina i čistoća morskoga ili planinskoga zraka mora činiti dobro. Time se on zadovolji. Osjeti se svježijim, dublje diše, bolje spava i zahvalan se vraća domu vjerujući daje stvarno uživao u "prirodi" i da ju je upio. On ne zna daje od nje primio i razumio tek ono najpovršnije, najnebitnije, a daje ono najbolje ostavio zapretano na putu. On ne zna gledati, tražiti, putovati.

Potpuno je pogrešno uvjerenje daje mnogo jednostavnije i lakše u sebe primiti djelić Švicarske ili Tirola, Sjevernoga mora ili Schwarzwalda, nego steći solidnu predodžbu o Firenci ili Sieni. Ljudi, kojima je od Firence u sjećanju ostao tek toranj palače Vecchio i kupola katedrale, također će sa Schlierseea ponijeti tek obrise Wendelsteina, a iz Luzerna sliku Pilatusa i magličastu modrinu jezera da bi nakon samo nekoliko tjedana pravim duševnim bogatstvima oskudijevali isto kao i prije. Priroda se čovjeku isto onako malo prostire pod noge kao i kultura i umjetnost i upravo od neškolorana građanina iziskuje beskrajnu požrtvovnost prije negoli mu se otkrije i preda.

Lijepo je željeznicom ili poštanskom kočijom putovati preko Gottharda, Brennera ili Simplona i lijepo je putovati Rivijerom od Genove do Livorna ili brodom od Venecije do Chioggie. No od takvih dojmova rijetko kada ostane pouzdan trag. Samo su iznimno profinjeni ljudi istančanih osjećaja sposobni letimice, u prolazu, uočiti značajke nekoga većeg krajolika i sačuvati ih. Većini ostane tek općenit dojam morskoga zraka, modrine vode i obrisa obala, a i on uskoro izblijedi poput sjećanja na kazališnu sliku. Tako je gotovo sa svim sudionicima u omiljenim društvenim putovanjima Sredozemljem. Čovjek ne mora htjeti sve vidjeti i poznavati. Tko je temeljito prokrstaro dvjema planinama i dolinama švicarskih Alpa, bolje poznaje Švicarsku od onoga koji je u isto vrijeme s putnom kartom za kružno putovanje obišao cijelu zemlju. Bio sam valjda pet puta u Luzernu i Vitznauu, a da Vierwaldstattersko jezero još uvijek nisam bio intimno shvatio sve dok na njemu ne provedoh sedam samotnih dana u čamcu na vesla, dok ne zađoh u svaku uvalu i ne iskušah svaku

perspektivu. Otada mi ono pripada, otada u bilo kojem času mogu bez slika i zemljovida nepogrešivo zamisliti svaki njegov djelić i iznova voljeti i uživati u obliku i vegetaciji obala, izgledu i visini planina, svakom selu s crkvenim zvonikom i pristaništem, u bojama i odrazima vode u svako doba dana. Na temelju tih osjetimo jasnih predodžaba mogao sam zatim razumjeti i tamošnje ljude, razlikovati i razumjeti ponašanje i dijalekte obalnih sela, tipična lica i prezimena, karakter i povijest pojedinih gradića i kantona.

A venecijanska laguna, usprkos mojoj velikoj ljubavi prema tom gradu, bila bi mi još i danas neobičan, čudnovat, neshvatljiv kuriozitet, da nisam jednom zgodom, umoran od tupoga buljenja, osam dana i noći dijelio barku, kruh i krevet nekog ribara s Torcella. Veslao sam uz otoke, s mrežom u ruci gacao muljevitim sprudovima, upoznao vodu, biljni i životinjski svijet lagune, disao i promatrao njezin osobit zrak. Otada mi je bliska i prisna. Tih osam dana možda sam mogao upotrijebiti za Tiziana i Veronesea, no u toj sam ribarskoj barci sa zlatnosmeđim trokutastim jedrom naučio bolje razumijevati Tiziana i Veronesa, nego u Akademiji i Duždevoj palači. I ne samo tih nekoliko slika, nego i cijela Venecija sad mi više nije tek lijepa i tjeskobna zagonetka, već mnogo ljepša zbilja koja mi pripada i na koju imam pravo kao osoba koja ju razumije.

Od pasivna promatranja zlatnožutoga sunčanog predvečerja i bezbrižna, lagodna udisanja lakog, čistog planinskog zraka pa do intimna razumijevanja prirode i krajobraza dalek je još put. Predivno je lijeno i spokojno satima ležkariti ispružen na toploj sunčanoj livadi. No cjelovit i stoput dublji i plemenitiji jest užitak onoga kojemu je ta livada, s potokom i gorom, jošikom i vrletnim planinskim visovima prisna, dobro poznat komad zemlje. Iz takva komadića tla iščitati njegove zakone, prozreti nužnost njegova oblikovanja i vegetacije i osjetiti njihovu vezu s poviješću, temperamentom, načinom gradnje i govora i nošnjom domaćega naroda, to iziskuje ljubav, predanost, vježbu. No takvi se naponi isplate. U zemlji koju si s mnogo truda i ljubavi upoznao i usvojio, svaka livada i svaka hrid na kojoj otpočineš odaje ti sve svoje tajne krijepeći te snagama koje drugima ne daje.

Kažete da ne može baš svatko krpicu zemlje, na kojoj živi jedan tjedan, proučavati kao geolog, povjesničar, dijalektolog, botaničar i ekonomist. Naravno da ne. Stvar je u osjećaju, ne u poznavanju imena. Znanost još nikoga nije usrećila. Tko, međutim, osjeća potrebu da ne čini prazne korake, da se neprestano čuti živim dijelom cjeline, utkanim u zbivanja svijeta, taj brzo počinje primjećivati sve ono posebno, izvorno, samobitno. On će posvuda u zemlji, drveću, planinskim oblicima, životinjama i ljudima neke zemlje osjetiti ono zajedničko i tomu se prikloniti umjesto da trči za slučajnostima. Uvidjet će da se to zajedničko i tipično očituje i u najnježnijem

cvijetu, u najistančanijim nijansama boje zraka, u najsitnijim razlikama narječja, građevinskih oblika, pučkih plesova i pjesama, i već prema prirodnoj sklonosti neka će mu pučka pošalica ili miris lišća, crkveni zvonik ili kakav sićušan rijedak cvjetić postati formulom kojom jezgrovito i pouzdano može obuhvatiti čitavu bit nekog krajobraza. A takve se formule ne zaboravljaju.

Dosta o tome. Još bih samo htio reći da ne vjerujem u neku posebnu "nadarenost za putovanje" o kojoj se često govori. Ljudi kojima na putovanjima strane stvari na brz i ugodan način postaju bliske i koji znaju zapažati sve stoje izvorno i vrijedno, to su isti oni koji su u životu općenito spoznali smisao i znaju slijediti svoju zvijezdu. Snažna čežnja za vrelima života, žudnja da se osjete prisnima i sjedinjenima sa svim što živi, stvara i stasa, njihov je ključ za tajne svijeta za kojima oni požudno i radosno tragaju ne samo na putovanjima u daleke zemlje, već isto tako i u ritmu svakodnevnog života i doživljaja.

(1904.)

Pokućar

Grbavi stari pokućar, bez kojega ne mogu ni zamisliti Sokolsku ulicu, naš gradić i svoje dječastvo, bijaše zagonetan ćovjek o ćijoj su starosti i prošlosti kolala tek mutna nagaćanja. Kako već desecima godina nije imao ni graćanskoga imena, već naši oćevi ne nazivahu ga nikada drukćije doli mitskim imenom Brenta Brenta Periprah. Premda je naša kuća bila prostrana, lijepa i gospodska, stajala je samo desetak koraka od jednoga mraćnoga zakutka u koji su se slijevale neke od najjadnijih siromaćskih ulićica. Kada bi izbio tifus, to se uvijek tamo dogaćalo; kad bi se usred noći prolomila pijana graja i kletva, a gradski policajci, polako i bojaćljivo, stizali u paru, to je opet bilo tamo. Ako se dogodilo ubojstvo ili kakva druga strahota, i tada je to bilo tamo. A Sokolska ulica, najuća i najmraćnija od svijuu, posebno me oćaravala i snaćno privlaćila, premda su je od vrha do dna nastavali sve sami neprijatelji. U njoj su stanovali ćak i neki najstraćniji meću njima. Valja znati da su u Gerbesauu od pamtivijeka vladali razdor i krvava zavada izmeću ućenika klasićne i pućke škole, a ja, naravno, bijah klasićar. U onoj mraćnoj ulićici ćesto su me gaćali kamenjem, a nerijetko sam znao zaraditi i gadan udarac u glavu i leća, ali ga i zadati i time se ponositi. Osobito sam postolarovu sinćiću i dvama mesarovim dugonjama malo ćešće pokazivao zube, a oni su bili protivnici od imena i znaćaja. Tom, dakle, zlohudom ulićicom kretao se Brenta Brenta kad god bi sa svojim malim limenim kolicima stigao u Gerbesau, a to je bilo ćesto. Brenta je zapravo bio samo robustan patuljak dugih i pomalo iskrivljenih udova i priglupo lukavih oćiju, odjeven otrcano, a opet s nekom ironićnom uljudnoćću. Od vjećnoga guranja kolica leća mu se pogrbiše, a hod postade trapav i tećak. Nikada se nije znalo ima li bradu ili ne, jer uvijek je izgledao kao prije tjedan dana obrijan. Onom se zloćudnom ulićicom kretao tako sigurno kao da je u njoj roćen, a moćda je i bio, premda smo ga oduvijek smatrali strancem. Zalazio je u one visoke mraćne kuće s niskim vratima, pojavljivao na nekom od visokih prozora, zatim nestajao u vlaćnim, crnim, knvudavim hodnicima te dovikivao, prićaio i dobacivao psovke u sve prizemne i podrumske prozore. Rukovao se sa svim onim ostarjelim, lijenim, prljavim mućkarcima, udvarao se prostim, raććupanim, zapućenim ženetinama i poimence poznavao hrpu drske, bućne, plavokose djećice. Penjao se i spuštao, ulazio i izlazio, a u odjeći, kretnjama i govoru imao jak lokalni vonj mraćnoga polusvijeta koji me ugodnom jezom privlaćio, ali mi usprkos bliskom susjedstvu ipak ostajao neobićno stran i nedokućiv.

Mi prijatelji stajali bismo na kraju ulice, čekali da se pokućar pojavi i svaki puta za njim u svim tonalitetima dobacivali stari borbeni poklič: Brenta Brenta Periprah! Najčešće bi mirno produžio prijezirno nam se cereći; no katkada bi osluškujući zastao, nezgrapnu glavu okrenuo prema nama opako nas gledajući te, suzdržavajući bijes, lagano zavukao ruku u duboki džep svoga kaputa čineći tako vrlo podmuklu i prijeteću gestu.

Taj pogled i ta kretnja široke smeđe ruke bili su krivi što sam više puta usnio Brentu Brentu. Snovi su, pak, bili krivi što sam na staroga pokućara često mislio, bojao ga se i prema njemu gajio neki čudan, tajanstven odnos o kojem on, dakako, ništa nije znao. Naime, ti su snovi uvijek imali nešto uzbudljivo jezovito i tištali me poput more. Čas sam vidio Brentu Brentu kako poseže u svoj duboki džep i vadi duge oštre noževe, a ja, kao prikovan, ne mičem se s mjesta dok mi se u smrtnome strahu ježi kosa na glavi. Čas bih ga vidio gdje odvratno naceren u svojim limenim kolicima gura sve moje prijatelje, dok bih ja, ukočen od straha, čekao kada će i mene ščepati.

A kada bi se starac vratio, opet su mi na pamet padale sve te strašne i uzbudljive stvari. No, unatoč svemu stajao sam s ostalima na uglu ulice, dobacivao mu nadimke i smijao mu se dok je posezao u džep i svoje neobrijano, bezbojno lice razvlačio u grimasu. Pritom me potajice morila nečista savjest i ne bih se, dokle god je bio u blizini, nipošto usudio sam proći Sokolskom ulicom, pa ni usred bijela dana.

Vraćajući se iz posjeta jednom prijateljskom i gostoljubivom župnom dvoru, hodao sam dubokom, lijepom jelovom šumom grabeći krupnim koracima, jer već se spuštala večer, a pred sobom sam imao još dobrih sat i pol hoda. Na cestu je već padao mrak, a ionako tamna šuma sve se više i neugodnije zgušnjavala dok su se gore, na visokim jelama još žarile kose zrake rumenoga sutona. Često sam pogledavao uvis, čas da bih uživao u mekoj svjetlosti ugodnih boja, čas tražeći utjehu, jer u tihoj, dubokoj šumi brzi je sumrak tjeskobno pritiskao moje srce od jedanaest ljeta. Ja zasigurno nisam bio kukavica, bar mi to tada nitko nekažnjeno ne bi smio reći. Ovdje, međutim, nije bilo neprijatelja ni vidljive opasnosti - tek sumrak i čudan plavičast koloplet sjena u dubini šume. Nedaleko od ovoga mjesta, nizdol prema Ernstmihlu, nekoć se zbilo ubojstvo.

Ptice se vraćahu u gnijezda; postade tiho, veoma tiho, a na cesti, osim mene, ne bijaše žive duše. Trudio sam se, tko bi ga znao zašto, hodati što tiše i svaki puta bih se uplašio udarivši u kakav korijen i stvorivši buku. Tako mi je hod bivao sve sporiji umjesto brži, a misli postupno posve odlutale u svijet bajki. Mislio sam na Ribecala' i na "Tri šumska patuljka" i na onoga stoje poginuo na pješačkome putu za Ernstmihl.

U tom trenutku začu se tiho zujanje. Zastadoh osluškujući -ponovno se

začu zzzz - to je moralo biti na cesti iza mene. Ništa se nije vidjelo, jer se u međuvremenu skoro potpuno smračilo. To su kola, pomislim, te ih odlučim pričekati. Jer, povest će me. Pokušavao sam se prisjetiti čiji bi konji u ovo doba mogli tuda prolaziti. Ali ne, nije se čuo topot konja, već su, sudeći po zvuku, to morala biti ručna kolica, a upravo su se tako sporo približavala. Doista, ručna kolica! Čekao sam. Vjerojatno su to bila mljekarska kolica, možda s litzingerškoga imanja. U svakom slučaju morala su se kretati prema Gerbesauu jer prije njega na putu nije bilo drugoga mjesta. Čekao sam.

Tad ugledam kolica, malenu uvis izgrađenu kutiju na dva kotača, a iza nje u hodu pogrbljena čovjeka. Zašto se uopće tako užasno duboko saginjao? Mora da su kolica teška.

I napokon, evo ga. "Dobra večer", doviknem. Ljepljiv glas kašljucajući odzdravi. Čovjek odgurne kolica dva, tri koraka dalje, pa zastane kraj mene.

Isuse! - pa to je Brenta Brenta Periprah! Na trenutak me promotri, pa upita: "Za Gerbesau?" zatim produži, ja uz njega. I tako pola sata - nas dvojica jedan do drugoga kroz gluhu noć. Nije progovorio ni riječ, već bi se svako malo u sebi nasmijao, tiho, iskreno i zlurado. I svaki put, taj me pakosni, suludi smijeh prožimao do srži. Htio sam nešto reći, ubrzati hod. No nisam mogao. Na posljjetku s mukom protisnuh par riječi.

"Što je u tim kolicima?" upitah nesigurnim glasom. Izgovorio sam to vrlo uljudno i plaho - onom istom Brenti Brenti kojem sam se stotinama puta na ulici rugao. Pokućar zastane, opet se nasmije, protrlja ruke, naceri mi se pa široku desnicu polako zavuču u džep kaputa. Bila je to ona zlobna i ružna kretnja koju sam toliko puta vidio a značenje joj poznavao iz snova - vađenje dugih noževa! Poput očajnika dadoh se u takav bijeg da je mračna šuma ječala i ne prestadoh trčati prije negoli uplašen i zadihan ne cimnuh zvonce na očevoj kući.

Takav je bio Brenta Brenta Periprah. Od tog doba, od dječaka sam postao muškarac, gradić nam se također razvio, ali ne i pro-ljepšao, a čak se i u Sokolskoj ulici štošta promijenilo. No, stari pokućar još uvijek dolazi, zaviruje u podrumske prozore, zalazi u vlažne hodnike, udvara se zapuštenim ženama i po imenu pozna svu onu silnu musavu plavokosu dječicu. Izgledom se postarao, ali se nije mnogo promijenio, a meni je neobična pomisao da će ga jednom, možda, i moja vlastita djeca sačekivati na uglu Sokolske ulice dovikujući mu njegove stare nadimke.

(1904.)

Raritet

Prije više desetljeća neki je mladi njemački pjesnik napisao svoju prvu knjižicu. Bilo je to slatkasto, lagano, nepromišljeno nabadanje blijedih ljubavnih rima, bez forme i bez mnogo smisla. Tko je to čitao, osjećao je tek plaho strujanje nježnoga proljetnog daška, a u sjeni propupalih bokora nazirao mladahnu djevu u hodu. Bila je plavokosa, nježna, u bijelo odjevena i šetala u predvečerje svijetlom proljetnom šumom - i to je sve što se o njoj čulo.

Pjesniku se to činilo dostatnim, a kako nije bio bez sredstava, on odvažno započe staru, tragikomičnu borbu za javnost. Šest slavnih i nekoliko manjih nakladnika tom su od iščekivanja napaćenomu mladcu svi odreda uljudno odbijajući vratili uredno napisani rukopis. Njihova vrlo štura pisma ostala su nam sačuvana i stilom se bitno ne razlikuju od odgovora kakve su u sličnim prigodama uobičajili slati današnji nakladnici, no sva su pisana rukom i očito nisu izvađena iz neke unaprijed stvorene zalihe.

Razdražen i umoran od neprihvatanja, dade si pjesnik o vlastitu trošku tiskati stihove u četiri stotine primjeraka. Omalena knjižica obuhvaća trideset i devet stranica u francuskome duodec formatu, ukoričena u čvrst, crvenosmeđ, na hrptu nešto grublji papir. Trideset primjeraka darovao je autor prijateljima. Dvije stotine primjeraka dao je nekom knjižaru na prodaju, da bi tih dvjesto primjeraka uskoro izgorjelo u velikome požaru skladišta. Ostatak naklade, sto i sedamdeset primjeraka, pjesnik je zadržao za sebe, no ne zna se što se s njima dogodilo. To je djelatno bilo mrtvorodenče, a pjesnik je, vjerojatno u prvom redu iz razloga ekonomske prirode, na određeno vrijeme posve odustao od daljnjih poetskih pokušaja.

No, nekih sedam godina kasnije slučajno će otkriti na koji se način kao po špagi stvaraju uspješne komedije. Marljivo je prionuo na posao i, imajući sreće, otada je svake godine isporučivao po jednu komediju, točno i pouzdano kao kakav dobar tvorničar. Kazališta su bila puna, u izlozima su stajala tiskana izdanja komedija, snimljeni prizori s pozornice i portreti autora. Sada je bio slavan, ali je odustao od ponovnoga izdavanja svojih mladalačkih pjesama, vjerojatno jer ih se stidio. Umro je u cvijetu muževnosti, a kada mu je poslije smrti objavljena kratka autobiografija preuzeta iz književne ostavštine, čitatelji se za njom pomamiše. I tek je iz autobiografije svijet saznao za postojanje onih zagubljenih mladalačkih publikacija. U međuvremenu su one silne komedije izašle iz mode i više se ne izvode. Knjiška izdanja nalaze se hrpimice i po svakoj cijeni, najčešće u antikvarijatima kao konvoluti. No onaj svešćić njegova

prvijenca od kojega je možda - pače vjerojatno - sačuvano još samo trideset primjeraka što ih je autor svojedobno darovao, sada je prvorazredna rijetkost koju kolekcionari suhim zlatom plaćaju i neumorno traže. Ta se knjižica svakoga dana pojavljuje u popisima traženih knjiga; samo je četiri puta osvanula u antikvarijatu i svaki puta među ljubiteljima rasplamsala žestoku borbu telegramima. Jer, s jedne strane, ona ipak nosi slavno ime, njegov je prvijenac, a povrh toga, tiskana je u vlastitoj nakladi. No, profinjenijim ljubiteljima književnosti također je zanimljivo i dirljivo da od jednoga tako slavnoga i kao špricer hladnoga kazališnog rutinera posjeduju svešćić sentimentalne mladalačke lirike.

Ukratko, ta se stvarčica sa strašću traži, a njezin besprijekoran, neobrezan primjerak smatra se neprocjenjivim, poglavito otkako su se i neki američki kolekcionari dali u potragu. To je skrenulo pozornost i znanstvenicima, pa sad o toj rijetkoj knjižici postoje već dvije disertacije od kojihju jedna rasvjetljava s jezične, druga s psihološke strane. Njezin faksimilski pretisak u šezdeset i pet primjeraka, koji se ne smije ponovno objavljivati, odavno je razgrabljen, a u časopisima za bibliofile objavljeni su već deseci članaka i bilježaka. Osobito se spori o tome gdje je moglo završiti onih sto i sedamdeset primjeraka koji su izbjegli požar. Je li ih autor uništio, izgubio ili prodao? Ne zna se; njegovi nasljednici žive u inozemstvu i ne pokazuju nikakvo zanimanje. Danas kolekcionari zajedan primjerak nude mnogo više nego za toliko rijetko prvo izdanje "Zelenoga Hemncha". Osvane li slučajno negdje onih spornih sto i sedamdeset primjeraka i ne uništi li ih neki kolekcionar en bloc, slavna će knjižica postati bezvrijedna i u najboljem slučaju tek se zgodimice, ovlaš i s ironijom spominjati uz neke druge smiješne anegdote iz povijesti biblio-filstva.

(1905.)

Rujansko jutro na Bodenskome jezeru

Ponovno počeše, već početkom rujna, maglovita jutra. Prvih dana bijahu tjeskobna, tmurna i žalobna, dok je još živjelo sjećanje na blistavu modrinu i smečkastu jutarnju rumen kasnoga ljeta. Izgledala su hladno, tupo, neveselo, prerano jesenski i budila one prve, dijelom nelagodne, dijelom čeznutljive misli na toplinu sobe, sjaj svjetiljaka, klupicu uz peć u polumraku, pečene jabuke i kolovrat, misli koje svake godine prerano dolaze donoseći prvu jesensku jezu prije no što ju veseli i šareni tjedni berbe voća i grožđa ponovno rasprše i pretvore u misaon, topao osjećaj berbe i spokoja.

No, sad su se ljudi ponovno sviknuli na jezerske magle i posve im je normalno da se sunce ne vidi prije podneva. A tko za to ima oči, zahvalno i pozorno uživa u tim sivim jutrima s njihovom finom, kao koprenom zastrtom igrom svjetla, s njihovim bojama jezera poput kovine i stakla i nepredvidljivim prostornim opsjenama koje se često doimaju poput čuda, bajki i čarobnih snova. Jezero više nema druge obale, već se razlijeva, široko kao more, u neke nestvarne srebrnaste daljine. A i s ove strane, obrisi i boje vide se tek iz neposredne blizine, dok se podalje sve rasplinjava u sivilu od oblaka, koprene, izmaglice i vlažna svjetla. Ozbiljni, samotni, markantni vršci topola plivaju tromo poput blijedih sjenovitih otoka u maglovitu zraku, barke, nečujne poput duhova, nestvarnim plove visinama iznad zaparenih voda, a iz nevidljivih sela i majura prigušeni zvuči zvona, kukurijekanje pijetlova, lavež pasa dopiru kroz vlažnu hladnoću kao iz nekih nedostižnih, dalekih predjela.

Kada je jutros zapuhao lagan sjeverac, nataknuo sam visoko, usko trokutasto jedro na svoj čamčić, nabio si lulu i kroz maglu lagano zaplovio jezerom. Sunce je vjerojatno već bilo iznad brda jer se ranojutarnje olovno sivilo jezerske površine polako pretvaralo u bistru srebrnu boju, gotovo kao na blijedoj mjesečini. Na inače tako prijateljski bliskima, razlistanim ili šašem obraslim obalama ništa se nije vidjelo, a nemajući kompasa, kao da sam jedrio sasvim nepoznatim, beskrajnim vodama i morima oblaka, pa čak nisam mogao načiniti niti nikakvu procjenu brzine svoje plovidbe. No, nakon nekog vremena proučio sam dubinu, a kako nisam našao dno, spustio sam plutajuću strunu s mamcem za štuke na 20 metara dubine te ju stao za sobom lagano vući.

Tako sam, skutren na kormilarskome sjedalu, plovio možda jedan sat bez prestanka u bjelkastoj magli. Bilo je prohladno. Lijeva ruka, kojom sam držao uže jedra, ukočila se i utrнула, i bijah ljut na sebe što ne ponesoh rukavice. A onda se predah tlapnjama. Razmišljah o

čudnome rodbinskom ubojstvu koje se, u vrijeme koncila u Konstanzu, zbio u dvorcu moga seoceta Gaienhofena i zbog raznih me okolnosti zanimalo, mišljah na ono cijelo, neobično, burno vrijeme u kojemu je naša tiha obala jezera bila središtem svijeta i kulture i poprištem velikih povijesnih osobnih sudbina. Zabavljalo me i veselilo te dobro mi znane, a sad u maglama skrivene obale naseljavati slikama onih davno iščezlih ljudi, njihovim sudbinama i strastima. Zbog nasljedstva barun ubija svoga brata, naslućuju se odnosi s dalekim zemljama, a iz Konstanz, prepunog uglednih gostiju, pompe i luksuza, zavodljivo blistaju draži prebogate kulture ...

Najednom me trgne naglo, oštro zujanje dok sam se još u mašti trudio zamisliti odore i oružja južnonjemačkih baruna i njihovih romanskih gostiju s početka 15. stoljeća. U hipu se svim čulima vratim u javu; u uzbuđenju od lovačke sreće zgrabim kotur, oprezno trgnem i osjetim na udici snažnu ribu kako se očajnički opire. Lagano potežući izvučem na površinu lijepu štuku pa ju spustim u mrežu. Zatim ponovno žustro zabacim dok se ulovljena riba bijesno praćakala u kutiji. Pritom sam morao pustiti kormilo, pa se čamac zanio, a iznenadan udar vjetra prasnu mi deblenjacom i šuštavim jedrom oko ušiju. Nesiguran u pravac, prepustio sam vjetru puno jedro i sve većom brzinom plovio ravno sve dok ne ugledah sjenovite obrise malena poluotoka i na njemu stara orahova stabla. Iz sivkasto zamagljenih vinograda što se nejasno nazi-rahu, s vremena na vrijeme čulo se praštanje pušaka vinogradskih čuvara. Spustili jedro i polako zaveslah prema obali jer sve topliji zrak snažno minsashe na skorbu kišu. Stadoh tražiti najbliže pristanište, ubrzo ga našoh i dok sam izvlačio čamac na obalu i raspitivao se o imenu toga malenoga thurgauskoga sela, poče kiša isprva nekako nevoljko sipiti, a zatim sve jače i sve obilnije pljuštati.

Čak i da se, sudeći po naznakama, toga popodneva nije moglo očekivati razvedravanje, pljusak i kratko izgnanstvo u nepoznatu seosku krčmu uopće me ne bi rastužili. Ja ionako ništa ne držim do takozvanoga "lijepog vremena", jer svakoje vrijeme lijepo, otvori li čovjek oči i dušu; a jedna od mojih omiljenih izletničkih radosti jest i to da me vrijeme iznenada potjera u zakutke i među ljude koje nikada ne bih potražio ni vidio. Uvijek je neobično, a vrlo često i veoma zabavno na koji tren ili sat kao nenajavljen gost sjediti u tuđoj sobi kod neznanaca, vidjeti djelić jednostavna života i na trenutak se zagledati u lica koja nikada prije nisi vidio, koja ti često učas postanu prisna i nezaboravna, a koja možda nikada više ne ugledaš. Bilo je prohladno u polumračnoj krčmi, vani je sve jače pljuštala kiša i u potocima tekla niz prozorska stakla. Vino, naravno - neizbježni "tirolac", bilo je očajno trpko i od njega me podilazila hladnoća. Za velikim jelovim stolom sjedio je jedan jedini gost, neki čupavi stari ribar zlovoljna lica kakvo već imaju pijanci, a pred

njim čašica rakijske.

Nisam se tomu baš obradovao. Na posljetku počnem čitati jučerašnje Steckbornske novine - o sastanku povjerenstva za proširenje kupališta, izvješće s riblje tržnice, o požaru u jednom štaglju, stanju čokota, skorom poskupljenju šećera itd. Kišilo je sve glasnije nekom žilavom i neumoljivom upornošću, s čestim promjenama ritma koji je u sebi imao nešto jednako uzbudljivo koliko i neutješno. Malo je nedostajalo pa da izgubim onu od kuće ponesenu jutarnju vedrinu što ju je lov na štuku još uvećao. I dok sam punio lulu, čuo sam da gostioničar onoga zlovoljnoga starca oslovljava imenom Jakobeli, a na zvuk toga imena na um su mi padale svakojake pripovijesti. O Jakobeliju sam već mnogo puta slušao. Bio je ribar iz Thurgaua, u narodu poznat nadaleko i naširoko, čudak i pijanac, s naznakama ludosti i neobično sretnom rukom u ribolovu. Govorilo se da nepogrešivo poznaje sve vremenske zakonitosti i kalendar, a možda i razna druga umijeća koja svatko ne razumije. Što sam starca duže promatrao, bio sam sve uvjereniji da je to taj Jakobeli. Dobacili mu nekoliko primjedaba o vremenu, ovom neobično vrućem ljetu, o ranim rujanskim maglama i izgledima za mlado vino.

Jakobeli me neko vrijeme pustio govoriti, ozbiljno me tražeći pogledom i nakašljavajući se. A onda najednom, odgurnuvši čašicu u stranu, on velikodušnom kretnjom što traži pozornost odmahnu rukom poput kakva drevna proroka i poče govoriti.

"Ovo ljeto", reče, "svakako je, dragi gospodine, bilo posebno ljeto, i ništa neću reći, ali će se već vidjeti što uskoro dolazi. Dragi gospodine. Puno oraha i lješnjaka, to donosi oštru zimu, a puno bukovog i hrastovog žira donosi veliku hladnoću. Također se kaže: Kad za sv. Dominika suho je i vrelo, Zimi će nam selo dugo biti bijelo.

Tako doista i jest. No to još ne znači mnogo. Međutim, iduća godina, razmislimo li o onome što govorim, bit će gladna godina, vrela godina. Plodovi i voće spržit će se i usahnuti, isto tako trava i krumpir, ah će biti puno trešanja. "

"Kako to?" upitah. On prijezirno odmahnu rukom. "Kao što kažem, cijenjeni gospodine. Iduća će godina biti sunčana godina, a Sunce je dobar gospodar, no previše suh i vreo. A zatim će i zimajoš više zahladnjeti. Kao što se dogodilo prije tristo godina kada se Rajna i ispod površine ledila, a djeca se u kolijevka-ma smrzavala."

Usljedilo je još nekoliko pjesmica o vremenu, koje sam na žalost zaboravio, a zatim me diskretno pokušao potaknuti da ga počastim još jednom rakijskom: pokušaj sam ljubazno prečuo. Sad se, međutim, stade žaliti na maglu i hladnoću, loš ulov ribe i bolove u rukama i nogama ponovno skrećući pozornost na blagotvorno djelovanje rakijske koja čovjeka zgrije. Tako ju i naruči, a ja, popuštajući njegovu molećivu pogledu, napokon obećah platiti. Tu se on oraspoloži, pa voljan

razgovora primaknu stolac bliže meni i stade pripovijedati vesele zgone, ponajviše o strašnim pijančevanjima ili fantastičnim ribarskim pohodima. Najbolja je bila ova: jednom zgodom u Hornu na Zellerskom jezeru prodao je ribe, pa sav novac odmah zapio. Kada se htio ponovno otisnuti, bio je toliko nakresan da ga obalni carinici ne htjedoše pustiti u čamac, jer on nikada nije bio dobar na vesla, a jezero se burkalo i pjenilo. On se svejedno otisnu, pokuša dio puta preveslati, a onda, umoran, utonu u čamac i zaspao. A kad se probudio, čamčić mu se upravo približavao steckbornskomu pristaništu kamo je i želio stići. Ali još bolje od toga! Slučajno je, za što u pijanu stanju nije mario, struna ostala plutati u vodi, pa kad ju je sad htio izvući, morao se svoj silom uprijeti jer je na njoj visjela štuka od gotovo sedam kila. Ribu je, naravno, odmah prodao, pa se i iduće noći mogao nakresati.

Kazao sam Jakobeliju da zgone te vrste nisu baš najljepše i daje on ipak malo prestar za takve nepodopštine. Tad on ponovno veličanstvenim pokretom ispruži ruku prema meni, pogladi se po bradi i stade opet govoriti književnim njemačkim. (Zgone je bio ispriповjedio u dijalektu.)

"Za ribolov, dragi gospodine, potrebna je sreća, i samo sreća. Možete triput ploviti na jedra, kupovati srebrne mamce za štuke i slične smicalice, ali ništa ne pomaže. Netko drugi može biti pijan kao majka i više će upecati. Naime, jedan ima sreće, drugi je nema. Važno je biti rođen pod sretnom zvijezdom, shvaćate me?"

Shvaćao sam. No kad me pogledao s nekom izazovnom nadmoći želeći da ga počastim još jednom rakijom, suočio se s mojom neumoljivošću. Neko vrijeme neprijateljski je šutio pijuckajući na tlo, a onda, okrenut prema krčmaru, stade praviti zajedljive aluzije. "Nešto ti puno stranaca svraća u zadnje vrijeme - hm -strana gospoda, da - hm. Prije smo tu bili svoji - naravno, svoji smo bili. Ak' se tako nastavi, ti bi još mogao postati hotelijer. Znaš, za ovakvu stranu gospodu, i tako finu. Hotelijer, tu se još i da zaraditi -"

I tako dalje. Taj mi je ton iz nekih drugih ribarskih krčmi bio strašno poznat i nimalo mi se nije sviđalo što su se gostioničar, a još više njegov sin, toliko nakašljavali i susprezali smijeh, a u mene gledali kao lešinari. Najednom mi se učini kao da će pljusak popustiti. Stoga upitam koliko sam dužan, na brzinu platim, ali ne ostavim napojnicu i izađem iz negostoljubive krčme uz uljudan pozdrav na koji mi om uopće ne uzvратиše. Umjesto toga, i prije nego su se vrata zatvorila, iza mene se prolomi zloban smijeh. Najradije bih se bio vratio i tim prostacima skresao u brk što mislim, ili baš za inat sjeo za stol. No, tad se sjetih jedne večeri u Baselu, kada sam zajedno s dvojicom prijatelja toliko kinjio nekog bezazlenog gosta iz Berlina daje s gađenjem izašao iz "naše" krčme. Stoga posramljeno dadoh dvojici ribara za pravo. A u isti mi mah pade na pamet da sam

Sam protiv trojice. I tako sam, polako, odjedrio natrag, stigao kući
pokisao nešto iza podneva, pa pred svoju već pomalo zabrinutu ženu
istresao ulovljenu štuku, doživljaje toga jutra i vremenska proroštva
starog Jakobelija.

(1905.)

Zimsko blještavilo

Četiri je noći i tri dana skoro bez prestanka padao snijeg, dobar, sitan, trajan snijeg, a zadnje se noći smrznuo poput stakla. Tko nije svakoga dana pred vratima meo i razgrtao, našao se zarobljen te se morao latiti budaka da bi oslobodio kućni ulaz, podrumaska vrata i prozore. To se mnogima u selu dogodilo, pa se gundajući prihvatiše posla pred svojim kućama, navukavši duboke čizme i rukavice, a vrat i uši omotavši vunanim šalovima. Oni smireni radovali su se što je veliki snijeg stigao prije mraza i zaštitio im ugroženu zimsku sjetvu. Ali i ovdje kao i drugdje smireni su veoma u manjini, pa je većina plačljivo proklinjala preoštru zimu, ljudi su jedini pred drugima računali svoje štete i pripovijedali jezovite priče o sličnim ljutim zimama. No, u cijelome selu jedva da su bila dva ili tri čovjeka kojima ovaj čudesni dan nije govorio o brigama i nevoljama, već kudikamo više o radostima, blještavilu i Božjoj ljepoti. Tko godje mogao, ostajao je u kući i staji, a tko je morao van, glavu je i dušu zamatao u tople rupce, a svojoj čežnji nije dopuštao ići drugim putom, osim onim što vodi natrag do napuštene klupice uz peć na kojoj se između zelenih kaljevih ploča žarila podgrjevna ploča od lijevana željeza. A ipak, dan je bio takav da ljude iz grada nijedan slikar ne bi u to uvjerio, mnogo radosniji, modriji i blještaviji od najljepšega dana kasnoga ljeta. Nebo se, čisto i modro, prostiralo u beskrajne daljine, šume su snivale pod debelim snijegom, planine bljeskale poput munje ili svjetlucale crvenkastim sjajem, ili se pak ogrtale u duge, bajkovito modre sjene, a između svega, staklasto zeleno, ležalo jejoš nezamrznuto jezero, izbliza zrcalno svijetlo, a u daljini tamnomodro i crno, opkoljeno blještavim snježnobijelim jezičcima kopna na kojima nije bilo ničega tamnoga osim tankih, smrznutih nizova ogoljelih topola. A zrakom i beskrajnim nebom, hvastavo i razuzdano rojila se zastrašujuća svjetlost odbijajući se u snježnome blještavilu od svakog bre-1 žuljka i pašnjaka, od svakog kamena, bivajući dvaput jača. U ', neprekinutim valovima svjetlucala je iznad bijelih površina, žarila se i zlatom rubila šume i udaljene planine, u dijamantnim i dugi-, nim bojama bljeskala zrakom poput tanke munje, počivala do mile volje na žutoj trsci i u zelenim jezerskim uvalama na drugoj obali, čak je i sve sjene činila blagima, plavičasto mekima i neznatnima, kao da se toga blještavoga dana i posljednji kutak koji se još opire mora svjetlošću prožeti i zasititi. Za takvih je dana nemoguće vjerovati da će ikada zanoćati, no kad se napokon ipak spusti mrak, divno je promatrati kako se sav taj blještavo odvažni sjaj polagano predaje, posustaje i traži neki

veo, mada nakon takvih dana niti sama noć, ako je bez mjeseca, nikada nije posve tamna. Takvi snježni dani i zato su toliko dugi jer nas čisto zimsko nebo i nesputano svjetlo pretvara u djecu, pa tako još jednom gledamo Zemlju u blještavilu stvaranja i još jednom bez svijesti o vremenu živimo kao djeca koju svaki trenutak iznova iznenađuje i koja ne očekuju kraj. Tako je bilo i sa mnom kad sam potkraj toga dana, vraćajući se s dugoga pješaćenja, pri izlasku iz već mračne šume ugledao svoje selo u rumenilu sutona. Pohodio sam britko hladne, slobodne visove s kojih sam promatrao nizove brežuljaka, šume, oranice, jezera i daleke svijetle vrhove Alpa, lutao sam mrtvom tišmom zimsko plavičastih šuma u kojima, osim plašljivih uzdisaja otežalih stabala, nije glasa bilo za čuti. U planinskoj šumi uhodio sam crvenu, opreznu a ipak drsku lisicu, a u trskom obrasloj močvari osluškiavao tamne divlje patke, više od sata trčao za crnom žunom, a na duboko zametenom obronku brežuljka naišao na malen leš smrznute žuto-voljke. Na povlaštenu mjestu, između crvenih borova, promatrao sam blještavi široki vrh Glarnischa, na dvostrukoj se vunenoj podstavi svojih zimskih hlača sklizao niz padinu i cijeloga dana ni žive duše nisam sreo.

Umoran i radostan vraćao sam se kući dok se vani sve brže spuštao mrak. Noge su se već pomalo kočile, i bio sam dobrano gladan, no zadovoljan. Danas je bio dobar dan, čist, divan, nezaboravan koji vrijedi kao stotinu napola proživljenih i zaboravljenih dana. A u sumrak, snježnom, blijedo svjetlucavom cestom kretalo se ispred mene nešto što pokušah sustići. Na udaljenosti od možda još stotinu metara razaznah dječaka koji je na glavi nosio preveliku očevu vunenu kapu, a u ruci prazno vjedro. J baš u trenutku kada sam ga jasno mogao vidjeti, začuh i njegovu pjesmu. Neko vrijeme uzaludno pokušavah odgonetnuti što pjeva, jer se zbog hladnoće vrlo brzo kretao, pa do mene dopirahu tek pojedini tonovi. Zatim priđoh bliže i otada se neopazice zadržali iza njega. Žurio je, s lijevom rukom duboko u džepu, i često se spoticao na hrapavoj i grbavo zamrznutoj cesti. No bez prestanka je pjevao, četvrt sata, pola sata, možda i duže, sve dok ne stigismo u selo i on nestade u prvoj, već mračnoj ulici. Uvijek sam morao razmišljati i prisjećati se koju je to pjesmu mališan pjevao. Zvučala je kao prava večernja pjesma za taj dan, kao pjesma iz nezaboravno bogatoga, pa ipak dalekoga i već pomalo mutnoga djetinjstva. Dječak pjevajući nije izgovarao riječi, već samo la - li - lo, no to je uvijek bila ona ista melodija, tek neznatno izmijenjena, svaki puta malo drugačija, la li - la lo, no melodija je bila toliko poznata, toliko uobičajena da sam ju i ja morao potihom pjevušiti. Pjesmu nisam poznavao. Možda je ipak bila neka zaboravljena dječja melodija. Ne vjerujem. Za takvih izletničkih dana čovjek čuje mnogo tonova i vidi mnogo stvari koje mu se učine često čuvenima i često viđenima i od davnina dobro poznatima, a da ih ipak

nikada nije ni čuo ni vidio.
(1905.)

Prva pustolovina

Neobično je kako se doživljaji od čovjeka mogu otuđiti i nestati! Čitave godine s tisućama doživljaja mogu iščeznuti. Cesto gledam djecu kako trče u školu i ne mislim na vlastito školovanje, gledam gimnazijalce i jedva se još sjetim da sam to i ja bio. Gledam strojare kako odlaze u svoje radionice, a vjetro-gonjasti pisari u svoje urede, i posve sam zaboravio da sam nekoć i ja tako išao i nosio plavu bluzu i pisarsku kutu s ulaštenim laktovima. U knjižari promatram neobične zbirčice pjesama osamnaestogodišnjaka, objavljene u nakladi Pierson u Dresde-nu, i više ne razmišljam o tome da sam i ja nekoć pisao takve stihove i nasjeo baš tom istom lovcu na autore. I tako sve dok u nekom trenu, u šetnji ili vožnji vlakom ili besanom noćnom času ne iskrsne cijeli jedan zaboravljeni dio života i ukaže mi se, jarko osvijetljen, kao kakav kazališni prizor sa svim sitnicama, svim imenima i mjestima, zvucima i mirisima. To mi se dogodilo prošle noći. Vratio mi se doživljaj za koji sam svojedobno bio siguran da ga nikada neću zaboraviti, a koji mi je, ipak, godinama netragom pao u zaborav. Isto kao što izgubimo knjigu ili perorez, pa nam isprva nedostaje, a onda ga jednoga dana ugledamo u ladici među starudijama i on je opet tu i ponovno je naš. Bilo mi je osamnaest godina i završavao sam bravarski nauk. Odnedavno mi je bilo jasno da u toj struci neću daleko dogurati te odlučih još jednom promijeniti zanimanje. Dok se ne ukaže prilika da to priopćim ocu, ostao sam u bravariji obavljajući posao napola mrzovoljno, napola veselo, kao netko tko je već dao otkaz svjestan da svi putovi samo njega čekaju. Imali smo tada u radionici volontera kojega je resila iznimna vrlina daje bio u srodstvu s imućnom damom iz susjedstva. Ta dama, mlada udovica nekog tvorničara, stanovala je u omanjoj vili, posjedovala elegantna kola i jahaćega konja i slovila kao gizdava i ekscentrična jer nije sudjelovala u kolektivnom ispijanju kave, već umjesto toga jahala, pecala, uzgajala tulipane i držala bernardince. O njoj su govorili sa zavišću i ogorčenjem, napose otkad se saznalo daje u Stuttgartu i Miinchenu, kamo je često odlazila, znala biti vrlo društvena. Otkad je njezin nećak ili bratić kod nas volontirao, to čudo već je triput bilo u našoj radionici, pozdravilo svoga rođaka i razgledalo naše strojeve. Svaki je puta izgledala prekrasno i na mene ostavljala snažan dojam dok bi u otmjenoj haljini prolazila čađavom prostorijom i znatiželjna pogleda postavljala smiješna pitanja, visoka svijetloplava žena lica tako svježeg i naivnog kao u djevojčice.

Stajali smo tamo u svojim masnim bravarskim bluzama garavih ruku i lica, s osjećajem kao da nam je kraljevena došla u posjet. Ono što smo svaki puta naknadno uvidjeli nikako se nije slagalo s našim socijaldemokratskim nazorima.

Jednoga dana u vrijeme užine priđe mi volonter i reče: "Hoćeš li u nedjelju sa mnom k mojoj teti? Pozvala te je."

"Pozvala? Čuj, ne zbijaj sa mnom glupe šale, jer ću ti nabiti nos u kabao s vodom." No, bio je ozbiljan. Pozvala me je u nedjelju navečer. Kući smo se mogli vratiti vlakom u deset, a ako bismo duže ostali, možda bi nam dala kočiju.

Ophoditi se s vlasnicom luksuzne kočije, gospodaricom jednoga sluge, dviju služavki, kočijaša i vrtlara, po mome je tadašnjem shvaćanju bilo upravo besramno. No to mi je palo na pamet tek nakon što sam već odavno požurio prihvatiti poziv raspitujući se je li moje žuto nedjeljno odijelo dovoljno dobro.

Do subote sam od silnoga uzbuđenja i sreće trčkarao uokolo kao muha bez glave. A onda me uhvatio strah. Što da tamo kažem, kako da se vladam, kako da s njom razgovaram? Moje odijelo, kojim sam se oduvijek ponosio, najednom je imalo toliko nabora i mrlja, a svi su mi ovratnici na rubovima bili pohabani. Osim toga, i moj je šešir bio star i pohaban, sve se to nije moglo kompenzirati trima mojim najraskošnijim odjevnim predmetima - parom kao igla šiljatih gležnjača, blistavo crvenom, polusvilenom kravatom i cvikerom s poniklanim okvirima.

U nedjelju navečer krenuo sam s volonterom pješice u Sett-lingen, bolestan od uzbuđenja i zbunjenosti. Ugledavši vilu, stali smo uz ogradu ispred inozemnih borova i čempresa, dok se lavež pasa miješao sa zvukom zvonca na ulaznim vratima. Sluga nas je uveo u kuću, šutke, odnoseći se prema nama s omalovažavanjem, jedva dopuštajući da se obranim od krupnih bernardinaca koji su me pokušavali ščepati za hlače. U strahu pogledah svoje ruke koje mjesecima nisu bile tako pedantno čiste. Večer uoči, pola sam ih sata prao petrolejem i sapunom.

Dama nas je primila u salonu odjevena u jednostavnu, svijetlo-plavu ljetnu opravu. Pružila nam je ruku ponudivši da sjednemo. "Večera će", reče, "začas biti spremna."

"Jeste li kratkovidni?" upita me.

"Pomalo."

"Znate, taj vam cviker uopće ne stoji." Skinem ga, tutnem u džep i prkosno pogledam.

"A i socijalac ste?", nastavi.

"Mislite socijaldemokrat? Da, naravno."

"A zašto?"

"Iz uvjerenja."

"Aha. Ali kravata vam je doista zgodna. No, idemo jesti. Vas dvojica

ste valjda došli gladni?"

U susjednoj sobi bila su postavljena tri kuvera. Tamo, suprotno mome očekivanju, osim triju čaša nije bilo ničega što bi me zbunilo. Juha od mozga, bubrežnjak, povrće, salata i kolači, sve su to bila jela koja sam znao jesti, a da se ne osramotim. Vino je domaćica sama točila. Tijekom objeda razgovarala je gotovo samo s volonterom, a kako su me ukusna jela i vino fino zaposlili, uskoro osjetih ugodu, pa i stanovitu sigurnost.

Nakon objeda vinske su nam čaše prenesene u salon, a kada su mi ponudili finu cigaru i na moje čuđenje pripalili na crvenoj i zlatnožutoj svijeći, moja se ugoda pretvorila u milinu. Sada sam se odvažio i pogledati damu, a bila je toliko profinjena i lijepa da se s ponosom osjetih prenesenim u blažena prostranstva otmjena svijeta o kojemu sam iz nekih romana i feljtona stekao čeznutljivu i neodređenu predodžbu.

Zapodjenuli smo vrlo živ razgovor, a ja, postavši vrlo smion, odvažih se našaliti primjedbama koje je madam načinila u vezi sa socijaldemokracijom i crvenom kravatom. "Imate potpuno pravo.", reče smiješeći se. "Samo vi ostanite pri svome uvjerenju. No, kravatu biste trebali vezivati manje ukoso. Vidite, ovako —"

Stala je preda me, nagnula se, objema rukama uzela moju kravatu i stala ju popravljati. Tad najednom s užasom osjetim kako dva prsta zavlači u procjep moje košulje lagano mi dotičući prsa. A kada ju zaprepašteno pogledah, ona me još jednom dotaknu s oba prsta netremice me gledajući u oči.

K vragu, pomislih i srce mi stade tući, a ona malo ustuknu glumeći da promatra kravatu. No, umjesto toga, ponovno me promotri, ozbiljno i temeljito, i nekoliko puta lagano kimnu glavom.

"Mogao bi iz gornje vanjske sobe donijeti kutiju s igricama", reče svome nećaku koji je prelistavao časopis. "Da, budi tako dobar."

On ode, a ona mi se približi, polako, širom otvorenih očiju.

"Znaš ..." šapnu mi meko, "... drag si."

Pritom mi se unese u lice i usne nam se spojiše, nečujno i žarko, a onda opet, pa još jednom. Zagrlili ju i privih uza se, tu visoku lijepu damu, i to tako snažno da ju je moralo zaboljeti. Ali ona je ponovno tražila moja usta i dok me ljubila, oči joj se navlažiše i zablistaše djevojačkim sjajem.

Volonter se vratio s igricama, pa smo sjeli i kockali za prali-ne. Ponovno je živahno razgovarala i pri svakom se bacanju šalila, no ja ne izustih ni riječi i teško disah. Povremeno joj je ruka zalazila ispod stola, poigravala se s mojom rukom ili mi počivala na koljenu. Oko deset sati izjavi volonter da nam je vrijeme poći.

"I vi biste već pošli?" upita me ona i pogleda. Neiskusno u ljubavnim stvarimapromucah daje, valjda, vrijeme, pa ustadoh.

"Pa, kad je tako ..." uzviknu ona, a volonter krenu. Slijedio sam ga

prema vratima, i baš kad je prekoračio prag, ona me trgnu za ruku i još jednom privuče. Na izlasku mi došapnu: "Budi spretan, čuj, budi spretan." Ni to nisam razumio.

Oprostili smo se i otrčali prema postaji. Kupismo karte, a volonter uđe u vlak. No meni sada nije trebalo društvo. Popeh se samo na prvu stubu, a kada prometnik zviznu, ja saskočih i ostadoh. Bila je već mrkla noć.

Omamljen i tužan vraćao sam se kući dugom cestom, šuljajući se kao lopov kraj njezina vrta i ograde. Otmjena me dama voljela! Preda mnom se prostirahu zemlje čudesne, a kada slučajno u džepu napipah pomklani cviker, bacih ga u grabu kraj puta.

Iduće je nedjelje volonter opet bio pozvan na ručak, no ne i ja. Više nije dolazila u radionicu.

Tijekom tri mjeseca često sam odlazio u Settlingen, nedjeljom ili kasno navečer, osluškivao uz ogradu, šuljao se oko vrta, slušao lavež bernardinaca i šum vjetra u krošnjama inozemnih stabala, gledao svjetlo u sobama misleći: Možda me jednom ugleda; ta ona me voli. Jednom sam iz kuće začuo klavirsku glazbu, meku i lelujavu, i ležeći uza zid zaplakao.

No nikada me više sluga nije uveo u kuću i branio od pasa, i nikada više njezina ruka nije dotakla moju ruku ni njezine usne moje usne. To mi se još samo u snu nekoliko puta dogodilo, u snu. U kasnu jesen napustio sam bravariju, zauvijek svukao plavu bluzu i otisnuo se daleko u neki drugi grad.

(1905.)

Besane noći

U sitne sate ležiš u postelji, a san ne ide na oči. Ulica je tiha, u vrtovima s vremena na vrijeme povjetarac dotakne stabla. Negdje laje pas; ulicom u daljini prolaze kola. Čuješ ih jasno, po lelujavu zvuku prepoznaješ da su na oprugama, u mislima ih slijediš, zakrenu za ugao, najednom ubrzaju, a užurbano se kotrljanje uskoro raspline u veliku tišinu. A onda, kasni prolaznik. Hoda brzo, korak mu čudno odjekuje u pustoj ulici. Zastane, otključa vrata, zatvori ih za sobom, a onda opet zavlada muk. Ponovno i još jednom u sobu dopru zvuči mrvice života, sve rjeđe, sve tiše, a onda nastupe sati kada je sve umorno, a svaki i najtiši povjetarac i najsitnije zrnce žbuke što se kruni ispod tapete biva glasno i moćno i u tebi budi čula. I nemaš sna. Samo ti umor na oči i misli spusti tanak veo, u uhu slušaš šum neprekidna kolanja krvi, u bolnoj glavi slušaš sićušni, grozničavi život, a u žilama osjećaš ravnomjeran, a ipak zbunjujuć ritam bila. Ništa ti ne pomaže prevrtanje s boka na bok, ustajanje i ponovno lijeganje. To je jedan od onih sati kada nikako ne možeš od sebe pobjeći. Tobom sad gospodare misli i pokreti tvoje čudi i tvoga sjećanja, a nemaš društva da ih, kao obično, razgovorom odagnaš. Tko živi u tuđini, u sjećanje mu dolaze kuća i vrt iz njegova zavičaja i djetinjstvo i šume u kojima je proživio svoje najslobodnije i najnezaboravnije dječачke dane, sobe i stubišta u kojima su odjekivale njegove dječачke igre, i slike roditelja, nekako stranih, ozbiljnih i ostarjelih, s ljubavlju, brigom i tihim prijekorom u očima. On pruža ruku uzalud tražeći uzvraćenu desnicu, no preplavi ga plima tuge i samoće, a neki drugi likovi što izranjaju u zbunjenosti i ozbiljnosti toga časa gotovo nas sve rastužuju. Tko nije u mladim danima svojim najbližima katkad zagorčao život, odbio ljubav i prezreo njihovu dobrohotnost? Tko nije prkosno i oholo propustio neku sreću koja mu se nudila, tko nije bar jednom povrijedio tuđe ili svoje dostojanstvo ili uvrijedio prijatelje nepromišljenom riječju, neispunjenim obećanjem, ružnim i uvredljivim pokretom? Oni sad pred tobom stoje i mirnim te očima u tišini čudno promatraju, a tebe je sram pred njima i sram te je pred sobom. Pada ti na pamet koliko si samo noći u tom istom krevetu bezbrižno prospavao između dana punih pokreta, buke i rasonode, i kako si nezamislivo davno, kao danas, bio sam svoj šutljivi, nenašminkani zabavljač. Živio si intenzivno, u to si vrijeme neizmjerano mnogo vidio, razgovarao, slušao, smijao se, a sada, kao da se nikada nije dogodilo, sve ti je to strano i od tebe se otuđuje, a plavi su ti nebeski svodovi tvoga djetinjstva, davno zaboravljene slike tvoga

zavičaja i glasovi davno pokojnih strahovito bliski i prisutni. San je jedan od najdivnijih darova prirode, prijatelj i utočište, čarobnjak i tihi tješitelj, i žao mi je iz dubine duše svakoga tko se, pateći od dugih nesanica, naučio zadovoljiti s pola sata grozničava drijemeža. Ne bih, ipak, mogao voljeti čovjeka za kog znam da u životu nije imao neprospavanih noći; to bi morala biti neka dječji čista, neiskvarena duša.

U ovom našem užurbanom, opojnom životu zastrašujuće je malo trenutaka kada duša postaje svjesna sebe same, kada se život čula i život duha povlači, a duša raskriljena stoji pred zrcalom sjećanja i savjesti. To se zbiva, možda, kada doživimo veliku bol, možda uz majčin odar, uz bolesničku postelju možda, ili na kraju dužega usamljenog putovanja u prvim satima povratka, no uvijek je praćeno smetnjama i sjetama. U tom je vrijednost probdjevenih noći. Samo se tada bez silnih vanjskih potresa duša može izraziti, bilo kroz čuđenje ili strah, osudu ili tugu. Duševni život koji vodimo tijekom dana nikada nije toliko čist; naša čula u njem snažno sudjeluju, razum se nameće pridodajući osjećajima i trunku glasa osude, finu. draž usporedbe i finu, razornu draž šale. No duša utonula u snohvaticu ne opire se, pa u toj ovisnosti i potlačenosti koje traju danima i mjesecima, proživi pola života sve dok ne kucne njezin čas i u jednoj tjeskobnoj, besanoj noći ne zbaci okove i svekolikom nas puninom svoga samovoljnoga života iznenadi ili užasne. Dobro nam je s vremena na vrijeme primijetiti da naš život nije samo oblik, da u sebi nosimo moć otpornu na sve vanjske utjecaje i nepotkupljivu, da u nama progovaraju glasovi nad kojima nemamo vlast. Tko doista nešto jest i posjeduje neku vrstu vjere, rado se pokorava tim glasovima i iz takvih trenutaka izlazi produbljena pogleda.

Htio bih reći pokoju i o nesanici kao bolesti, mada je to možda suviše, jer vjerojatno svi koji od nje pate dobro znaju što želim reći. No, možda će ipak rado pročitati napisano ono što im je poznato, a što inače nije predmetom razgovora. Pritom mislim na unutarnji odgoj koji se stječe nespavanjem. Svaka bolest i nužnost čekanja učitelj je kojeg treba pravilno shvatiti. No škola svih živčanih tegoba osobito je prodorna. "Sigurno je puno propatio", kaže se za ljude koji u pokretima i govoru očituju neobičnu mjeru suzdržane profinjenosti i nježne obazrivosti. Ovladavanju vlastitim tijelom i mislima ne uči nas nijedna škola tako dobro kao škola nesanice. Nježno doticati i obazrivo postupati može samo netko komu je i samome potreban nježan dodir. S blagošću promatrati i stvari s ljubavlju ocjenjivati, sagledavati duševne razloge i sve ljudske slabosti dobrohotno razumjeti može samo onaj koji je često u neumoljivoj tišini samotnih sati bio izručen na milost i nemilost vlastitim nesputanim mislima. U životu nije teško prepoznati ljude koji su mnoge noći preležali budna oka.

Htio bih navesti još i odgojnu vrijednost nesanice koja svakako zaslužuje da se detaljno razmotri u nekom drugom kontekstu. Nesanica je škola strahopoštovanja - strahopoštovanja sviju stvari, onoga strahopoštovanja koje i najskromniji život može poškopiti mirisom trajno uzvišena raspoloženja, onog istog strahopoštovanja koje je prvi i najvažniji uvjet pjesničke i umjetničke veličine. Zamislimo besana čovjeka dok leži u postelji. Sati teku tiho i užasno sporo, između dvaju otkucaja sata zjapi široka, crna provalija nepodnošljiva beskraja. - Koliko smo često čuli trčkanje miša, kotrljanje kola, kucanje sata, žubor zdenca, huk vjetra, škripu namještaja! Čujemo ih ne mareći za njih. No sada se u toj samoći i grobnoj tišini čeznutljivo hvatamo za svaki dašak života koji nas okrzne. Kola u prolazu živahno nas zaposle, procjenjujemo im težinu i model, umor ili snagu konja, pokušavamo pogoditi kojom se ulicom kreću i kamo će skrenuti. Ili pak vodoskok! Slušamo ga zahvalno kao nježnu glazbu, kao što bolesnik sluša riječi prijatelja koji mu dolazi u posjet unoseći u njegovu samoću miris zdravlja i dašak vanjskoga života. Slušamo pad vodenoga mlaza u pun zdenac, zatim blaže i neujednačeno otje-canje. U neprestanom šumu nastojimo čuti neki ritam, tiho pjevušimo u taktu glazbe, a zatim zašutimo slušajući ga kako sam nastavlja svoj poj. Sanjareći, u mislima pratimo vodu što otječe kao potok i rijeka natrag u more i kolijevku vječnoga postanka, htijenja i obnove. Tu počinje tkivo duše, polovičnih misli, naš se život pred nama prostire, odnosi i zakoni najjednom bivaju jasni u doživljaju koji nam se dosad činio nerazjašnjenim i zbrkanim. Taj put od osluškivanja zdenca do divljenja dosljednosti svega zbivanja te strahopoštovanja pred skrivenom zadnjom tajnom života nećemo prijeći nikada tako strpljivo, pažljivo i ozbiljno kao u tim noćnim satima.

Na taj su način, zasigurno, već svi besani ljudi svoju nevolju pretvorili u vrlinu. U njihovoj im patnji želim strpljenje i, ako je moguće, ozdravljenje. Svima lakomislenima, a navlastito onima vitalnima što se hvastaju zdravljem, želim gdjekad pokoju besanu noć u kojoj će šutke morati zastati pred prijekornom pojavom vlastita unutrašnjeg života.

(1905.)

Na Gotthardu

Ma koliko često odlazio u planine do sada sam tek četiri puta vidio suroga orla. Prvi put, tada skoro još dječak, kada sam u srebrnastim visinama spazio sigurno i lijepo kruženje velike ptice i saznao daje to orao, srce mi stade jače tući i ja u tom kraljevski otmjenomu letu vidjeh pjesmu i simbol. Slijedio sam ga žedna pogleda zauvijek ga sačuvavši u sjećanju. Otada nikada više nisam odlazio u planine bez tihe čežnje da ga ponovno vidim, i stotinama sam puta na visinskim stazama dizao pogled gajeći djelomičnu nadu. Ta se nada rijetko ispunjala, no ostala je u meni jednako živa. Postoje stvari i želje uz koje vezujem svu zadihanu životnu radost i predodžbu o najpoželjnijoj zemaljskoj slasti; a tu prije svih ubrajam ove tri: zvjezdanu zimsku noć u visokome gorju, večernju vožnju barkom po venecijanskoj laguni, te vrebanje orla iznad planina. Kad god me umor svlada od brige i razočaranja, a isprazan me i ružan dan ojadi i ukoči, ja utočište tražim u tim slikama, i mada one najčešće ostaju tek neostvarive želje, moja je žudnja u njima ipak našla čvrst i čist cilj, a to je već polovica ozdravljenja.

Nedavno sam proveo tjedan dana u Zurichu da bih prekinuo dugu zimu i ponovno udahnuo kulturu, vidio ljude i osjetio se suvremenikom. To su bili lijepi, ispunjeni dani: vidio sam nove Weltijeve slike, slušao Beethovena, Mozarta i Huga Wolfa, družio se s prijateljima slikarima, pjesnicima, urednicima, vidio ulice pune svijeta, brza kola i lijepo odjevene žene, a noću pijuckao vino uz živahne razgovore. Uživao sam u tome da me u trgovinama dobro posluže (premda poznajem i ljubaznije trgovce od zuriških), priuštio si temeljito i ugodno brijanje, zatim izvrsnu saunu, a predvečer sjedio u vrlo prometnoj kavani s francuskim i talijanskim žurnalima, elegantnim gostima, poletnim konobarima i dobrim biljarom. Istodobno sam sa zadovoljstvom bio svjestan činjenice da od srca i iskreno uživam u svemu što je gradskim ljudima već odavno postalo dosadno i svakodnevno, i tih sam dana vjerojatno bio najzadovoljniji čovjek u gradu.

Krajem tjedna učini mi se daje za ovaj puta dosta i da bi sada bilo dobro opet sjediti kod kuće između jezera i šume, spavati u svom krevetu i ponovno misliti na posao. Ljudi su mi sve manje imponirali, sve manje mi se činili puni živosti i duha, a osjetih i potrebu da svakodnevne umjetničke užitke sada na miru ponovno proživim jer su se jedan s drugim počeli miješati i pomalo blijedjeti. Dakle, kući! No kako sam tih osam dana preko Zuriškoga jezera gledao blijede, tihe Alpe, s nastupajućim umorom i zasićenjem u meni se snažno budila

pjesma o surome orlu i zimskoj noći u visokome gorju koju već dugo ne čuh. Novac za put dostajao je još za dva, tri dana i odlučih skoknuti do Gottharda koji još nikada, osim u prolazu, zimi nisam vidio. Zimske čizme i ostalu opremu imao sam sa«sobom, pa mi je preostalo još samo da kupim kartu i ukrcam se.

Dan je bio siv, kroz prozor vagona, osim najbližih stabala, brežuljaka i kuća, ništa se nije dalo razaznati. Sve se rasplinulo u blijedoj izmaglici koja je svjetlost primala još samo od svježega, čistog snijega. Čudilo me što se Zugerško jezero ne pojavljuje, sve dok nisam otkrio daje zaleđeno i zameteno snijegom. S nestrpljenjem sam čekao tračak sunca i kidanje magle. Čekao sam ih u Arthu, u Brunnenu, u Fliielenu, a kada smo prošli Erstfeld -već se bližilo podne - a mi još uvijek u oblacima i sumraku, počeo sam gubiti vjeru i razočarano se pomirio da će gore padati snijeg i dočekati me tmurno vrijeme. Rijetko sam se kada s toliko napete pozornosti uspinjao gotthardskom željeznicom, no Amsteg je bio u magli, Gurtnellen je bio u magli, smioni mostovi na rijeci ReuB bili su u magli, a kada prošavši kroz Wassen ni tamo nisam našao sunce, napustio sam nadu i svalio se u sjedalo. Planine su uvijek lijepe i kadšto volim i u magli uživati, no kada znaš kako u Alpama izgleda sunčan dan, a preostala su ti još samo dva do tri, teško ti pada uzaludno iščekivanje modroga neba.

A kad sam već počeo razmišljati nije li moj izlet obično, brzopleto rasipanje novaca, vlak je iznad Wassena izišao iz tunela, a u sumaglici i sivobijelom snježnom svjetlu učini mi se da vidjeh tračak modrine i sunca. Hitro skočim, otvorim prozor i stanem zuriti u nebo. Tamo se, polako i nesigurno, kroz oblake crvenkasto probijala visoka litica s kosim snježnim brazdama bivajući sve jasnija i bliža, iza nje još jedna, a poviše i treća. S vrhova planinajurišao je vjetar u snažnim zapusima, poderani su se oblaci mrvili bivajući sve tanji i sablasniji, a začas se cijelo gorje raskrilo, i razdragano, suncem obasjano, zablistalo na prozirnome, blagom zraku, dok se nad njim prostiralo bistro, tiho, skoro ljubiča-stomodro nebo. Obuze me sreća, a u sjećanju mi se probudiše stotine sličnih zimskih dana u planini, zlatnih i sjajnih, i svaki je bio dragulj. Sada više nisam mislio na orla i noć obasjanu mjesečinom; lako poput dječaka iskočio sam u Goschenenu iz vagona i pohitao ususret toj plavetnoj ljepoti. Svi grebeni i vrhovi bili su tako čudesno jasni i bliski, kakve se vidjeti može samo za odabраних zimskih dana, s dugim, ljubičastim sjenama i blještavilom snježnih polja. Zapuše umjeren fen, a suncem natopljen zrak stopli se kao s proljeća. I opet sam, kao i prije za mnogih dugih šetnja, često stajao tiho i gledajući oko sebe imao osjećaj kao daje sve čarolija koja bi u tren oka mogla iščeznuti. Ponovno me obuze onaj neobično blaženi, gotovo tjeskobni osjećaj koji izletniku govori: Ovako uzvišenu Zemlju nikada više nećeš gledati!

Drvenim saonicama razrovanom, snažnim vjetrom čas razmetenom, čas posve zatrpanom cestom pokrivenom smrznutim, metar visokim snijegom, uspinjao sam se polako uz brdo, boreći se s vjetrom, prema Schollenenu³ i Đavoljemu mostu. Slavna, veličanstvena cesta i cijeli taj dio divlje doline rijeke ReuB zimi su nemjerljivo ljepši, negoli sam ih ljeti vidio. I kao u bajci, mlada rijeka ReuB što se ispod plaviča-stih, na mnogim mjestima probijenih ledenih kora hučeći valja niza snijegom zameteni klanac, jedini je život u toj bijeloj grobnoj tišini. A nad malim slapom iznad Đavoljega mosta, poput svoda što naizgled slobodno u zraku lebdi, nadvio se sa stotinama grotesknh šiljaka ledeni baldahin od sićušnih kaplja.

Andermatt kao vremenska razdjelnica bio je pravi doživljaj. Iz divljega, gruboga, vjetrom propuhanoga klanca izašao sam kroz kratki tunel koji tamo pokriva cestu u sunčan krajolik za-sljepljujuće bjeline. Široka planinska dolina toplo se sjala, na njezinu kraju, uplavičastoj sjeni, uzdizala se litica, tiha Hospen-ska dolina s crnim langobardskim tornjem spavala je skutrena i mračna između visokih snježnih zidina, na lijevoj strani pogledom sam tražio zavijanu i mjesecima snijegom zakrčenu ulicu Furka. Čudno su u Andermattu izgledali prazni hoteli, zatvoreni i do prizemnih prozora zatrpani u snijegu iz kojeg su stršili još samo vršci željeznih vrtnih ograda. U "Kruni" sam popio kavu i ugrijao se na kamenoj peći koju je prije šezdesetak godina sazio tadašnji vlasnik Kolumban Camenzind. Njegovo i ženino ime stoji starinskim slovima napisano na središnjoj ploči.

Spuštala se večer i snijeg stade crvenkasto sipiti. Krenuo sam natrag i tada, visoko u brdima, još iznad najvišega zavoja gornje ceste, primijetih pticu u letu. Velik suri orao tiho je i lagano kružio zrakom, aja sam ga, zastavši, dugo promatrao neobično zatečen ispunjenjem te gotovo već zaboravljene želje. Sada sam znao da neće izostati ni vedra, mjesečinom obasjana noć, jer fen je i dalje puhao umjerenom jačinom, a prema jugu nebo je bilo tako bistro modro kao otvorena časka proljetnoga gorčaca.

Spuštanje natrag niz dolinu prema Goschenenu više nije predstavljalo napor. U RoBliju sam naručio vino i jelo i malo otpoči-nuo, sve dok se oko jedan sat iznad strmoga grebena nije pomolio gotovo pun Mjesec. Tada sam omotao dokoljenice, navukao rukavice, pa krenuo usnulim selom kraj stare crkvice čudesno mirnim putem kroz usku postraničnu dolinu prema glečeru Dam-ma i goschenenskom pašnjaku. Hodao sam bez cilja i bez napora koliko god je staza dopuštala, a zatim, umorivši se, polako krenuo natrag. Na mekome snježnom putu nisam čuo svojih koraka niti kakvih drugih zvukova, a u visini pod noćno modrim nebom prigušeno se blistao snježni glečer, bijela je mjesečina ispunjala dolinu i bila tako svijetla da sam mogao vidjeti ploču, koja je kod Frutta jedva virila iz snijega, a bila je

posvećena nekom šesnaestogodišnjaku nastradalom u lavini. Krupne i treperave stajale su zvijezde u noći, i nikada neću zaboraviti njihovo svjetlo, bijelom mjesečinom obasjan krajobraz i muk umornih vrhova.

Kad sam ujutro ustao nakon nekoliko sati dubokog sna i prišao prozoru, gornji se vrh glečera ponovno kupao u suncu. No ono nije dopiralo u dolinu, fruttske kuće i posljednja, s ove strane smještena seoska imanja Goschenena od kraja listopada do kraja veljače ne prime ni zraku sunca. No sprijeda u selu i niz dolinu rijeke ReuB moralo je još prije podneva biti sunčano. Odlučili dio puta kući prevaliti na gorskim saonicama. Mogao sam, doduše, još ovaj dan ostati ovdje gore, no izgledalo je kao da će se vrijeme sutra promijeniti, a nisam želio ta dva sjajna dana okončati sumornim rastankom. Stoga sam, s noge na nogu, prošetao do Schollenena i natrag, oko podneva se oprostio i otišao unajmivši jake gorske saonice koje sam obećao vratiti vlakom. Odmah s druge strane željezničke pruge sjeo sam u saonice i otisnuo se jurnuvši iznad klanca rijeke ReuB i, uz samo dva prekida, za pola se sata spustio do "Wassena. Ispred Wassena i kroz njega put se neko vrijeme uzdizao, a zatim sam udario čudesnom dionicom do Gurtnellena, pa preko čarobnoga mosta, spuštajući se najvećom brzinom skoro bez zaustavljanja. Ne postoji, osim brzoga jedrenja i skijanja, ništa uzbudljivije i prštavije od jurnjave niz brijeg na niskim saonicama uza zvižduk zraka, pokraj snježnih litica, sa suncem u zatiljku, a ispred tebe moćni planinski vrhovi koji odvažni i hladni miruju na toplome modrome nebu.

Moja se vožnja završila. Stigao sam taman na vrijeme da još predam saonice i uskočim u vlak. Prije dan i pol, kada sam stizao ovamo, donja dolina rijeke ReuB i obala jezera kantona Uri još je bila pod snijegom. Fen koji snježnim masama u visini još nije mogao nauditi, ovdje dolje u međuvremenu je marljivo radio. Što smo dalje odmicali prema dolini, sve je tanji bivao ovdje već razvodnjeni snijeg, a u Altdorfu i Flielenu svi su pašnjaci na mlakome podnevnom zraku već bili vlažni i sivozeleni.

(1905.)

Ljubav

Moj prijatelj, gospodin Thomas Hopfner, od svih je mojih znanaca zasigurno najiskusniji u ljubavi. Barem je ima[ya] više žena, kroz dugu praksu ovladao umijećem zavodjenja te se može podičiti veoma brojnim osvajanjima. Kada mi o tom pripovijeda, doimam se poput školarca. No ponekad u sebi mislim kako o pravoj biti ljubavi ni on ne zna ništa više od drugih. Ne vjerujem da je u životu često probdio i proplakao noći zbog svoje drage. U svakom slučaju, njemu je to rijetko bilo potrebno, i neka je tako, jer unatoč svojim uspjesima on nije, veseo čovjek. Štoviše, nerijetko ga viđam pomalo melankolična, a cijeli njegov nastup odiše rezigniranom mirnoćom, prigušenošću koja ne slični na raspoloženje.

No, to su pretpostavke, a možda i zablude. S psihologijom se može pisati knjige, ali ne i proniknuti u ljude, a ja čak ni nisam psiholog. Pa ipak, kadšto mi se čini daje moj prijatelj Thomas samo zbog toga virtuoz u ljubavnoj igri jer mu za ljubav, koja više nije igra, nešto nedostaje, i zbog toga je melankolik jer poznaje taj svoj nedostatak i zbog njega žali. - Sve same pretpostavke, a možda i zablude.

Ono što mi je nedavno ispričao o gospođi Forster bilo mi je neobično, premda se nije radilo o stvarnome doživljaju ili dapače pustolovini, već samo o ugođaju, lirskoj anegdoti.

Sreo sam se s Hopfnerom upravo kada se spremao otići iz "Modre zvijezde" te ga nagovorih da popijemo bocu vina. Da bih ga prisilio da počasti nekom boljom kapljicom, naručili bocu običnoga moselskoga vina koje on sam inače nikada ne pije. On nevoljko opozove konobara. "Čekajte, nemojte moselsko!"

I naruči neku dobru sortu. To mi je odgovaralo, pa smo se uz dobro vino ubrzo raspričali. Oprezno sam razgovor usmjerio na gospođu Forster. Bila je lijepa žena, jedva prešla tridesetu, odnedavna je stanovala u gradu i pratio ju je glas da je iza sebe imala mnoge ljubavne veze.

Muš joj je bio nitko i ništa. Odnedavno sam znao daju moj prijatelj posjećuje.

"Dakle Forsterica," reče napokon popuštajući, "pa ako te ona baš toliko zanima. Što da kažem? Nisam s njom ništa doživio."

"Baš ništa?"

"Pa, kako se uzme. Ništa što bih zapravo mogao ispričati. Morao bih biti pjesnik."

Nasmijao sam se.

"Ti inače baš i ne cijeniš pjesnike."

"A zašto bih? Pjesnici su najčešće ljudi koji ništa ne doživljavaju. Mogu ti reći, meni se u životu dogodilo već tisuću stvari koje je trebalo zabilježiti. Uvijek sam mislio, zašto jednom i neki pjesnik ne doživi takvo što da to ne propadne. Vi oko najobičnijih stvari uvijek nadignete groznu halabuku i svaki vam je drek dovoljan za jednu cijelu novelu ..."

"A to s gospođom Forster? Je li i to novela?"

"Ne. Skica, ili pjesma. Znaš, stanovit ugođaj."

"Dakle, slušam."

"Pa, ta me je žena zanimala. Ti znaš što se o njoj govori. Koliko sam mogao promatrati iz daljine, zacijelo je imala bogatu prošlost. Činilo mi se daje voljela i upoznala sve vrste muškaraca, ali nijednoga nije dugo trpjela. Zbog toga je lijepa."

"Što ti zoveš lijepim?"

"Vrlo jednostavno, ona nema ničega suvišnoga, ništa previše. Tijelo joj je skladno oblikovano, suzdržano, podređeno njezinoj volji. Ništa na njemu nije neposlušno, ništa ne zataji, ništa nije tromo. Ne mogu zamisliti nijednu situaciju iz koje ona ne bi izvukla najveću moguću ljepotu. Upravo me to privuklo, jer meni je naivnost dosadna. Ja tražim svjesnu ljepotu, odgojene oblike, kulturu. Ma, pustimo teorije!"

"Da, bolje."

"Dakle, upoznali smo se i nekoliko sam puta tamo otišao. U to vrijeme ona nije imala ljubavnika, to se dalo lako zapaziti. Muž je bio porculanska figurica. Počeo sam se približavati. Nekoliko pogleda preko stola, pokoja tiha riječ pri nazdravljanju čašom vina i rukoljub koji malo predugo traje. Ona je to prihvaćala čekajući što će uslijediti. Onda sam joj došao u posjet u vrijeme kada je morala biti sama, i ona me primila.

Sjedeći joj sučelice brzo sam shvatio daje ovdje svaka metoda izlišna. Zbog toga zaigrah va bangu i izjavili joj da sam zaljubljen i da joj stojim na usluzi. Na to ona započe otprilike ovakav dijalog: 'Razgovarajmo o nečem zanimljivijem.'

'Nema ničega što bi me zanimalo povrh vas, milostiva. Došao sam vam to reći. Ako vas to zamara, otići ću.'

53

'Što vi, dakle, želite od mene?'

'Draga, milostiva!'

'Draga! Ja vas ne poznajem i ne volim.'

'Vidjet ćete da se ne šalim. Nudim vam sve što jesam i što mogu učiniti, a moći ću mnogo toga učiniti kada je to za vas.'

'Da, to svi govore. U vašim izjavama ljubavi nikada ništa novo. Stoje to čime biste me oduševili? Kada biste doista voljeli, već biste odavna nešto učinili.'

'Primjerice što?'

'To biste sami morali znati. Mogli ste osam dana postiti ili se ustrijeliti, ili barem pisati pjesme.'

'Nisam pjesnik.'

'A zašto ne? Tko tako voli, kako bi se samo i trebalo voljeti, on se za jedan osmijeh promeće u pjesnika i junaka, za jedan mig, za jednu riječ one koju voli. A ako mu pjesme i nisu dobre, ipak su strasne i pune ljubavi ...'

'Imate pravo, milostiva. Nisam ni pjesnik ni junak, a ni ustrijeliti se neću. Ili ako bih to učinio, bilo bi to od boli jer moja ljubav nije toliko jaka i žarka kakvu od mene smijete zahtijevati. No umjesto svega toga ja imam nešto, imam jednu jedinu malu prednost pred onim idealnim ljubavnikom: ja vas razumijem.'

'Što razumijete?'

'To da čeznete kao i ja. Vi ne žudite za ljubavnikom, već biste željeli ljubiti, potpuno i nerazumno ljubiti. A to ne možete.'

'Mislite?'

'Mislim daje tako. Vi tražite ljubav kakvu ja tražim. Nije li tako?'

'Možda.'

'Stoga vamja ne mogu biti potreban, i više vas neću gnjaviti. No, možda ćete mi, prije nego odem, reći jeste li ikada sreli pravu ljubav.'

'Jednom, možda. Kad smo već dotle došli, mogu vam i to reći. Bilo je to prije tri godine. Tada sam po prvi put imala osjećaj da me netko istinski voli.'

'Smijem li dalje pitati?'

'Samo izvolite. Pojavio se tada muškarac, upoznao me i zavolio. No, budući da sam bila udana, nije mi to rekao. A kada je vidio da svoga muža ne volim i da imam miljenika, došao je i predložio mi da raskinem brak. To nije bilo moguće, pa je otada taj muškarac za mene se brinuo, čuvao nas, upozoravao me i bio mi dobar pomagač i prijatelj. A kada sam zbog njega otpustila svoga miljenika i bila ga spremna prihvatiti, on me prezreo i otišao i nikada se više nije vratio. Taj me je volio, nitko drugi.'

'Shvaćam.'

'Dakle, odlazite, zar ne? Možda smo jedno drugom već i previše toga rekli.'

'Zbogom. Najbolje je da više ne dolazim.'"

Moj je prijatelj neko vrijeme šutio, a onda dozvao konobara, platio i otišao. A iz te sam priče između ostaloga zaključio da mu nedostaje sposobnost prave ljubavi. Sam je to izgovorio. A ipak, ljudima se mora najmanje vjerovati onda kada govore o vlastitim manama. Mnogi se smatraju savršenima samo zato jer od sebe premalo traže. Moj prijatelj to ne čini, i moguće je gaje upravo njegov ideal istinske ljubavi stvorio takvim kakav jest. A možda me taj mudri čovjek nasamario, i možda je onaj razgovor s gospođom Forster samo plod

njegove mašte. Jer on je skriveni pjesnik, ma koliko se tomu opirao.
Sve same pretpostavke, a možda i zablude.
(1906.)

Mladićevo pismo

Štovana, milostiva gospođo!

Pozvali ste me da Vam pišem. Smatrali ste da mladiću s književnim darom mora biti osobit užitak što se pismom smije obratiti lijepoj i štovanoj dami. Imate pravo, to jest užitak.

Povrh toga, stavili ste i primjedbu da mnogo bolje pišem negoli govorim. Evo, dakle, pišem. To mi je jedina mogućnost da Vam učinim malo zadovoljstvo, a to mi je velika želja. Jer, dragi ste mi, milostiva gospođo. Dopustite mi da budem iscrpan! To je nužno jer biste me inače pogrešno razumjeli, a možda je i opravdano, jer ovo će biti moje jedino pismo Vama. A sada dosta s uvodima!

Kada mi je bilo šesnaest godina, s nekom sam neobičnom i možda starmalom melankolijom primijetio da se radosti dječšaš-tva od mene otuđuju i gube. Gledao sam svoga mlađeg brata kako dubi kanale u pijesku, baca koplje i lovi leptire i zavidio mu na radosti što gaje pritom obuzimala, a čije sam se strasne iskrenosti još vrlo dobro sjećao. Bio sam ju izgubio ne znajući kada ni zašto, a umjesto nje, jer tada još ne mogoh dijeliti užitke odraslih, nastupilo je nezadovoljstvo i čežnja.

Silnom predanošću, ali bez upornosti, bavio sam se čas poviješću, čas prirodnim znanostima, tjedan dana svakodnevno do sitnih sati pravio botaničke preparate, a zatim četrnaest dana ništa drugo ne radio nego čitao Goethea. Osjećao sam se usamljenim i protiv svoje volje odvojenim od svih spona sa životom, a taj jaz između života i sebe instinktivno sam nastojao premostiti učenjem, znanjem, spoznavanjem. Po prvi put shvaćao sam naš vrt kao dio grada i doline, dolinu kao usjek u planini, planinu kao jasno ograničen dio Zemljine površine. Po prvi put promatrao sam zvijezde kao svemirska tijela, oblike planina kao nužno nastale proizvode zemaljskih sila, i po prvi sam puta tada pojmio povijest naroda kao dio povijesti Zemlje. Tada to još nisam mogao izraziti i imenovati, no to je u meni bilo i živjelo. Ukratko, u ono sam vrijeme počeo misliti. Spoznao sam, dakle, svoj život kao uvjetovan i ograničen i u meni se probudila ona želja, koju dijete još ne poznaje, želja da od svoga života, koliko god uzmognem, učinim nešto dobro i lijepo. Vjerojatno svi mladi ljudi doživljavaju približno isto, noja to pripovijedam kao da je to bio sasvim individualan doživljaj, jer sam ga takvim osjećao.

Nezadovoljan i proždiran čežnjom za neostvarivim proživio sam tako nekoliko mjeseci, bio sam marljiv, a ipak nestalan, izgarao, a ipak žudio za toplinom. U međuvremenu je priroda bila mudrija od mene i riješila mučnu zagonetku moga stanja. Jednoga sam dana bio zaljubljen

i iznenada mi se vratiše sve moje spona sa životom, snažnije i raznovrsnije nego ikada prije.

Otada sam doživio i veće i ljepše sate i dane, no nikada više takve tjedne i mjesece, tako tople i tako ispunjene neprekinutom strujom osjećaja. Ne želim Vam pričati povijest svoje prve ljubavi, jer je nebitna, a i vanjske su okolnosti mogle biti posve drugačije. Ali život koji sam tada živio, to bih pokušao donekle opisati, premda znam da mi neće uspjeti. Užurbano se traženje okončalo. Najednom sam stajao usred živahnoga svijeta i tisućama korijenskih niti bio povezan sa Zemljom i ljudima. Moja su se čula doimala promijenjenima, oštrijima i življima. Osobito oči. Gledao sam posve drukčije nego prije. Gledao sam svjetlije i šarenije, kao umjetnik, osjećao sam radost čistoga promatranja.

Vrt moga oca blistao je u ljetnoj raskoši. Njegovi rascvjetali bokori i stabla s gustim ljetnim lišćem stršila su u duboko nebo, bršljan se povijao uz visoki potporni zid, a nad njim počivala gora s crvenkastim stijenama i modročrnim jelovom šumom. Stajao sam i ganut promatrao kako je svaki za se tako čudesno lijep i živ, šaren i sjajan. Neki su se cvjetovi nježno njihali na stapkama i tako dirljivo blago i mило provirivali iz svojih čaški i da sam ih morao voljeti i u njima sam uživao kao u poeziji pjesnika. A mnogi zvukovi, za koje prije nisam mano, sada su mi plijenili pozornost, govorili mi i zaokupljali me: šum vjetrova u jelama i travi, cvrčanje šturaka na livadama, grmljavina udaljenih oluja, huk rijeke na brani i cvrkut ptica. S večeri sam gledao i slušao rojeve muha u zlatnožutom svjetlu predvečerja i osluškivao kreketanje žaba uz baru. Tisuće beznačajnih sitnica najednom su mi postale drage i važne i doticale me poput doživljaja: primjerice jutrom, dok sam za razonodu u vrtu zalijevao nekoliko lijeha, a zemlja i korijenje tako zahvalno i požudno pilo. Ili, u sjaju podnevna sunca vidio sam malenog modrog leptira kako tumara kao opijen. Ili sam promatrao mladu ružu u cvatu. Ili bih navečer iz malena čamca spustio ruku u vodu i na prstima osjećao blago, mlako strujanje rijeke.

Dok me mučila bol bespomoćne prve ljubavi i dok su me pokretale neshvaćena nevolja, svakodnevna čežnja, nada i razočaranje, ipak sam, usprkos sjeti i ljubavnoj strepnji, svakog trenutka u dubini srca bio sretan. Sve što je bilo oko mene, bilo mi je drago i nešto mi govorilo, nije bilo mrtvila ni praznine u svijetu. Nikada to nisam dokraja izgubio. Još jednom to doživjeti, u se primiti i zadržati, moja je sadašnja predodžba o sreći.

Želite li čuti dalje? Od onoga vremena pa do ovoga dana zapravo sam uvijek bio zaljubljen. Od svega što sam upoznao ništa mi se nije činilo tako plemenitim, vatrenim i zanosnim kao ljubav prema ženama. Nisam uvijek bio u ljubavnim vezama sa ženama i djevojkama, niti sam uvijek svjesno volio neku određenu, no moje su misli uvijek nekako

bile zaokupljene ljubavlju, a moje divljenje ljepoti bilo je zapravo neprestano obožavanje žena.

Neću Vam pripovijedati ljubavne priče. Jednom sam imao dragu, nekoliko mjeseci, a povremeno bih, dijelom i nehotice, u prolasku pobrao poljubac i zajedničku noć, no kada sam doista volio, to je uvijek bilo nesretno. A ako me sjećanje ne vara, jadi zbog beznadne ljubavi, strah i bojažljivost i besane noći bile su zapravo mnogo ljepše od svih malih sretnih slučajeva i uspjeha.

Znate li, milostiva gospođo, da sam u Vas veoma zaljubljen? Poznajem Vas skoro već godinu dana, premda sam samo četiri puta bio u Vašem domu. Kada sam Vas prvi puta ugledao nosili ste na svijetlosivoj bluzi broš s firentinskim ljiljanom. Jednom sam Vas vidio na kolodvoru kako ulazite u pariški brzi vlak. Imali ste kartu za Strasbourg. Tada me još niste poznavali.

Onda sam s prijateljem došao k Vam'a, tada u Vas već zaljubljen. Primijetili ste to tek za moga trećeg posjeta, one večeri uz Schubertovu glazbu. Barem mi se tako činilo. Prvo ste se šalili mojom ozbiljnošću, zatim mojim lirskim izrazima, a pri rastanku ste bili dobroćudni i pomalo majčinski. A posljednji put, nakon što ste mi priopćili svoju ljetnu adresu, dopustili ste mi da Vam pišem. I to sam, eto, danas učinio nakon dugog razmišljanja.

I kako da sada završim? Rekao sam Vam da će ovo moje prvo pismo biti i zadnje. Primite ove moje ispovijedi, koje su možda i pomalo smiješne, kao jedino što Vam mogu dati i čime Vam mogu pokazati da Vas veoma poštujem i volim. Mислеći na Vas i priznavajući si da sam prema Vama vrlo loše odigrao ulogu zaljubljenoga, osjećam ipak djelić one čarobne ljepote o kojoj sam Vam pisao. Već je noć, pod mojim prozorom još uvijek cvrče šturci u mokrome travnjaku, i mnoge su stvari opet kao onoga bajkovitog ljeta. Možda ću, pomišljam, sve to jednom smjeti ponovno imati i još jednom doživjeti, ostanem li vjieran osjećaju

iz kojeg sam ovo pismo sročio. Htio bih se odreći onoga što za većinu mladih ljudi proizlazi iz zaljubljenosti, a što sam i ja odveć dovoljno upoznao - dijelom iskrenu, a dijelom umjetnu igru pogleda i pokreta, sitničavo korištenje nekog ugođaja i prigode, doticanje stopala pod stolom i zlorabljenje rukoljuba.

Ne uspijevam točno izreći što mislim. Vjerojatno me ipak razumijete. Ako ste takva kakvu Vas rado zamišljam, tada se možete od srca nasmijati mome smušenom pismu, a da me time ne omalovažite. Moguće je da ću se i jajednom tomu smijati, no danas to ne mogu i ne želim. Uz izraze odanoga štovanja, Vaš vjerni B.

(1906.)

Sonata

Gospođa Hedwig Dillenius izišla je iz kuhinje, odložila pregaču, oprala se i počešljala, a zatim otišla u salon dočekati muža. Razgledala je tri, četiri lista iz neke mape s Durerovim slikama, malo se igrala porculanskom figuricom iz Kopenhagena, slušala kako s obližnjega tornja izbija podne i na kraju otvorila glasovir. Odsvirala je par tonova prebivajući neku već napola zaboravljenu melodiju, a zatim slušala skladan zvuk glasovirskih žica kako se polako stišava i gubi. Nježni, poput daška blagi titraji bivali su sve blaži i nestvarniji, a zatim su nastupili trenuci u kojima nije znala čuje li još odjek tih nekoliko tonova ili je taj blagi podražaj samo sjećanje njezina sluha.

Ne nastavi svirati, već spusti ruke u krilo i stade razmišljati. No nije više razmišljala kao prije, ne više kao u doba svoga djevojaštva kod kuće na selu, nije više razmišljala o malim, smiješnim i dirljivim zgodama od kojih je uvijek samo ona manja polovica bila stvarna i doživljena. Već neko vrijeme razmišljala je o drugo čemu. I sama joj je stvarnost postala nestalna i dvojbena. U svojim napola jasnim, sanjarskim željama i ushićenjima djevojačkog doba često je mislila kako će se jednoga dana udati, imati muža, vlastiti život i dom, i od te promjene mnogo je očekivala. Ne samo nježnost, toplinu i nove osjećaje ljubavi, već ponajprije sigurnost, jasan život, ugodnu zaštićenost od svakovrsna osporavanja, sumnje i nemogućih želja. Koliko godje voljela maštanje i snove, njezina je čežnja ipak uvijek težila nekoj zbilji i odlučnom kroćenju provjerenim stazama.

Ponovno je razmišljala o tome. Ispalo je drukčije negoli je zamišljala. Muž više nije bio onakav kao u vrijeme zaruka, dapače, u to gaje vrijeme gledala u svjetlu koje je sada ugaslo. Vjerovala je da joj je ravnopravan, pa i nadmoćan, da s njom može ići čas kao prijatelj, čas kao vođa, a sada joj se počesto čini da gaje precijenila. Bio je dobar, uljudan, pa i nježan, davao joj slobodu i oslobađao ju malih kućnih briga. Bio je zadovoljan njome i svojim životom, poslom, jelom i skromnim užicima, ali tim životom ona nije bila zadovoljna. Imala je u sebi nekog vra-žića koji je htio zadirkovati i plesati, duha sanjara koji je želio pisati bajke, stalnu čežnju da svakodnevni obični, mali život poveže s onim silnim i veličanstvenim koji je odzvanjao u pjesmama i slikama, u lijepim knjigama i oluji šuma i mora. Nije bila zadovoljna time da cvijet treba biti samo cvijet, a šetnja samo šetnja. Cvijet bi trebao biti patuljasti vilenjak, lijepi duh u lijepoj preobrazbi, a šetnja ne treba biti tek obvezatna vježbica i odmor, već slutnjom ispunjen put

u nepoznato, posjet vjetru i potoku, razgovor s nijemim stvarima. A poslije dobroga koncerta još dugo bi ostajala u nekom čudnom svijetu duhova, dok je muž već odavno u papučama prošetao kućom, popušio cigaretu, malo popričao o glazbi, pa se zaželio postelje. Već izvjesno vrijeme često gaje znala iznenađeno pogledati čudeći se stoje takav, što više nema krila, što se samo obazrivo nasmiješio kada mu je jednom zgodom poželjela otvoriti srce. I uvijek je iznova donosila odluku da se neće ljutiti, da će biti strpljiva i dobra i na njegov mu način ugađati. Možda je bio umoran, možda su ga na poslu mučile neke stvari kojih ju je želio poštedjeti. Bio je tako popustljiv i ljubazan da mu je morala biti zahvalna. Ali on više nije bio njezin princ, njezin prijatelj, gospodar i brat, ponovno je sama prolazila svim dragim putovima sjećanja i mašte, bez njega, aputovi su bivali sve mračniji jer na njihovu kraju više nije stajala tajanstvena budućnost. Oglasi se zvonce, korak mu se začu u hodniku, otvoriše se vrata i on uđe. Pošla je prema njemu i uzvratila mu poljubac. "Jesi li dobro, mila?" "Da, hvala, a ti?" Zatim sjedoše za stol. "Čuj," upita ga, "odgovara li ti da Ludwig dođe večeras?" "Naravno, ako ti je do toga stalo." "Mogla bih ga poslije nazvati. Znaš, jedva da mogu dočekati." "A što to?" "Novu glazbu. Nedavno je pripovijedao daje uvježbavao one nove sonate i da ih sada može odsvirati. Navodno su vrlo teške." "Aha, od novoga skladatelja, zar ne?" "Da. Zove se Reger. Zacijelo su vrlo neobične stvari, silno sam znatiželjna." "Da, čut ćemo već. No, to neće biti neki novi Mozart." "Dakle večeras. Da ga odmah pozovem i na objed?" "Kako god želiš, dušo." "I tebe zanima Reger? Ludwig je o njemu pričao s takvim oduševljenjem." "Pa, čovjek uvijek rado poslušava nešto novo. Ludwig je možda malo velik entuzijast, zar ne? No, na posljetku, on se u glazbu jamačno razumije više od mene. Kad netko pola dana svira klavir!" Uz crnu kavu Hedwig mu je pripovijedala priče o dvjema zebama koje je danas vidjela u parku. Dobrohotno je slušao smijući se. "Kakve ti imaš ideje! Mogla si postati književnica!" Zatim je otišao u ured, a ona gaje s prozora pratila pogledom jer je to volio. Tad se i ona lati posla. U knjigu troškova upisala je posljednji tjedan, pospremila muževu sobu, oprala lisnate biljke i na posljetku malo šila dok nije došlo vrijeme da se ponovno pobrine za kuhinju.

Oko osam stigao je muž, a odmah za njim Ludwig, njezin brat. Rukovao se sa sestrom, pozdravio šogora, a onda ponovno primio Hedwigu za ruke.

Za večerom su brat i sestra razgovarali živahno i ugodno. Muž bi povremeno dometnuo koju i za šalu glumio ljubomornoga.

Ludwig to prihvati, no ona ne reče ništa, već se zamisli. Osjećala je daje među njima trima njezin muž doista stranac. Ludwig joj je pripadao, imao je isti način ophođenja, isti duh, ista sjećanja kao i ona, govorio je istim jezikom, shvaćao i uzvraćao na sva ona mala, sitna peckanja. Kada je on bio tu, okruživalo ju je ozračje njezina zavičaja; tada je sve opet bilo kao nekad, sve je opet bilo stvarno i živo stoje od kuće u sebi nosila, stoje njezin muž ljubazno trpio, ali nije uzvraćao, jer u biti možda nije ni razumio.

Ostali su još sjediti uz crno vino dok ih Hedwignije upozorila. Sada su prešli u salon, Hedwig je otvorila glasovir i upalila svjetla, brat odložio cigaretu i otvorio kajdanku. Dillenius se ispružio u niskom naslonjaču i privukao cigaretni stol, dok se Hedwig smjestila postrance uz prozor.

Ludwig je još rekao nekoliko riječi o novome glazbeniku i njegovoj sonati. Na trenutak je zavlada potpuna tišina. A onda poče svirati. Hedwig je pažljivo slušala prve taktove. Glazba ju je čudno i neobično doticala. Pogled joj je počivao na Ludwigu kojemu se tamna kosa povremeno sjajila na svjetlosti svijeća. No uskoro je u toj neobičnoj glazbi osjetila snažan i profinjen duh koji ju je ponio i krila joj dao da nadišavši sve zamke i nejasna mjesta može razumjeti i doživjeti djelo.

Dok je Ludwig svirao vidjela je široku tamnu vodenu površinu kako se valja u velikom taktu. Jato velikih, iskonski mračnih, golemih ptičurina doletjelo je uz bjesomučan lepet krila. Oluja je potmulo tutnjala i kadšto u zrak bacala zapjenjene grebene vala što su prštali tisućama sitnih bisera. U tutnjavi valova, vjetra i širokih ptičjih krila odzvanjalo je i nešto tajnovito i ubrzo čas glasnim patosom, čas tankim dječjim glasićem zapjeva pjesmu, srdačnu, dragu melodiju.

Crni su oblaci lepršali razderani u pramenove, a između njih čudesni se pogledi dizali u zlatno duboka nebesa. Velike vale uzjahaše morske nemani okrutna izgleda, ali na onim malima, nježno i dirljivo u kolo se uhvatiše anđelci sa smiješno debeljuš-kastim udovima i dječjim očima. I tako ono drago i mило sve većom čarolijom nadvlada grozotu, i slika se pretvori u lagano, prozračno, bestežinsko međucarstvo u kojem u vlastitu, mjesečini sličnu svjetlu u zraku lebdeći kolo pletu nježna vilenjačka bića i čistim, kristalnim, bestjelesnim glasovima poju zvuke što ih, blaženo lake i bezbolne, vjetar razmeće.

No sada, kao da više nisu samo anđeoski svjetlosni vilenjaci lebdjeli i pjevali u bijelome sjaju, već kao da čovjek o njima priča ili sanja. Teška kaplja čežnje i neutaživa ljudska patnja slijevala se u presretni svijet čiste, želja lišene ljepote, a namjesto raja uskrsnu ljudski san o rajju, ne manje sjajan i lijep, no praćen dubokim glasovima neutažive čežnje za zavičajem. Tako nastaje ljudska želja iz dječje želje; nema više zategnuta smijeha, bez bora, ali je zato zrak postao ljupkiji i bolno slađi.

Milozvučne pjesme vilenjaka polako se rastočiše u huku mora koji ponovno silno nabuja. Tutnjava bitke, strast i nagon za životom. A odlaskom posljednjega visokoga vala pjesma se pri-mače kraju. U glasoviru je još odzvanjala bujica u tihoj, polaganoj rezonanci, zatim utihnu, i zavlada duboka tišina. Ludwig, pognut nad glasovirom, ostade slušajući sjediti, Hedwig je sjedila sklopljenih očiju naslonjena u stolcu kao da spava.

Napokon Dillenius ustade, ode u blagovaonicu i donese šogoru čašu vina.

Ludwig se pridigne, zahvali i otpi gutljaj.

"No, šogore," reče, "što misliš?"

"O glazbi? Da, bilo je zanimljivo, a ti si i opet sjajno svirao.

Sigurno strahovito mnogo vježbaš."

"A sonata?"

"Vidiš, to je stvar ukusa. Ja nisam apsolutno protiv svega novoga, no ona mi je malo 'preoriginalna'. Wagnera još nekako mogu prihvatiti..."

Ludwig htjede odgovoriti, no u tom trenutku pride mu sestra i primi ga za ruku. Vidje daje ganuta glazbom i da bi joj daljnji razgovor o tome samo nanio bol. No u isti mah po prvi puta primijeti kako je sestra smatrala da morala poštedjeti svoga muža jer mu je nedostajalo nešto što je njoj bilo nužno i urođeno. A kako se doimala tužnom, prije odlaska joj krišom reče: "Hede, nešto nije dobro?"

Ona odmahnu glavom.

"Moraš mi to uskoro ponovno odsvirati, samo za mene. Hoćeš li?" U tom se času ponovno doimala zadovoljnom te Ludwig ubrzo smiren pođe kući. Ona, međutim, te noći nije usnula. Znalaje daju muž ne može razumjeti i nadala se da će to moći podnijeti. No neprestano je slušala Ludwigovo pitanje: "Hede, nešto nije dobro?" i razmišljala o tome da mu je morala odgovoriti neistinom, po prvi puta izreći laž. Učini joj se daje tek sada sasvim izgubila zavičaj i predivnu mladalačku slobodu i svu blaženu vedrinu raja.

(1906.)

U očnoj klinici

Tjednima sam se morao odricati večernjega čitanja jer su mi oči, oslabljene iščitavanjem starih knjiga i rukopisa, mogle obavljati još samo najnužnije dnevne poslove. No kako sva pošteta nije urodila plodom, na posljetku sam se odlučio na posjet očnoj klinici. Bio je ponedjeljak ujutro. Oči su me ponovno boljale, cesta je bila široka i prašnjava, klinička čekaonica prepuna i pregrijana, pa sam se shrvan i ljutit ugurao na jednu od pretrpanih klupa pokušavajući, pun nestrpljenja, izračunati koliko ću vjerojatno morati čekati. Pogledom sam preletio preko gomile svojih supatnika koji su u tišini čekali. Boravak u takvim prostorijama oduvijek mi je bio mučan, a pogled na sva ta lica što su, pateći od raznovrsnih očnih bolesti, poprimila neku bespomoćnu tupost, bio je neutješan. U toj masi pronađoh samo dvije privlačne glave: jednoga Talijana kojemu je lijevo oko, vjerojatno u tučnjavi ozlijeđeno, bilo povezano rupcem živih boja, dok je ono zdravo, desno, južnjački ravnodušno promatralo zidove, ne odajući ni najmanju zabrinutost ili nestrpljenje. Zatim, jednoga lijepoga sijedoga gospodina koji je nepomično i spokojno sklopljenih očiju sjedio u kutu. Doimao se zadubljenim u sjećanja ili lijepe misli, jer na naboranom, sjedobradom licu neprestano je blistao veoma tih, prigušen osmijeh. No bio sam odveć mrzovoljan i pretjerano zaokupljen sebičnom brigom za vlastite oči, a da bih drugima poklanjao preveliku pozornost ili s njima suosjećao. Oslonivši glavu na dlanove, stadoh zuriti u pod. Iz liječničkih soba i ambulanta dopiralo je glasno ispitivanje i blago tješjenje, katkada i napola prigušen krik.

Kada napokon iz dosade ponovno podignuh pogled i ispružih se na sjedalu, pogled mi pade na dječaka koji je sjedio točno nasuprot meni. Moglo mu je biti dvanaest godina i isprva mi se činilo da me gleda. No uskoro shvatih daje pogled tih crvenih, upaljenih očiju bio beživotan i zurio u prazno. Tako nagrđeno lice inače je bilo ljepušasto i zdravo, a i tijelo dobro razvijeno i prilično snažno. Sjećao sam se svoga dječastva i već tada velikog užitka u svjetlosti, suncu, šumi i livadama, u pješačenjima kroz planine svoga zavičaja. Sjećao sam se jedine snažne strasti svoga života, svoga tihog druženja s planinama, poljima, stablima i vodom, i s čuđenjem shvatih da su mi, skoro bez iznimke, svi čisti, pravi, najljepši užici, koje sam ikada imao, dopirali kroz oči. Taj je osjećaj bio tako živ da osjetih jaku želju da pobjegnem i negdje ispred grada zalegnem u visoku, svijetlu travu.

A tu ovaj gotovo slijepi dječak! Nisam uspijevao gledati pokraj

njega. Morao sam uvijek iznova pogledati njegovo ljepušasto lice i te jadne, crvene, bolesne oči, iz kojih je neprestano tekla velika suza koju je uvijek otirao jednom te istom strpljivom i plahom kretnjom.

Prošlo je više od sata. Sjena velike susjedne kuće stade se povlačiti sa staklenoga krova pod kojim smo sjedili, a kroz otvoren prozorčić probi se široka zraka sunca. Dječak, kojemu sunčana zraka dotaknu ruke i koljena, pomaknu se pomalo uplašen.

"To je sunce", reko. On stade pružati glavu lagano naprijed, licem prema gore, sve dok mu sunce ne pogodi oči. Vjeđe mu zadrhtaše, cijelim licem prostruji blagajeza lake, slatke boli, oživi mu crte lica i otvori malena, svježja usta.

To je bio samo tren. Zatim se mališan ponovno nasloni na klupu, otre suze što su polako i bez prestanka navirale i ostade sjediti miran kao i prije. Uskoro ga njegovateljica odvede. No u toj minuti u meni iščeznu sva ljutnja i osornost. Trenutak u kojem sam tu utješnu svjetlost vidio kako s prolaznom radošću pada na taj mali, razoreni život, ostade mi ozbiljna i draga uspomena.

(1906.)

Gubbio

Sporom lokalnom željeznicom, u društvu piljara koji su se vraćah kući, krenuo sam iz Citta di Castello i pred večer stigao u Gubbio. U gostionici sam odložio naprtnjaču, pa prostranim, golim trgom, kraj franjevačke crkve krenuo u šetnju gradom u predvečerje.

Bilo je prohladno i kišno, u uskim ulicama toga čudnovatoga planinskoga grada već se spuštala noć. A kako čovjeku kadšto na putovanjima iznenada na um padaju neobične i suvišne misli, stadoh razmišljati zašto zapravo putujem, zašto sam u Italiji i baš danas u Gubbiju. Da, zašto? Što sam tu tražio?

Mada umoran, prihvatih tu neumitnost i potrudih se pronaći odgovor. Prije četrnaest dana otputovao sam od kuće da bih još jednom došao u Italiju, bio okružen drugačijim narodom i jezikom, da bih vidio strane gradove, lijepe građevine, stare umjetnine. Čemu to? Zašto nisam ostao kod kuće uz posao i obitelj? Jer sam se htio odmoriti. Ta zar se čovjek na putovanjima odmara? Ne. To sam otprije znao, dakle nisam krenuo na put radi odmora.

No, možda radi umjetnosti? To je već bilo bliže istini. Žudio sam ponovno vidjeti firentinsku katedralu, ubavi San Marino, slike Fra Angelica i Donatellove skulpture. A od Firenze sam produžio put ne bih li vidio nova djela, pronašao gradove s pre-divnim trgovima i ulicama, dvorce s moćnim tornjevima, crkve sa zidovima punim lijepih fresaka. Čuo sam o Gubbiju daje prekrasan grad podignut na strmoj stijeni, s bajkovitim palačama i izazovnim tornjevima, pravo čudo graditeljske smionosti.

No zašto sam tamo otputovao? Ne iz znatiželje, niti radi proučavanja, jer nisam ni povjesničar ni umjetnik, a skupljanje različitih "znanja" nikada mi nije bilo prevelika ambicija. Nešto je, dakle, u meni moralo hlepiti i žudjeti, jer kako bih inače stajao ovdje, stotine milja daleko od doma, u starome umbrijskome gradiću? Koju sam potrebu, koju nuždu slijedio?

Polako sam pokušavao složiti mozaik. Mislio sam na San Miniato, na kupolu i zvonik firentinske katedrale pitajući se što me njima privuklo? Zašto su me čili sretnim? - Pri pogledu na njih ćutio sam da ljudski rad i predanost nisu bezvrijedni, da izvan tjeskobne samoće u kojoj svaki čovjek živi svoj život, postoji nešto svima zajedničko, nešto poželjno i vrlo lijepo, da su kroz sva doba stotine ljudi u osami patile i radile da bi ta utjeha zajedništva postala vidljivom. Ako ono što su umjetnici i njihovi pomoćnici predano i ustrajno stvarali prije više stotina godina, danas kao i onda tisuće ljudi obdaruje plemenitim mislima, tada ni svima nama nije bez utjehe

što u svojoj samoći i slabosti radimo i činimo ono moguće. Tu sam utjehu tražio, ništa više. Oduvijek sam znao da postoji ono zajedništvo, ali ga čovjek s vremena na vrijeme mora ponovno doživjeti, ponovno vlastitim čulima osjetiti prošlost nazočnom, daljinu bliskom, ljepotu vječnom. To nas uvijek iznova zapanji i usreći. Jer Michelangelo i Fra Angelico radeći nisu mislili ni na mene ni na druge. Stvarali su za sebe same, svatko za se, svatko djelomice za svoju prijeku potrebu, ogorčeno se boreći sa zlovoljom i umorom. Svatko od njih tisuću je puta bio nezadovoljan učinjenim; Ghirlandajo je sanjao vedrije slike, a Michelangelo mnogo moćnije građevine i spomenike. Imamo samo ono što je od njih ostalo, ali vrijednim smatramo upravo njihov trud. To nas i same ohrabruje da nastavimo.

Nebitno je što svatko od nas nije velik izabranik. I mi maleni, bili mi umjetnici ili ne, radujemo se svakoj pobjedi vječnosti nad slučajem i trebamo te utjehe kako bismo uvijek iznova započinjali borbu s nepovjerenjem prema vrijednosti svega ljudskoga. Stajao sam, dakle, u Gubbiju da bih iz pogleda na velika djela ljudskih ruku crpio hrabrost i vjeru. Dotle je doprlo moje razmišljanje. U međuvremenu sam se uspeo ulicom, koja je bivala sve strmijom, zaokrenuo u gotovo ravnu sporednu ulicu i najednom se našao pred najvećom zgradom u gradu, srednjovjekovnom konzuličinom palačom. To mi prekide sve misli. Penjao sam se na veliku terasu, silazio, gledao, čudio se, i za danas sve ostade na tome. Ta grandiozna, gotovo besramna odvažnost arhitekture jednostavno je zapanjujuća i ima neku uzbudljivu nestvarnost. Čini vam se da sanjate ili promatrate dekoraciju i neprestano morate sami sebe uvjeravati daje sve to doista tu, kameno i čvrsto.

Otišao sam s tim osjećajem velikoga čuđenja i dobar sat vremena hodao gradom ne budeći se iz omame koja me gotovo paralizirala. Ulice su me primale jedna za drugom, listom strme, tihe, prkosne, pune visokih, golih kamenih kuća od kojih se odbija jeka pločnika. Ponegdje sićušan vrt, komadić zemlje što umjetno i uplašeno lebdi na visokome zidu, zatim pogled uz beskrajno strmu ulicu, a nizbrdo vrtoglave stepenaste uličice. Moji potkovani potplati bezbroj su se puta poskliznuli na glatkome, pokislom pločniku. Pritom je bilo gotovo smiješno gledati kako se u podnožju toga strmoga, neizrecivim naporima stvaranoga grada stere zelena i ugodna, nepregledna, pitoma ravnica. A cijeli grad i sve te razmjerno raskošne zgrade i zidine nisu ostavljale dojam razmetljivosti, već su se prije doimale sumorno i kao nastale iz pohlepne nužde.

Umoran i zbunjen, dok se već spuštala noć, potražio sam svoju gostionicu, naručio večeru i do odlaska na počinak razmišljajući sjedio uz domaće crno vino. Sada mi se činilo da moja teorija i nije više sasvim točna. A kako se zbunjujući dojam toga neobičnoga grada

tada još nije dao razjasniti, za motiv svoga putovanja uzeo sam potrebu da osjetim čuđenje, koje nikomu ne moram objašnjavati, i da na trenutak lišen odgovornosti živim samo kao gledatelj. Međutim, nesvrhovitost toga razmišljanja već sada me počela nasmijavati. Moja je spavaonica bila ledeno hladna i vlažna, ali je zato krevet bio izvrstan, i nakon devet sati savršena sna ponovno sam bio okrijepljen i svjež. Izliječen od jalova mudrovanja ujutro sam pošao u šetnju i doživio taj čudesni grad onako kako se doživljavaju pustolovine. Hodao sam zrakom punim patetične strasti i imao dojam kao da stare fantastične zgrade vehementnim pokretima nastavljaju glumiti onaj uzavreli život kakav je ovdje zasigurno bujao u minulim vremenima, a kojemu u današnjih žitelja nema ni traga. Prkosno častohleplje stoje boreći se s čudnim zaprekama izgradilo ovu strminu, na nikakvu tlu podiglo vrtoglavo visoke tornjeve i goleme dvorce i visoko na strmome rubu brijega sazdalo masivne samostane i kaštele, u sebi nosi nešto bajkovito, gotovo iskonsko. Gubbio se smjestio na obronku zauzevši tek trećinu njegove visine. Iznad posljednjega gornjega zida i gradskih vrata uspinje se brdo, golo i strmo, na čijoj se polovici nalazi stara kapelica od sjajne crvene opeke, a na samome vrhu poput utvrde velika samostanska zgrada. To brdo od kojih tisuću metara mamilo me. Nakon uzbudljiva dojma srednjovjekovnoga grada poželio sam malo zaci u prirodu i zaviriti u planinu. Mislio sam, također, da ću možda ondje gore iz oblika planinskoga krajobraza naučiti kako razumjeti prkosno smioni duh njegovih drevnih graditelja. Izašavši kroz zadnja gradska vrata stao sam se polako uspinjati i ubrzo mi se otvorio pogled na široku, zelenu ravnicu. Dobra i u velikim zavojima izgrađena cesta vodi sve do samostana, a dijelom puta sjedne je strane obrasla čempresima. Crvenu kapelicu zatekao sam u vrlo ruiniranom stanju, samo što se ne sruši. Moćni, prijeteći grad ispod mene postupno se smanjivao bivajući neobično pitom, dok na posljetku nije ležao skromno, duboko u podnožju brijega doimajući se gotovo ravnim. Golemi dvorci i tornjevi stajali su dolje maleni i krhki poput igračaka. U visinama stade puhati snažan, hladan snježni vjetar. Put je prestao, pa sam slijedio nejasnu kozju stazu koja je preko pustopoljina, šljunka i kamenih gromada vodila prema vrhu da bi na kraju nestala. Postade hladno i samotno, gore je puhao nekakav alpski zrak, a grad postade gotovo nevidljiv. Napokon sam prešao uzvisinu i zastao skoro zaprepašten. S one strane pucao je pogled na veličanstven svijet planina, a ispred mene u vrtoglav ponor obrušavao se strm, divalj klanac, uzak i jeziv, a užasne litice ponora s obiju strana bijahu posve gole i crvene. Samo je negdje u sredim raslo malo žbunja i trave, i tamo se stisnulo maleno stado koza s pastirčetom, sićušno i preplašeno između brda i

doline. Vrh kojega sam ubrzo dosegno ležao je pod snijegom. Zelena ravnica, brežuljci s voćnjacima, palače i stari gradovi i cijela poznata mi Italija najednom iščeznuše i ja stajah u nepoznatu, divljem, surovu kraju. Ni kuće ni sela dokle pogled seže, nigdje čovjeka doli pastirčeta na obronku, a dolje u crvenome klancu neki jahač, u kaputu i s velikim šiljatim šeširom, prebacivši pušku preko leđa jahao je na mazgi iz doline u smjeru Sche-
(1907.)

Žrtva ljubavi

Tri godine radio sam kao knjižarski pomoćnik. U početku sam dobivao osamdeset maraka na mjesec, zatim devedeset, pa devedeset i pet i bio ponosan i sretan jer sam zarađivao za život i ni od koga nisam morao uzimati ni novčića. Ambicija mi je bila napredovati u antikvarijatu. Tamo je čovjek mogao kao bibliotekar živjeti među starim knjigama, datirati prvotiske i drvoreze, a u dobrim je antikvarijatima bilo namještenja koja su se plaćala dvjesta pedeset i više maraka. Doduše, put do tamo bio je još dug i valjalo je raditi i raditi ...

Svakakvih je obješenjaka bilo među mojim kolegama. Knjižara mi se često činila utočištem svakovrsnih čudaka. Raspopi, propali vječni studenti, nezaposleni doktori filozofije, po kratkom postupku otpušteni urednici i časnici, koji postadoše neupotrebljivi, svi oni stajali su do mene za pisarskim pultom. Jedni su imali ženu i djecu i hodali u žalosno iznošenoj odjeći, drugi su živjeli gotovo lagodno, no većina bi se pretrgla već u prvoj trećini mjeseca da bi preostalo vrijeme uživali u pivu, siru i hvastanju. No svi su iz nekih svjetlijih vremena sačuvali otmjene manire i učen govor i bili uvjereni da su samo nečuvenom nesrećom spali na ova skromna mjesta. Kao što rekoh - neobični ljudi. Ali čovjeka kakav je bio Columban HuB nikada prije nisam vidio. Došao je jednoga dana u pisarnicu i slučajno zatekao nepopunjeno beznačajno pisarsko mjesto, sa zahvalnošću ga prihvatio i na njemu ostao dulje od godine dana. Zapravo nikada nije činio ni govorio ništa upadljivo i izvana nije živio drugačije od ostalih siromašnih uredskih namještenika. Na njemu se, međutim, vidjelo da mu život nije oduvijek bio takav. Moglo mu je biti tek nešto preko pedeset godina, a bio je stasit poput vojnika. Kretnje su mu bile otmjene i široke, a pogled, mislio sam tada, kao u pjesnika.

HuB je znao sa mnom poći u gostionicu jer je slutio da mu se potajice divim i da ga volim. Držao bi tada nadmoćne govore o životu i dopuštao mi da ga počastim. A jedne lipanjske večeri ispričat će mi još nešto. Budući da sam imao rođendan pošao je sa mnom na skromnu večeru, pili smo vino, a zatim u toploj noći uz rijeku šetali alejom. Tamo je ispod posljednje lipe stajala kamena klupa na kojoj se on ispružio, a ja zalegao u travu. I tada stade pripovijedati.

"Vi ste, znate, još neiskusni mladac i još ništa ne znate o životu u svijetu. No ja sam stara mazga, inače vam ne bih pripovijedao ono što ću vam sada reći. Ako ste čestit momak, zadržite to za sebe i ne naklapajte o tome. No, kako god želite.

Kada me pogledate, u meni vidite pisarčića krivih prstiju i pokrpanih

hlača. Kad biste me i htjeli zatući, ne bih imao ništa protiv. U meni se još jedva što može zatući. Kažem li vam da mi je život bio vihor i plamen, slobodno se nasmijte! No možda se i nećete smijati, mladiću, ispriповjedi li vam starac u ljetnoj noći bajku.

Bili ste već zaljubljeni, zar ne? I to nekoliko puta, je li tako? Da, da. No vi još ne znate što znači ljubiti. Velim vam, ne znate. Možda ste jednom proplakali noć? I cijeli mjesec loše spavali? Možda ste i pjesme pisali i nekoć se poigrali mišlju o samoubojstvu? Da, poznato mi je to. Ali to nije ljubav. Ljubav je nešto drugo.

Još pred deset godina bio sam ugledan gospodin i pripadao najvrsnijemu društvu. Bio sam upravni činovnik i pričuvni časnik, imućan i neovisan, imao jahaćega konja i slugu, udobno stanovao i dobro živio. Imao sam mjesta u kazališnim ložama, ljeti putovao, posjedovao omanju zbirku umjetnina, bavio se jahanjem i jedrenjem, navečer se družio s prijateljima uz bijeli i crveni bordo, uz zajutrak pio pjenušac i seri.

Godinama sam se na sve to bio naviknuo, a ipak sam prilično lako mogao i bez toga. Što uopće ima u jelu i pilu, jahanju i vožnji, zar ne? Malo filozofije, i sve postaje nepotrebno i smiješno. Pa i društvo i dobar glas i to što pred tobom skidaju šešir, i to je na posljetku nebitno, mada veoma ugodno.

Ali, htjeli smo razgovarati o ljubavi, zar ne? Što je, dakle, ljubav? Umrijeti za voljenu ženu, danas se to rijetko događa. To bi svakako bilo najljepše. - Molim vas, ne prekidajte me! Ja ne govorim o ljubavi udvoje, o ljubljenju i vođenju ljubavi i ženidbi. Ja govorim o ljubavi koja je postala jedinim osjećajem nečijeg života. Takva ljubav ostaje usamljena čak i onda, kako se to kaže, kada bude "uzvraćena". Ona se sastoji u tome da sve htijenje i umijeće nekog čovjeka strasno teži jednom jedinom cilju i da svaka žrtva postaje nasladom. Ta vrsta ljubavi ne želi biti sretna, ona želi gorjeti i trpjeti i razarati, ona je plamen i ne može zga-snuti prije negoli proguta i ono posljednje čega se dohvati.

O ženi koju sam volio ne trebate ništa znati. Možda je bila čudesno lijepa, možda samo zgodna. Možda je bila genij, možda i ne. Bože, zar je to uopće bitno! Bila je ponor u kojemu sam trebao skončati, bila je ruka Božja koja je jednoga dana posegnula u moj beznačajni život. I otada, taj beznačajni život bio je sjajan i raskošan, shvatite to. Najednom to više nije bio život staleškoga čovjeka, već život boga i djeteta, mahnit i nepromišljen, plamen i buktinja.

Od toga trenutka, sve što mi je prije bilo važno, postalo je otrcano i dosadno. Propuštao sam stvari koje nikada prije ne bih propustio, smišljao vragolije i kretao na putovanja samo da bih na trenutak vidio osmijeh te žene. Za nju, ja sam bio sve što ju je tada moglo obradovati, za nju sam bio veseo i ozbiljan, pričljiv i šutljiv, korektan i luckast, bogat i ubog. Kada je primijetila stoje sa mnom

posrijedi, poče me stavljati na bezbrojne kušnje. Bilo mi je veselje služiti joj, i nije mogla ništa izmisliti, nikakvu želju smisliti koju joj ne bih ispunio kao daje sitnica.

Ona tada uvidje da sam ju volio više nego ijedan muškarac, pa nastupiše spokojna vremena kada me shvaćala i prihvaćala moju ljubav. Viđali smo se tisuće puta, zajedno putovali, činili nemoguće samo da bismo bili zajedno i obmanuli svijet.

Sada sam mogao biti sretan. Bio sam joj drag. I neko sam vrijeme, možda, i bio sretan.

No moje poslanje nije bilo tu ženu osvojiti. Pošto se neko vrijeme naužih one sreće i ne morah podnositi novih žrtava, kada bez muke od nje dobivah osmijeh i cjelov i noć ljubavi, u mene se stade uvlačiti nemir. Nisam znao što mi nedostaje, bio sam postigao više negoli sam u svojim najsmjelijim željama ikada žudio. No bio sam nespokojan. Kao što rekoh, nije mi bilo poslanje tu ženu osvojiti. Slučaj je htio da se tako zbilo. Poslanje mi je bilo da patim od ljubavi, a kada je posjedovanje drage mi žene tu patnju počelo liječiti i blažiti, u mene se useli nemir. Neko sam vrijeme trpio, a onda morah poći.

Napustio sam ženu, uzeo dopust i krenuo na dalek put. Moj je imetak već tada bio dobrano načet, ali tko mari? Putovao sam i vratio se nakon godine dana. Neobična li putovanja! Tek što sam bio otputovao, stara se vatra ponovno razbuktala. Što sam dalje išao i duže izbivao, to se bolnije vraćala ona strast, a ja se radovao i sve dalje putovao, dugih godinu dana, sve dok vatra ne posta neizdrživom i ne prisili me da se vratim svojoj dragoj u okrilje.

I sad sam bio tu, ponovno u svom domu i zatekoh ju ljutitu i do srži povrijeđenu. Zar ne, ona se meni predala i usrećila me, a ja sam ju ostavio! Imala je opet ljubavnika, ali vidjeh da ga ne voli. Prihvatila gaje radi osvete.

Nisam joj mogao reći ni napisati što se zbilo i od nje me odagnalo, pa ponovno vratilo. Jesam li to i sam znao? Stadoh se, dakle, iznova oko nje truditi i za nju boriti. Ponovno sam kretao na daleke pute, propuštao važne stvari i rasipao novce samo da bih od nje čuo riječ ili joj vidio osmijeh. Otpustila je ljubavnika, no ubrzo našla novoga jer mi više nije vjerovala. Pa ipak me povremeno rado viđala. Katkada bi u društvu za istim stolom ili u kazalištu najednom preko svih pogledala prema meni, neobično blago i upitno.

Uvijek me smatrala bogatim, silno bogatim. A ja sam tu vjeru u njoj budio i gajio samo da bih uvijek iznova mogao za nju učiniti nešto što siromahu ne bi dopustila. Prije sam joj donosio darove, no sad je to bila prošlost i morao sam smišljati druge načine kako da joj učinim radost i prinesem žrtvu. Priređivao sam koncerte na kojima su glazbenici, koje je cijejala, izvodili njezine omiljene skladbe. Kupovao sam mjesta u ložama da bih joj mogao ponuditi ulaznicu za premijeru. Ponovno se naviknula na to da skrbim za tisuće sitnica.

Bio sam u neprestanom vrtlogu poslova, sve za nju. Moj se imetak iscrpio i sada počehše dugovi i novčarske vještine. Prodao sam slike, stari porculan, jahaćega konja i za to kupio automobil koji joj je trebao stajati na usluzi.

Na posljetku je došlo dotle da sam nazirao kraj. I dok sam živio u nadi da ću ju ponovno osvojiti, moji su se posljednji izvori iscrpli. No nisam želio prestati. Imao sam još svoju službu, svoj utjecaj, svoje ugledno mjesto. A čemu sve to, ako njoj ne služi? I tako se dogodilo da sam lagao i utajivao i prestao se bojati sudskoga ovrhovoditelja jer sam se morao plašiti gorega. Ali nije bilo uzalud. Ona je otpravila i drugoga ljubavnika, i sada sam znao da će uzeti mene ili nikoga.

I uzela me, da. To jest, pošla je u Švicarsku, dopustivši mi da ju pratim. Idućeg sam jutro predao molbu za dopust. Umjesto odgovora uslijedilo je moje uhićenje s optužbom: krivotvorenje dokumenata i pronevjera državnoga novca. Ne recite ništa, nije potrebno. Znam već. No znate li daje i to bila vatra i strast i nadnica za ljubav - biti osramoćen i kažnjen, izgubiti i posljednji komad odjeće? Shvaćate li to, mladi zaljubljenice?

Ispričao sam vam bajku, mladiću. Čovjek koji ju je doživio nisam ja. Ja sam siromašan knjigovođa koji prihvaća vaš poziv na čašicu vina. No sada idem kući. Ne, ostanite još, idem sam. Ostanite!"

(1907.)

Oblaci

Promatrajući pejzažiste često sam se čudio gledajući kako se nebo modre ili druge boje može brzo i lako ispuniti ljupkim i čistim oblacima punim ugođaja. To je poput pisanja pjesama koje nama pjesnicima tako čudesno lako ide od ruke. No, što ih čovjek duže i bolje promatra, to bolje i žalobnije primjećuje da su te ljupke pjesmice i oblačići jeftina roba i da vrlo rijetko izdrže jasan pogled. Od mnogih tisuća naslikanih oblaka koje sam vidio, sada mi još samo rijetki gdjekad plove nebom sjećanja, strašno rijetki, a oni su većinom djela starih majstora, mada se danas često čuje da su zrak i njegove pojavnosti otkrili, pa skoro i izmislili, umjetnici tek prije nekoliko desetljeća. Među novim slikarima, kojima zahvaljujem na nekoliko doista postojanih oblaka, nalaze se i Švicarci Segantini i Hodler. Segantini je naslikao nekoliko alpskih oblaka, doduše pomalo teških i materijalnih, inače kao Božjom rukom stvorenih, a Hodler je u nekoliko navrata, i to na jednoj skoro neuglednoj sličici u baselskome muzeju, naslikao posve lake, bezoblične, sićušne bijele pare što nevjerojatno tanušne lebde nad modrom površinom jezera i sav zrak oživ-ljuju.

No, nisam želio govoriti o slikarima; na tom su području pjesnici posve nepotrebni jer su ih stručnjaci zamijenili, premda ovi, čim nešto moraju doista predočiti i dočarati, mahom posežu za pjesnicima ili, ako su dovoljno iskreni, i sami ponovno pišu poeziju. Jer, svakoj je znanosti, ne samo estetici, u odlučnim trenucima potreban spoj vida i jezika, sposobnost jasna izričaja.

Nerijetko sam viđao i snimljene oblake i moram reći da je bilo savršenih, premda ne mnogo, jer nijedna fotografska ploča nije dovoljno osjetljiva na boje. Pritom su slike, na kojima je bilo snimljeno samo nebo bez komadića zemlje, najčešće neuspjele. Jer, pružale su vrlo malo dojma kretanja, a neizvjesnost u kojoj ostavljaju promatrača kada je riječ o udaljenostima, i opet ih lišava svakog efekta ljepote.

Držim da oblake čini lijepima i značajnima upravo to što se kreću i što na nebu, koje je za naše oko beživotan prostor, uspostavljaju udaljenosti, mjere i međuprostore. Činjenica da te udaljenosti i mjere znaju nevjerojatno zavaravati, posve je nevažna. Predmet koji pluta površinom vode isto tako zavarava: oko uvijek precjenjuje udaljenost između sebe i predmeta, a podcjenjuje onu između predmeta i druge obale ili obzora. .|

Zračni prostor, u kojem pogled ne bi inače ništa pronašao i u golemim bi razmjerima izgubio zanimanje i pozornost, zahvaljujući oblacima

bitno dobiva na vidljivosti: on postaje produžetkom Zemlje. U malome, tu uslugu može obaviti i ptica, zmaj od papira ili raketa: za trenutak osjetimo kao djeljiv prostor nešto stoje netom bilo praznina, pustoš. Tu nam uslugu nikada ne bi mogla učiniti puka spoznaja o nepraznini zračnoga prostora, jer oko ne vjeruje lako razumu kao što, unatoč svem znanju i poznavanju suprotnih činjenica, ono vidi da se Sunce kreće, a Zemlja stoji.

Ono što ptica čini u malome, to oblaci čine u velikome. Oni to golemo prostranstvo čine zornim, živim, prividno mjerljivim i s njime nas spajaju. Jer oni nam pripadaju, oni su zemaljski, zemaljska su voda, jedini su djelić Zemlje i zemaljske tvari koji se oku vidljivo penje u visine i u nevidljivo prostranstvu nastavlja životni tijek Zemlje. Otuda i ona simbolika oblaka, koju osjeća svaki popodnevi šetač, i koja budi sasvim različite predodžbe i osjećaje negoli pogled na Sunce, Mjesec, zvijezde. Oni nisu zemaljski, nisu mjerljivo bliski, već žive svojim vlastitim životom. Nisu dio Zemlje, koji plovi u prostoru, i svoj oblik i kretanje ne primaju od bliskih i poznatih nam prirodnih sila. No oblaci s nama dijele zrak i tamu, vjetar i toplinu. Oni nisu svjetovi, već pripadaju našem svijetu, nastaju i nestaju pred našim očima prema zakonitostima koje razumijemo i istodobno sami osjećamo, i uvijek se iznova vraćaju Zemlji. No mi taj povratak rijetko vidimo. Pri jakoj kiši ili snijegu ne vidimo više oblake. A dok ih vidimo, njihova je svrha našem oku neuočljiva.

Kao što nam oblaci čine zračni prostor vidljivijim, tako nam i kretanje zraka čine uočljivim. A kretanje zraka nije, doduše, našem mišljenju, ali je zato našim čulima uvijek zagonetno i stoga privlačno. Ako se na stotinu ili tristo ili tisuću metara nad mojom glavom zrak kovitla, zračne struje kreću, sastaju, križaju, dijele, međusobno bore, meni to ništa ne znači. No vidim li gdje oblaci sami ili rojeći se plove, pa putuju sad brzo, sad polagano, zastaju, dijele se i gomilaju, preoblikuju i tope, propinju i pucaju, tada je to predstava koja budi zanimanje i plijeni pozornost.

Tako je i sa svjetlošću koju ne uočavamo u prividno praznome, modrome prostoru. No, pliva li u njoj oblak, svjetlost postaje siva, svijetlosiva, bijela, zlatna, ružičasta, i tako sva ta svjetlost u visini za mene više nije izgubljena: jaju vidim, promatram, u njoj uživam. Tko još nije s večeri, kada je sunce već davno zašlo i zemlja ugasla, promatrao kako se u visini, ploveći u svjetlu, oblaci još žare!

Pomislimo li da su oblaci dio Zemlje, tvari i svoj zemaljski, tvarni život vode u visinama, u prostranstvima u kojima osim njih ništa tvarnoga ne možemo vidjeti, tada ćemo zasigurno razumjeti njihovu simboliku. Oni nam znače produžetak zemaljskoga života u nekim drugim prostranstvima, pokušaj materije da se razgradi, iskrenu gestu

Zemlje, gestu čežnje za svjetlom, visinom, lebdenjem, samozaboravom. Oblaci su u prirodi ono što su u umjetnosti krilata bića, duh-čuvari i anđeli čija ljudsko-ze-maljska tijela svojim krilima prkose sili teže.

J najzad, oblaci nam znače i prispodobu o prolaznosti, prispodobu ponajčešće vedru, oslobađajuću i blagotvornu. Promatramo njihova putovanja, borbe, predahe, slavlja i sanjareći ih tumačimo, gledajući u njima ljudske borbe, slavlja, putovanja, igre, i za nas je i ugodna i bolna spoznaja daje sva ta lijepa igra sjena tako časovita, promjenjiva i prolazna.

(1907.)

Na Božić

U životu prosječna čovjeka našeg doba proslava onih nekoliko općeprihvaćenih blagdana zapravo je njegov jedini ustupak idealu. On Novu godinu proslavlja vrteći glavom ili sentimentalno uzdišući nad prolaznošću života, nad brzim protokom vremena, Uskrs i Duhove slavi kao svetkovine proljeća i obnove, a na blagdan Svih svetih posjećuje groblja. Božić svetkuje tako da si priušti jedan ili više dana odmora, ženi daruje novu haljinu, a djeci igračke. Poneki se načas i obraduje dječjem veselju; promatra sjajno božićno drvce s pomalo sjetnom uspomenom na vlastito djetinjstvo i gledajući djecu kako se raduju darovima misli: Da, radujte se i uživajte, veoma brzo život će vam oduzeti radost i nevinost.

On ne pita: Da, a zapravo zašto? Zašto mi se čini neupitnim da je "život" zla sila koja iz svijeta djetinjstva vodi u krivnju, razočaranje i nevoljen posao? Zašto radost i nevinost nužno moraju pasti žrtvom "života"?

No toga dana, kada se doista to upitao, prestao je biti prosječan čovjek i zakoračio prema novom životu. Nastavi li tim putem, svaki će mu dan života ubuduće biti vredniji, sadržajniji i značajniji negoli svi prijašnji blagdani sa svojim prolaznim sjajem i trunkom poluiskrene zamišljenosti. Uvidjet će da mu nije "život" uzeo nevinost, radost i ideale i da je bilo nepravedno i smiješno za to život optužiti. Jer, sam se bio obmanuo.

Ne postoji "nužnost" ni "struja vremena" koja bi pojedinca mogla prisiliti da materijalnim dobrima da prednost pred duhovnima, a prolaznima pred neprolaznima. Tko je načinio takav presudan izbor, ne smije za to kriviti nikoga doli sebe sama.

"Ta otkud vam to," uzvratit ćete, "ovo naše vrijeme nije idealno i ne možemo mijenjati ni njega ni sebe."

Da, to je ona stara fraza koju jedni ponavljaju od drugih i svatko misli da joj mora vjerovati. Da naše vrijeme nije idealno! A zašto ne? Zato što se novac zarađuje uočljivije, bezobzirnije i neukusnije nego prije? No pitanje je kako će jednom budućnost prosuđivati naše doba. Uvjeran sam da nitko neće reći: bilo je to doba kada je ugljen bio skup, doba u kom su izumljeni druker i kada s vodenom masažom, doba posljednjih poštanskih kočija i prvoga električnog tramvaja. Ja, naprotiv, vjerujem da će se mnogo vjerojatnije govoriti: bilo je to doba mnogih pjesnika, doba brojnih i vrlo religioznih pokreta. Sve ono što vam se danas čini ugodnom razbibrigom i luksuzom, dapače, ono što mnogi od vas jednostavno nazivaju budalaštinom i tlapnjom, to će preživjeti i postojati i imati svoju vrijednost i značaj i onda, kada

sav vaš ogorčeni, ozbiljni rat za vreću novaca bude davno, davno zaboravljen.

Ne poznajete li Božić, praznik ljubavi? svetkovinu radosti? Zar ne priznajete ljubav i radost kao nadmoćne sile kojima posvećujete osobite, svete, od države zaštićene blagdane? Što je kod nas s ljubavlju i radošću? Da biste tijekom godina nekoliko dana ili najviše tjedana imali malo sreće, vi tri četvrtine svoga života provedete u prašini i znoju čemerna posla koji vas ne oplemenjuje, već tlači. I kad umorni od njega stanete žudjeti za svjetlom i radošću, većina ju ne može pronaći u sebi samima, već ju mora kupovati - u kazalištu, jeftinom kabaretu, u krčmi. A što je s ljubavlju? Čovjeku koji deset do dvanaest sati potroši na stjecanje novca, dva do četiri sata na gostionicu ili drugo zadovoljstvo, za ženu mu i djecu, braću i sestre preostaje tek pokoji trenutak. Čudesna je, ali jednostavna tajna životne mudrosti svih vremena, da nas svaka, i najmanja nesebična predanost, svako sudioništvo, svaka ljubav obogaćuje, dok nas svekolika težnja za posjedom i moći čini slabijima i siromašnijima. Indijci su to znali i naučavali, a zatim mudri Grci, pa onda Isus čiji blagdan danas slavimo, a otada još tisuće mudraca i pjesnika djela kojih su nadživjela epohe, dok su bogataši i kraljevi iz toga doba nestali i prošli. Bilo da vam je bliskiji Isus ili Platon, Schiller ili Spino-za, posvuda ćete naći onu istu posljednju mudrost da nas sretnima ne čini ni moć, ni posjed, ni spoznaja, već samo ljubav. Svaka nesebičnost, svako odricanje iz ljubavi, svako djelatno suosjećanje, svaka samozatajnost doimlje se kao davanje, lišavanje sebe, no tako se postaje bogatiji i veći i to je jedini put koji vodi naprijed i u visine. Drevna je to pjesma, a ja loš sam pjevač i propovjednik, no istine ne zastarijevaju, one su uvijek i posvuda istinite, propovijedali ih mi u pustinji, opjevali u pjesmi ili otisnuli u nekom listu.

(1907.)

Fragment iz mladosti

S brežuljaka se u zlatnome velu spuštala ljetna večer. Na izmaku dana blještavog i vrelog, natopljen mednim mirisom lipa u cvatu niz mračnu je rijeku lahorio noćni povjetarac donoseći svježinu s planina. Kako je s večeri u gradu jenjavao promet kočija i buka posla, žustar, ravnomjeran žubor tamne vode postade čujniji. Iz čamca što je veselo klizio niz rijeku zvonila je pjesma mlade seljanke, a prolaznici ju slušali i osmijehom uzvraćali. U kućama na strmoj strani obale, koje se crne i sjeno-vite uzdizahu u mliječno svijetlo nebo, tu i tamo crvenkastim sjajem zasvijetliše pojedini prozori oblikujući slučajna zviježđa i figure kojima se odraz podrhtavajući razlijevao na valovima uzburkane Rajne.

U mome potkrovlju, visoko nad rijekom, bilo je još vrlo toplo. Ležao sam na otvorenome prozoru i promatrao rijeku koja je jednako nezadrživo i ravnomjerno, jednolično i ravnodušno tekla ususret noći i daljini kao što su meni protjecali isprazni dani od kojih je svaki mogao i trebao biti krasan i neprolazno vrijedan, a koji su svi odreda propadali bez vrijednosti i spomena.

Tjedni su tako prolazili, a da nisam znao kada će se nešto promijeniti. Bile su mi dvadeset i tri godine i dani su mi prolazili u beznačajnom uredu u kojem sam radeći nezanimljiv posao zarađivao tek toliko da sam mogao unajmiti sobicu u potkrovlju i kupiti najnužnije namirnice i odjeću. Večeri, noći, rana jutra i nedjelje prosjedio bih snatreći u svojoj sobi, čitajući onih nekoliko knjiga što sam ih imao, crtkaajući i razmišljajući o izumu koji sam smatrao dovršenim, no kojega pet i deset i dvadeset puta nisam uspijevao sastaviti. Odnedavna sam to napustio i sad sam sjedio čudeći se kamo me dovela moja radišnost i strasna želja za stvaranjem i utješna vjera u sebe samoga. Gdjekad bih učinio još koji pokušaj, odrekao se obroka i za ušteđeni sitniš kupio crtaći pribor, papir i ulje za svjetiljku, no to sam činio još jedino osjećajući potrebu da sam sebe zavaram i neuvjerljivu želju da još jednom, kao nekad, provedem sate i večeri u predivnoj groznici nade i stvaralačkog čina. No, otkako su krenule vrućine i moja soba do kasno u noć gorjela pod usijanim krovom, izvan ureda sam sate promatrao još samo kao dokon gledatelj, ne imajući ništa protiv da ih gledam kako preda mnom prolaze poput uveloga cvijeća. Ponekad bih nakratko sjeo na klupu na nekom trgu gdje je mirisalo na drveće i tratinu, a kadšto bi me u nedjeljno jutro najednom obuzela bolna, strasna žudnja za livadama, šumom, planinama i seoskim zrakom, jer sam na selu odrastao. No gotovo nikada nisam udovoljio toj nostalgiji, jer su me kukavan život i

vječna besparica lišili svake svježine i poduzetnosti. Kad bi me uspomena na zavičaj i djetinjstvo i seosku slobodu silno mučila, napisao bih majci pismo pričajući joj da mi je dobro i da je u ovome gradu život predivan. To bi se dogodilo jednom u pet ili šest tjedana, a zatim bih se pitao zašto zapravo lažem jedinoj osobi na svijetu koju volim i koja mi je privržena. Te lijepe ljetne večeri bio sam neodlučan da li da prihvatim poziv direktora Gelbkea na obiteljsku vrtanu zabavu. Nisam želio biti među ljudima, prisiljen razgovarati, slušati i davati odgovore; bio sam preumoran i nezainteresiran, i ponovno bih tamo morao lagati, hiniti da mi je dobro i daje sa mnom sve u redu. S druge pak strane, ugodna i utješna bila je pomisao da će tamo biti jela i dobroga pića, da u prohladnome vrtu mirišu bokori i cvijeće, a kroz ukrasno žbunje i stara stabla vode mirni puteljci. Direktor Gelbke bio mi je, osim onih nekoliko siromašnih kolega na poslu, jedini znanac u gradu. Moj otac je njemu ili možda još njegovu ocu nekoć davno učinio nekakvu uslugu, a po savjetu svoje majke prije dvije godine došao sam mu u posjet, pa me sada taj ljubazni gospodin zgodimice pozivao k sebi u kuću, ne izlažući me ipak društvenim situacijama kojima moje obrazovanje i moja garderoba nisu bili dorasli.

Pomisao na sjedenje u prozračno-prohladnome direktorovom vrtu učinila mi je moju tijesnu, zagušljivu sobicu posve nepodnošljivom te odlučih prihvatiti poziv. Odjenuo sam bolji sako, gumicom za brisanje očistio ovratnik košulje, iščetkao hlače i čizme i prema navici za sobom zaključao vrata mada kod mene nijedan lopov ne bi imao što ukrasti. Pomalo umoran, kakav sam u ono doba uvijek bio, krenuo sam niz usku, već mračnu ulicu, preko živahnoga mosta i kroz mirne ulice otmjenijega dijela grada prema direktorovoj kući koja se tada nalazila gotovo izvan grada u napola seoskom, staromodno skromnomu gazdinstvu pokraj vrta ograđenog zidom. S tjeskobnom čežnjom gledao sam, kao toliko puta prije, tu široko i nisko građenu kuću, ulazna vrata obrasla ružama penjačicama i velike prozore sa širokim klupicama. Lagano cimnuvši zvonce prošao sam pokraj služavke i ušao u polumračan hodnik s onom uzbuđenom zbunjenošću koja me obuzimala prije svakoga susreta s nepoznatim ljudima. Do posljednjeg trenutka još sam gajio djelomičnu nadu da ću zateći gospodina Gelbkea samoga sa ženom ili možda s djecom; no iz vrta su dopirali nepoznati glasovi i ja se oklijevajući uputim kroz malu dvoranu prema vrtnim stazama slabašno osvijetljenim s tek nekoliko lampiona.

Domaćica mi pođe u susret, pruži ruku i povede me kraj visokoga žbunja prema rondeli gdje je pod svjetlom lampiona za dvama stolovima sjedilo društvo. Direktor me pozdravio na svoj ljubazno vedar način, nekoliko obiteljskih prijatelja kimnulo je glavom, neki se gosti pridigli, predstavili, ja sam promrsio pozdrav i naklonio se nekolicini dama koje su odjevene u svijetle tonove blistale na

svjetlu lampiona i neko me vrijeme promatrala. Zatim mi ponudiše stolac i smjestiše me dolje na uskome dijelu stola između starije gospođice i vitke mlade djevojke. Dame su gulile naranče, no preda me poslužiše kruh s maslacem, šunku i čašu vina. Ona starija neko me vrijeme promatrala, a onda me upita nisam li jezikoslovac i nije li me već negdje sreća. Ne, rekoh, trgovac sam, bolje rečeno tehničar, pa sam joj pokušao opisati kojem soju ljudi pripadam; no kako se već u idućem trenutku drugamo zagledala očito me ne slušajući, ja zasutim pa se primim ukusnoga jela. A kako me nitko nije ometao, time sam se zabavio dobrih pola sata, jer mi je bila svečana iznimka da navečer mogu uživati u obilnim i finim jelima. Zatim sam polako ispio čašu dobrog bijelog vina besposleno sjedeći i čekajući što će se dogoditi.

Iznenada mi se obrati mlada dama s moje desne strane, s kojom do tada nisam ni riječ progovorio, te mi vitkom i gipkom rukom ponudi polovicu oguljene naranče. Zahvalim joj, uzmem voćku i najednom me obuze neobična radost i ugoda te pomislim kako se neznanac vjerojatno ne bi mogao ni na koji ljupki način približiti drugoj osobi, već takvim jednostavnim i lijepim darom. Tek se sada pažljivo zagledavši u susjedu pred sobom sam vidio profinjenu, nježnu djevojku otprilike svoje visine ili još višu, gotovo krhkih oblika i uska, lijepa lica. Barem mi se takvom učinila u tom trenutku, jer poslije sam mogao uočiti da je, doduše, imala profinjene i vrlo vitke ruke i noge, ali je bila jaka, okretna i sigurna. Čim je ustala i prošetala u meni nestade predodžba o nježnosti potrebitoj zaštite, jer u hodu i kretnjama djevojka je bila smirena, uznosita i samostalna.

Oprezno sam pojeo polovicu naranče nastojeći djevojci uputiti nekoliko ljubaznih riječi i pokazati se donekle pristalim čovjekom. No iznenada me obuze sumnja da me djevojka možda prije toga promatrala dok sam u tišini jeo i da me sada smatra ili prostakom, koji zbog jela zapostavlja susjede, ili gladušem, a to bi mi bilo još neugodnije, jer je očajno sličilo istini. U tom trenutku njezin dar izgubi onaj jednostavni smisao i postade igrarijom, možda čak i porugom. No moja se sumnja činila neutemeljenom. Barem se gospođica izražavala i kretala nekom pro-stodušnom mirnoćom, uljudno pratila moj govor i nipošto nije ostavljala dojam da me smatra nekulturnim požedruhom.

Pa ipak, razgovor s njom nije mi bio lak. U ono vrijeme, u nekim životnim iskustvima pred većinom sam svojih vršnjaka prednjačio isto onoliko koliko sam svojom vanjskom naobrazbom i vještinom društvenoga ophođenja za njima zaostajao. Uljudan razgovor s mladom damom finih manira za mene je bio prava vratolomija. Nakon nekoga vremena primijetio sam daje lijepa djevojka uočila moju podređenost i dame štediti. To me uzrujalo, ali mi nipošto nije pomoglo prevladati tešku smušenost, već me samo dodatno zbunilo,

pa sam usprkos ugodnoga početka uskoro zapao u fatalno raspoloženje obeshrabrenog prkosa. A kada se dama nakon nekog vremena posvetila razgovorima s drugima, nisam ju pokušavao zadržati kraj sebe, već sam ostao tvrdoglavo i pokunjeno sjediti dok je živahno i veselo s drugima čavrljala. Pružiše mi kutiju s cigaretama, uzeh jednu i zapalih, neveselo i šutke otpuhujući dimove u plavičastu večer. Kada se zatim veći broj gostiju ustao i uz priču pošao u šetnju vrtnim puteljci-ma, ja se također tiho pridignem, pođem na stranu i s cigaretom stanem iza jednog stabla gdje me nitko nije mogao smetati, aja sam izdaleka mogao promatrati zabavu.

U skladu sa svojom sitničavošću, koju na veliku žalost nikada nisam uspio promijeniti, bio sam ljut na sebe predbacujući si zbog svoga priglužno tvrdoglavog ponašanja, no nisam se mogao svladati. Budući da nitko nije za mene mario, a nisam se uspio odlučiti na bezazlen povratak, ostao sam kojih pola sata u svome nepotrebnom zaklonu i napustio ga, oklijevajući, tek kada sam čuo domaćina da me doziva. Direktor me dovukao za svoj stol dobrohotno se raspitujući o mom životu i zdravlju, aja, izbjegavajući izravan odgovor, nekako se ponovno uključih u društvo. Međutim, ipak nisam ostao pošteđen male kazne za taj brzopleti uzmak. Sada mi je ona vitka djevojka sjedila sučelice i što mi se, pri dužem promatranju, više sviđala, to sam se više kajao zbog svoga dezertstva i pokušavao iznova zapodjenuti razgovor. No sada je bila uznosita i prečula moje slabašne pokušaje da ponovno oživim konverzaciju. Uhvativši joj jednom pogled pomislih da će biti prijeziran ili mrzovoljan, no bio je samo hladan i ravnodušan.

Ponovno me obuze onaj sivi i ružni svakodnevnosni osjećaj jada, sumnjičavosti i praznine. Gledao sam vrt s blago svjetlucavim puteljcima i lijepim, tamnim krošnjama, bijelo prostrte stolove sa svjetiljkama, posudama za voće, cvijećem, kruškama i narančama, dobro odjevenu gospodu, gospođe i djevojke u svijetlim, lijepim bluzama, gledao sam mnoge bijele damske ruke kako se igraju cvijećem, njušio miris voća i plavičasti dim dobrih cigara, slušao uglađene i profinjene ljude kako zadovoljno i živahno razgovaraju - i sve mi se to činilo beskrajno tuđim, stranim i nedostižnim, pa i zabranjenim. Bio sam uljez, gost iz nižeg, siromašnijeg svijeta, kojega su uljudno i možda sažaljivo trpjeli. Bio sam bezimen, siromašan, beznačajan radnik koji je neko vrijeme gajio snove o usponu prema boljem i slobodnijem životu, a sad već odavno potonuo natrag u žilavu tromost svoga beznadnoga bića.

Tako su mi lijepa ljetna večer i veselo druženje prolazili u neutješnoj nelagodi, koju sam nerazumnim kinjenjem sebe samoga prkosno još više pogoršavao, umjesto da se barem skromno radujem ugodnoj okolini. U jedanaest sati, kada su prvi gosti krenuli, ja se također kratko oprostim i najkraćim putem pođem kući da bih legao u

krevet. Već izvjesno vrijeme držala me neprestana tromost i pospanost s kojom sam se za radnoga vremena često morao boriti, da bih joj u slobodno vrijeme u svakom trenutku bezvoljno podlegao.

Nekoliko je dana proteklo u uobičajenom neredu. Svijest da živim u žalosnom izvanrednom stanju odavno sam već izgubio; živio sam u nekoj otupjeloj, nepromišljeno poslušnoj ravnodušnosti i bez žaljenja gledao kako mi prolaze sati i dani od kojih je svaki trenutak značio neponovljiv djelić mladosti i života. Kretao sam se poput satnoga mehanizma, ustajao na vrijeme, prelazio put do trgovine, obavljao svoj mehanički poslić, užinao kruh i jaje, vraćao se na posao, a zatim navečer ležao na prozoru svoje mansarde na kojem bih često i zaspao. O vrtnoj zabavi kod direktora više nisam razmišljao.

Općenito, dani su mi prolazili ne ostavljajući uspomene, a kada bih gdjekad, noću u snu, mislio na neka druga vremena, bila su to daleka sjećanja na djetinjstvo i doimala se kao odjeci nekog zaboravljenog i u bajku pretvorenog predživota.

A onda se jednoga vreloga popodneva dogodilo da me se sudbinaponovno sjetila. Neki u bijelo odjeven Talijan s prodornim ručnim zvoncem i malenim kolicima zveckao je ulicama prodajući sladoled. Upravo sam bio izašao iz ureda i, vjerojatno prvi put nakon nekoliko mjeseci, nisam odolio iznenadnoj želji.

Zaboravljajući na svoju pedantno štedljivu odmjerenost, izvadio sam iz lisnice kovanicu i dao Talijanu da mi za nju u malen papirnat tanjurić nagrabi crvenkastoga voćnog sladoleda koji sam pohlepno pojeo još u hodniku kuće. To razbuđujuće hladno osvježanje toliko mi je godilo, da sam, i sad se toga sjećam, s užitkom polizao i mokri tanjurić. Zatim sam kod kuće objedovao svoj uobičajeni komad kruha, malo pridrijemao u nekom polusnu, a zatim se vratio u pisarnicu. Tamo mi je pozlilo, a ubrzo su me napali tako užasni bolovi u trbuhu da sam, čvrsto se držeći za rub pulta, nekoliko sati šutke trpio muke, a po svršetku radnoga vremena pohitao k liječniku. Budući da sam bio upisan u zdravstveni fond, uputili su me dalje nekom drugom liječniku, no taj je bio na ljetnom odmoru pa sam morao prijeći još jedan put do njegova zamjenika. Zatekao sam ga kod kuće. Bio je to mlad, ljubazan gospodin koji je prema meni postupao kao prema sebi ravnomu. Kada sam mu, odgovarajući na kratka i jasna pitanja, prilično točno opisao svoje prilike i svakodnevni način života, preporučio mi je da odem u neku bolnicu u kojoj bih bio bolje zbrinut nego kod sebe u stanu. Kako nisam uspijevao sasvim potisnuti bol, on sa smiješkom primijeti: "Niste baš često болоvali?" Doista, od svoje desete ili jedanaeste godine nikada nisam bio bolestan. No liječnik reče gotovo nevoljko: "Ubijate se svojim načinom života. Da niste tako žilavi, uz takvu ishranu već biste se davno razboljeli. Ovo vam je sada opomena." Pomislio sam, lako je njemu govoriti s tim zlatnim satom i naočalama, ali sam ipak shvatio da moje nedostojno

stanje u posljednje vrijeme ima realne uzroke i pritom osjetio moralno rasterećenje. No snažni bolovi nisu mi davali mira za razmišljanje i predah. Uzeo sam papirić koji mi je doktor dao, zahvalio se i otišao da bih se, ostavivši najnužnije obavijesti, javio u bolnicu u kojoj sam posljednjim snagama potegnuo zvonce te morao sjesti na stube da se ne bih srušio.

Primili su me prilično neljubazno, no kako su ipak uočili moje bespomoćno stanje, odveli su me prvo u mlaku kupku, a zatim u krevet u kojem sam uskoro, uz sve tiši cvilež prolazećeg bola, posve izgubio svijest. Tri dana imao sam osjećaj da moram umrijeti i svakodnevno se čudio da je to tako mučno, sporo i bolno. Svaki mi je sat bio beskrajno dug, a kada su tri dana prošla, činilo mi se kao da sam preležao nekoliko tjedana. Napokon sam pronašao nekoliko sati sna, a pri buđenju mi se vratio osjećaj za vrijeme i svijest o mom stanju. No istodobno sam primjećivao koliko sam bio slab, jer mi je svaki pokret predstavljao napor, čak mi se i otvaranje i sklapanje očiju činilo kao mali posao. Kada je došla sestra i pogledala me, obratih joj se vjerujući da govorim glasno kao inače, no ona se morala prignuti i jedva me razumjela. Tada sam shvatio da ne treba nagliti s ponovnim ustajanjem i na neodređeno se vrijeme, bez puno bola, prepustio dječjem stanju ovisnosti o tuđoj njezi. Potrajalo je neko vrijeme dok mi se nije počela vraćati snaga, jer i najmanja usta puna jela uvijek su mi iznova činila bol i tegobe, pa bila to i žlica lagane juhe.

Tijekom toga neobičnog vremena nisam bio, na vlastito čuđenje, ni tužan ni zlovoljan. Tupa besmislenost moga bezvoljnog životarenja tih posljednjih mjeseci bivala mi je sve jasnija. Prestrašio sam se onoga što mi se skoro dogodilo i iskreno se radovao svome ponovnom osvještenju. Bilo je to kao da sam duže vrijeme preležao u snu, i sada sam, napokon budan, s radošću iznova napajao i oči i misli. No zbiljo se da su od svih maglovitih dojmova i doživljaja iz toga sumorno prospavanog vremena neki, koje sam držao skoro zaboravljenima, sada u jarkim bojama preda mnom stajali začuđujuće živi. Među tim slikama, kojima sam se u nepoznatoj bolesničkoj dvorani sada sam zabavljao, na prvome je mjestu stajala slika one vitke djevojke kojaje u vrtu direktora Gelbkea kraj mene sjedila i ponudila mi naranču. Nisam joj znao imena, ali sam za dobrih trenutaka mogao zamisliti cijeli njezin lik i profinjeno lice onom prisnom jasnoćom kakva nam uspijeva samo kod starih znanaca, zajedno s načinom njezinih kretnja, njezina govora i glasa, i sve to zajedno stvorilo je sliku pred čijom mi je nježnom ljepotom bilo ugodno i toplo kao djetetu kad se privije uz majku. Činilo mi se kao da sam je u prošlim vremenima već negdje vidio i upoznao, a njezin ljupki lik, ne mareći za proturječja, poput pratitelja koji nadilazi zakone vremena, doskora se javljao u svim mojim sjećanjima, pa čak i onima

iz djetinjstva. Uvijek iznova s novim sam užitkom promatrao tu nježnu figuru, koja mi je najednom postala tako prisna i mila, a njezinu tihu nazočnost u svome sam svijetu misli prihvatio nekom bezbrižnom, ali ne i nezahvalnom samorazumljivošću, Onako kao što s proljeća prihvaćamo procvjetale trešnje, a ljeti miris sijena, bez čuđenja i uzbuđenja, no u sebi ipak duboko zadovoljni.

Pa ipak, taj naivni i čedni odnos prema lijepoj slici mojih snova trajao je samo dotle dok sam posve iscrpljen ležao odsječen od života. No čim sam malo ojačao, počeo podnositi jelo i bez velika se umaranja ponovno uspijevao u krevetu okrenuti, djevojčina je slika gotovo stidljivo ustuknula, a čistu, obestrašćenu sklonost, zamijenila je čeznutljiva žudnja. Sada sam najednom sve češće osjećao živu želju da joj izgovaram ime, nježno ga šapućem i tiho pjevušim, i postade mi pravom mukom što joj ne znah imena. U svojim snatrenjima igrao sam se s njom kao s dragom sestricom; no sad mi je najednom bilo teško oko srca što o meni ništa nije znala, što sam za nju bio stranac čiji pozdrav čak možda ne bi prihvatila ni uzvratila, dapače, što me možda čak ima u zlu, neugodnu sjećanju. I tako sam ležao dan za danom u mislima njome zaokupljen, a ipak o njoj ne znajući ništa osim izgleda i onih nekoliko riječi što sam ih one večeri od nje čuo. Neki manji događaji nakratko su prekinuli to neobično jednostrano misaono općenje s neznankom. Najprije je stiglo majčino pismo koje pročitah s čudnim osjećajima jer o mojoj bolesti ništa nije znala. Štoviše, bezazleno je odgovarala na moja posljednja neistinita i hvalisava izvješća, pa sam kao u zrcalu promatrao sebe i svoj prijašnji jad. Koliko sam joj sada bio dalek, u međuvremenu okrznuvši smrt i kroz tjelesnu bolest doživjevši unutarne ozdravljenje! Posramljeno gurnem pismo pod jastuk i odlučim svoje prijašnje neistine prvom zgodom popraviti ili barem ispovjediti.

Uskoro mi stigne vijest od moga poslodavca koju su mi u bolnici tjedan dana uskraćivali. Bio mi je poslao manji zaostatak plaće, na koji sam još imao pravo, i u isti me mah otpustio s posla. Ta me vijest nije uznemirila mada mi je način na koji ću dalje zarađivati za život još bio nerazvidan. Osjećaj da sam nasi-lu istrgnut iz kukavnog i bezdušnog životnog perioda, u meni je bio tako snažan i radostan da me materijalne brige nisu mogle shrvati.

Zatim se dogodilo da jednoga dana, u vrijeme posjeta, u bolesničku prostoriju uđe dama sa šeširom i suncobranom i ja u njoj s čuđenjem prepoznah ženu direktora Gelbkea. U ruci je nosila cvijeće. Medicinska ju sestra pozdravi. Budući da sam se stidio i nisam želio da me prepozna - predmnijevajući da ide u posjet nekom drugom bolesniku - zavukao sam glavu pod plahtu i prikrrio se. No ona se zaputi ravno prema mome krevetu i zasta-de. Čuvši njezino pitanje sestri: "Spava li?" okrenuli se i pružih joj ruku. Primijetio sam daje bila zatečena mojim izgledom, a kad me zatim s dobrodušnim

suosjećanjem stala ispitivati i koriti što ju nisam obavijestio o svom lošem stanju, neobično mi je godilo što se netko o meni raspitivao i zanimao za moje stanje. Darovala mi je nekoliko prelijepih ruža, no taje ljubaznost bila dvosjekli mač jer mi s mirisom cvijeća stadoše navirati sjećanja na sve one dobre stvari tamo vani. Od tog trenutka ponovno sam s čežnjom mislio na svijet i poput zatočenika iščekivao trenutak puštanja na slobodu. Istodobno s buđenjem zanimanja za okolinu počeo sam osjećati i neko zajedništvo sa svojim supatnicima i više pozornosti posvećivati drugovima iz zajedničke prostorije i susjedima u bolesničkoj sobi. Jedan od njih, moj susjed s lijeve strane, ostao mi je u sjećanju i zaslužuje da ga ne zaboravim. Vjerojatno je odavno pokopan u bolnici, a njegovo komično ime stoji još samo na izgubljenim i požutjelim bolesničkim kartonima iz onog doba. Zvao se Eustachius Zizibin i bio je putujući krojač ili je to negda bio, jer njegovim je putovanjima bio zadan cilj, i teško da je onaj krevet i onu dvoranu napustio drukčije doli mrtav. Vjerojatno je bio svjestan svoga stanja, ali ne i žalostan zbog onoga na što po prirodi nije bio spreman. Ne sjećam se od čega je bolovao, a vjerojatno to nikada i nisam znao, jer o svojoj bolesti nikada nije govorio. Moglo mu je biti nešto preko četrdeset godina, no bliska ga je smrt već bila načela, i mršava mu je glava već nalikovala mrtvačkoj lubanji. Ali, narav mu je bila nesputana i još uvijek dječje vedra, i često mi se činilo kao da su se tom čovjeku događale samo vesele stvari ili kao da nema razumijevanja za druge stvari doli vesele.

"Nikad mi se ni' žurilo", reče jednom lukavo, "pa sad, evo, umirem, al' i sad polako."

Domovina mu je, mislim, bila u Šleskoj, ali u tih dvadeset godina putovanja svi su mu njemački dijalekti u govoru ostavili pomalo traga, kao što se to katkad može čuti u prodavača mišolovki i kotlokrpa, ali rijetko u pravih obrtnika. Često se u svom krevetu znao onako za sebe hihotati, a kad bi ga upitali čemu se smije, započeo bi rečenicom: "Nešto mi palo na pamet", te nastavio pripovijedati o neobičnom majstoru u Landshutu kod kojega je nekoć radio, ili o šegrtskoj pustolovini u Harzu ili o papigi udovice iz Bruchsala kod koje je neko vrijeme stanovao jer je u njega bila zaljubljena. Ta gaje papiga osobito veselila i često mu padala na um, a kada je o njoj pripovijedao oponašajući kreštav, neobično nazalan ptičji glas, bio je užitak istodobno promatrati njegovu bezazlenu sreću. U to sam se vrijeme nerijetko smijao njemu i s njim, no poslije, u vremenima patnje, često sam se s divljenjem, pa i štovanjem sjećao kako je svoju sudbinu smireno podnosio i kako je, skoro već na umoru, dobrim raspoloženjem zabavljao i tješio nas koji smo ozdravljali.

On je također bio povodom da sam zgodimice meditirao o smrti, što

nikada prije nisam činio. Moja su se razmišljanja i sada manje bavila samom smrću, a više lijepom zagonetkom života. Po prvi put postao sam svjestan kako čudnovato čovjek pliva svijetlom površinom tjelesnog i duhovnog života, izronivši iz tame prijašnjih naraštaja i osuđen na skori povratak u tu istu tamu. Pritom me nije previše mučilo moram li tamu nazvati ništavilom ili vječnošću; sama činjenica da sam živ dovoljno me zaokupila, jer sam ju prestao smatrati nečim što se podrazumijeva i u njoj, dapače, sa zahvalnošću gledao sretan slučaj. To je također odgovaralo stanju osobe koja ozdravljuje i koja voli, i osjećao sam se voljnim i sposobnim da od ovoga trenutka počnem mudro koristiti svoje sposobnosti i više pažnje posvetim vrijednosti vremena. Činilo mi se hvalevrijednim i mudrim, poput zadovoljnoga krojačkoga pomoćnika Zizibina ne dopustiti da mi pomisao na kraj pokvari užitak ovoga trenutka, pa odlučih ubuduće u času zlovolje izgovarati njegovo ime kao opomenu i podsjećanje na zapovijedi najjednostavnijega životnog umijeća. No nikakvim odlukama nisam uspijevao promijeniti vlastitu narav, ne mogavši van iz svoje kože, pa mi lijepi naumi skončашe onako kao što inače završavaju sve moje dobre nakane.

Ipak su mi takve misaone igre i nakane s vremena na vrijeme pomagale da prebrodim nestrpljive trenutke kojih sam sada već mnogo imao. Da su me nakon izlječenja čekale stare, poznate prilike, ne bih bio tako nervozan. No ovako, doista sam kretao u nov život, iznova sam morao tražiti posao i zaradu, a bio sam i zaljubljen. S čuđenjem sam primijetio koliko sam se u sebi promijenio u tom kratkom vremenu od nastupa bolesti. Prije sam si umišljao da sam čak slobodouman i neovisan jer sam svom seoskom podrijetlu i pobožnoj predaji, zahvaljujući čitanju i vježbanju skepticizma, mogao suprotstaviti naučeno bezvjerstvo i svjesnu vladavinu razuma. Sad sam, međutim, osjećao da mi je i ta, pored sve skromnosti, vrlo samosvjesna filozofija postala bezvrijedna i na njezino mjesto nije stupila neka nova dogma, već oslobođen osjećaj nedostatnosti svake vjere i živahna, neutaživa znatiželja prema onome što mi se u ovom čudnovatom životu još može dogoditi i od mene nastati.

Budući da u svom krevetu nisam mogao početi ostvarivati sva ta nova uvjerenja, pustio sam osjećajima i mislima da slobodno lete ijedni druge sustižu, a na posljetku sam olovkom i još nesigurnom rukom napisao majci podugačko pismo u kojem sam, činilo mi se, izrazio sve stoje tada u meni previralo. Kada sam tu nesretnu škrabotinu idućega dana ponovno pročitao i htio bolničarki dati da ju pošalje, najednom mi se jasno pred očima stvori slika majke. Gledao sam ju, visoku, mršavu ženu prosijede kose kako u našem domu obavlja svoj posao, reže hranu i u teškom vjedru vuče vodu s bunara, i gledao sam ju kako sjedi u sobi, pletaćom iglom otvara moje pismo i primiče ga svojim strogim, svijetloplavim očima. Tad mi se moje brižljivo birane, a

ipak nejasne riječi učiniše budalastima i beskorisnima i pismo razderah na komadiće.

Sada sam ponovno smio ustati i nekoliko sati provesti u bolničkome vrtu, a pri pogledu na krovove koji su nadvisivali zid, na nebo, ptice koje lepeću krilima i oblake što plove, u meni je iščekivanje i nestrpljenje naraslo do bola. Iza zida bio je grad i bila je sloboda, tamo su bile ulice u kojima sam smjerao s novom radošću boriti se za svoj život i u kojima je negdje u nekoj nepoznatoj kući vjerojatno stanovala ona vitka, mila djevojka.

U međuvremenu su me liječnik i sestra opskrbili potrebnim upozorenjima i pravilima za život. Nisu mi zatajili da mi je utroba doduše zaliječena, no da nema više onog bezbrižnoga zdravlja, i ne budem li se strogo pazio, ništa se ne može jamčiti. Ta ograničenja svoje skore slobode slušao sam s određenom mrzovoljom, jer mi se u tom trenutku činilo da moj želudac i crijeva ne zaslužuju toliku čast, a kad sam, napokon otpušten, osunčanom ljetnom ulicom krenuo u svoj stari stan, osjećao sam se tako svečano i sjajno kao nekad u bezbrižnim mladalačkim danima.

Novac mi je upravo dostajao da platim pristiglu stanarinu. U mojoj sobici sve me je gledalo kao novo i ispunjeno vedrom nadom. Nisam shvaćao da sam ovdje mogao provoditi tako neutješne sate. Moji papiri i crteži također su izgubili onaj obeshrabreni izgled. Uopće nisam sumnjao da moj izum ipak mora uspjeti, a ako ne taj, onda neki drugi. Idućega dana uredno sam se odjenuo i pošao direktoru Gelb-keu. Taj dobrodušni gospodin primio me ljubaznije nego ikada, zabrinuto se raspitivao za moje zdravlje i ostale poteškoće i ponudio mi pomoć. Nisam, međutim, bio voljan dopustiti da mi itko pomogne, osim moje majke, i dobrodušnom sam gospodinu svoje prilike prikazao u najboljem svjetlu. Izvijestio sam ga o svojoj odluci da uskoro otputujem k majci i u mome je opisu to putovanje prije izgledalo kao zgodna razonoda nego kao povratak čovjeka bez posla u stari zavičaj. "Kako god želite", rekao je direktor smješkajući se, "no prije nego otputujete kući, posjetite nas još jednu večer! Sutra nam dolazi nekoliko kućnih prijatelja. Biste li došli?"

U mislima na svoju lijepu djevojku žustro sam prihvatio i izašao iz kuće laka koraka kao dijete iz slastičarnice. Do idućega dana, premda novca više nisam imao, mogao sam još nekako ostati u gradu, a zatim sam namjeravao put kući, k majci, prevaliti bez dodatnih troškova, pješke - na stari obrtnički način. Najprije sam otišao u stan i napisao majci da ću uskoro doći i kod nje neko vrijeme ostati. Zatim sam odšetao izvan grada i na obali, prvi put nakon dužega vremena, legao u procvjetalu travu.

Šuma je tamo sezala sve do riječnoga toka u kojem je široka, svijetlozelena Rajna miljama daleko oplakivala joj rub. Prije nekoliko godina tamo su podigli brane i obzidali obalu. Okupao sam se

u toj lijepoj divljini, nekoliko sati počivao u travi pod sjenovitim bukvama, pojeo sendvič koji sam ponio i obnovljenim čulima upijao svjetlost i mirise šume. A u veselome nestrpljenju tražio sam i znak sudbine, bacajući grančice u vodu i nastojeći iz smjera njihova kretanja iščitati sudbinu. No grančice nisu plovile ni desno ni lijevo, već samo ravno, pa sam zaključio da sreću trebam vezati uz neki uzvišeniji znak. Ispuni li se sutra navečer moja nada i lijepa gospođica ponovno bude tamo, smatrat ću to pouzdanim znakom da nad mojim životom bdije dobra zvijezda.

Nakon toga ugovora sa svojom sudbinom napustio sam ono pro hladno mjesto i vratio se u grad te idući dan proveo u nemirnu iščekivanj u baveći se sitnim pripremama za put i trateći vrijeme sve dok nije kucnula ta žuđena večernja ura. Polako i nesigurno zaputio sam se prema direktorovu domu.

I opet me u vrtu između visokoga žbunja dočekala blaga polutama, no u rondeli je stajao jedan jedini stol. Bio sam prvi gost i u razgovoru s domaćinom gore-dolje šetao vrtnim stazicama. Uskoro se ponovno oglasi zvono na ulaznim vratima i uđe student kojega sam već poznao, a uskoro nakon njega stiže i direktorov nećak sa ženom, i tek što se pozdraviše, pojavi se moja ljepotica u laganoj opravi na bijele i svijetlosmeđe točkice. Pri pogledu na nju, koji sam tjednima svakoga dana toliko puta zamišljao, silno sam se zbunio i kada sam ju pozdravio i pružio joj ruku, a ona ju primila hladno uz lagan naklon glave, najednom mi pade na um da sam u neobičnoj zaslijepljenosti naš susret sasvim drugačije zamišljao. Ona, s kojom sam u mislima provodio dane i koja mi je postala bliska, stajala je sada preda mnom kao sasvim strana osoba, no njezina mi je vidljiva nazočnost ipak razgalila srce više i od najljepših snova.

Sad smo svi bili na broju, na stolu je upaljena velika svjetiljka i posluženo jelo. Ne čekajući da me se pozove, sjeo sam pokraj vitke djevojke i prva riječ, koju mi je priuštila, bila je dobrostiva pokazujući da me se još sjeća.

"Promijenili ste se," reče, "tek sad vidim pri svjetlu lampe."

"Malo sam bolovao", uzvratilo sam veselo. No domaćica, koja je sjedila preko puta meni, dobaci: "Da malo! Ta samo što nam nije umro ne rekavši ni riječ."

"Već biste saznali", kazao sam.

"Zar je bilo tako loše?" upitala je djevojka, a kad sam se potrudio da joj svoju nevolju prikazem beznačajnom i promijenim temu, ispostavilo se daje gospođica godinu dana službovala kao dobrovoljna njegovateljica u nekoj bolnici.

"Tamo se čovjek mora svačega nagledati", primijeti domaćica, a moja susjeda, kimnuvši glavom, dometnu: "Zasigurno, ali i ugodnih stvari! U početku me sasvim deprimiralo što sam morala gledati toliko bola i patnje, no poslije sam se često čudila koliko ljudi mogu trpjeti i

neki pritom ostati posve mirni. Niste li i vi nešto slično primijetili?"

Tu ja stadoh pričati o šleskome krojaču Zizibinu i zanijevši se u priču začudih se kako mi je lako i brzo govor tekao s usana samo zato jer me moja susjeda slušala sa živahnim izrazom lica i tihim osmijehom. Za vrijeme razgovora, budući da se domaćica često uključivala i gospođici obraćala, uspio sam uloviti i njezino ime koje mi poput umilne glazbe skliznu kroz uho u srce i tamo ga pohranih kao dugo traženo blago. Zvala se Elisabeth Chevalier i činilo mi se da je njezino njemačko ime u začuđujuće lijepom i milom suglasju s francuskim prezimenom.

Na onom istom mjestu na kojem sam prije nekoliko tjedana u bolećivu raspoloženju proveo večer punu mrzovolje, sada sam sjedio za stolom preobražen u vesela i živahna sugovornika i jedva da me tištalo što su ti ljudi pored mene bili imućni i od mene bolje odjeveni i što nisu smjeli znati da ću sutra na stari obrtnički način poći na dug put k majci. Pomisao da sutra na neizvjesno vrijeme moram napustiti grad budila se u meni s nekim tihim, blagim predosjećajem rastanka i nostalgije za domom. Kao u snu promatrao sam kroz grane stabala i grmlja kako se noćno modro nebo polagano puni zvijezdama i udisao meki zrak ljetne večeri dok su mi usta izgovarala vedre i ravnodušne riječi, a srce treperilo u oluji sreće i čežnje. Pokraj mene u traku svjetla mirovala je Elisabethina ljupka glava i svijetlo, usko lice, i kad god bi govorila, gledao sam ju promatrajući njezino slobodno, bijelo čelo, tamnoplavu kosu i luk njezinih obrva, mirne oči i na stol položenu ruku koja je bila skoro dječje uska, a ipak zrela i sasvim osobna oblika.

Ustali smo malo prošetati dok se stol ne raspremi. Hodao sam uz Elisabethu u tihom sumraku vrtnih puteljaka, gledajući kako ispod ruba njezine lelujave oprave pri svakom koraku izranjaju i nestaju mala stopala, pripovijedao joj priče iz zavičaja i ranoga djetinjstva i s divljenjem promatrao kako je na tom krhkom i nježnom tijelu tako uspravno i energično držala vrat i glavu i u kakvu je samo skladu bio njezin ravnomjerno gibak korak s pokretima ruku te zakretima i nagibom vrata. Zemlja mi se činila lijepo uređenim perivojem, a ljudski život hodom kroz njega na lakim nogama. Moja je krv, postavši rjeđom i tečnijom, sad uzavrela i svaki je otkucaj srca bio mali kliktaj.

Djevojci možda nisam bio ni draži ni mrskiji od studenta ili nećaka ili nekog drugog muškarca. No svakako je osjećala moje blaženo divljenje što ju je okruživalo poput toplijega zraka, te i sama postade toplija i dražesnija, i dok su riječi koje smo izgovarali sve više gubile na težini i važnosti, osjećaj prisnije bliskosti bivao je sve veći. Imao sam osjećaj kao da u kaležu neki dragocjen napitak sve više raste i pjeneći se, u teškim se kapljama polako prelijeva preko

ruba, i kao da nas dvoje s tihom jezom kušamo blažene kaplje iz tog vrele sreće.

Kada je bračni par pošao kući, priključili smo se i mi mladi. Direktor se od mene ljubazno oprostio s molbom da pozdravim majku, njegova mi je žena zaželjela sretan put, izašli smo na ulicu, a kad me Elisabeth upitala hoću li ju otpratiti, bilo je to ono čemu sam se već odavno pun pouzdanja nadao. Nekoliko ulica s namaje još išao student, a onda se oprostio i ja sam s Elisabeth sam hodao usnulim gradom.

Koračala je lako i hitro poput srne. Prelazeći preko mosta uživali smo u šumu vode i nemirnom odrazu uličnih svjetiljaka. Budući da me pitala, pričao sam joj o svom sutrašnjem putu kući, opisivao zavičajnu dolinu i naše selo. No nisam zaboravio pripomenuti da se namjeravam vrlo brzo vratiti, a ona je mirno rekla: "Tad ću vas vjerojatno ponovno vidjeti kod Gelbkeovih. To bi me radovalo." Brže no što sam želio prešli smo put; ona je skrenula u prilično mračnu, staru ulicu i zaustavila se pred kućnim vratima na kojima je povukla zvonce i od mene se oprostila. Te riječi pozdrava najednom su mi opet zazvučale neobično hladno, i s nekom blagom tugom gledao sam kako Elisabeth nestaje kroz ulazna vrata iza kojih sam na trenutak mogao razaznati dubok popločan hodnik i služavku sa svijećnjakom. Zatim sam se vratio na sredinu ulice i dobro promotrio kuću koja se sa samo dva kata i vrlo istaknutim prozorskim natkrovima doimala ugodno starom i patricijskom. Budući da sam kod ulaznih vrata zamijetio malu, ovalnu mjedenu pločicu, još jednom sam se vratio ne bih li saznao nešto važno, no tamo je ime Chevalier bilo ugravirano tako sitnim slovima da sam ih u tami jedva mogao pročitati.

Udaljio sam se znajući da mi je sudbina povezana s tom kućom i s tim gradom, a kada sam idućega dana ranom zorom pošao iz grada, zarekao sam se da ću se vratiti kao sređen čovjek i kovač svoje sreće.

(1907.)

Smaknuće

Sa svojih nekoliko sljedbenika majstor se s pješaćenja po brdima spuštao u nizinu prilazeći zidinama velikoga grada pred čijim se vratima okupilo mnoštvo naroda. Približi vši se, primijetili su podignuto stratište i krvnika koji je pokušavao nekog na mukama izmoždenog zatvorenika izvući iz živoderskih kolica i dote-gliti do krvničkoga panja. No svjetina se natiskivala oko toga prizora, rugala se osuđeniku, pljuvala ga i s bučnom radošću i požudom čekala trenutak smaknuća u kojem će mu krvnik odrubiti glavu. "Tko je taj", pitali su sljedbenici jedni druge, "i stoje uopće učinio da mu ovo mnoštvo tako divlje priželjkuje smrt? Ne vidimo nikoga da suosjeća ili plače."

"Mislim", reče majstor tužno, "da je heretik." Nastavili su hodati i stigavši do mnoštva sljedbenici se suosjećajno raspitaše kod ljudi o imenu i zlodjelu čovjeka koji je klečao pred panjem.

"Krivovjernik je," vikali su ljudi u bijesu, "hej, eno spušta prokletu glavu! Dolje s njim! Doista, taj nas je pas htio poučiti da rajski grad ima samo dvojna vrata, a mi znamo da ih je dvanaest!" Začudeni, sljedbenici se okrenuše majstoru i upitaše: "Kako si pogodio, majstore?"

On se nasmiješi i nastavi hodati.

"Nije bilo teško", reče tiho. "Daje bio ubojica ili tat ili zlikovac bilo koje vrste, u puku bismo našli sažaljenje i suosjećanje. Mnogi bi plakali, a neki potvrđivali u njegovu nevinost. - Ali, tko ima svoju vjeru, njegovo smaknuće puk bez žaljenja gleda, a truplo mu baca psima."

(oko 1908.)

O uživanju u prirodi

U naše vrijeme obrazovanosti i sveopće obmane umjetnici su, još više od književnika, stekli iznenađujuć utjecaj na gradske žitelje. Postalo je, primjerice, modom i obvezom promatrati krajolike "na slikarski način". Provodeći ljetni odmor ili putujući kao turist čovjek se raduje kada u igri boja oblaka otkrije ljubičastu i sivu nijansu koja ga podsjeća na neke slike ili vezove, i on nalazi daje sivkasto zelenilo na rubovima borove šume divno "ugo-đeno" s nježnomodrim nebom i vlažnosmeđim oranicama. Ako je još profinjeniji, on čak polemizira o "valerima" u prirodi i nastoji otkriti ima li nebo ili osvijetljen zid kuće "svjetliji valer". On vjeruje da tim misaonim i verbalnim vježbama iz dubine duše i lukavo uspijeva proniknuti u prirodu i u njoj uživati. On se smije seljaku kojega brine samo je li mokro ili suho, toplo ili hladno, smije se botaničaru koji skuplja biljke i zanesenjaku koji bere gljive. A on sam ne čini ništa drugo, već se bavi bezvrijednim specijalističkim umijećem. Prirodu promatra ili kao naslikanu sliku ili kao daju on mora oslikati i kao da ona postoji upravo i ponajprije radi toga. On misli daje profinjen i nadmoćan, a zapravo nije ništa bolji od seljaka koji se ograničava na praktično poznavanje vremena i pritom vidi mnogo toga što građanin nikada ne primijeti, a građanin se bavi primijenjenom estetikom i pritom, doduše, vidi mnogo toga za što seljak nerna smisla. No obojica su jednako naivna i nekultivirana jer beskrajno složenu pojavu promatraju jednostrano trudeći se sabiti je u kalup. Obojica se jedan drugomu smiju, i obojicu obilježava ponos i duhovna skučenost osobe kojaje naviknula razmišljati i stvari promatrati samo kao egoist. Egoizam je za kišnoga vremena misliti samo na svoje krumpirište, a jednak je egoizam u susretu s morem ili šumom zadovoljiti se tek (često jeftino stečenom) estetičkom kritikom i pred sobom ili pred drugima izigravati profinjenog esteta. Jamačno se od slikara može u gledanju mnogo naučiti, i njima svakako pripada pravo da gledaju na svoj način i za svoje svrhe. No pejzažnu prirodu promatrati samo kao predmet slikarstva ili čak kao sliku, za to oni koji nisu slikaru nemaju nikakva razloga. "Slikarsko" promatranje kao praksa onih koji nisu slikari po mome je uvjerenju jednostavno moda i nije ništa uzvišenije od promatranja s motrišta seljaka, lovca, časnika na vojnim manevrima ili geologa. Uostalom jasno je i da pjesničko promatranje pejzaža, sastoji li se samo od gledanja i odabiranja onoga što se riječima može opisati, također ne treba ništa više cijiniti. Tko, naime, na takav način gleda, on neprestano kritizira prirodu i

pokušava ju staviti u službu nekih potreba, bilo praktičnih, bilo estetskih ili znanstvenih. A to je, gledamo li s višega motrišta, pogrešno i sitničavo. Prirodu ne treba doživljavati samo kao plodnu i korisnu, već i kao lijepu, no ne samo lijepu, već i nedokučivu i uzvišenu nad lijepim i ružnim. Mi ju ne želimo tražiti, već naći; ne trebamo suditi, već gledati i shvaćati, udisati, a ono što smo u sebe primili trebamo obraditi. Iz šume i s jesenjeg pašnjaka, s glečera i polja žutoga klasja u nas kroz sva čula trebaju strujati život, snaga, duh, smisao, vrednota. Šetnja nekim krajolikom treba potaknuti ono najbolje u nama, sklad s cjelinom svijeta, i to nam ne treba biti ni sport ni izazov. Uopće ne trebamo s nekim interesom promatrati i prosuđivati planinu i jezero i nebo, već se budnih čula među njima, koji su kao i mi dio cjeline i pojavni oblici jedne ideje, trebamo kretati i osjećati kao kod kuće, svaki sa svojim sposobnostima i naobrazbom stečenim sredstvima, jedan kao umjetnik, drugi kao prirodoznanac, treći kao filozof. Trebamo se cijelim svojim bićem, ne samo tijelom, osjećati srodnima i povezanima s cjelinom svijeta. Tek tada ćemo imati pravi odnos s prirodom.

Tako je primjerice "slikarsko" uživanje u prirodi siromašno i jednostrano već i stoga jer se oslanja samo na vid. Nerijetko, međutim, naj snažniji i najosebujniji doživljaj neke kretnje ili boravka u prirodi ne stječemo vidom. Ima trenutaka i mjesta kada je sve što oko prima ništavno u usporedbi s onim što dotiče naše uho, s cvrčanjem šturaka, pojem ptica, hukom mora, šumom vjetra. Drugom zgodom njih prima naj snažnije dojmove: miris lipe u cvatu, miris sijena, miris vlažne, svježije uzorane njive, miris slane vode, katrana i morskih trava. A na posljetku, možda su najjači prirodni dojmovi naši osjećaji, ono što živcima možemo oćutjeti: sparina, električni naboj u zraku, temperatura, čvrstoća ili mekoća, suhoća ili vlažnost zraka, magle. Ti dojmovi koje primamo živcima, dojmovi kojima nerijetko i vrlo snažni ljudi posvema podlegnu, igraju važnu, možda i dominantnu ulogu u pjesništvu, već i stoga jer imaju velik i izravan utjecaj na duševna stanja i raspoloženja. (Morike, Stifter, Storm.) No ni pjesništvo ni slikarstvo ne mogu prikazati raznolikost i zajedničko djelovanje tih dojmova; čak i za prikaz pojedinoga dojma sredstva su im nedostatna, jer primjerice i najrazvijeniji jezik zakazat će u pokušaju da riječima pretoči mirise u jasne pojmove. Ljudi znaju reći da im "priroda" ništa ne daje i da s njom nisu ni u kakvu odnosu. No ti isti ljudi na proljetnome suncu bivaju veseli, a na ljetnom tromi, na sparini mlohavi, a na snježnom vjetru svježiji. To ipak jest nekakav odnos i valja ga samo osvijestiti da bismo bili zreli za uživanje u prirodi. Jer pod tim ne podrazumijevam tek neobvezujući osjećaj ugone, već naprotiv svjestan suživot i povezanost s prirodom. Ostvari li se to, tada ono što obično nazivamo "ljepotom" okolice i vremena postaje nebitno. Jer ta je ljepota

doduše prisutna, ona je samo apstrahirana iz vizualnih doživljaja, a oni nisu jedini mjerodavni. Prirodaje posvuda lijepa ili nigdje. Ali zar tada zapravo i ne bismo morali putovati i kretati se u prirodi? Dakako da ne, kada bismo svugdje bili zdravi i dovršeni ljudi. Budući da to nismo, putovanje nam ipak može mnogo pružiti: u tjelesnome smislu higijensku promjenu mjesta i zraka koja potiče čula, a duhovno, draž usporedbe i trijumf osvajačke prilagodbe sebe samih. Možda za svakog čovjeka postoji neka vrsta krajolika u kojem se najbolje osjeća, a neki ljudi jednostavno tjelesno ne mogu podnijeti more, visoke Alpe, nizinu. No, žalosno je siromašan čovjek kojemu svaki novi kutak Zemlje tišti dušu kao nešto strano i neprobavljivo. Njemu ne nedostaje samo vanjska, rekao bih majmunska sposobnost prilagodbe putnika, već ponajprije ono uzvišenije motrište. Netko tko ne može usvojiti nijedan strani krajolik, tko nijednu stranu zemlju ne može prigrliti, tko nakon časovita doživljaja nekoga kraja nikada ne osjeti svojevrсну nostalgiju za njim kao za domom, u njemu nešto nedostaje i nije ništa bolji od onoga koji, napustivši svoju dječju sobu i obitelj, ne može nijednoga čovjeka razumjeti, voljeti i s njim se ophoditi. Vrijedan čovjek osjeća se srodan ne samo svojoj obitelji i okolini, već svakom ljudskom i prirodnom biću. Antipatije nisu protudokaz: one počivaju na poznavanju, slutnji, pa i suosjećanju, ne na ravnodušju. Ono što mi je mrsko, za mene ne postoji ništa manje od onoga što volim. No ono što ne poznam i ne želim poznavati, prema čemu sam ravnodušan, s čime sam nepovezan, ono što me ne dotiče, to za me ne postoji, a što je više toga, sve sam siromašniji.

A svaka je specijalizacija takva vrsta osiromašenja, takvo odricanje, i prilično je tužno što u djelatnom, profesionalnom životu mnogostranost biva sve težom i rjeđom. Nerijetko je sasvim dobar slikar u tolikoj mjeri samo slikar da si, ne trepnuvši okom, da sagraditi ružnu kuću, a dobar arhitekt u tolikoj mjeri specijalist, da dopusti vrtlaru koji nema ukusa da mu uređuje okućnicu lijepe kuće, i tako dalje. Nije li šteta kada i u rijetkim, lijepim, slobodnim trenucima boravka i šetnje u prirodi, umjesto da joj se cijeli predamo i postanemo veliki, mi se bavimo uskogrudnim nazorima i interesima. Šuma pripada jednako malo slikaru koliko i šumaru, oblak jednako malo meteorologu koliko i zrakoplovcu. Svatko od njih u odnosu na prirodu ima onoliko prava koliko se usudi uzeti, a za ophođenje s njom nitko si ne treba tražiti učitelja. Možemo učiti od slikara i pjesnika, ali jednako i od seljaka i šumara. A u svakom čovjeku, ma koliko jednostrano obrazovanom, drijema neko zaboravljeno bratstvo sa Suncem i Zemljom. Ono se u njemu samo treba probuditi i on će se smijati pjesniku, slikaru i šumaru, širom otvoriti čula i dušu i u se primiti dah stvaralaštva.

To je ono što nam mogu pružiti šetnje i izleti, putovanja i

ljetovanja, toje više od higijene i više od estetike. U svakodnevnom životu naviknuli smo jednostrano živjeti, raditi i misliti; ali pred prirodom smo slobodni i cjeloviti i smijemo upregnuti sva svoja čula i duševne snage, istodobno i ravnopravno. Nitko to ne može u bilo koje vrijeme, svatko za sobom vuče neke lance; ali što se češće i intenzivnije, oslobođeni svekolikih svrha, osjećamo srodnima s cjelinom svijeta, lanci će više labaviti, a Sunce nam i zvijezde, šuma, more i planine, oluja i mraz, ptica i divljač davati više od svoga života, i manji će bivati krug stvari s kojima nismo povezani. Samo tako možemo rasti i svoj život uzdizati dajući mu značenje, vrijednost i širinu.

(1908.)

Iz pjesnikove korespondencije

Hans Schwab nakladniku E. W. Mundaufu

B., 15. travnja 06. Štovani gospodine nakladnice!

Ovaj zamotuljak sadrži jedno moje djelo, roman "Paul Wei-gel". Ne znam je li naziv "roman" posve primjeren, jer knjiga je manje narativna, a više idilično-lirska. Ona neće biti hrana za široku publiku i na njoj se neće moći pretjerano zaraditi, ali će vjerojatno ipak pridobiti neki manji, skromniji broj čitatelja, a osobito izade li knjiga u dobroj nakladi kakva je Vaša. Bila bi mi to velika radost i čast. Do sada sam izdao samo jedan sveščić pjesama koje su ostale potpuno nezapažene. Da bih do kraja bio iskren moram priznati daje ovaj rukopis već bio kod jednoga nakladnika na ogledu. Bio sam ga poslao tvrtki L. Biersohn i dobio odgovor daje djelo upotrebljivo i da bi moglo biti dobro prihvaćeno, no daje gospodinu Biersohnu rizik tiskanja knjige ipak prevelik pa mi stoga predlaže da sam snosim tri četvrtine troškova tiska. Nisam imao tih mogućnosti pa bih to i Vama unaprijed želio priopćiti ukoliko biste mi nešto slično kanili predložiti.

Vaš odgovor s nestrpljenjem očekujem. Nedjelje i tihi noćni sati u kojima je knjiga nastajala sada su iza mene, postali su mi strani i nebitni, dok rukopis preda mnom leži i turobno me gleda kao nedonošče svoga lakomislenog oca. U svakom slučaju želio bih Vas srdačno zamoliti da mi o ovom radu sasvim otvoreno priopćite svoje mišljenje; ja mogu podnijeti kritiku i prilično sam, barem se nadam, neopterećen autorskom taštinom.

S osobitim štovanjem,

Vaš vrlo odani

Hans Schwab

Hans Schwab uredništvu časopisa "Dichterlust"

B., 25. travnja 06. Vrlo štovani gospodine urednice!

Prije dvije godine bili ste toliko ljubazni da u svome listu otisnete jednu moju pjesmu. Tada ste mi pisali da od mene očekujete dobre uratke ulivši mi nadu da bih kasnije možda mogao primiti i honorar za suradnju, dok ste onu pak pjesmu, u rubrici predstavljanja mladih talenata, otisnuli bez autorske naknade.

Nisam se usudio uskoro Vas ponovno gnjaviti. Sada, međutim, mislim da sam prevladao neke početničke pogreške i postao sigurniji, a napose u formi jednostavniji i sažetiji. U međuvremenu sam napisao neku vrstu romana (dao sam ga na uvid jednom berlinskom nakladniku) i vjerujem da sam nešto naučio intenzivno se baveći prozom i drugačijim umjetničkim oblikom. Barem sam se, pošto dulje vrijeme uopće nisam pisao stihove, s novom voljom, a nadam se i obogaćen ponovno vratio

lirici.

Ovdje su tri pjesme, sve tri iz posljednjega perioda, koje bih Vam želio ponuditi. Radovalo bi me kad bi naišle na Vaše odobravanje. Niste li, međutim, još skloni te stvari honorirati, tada bih Vas radije zamolio da mi ih vratite, jer su okolnosti u kojima živim vrlo skromne i trenutačno sam prisiljen manje misliti na čast negoli na novac. I omanji honorar bio bi mi dobrodošao, jer svaka marka za mene predstavlja toliko željenu i vrijednu zaradu.

S osobitim štovanjem,

Vaš odani

Hans Schwab

Uredništvo časopisa "Dichterlust" Hansu Schwabu

L., 4. svibnja 06. Poštovani gospodine!

U privitku Vam sa zahvalnošću vraćamo pjesme koje ste nam poslali.

Rado bismo tiskali neku od njih, no nismo u mogućnosti posve nepoznatim autorima isplaćivati honorare za liriku.

Molimo Vas da uz eventualne buduće pošiljke priložite povratnu poštarinu.

Sa štovanjem, Uredništvo časopisa "Dichterlust"

Uredništvo časopisa "Neuzeit" Hansu Schwabu

Miinchen, 8. svibnja 06. Dragi gospodine Schwab!

Zahvaljujemo na noveli koju ste nam ljubazno poslali. Zanimalo nas je čuti da se u novije vrijeme više želite posvetiti proznomu

stvaralaštvu. Mi, međutim, smatramo daje lirika Vaše pravo područje.

Novela koju ste nam poslali zasigurno ima svojih draži, ali je ipak malo previše lirska i ne bi baš bila primjerena našem krugu

čitatelja. Možda da s njome drugdje pokušate. Istodobno Vam rukopis vraćamo preporučenom poštom.

Honorar za Vašu posljednju lijepu pjesmu stići će početkom idućega mjeseca. Radovalo bi nas da nam uskoro na ogled ponovno pošaljete nešto od lirike.

Sa štovanjem, Uredništvo časopisa "Neuzeit"

Nakladnik E. W. Mundauf Hansu Schwabu

Berlin, 23. srpnja 06. Štovani gospodine Schwab!

Potrajalo je nešto duže dok nismo našli vremena pregledati rukopis Vašega romana koji ste nam poslali ovoga proljeća. Molimo Vas da nam ljubazno oprostite zbog kašnjenja.

Djelo nam se, unatoč određenim nedostacima koji prate valjda sve prvijence, veoma svidjelo, i bit će nam zadovoljstvo objaviti ga u našoj nakladi. Vi posjedujete neku urođenu snagu promatranja i izražavanja koja ublažava stanovite tehničke i formalne nedostatke, i ne bi bilo nemoguće da Vaša knjiga postigne dobar uspjeh. U svakom slučaju potrudit ćemo se da obavimo svoj dio posla. Što se poslovnoga dijela tiče, vjerujem da ćemo se lako sporazumjeti. Idućih dana stići će Vam ugovor o objavljivanju knjige. Ako bi Vam manji predujam bio

od pomoći, molim Vas da nam to bez ustezanja kažete.

Toliko za danas. S pripremom za tisak rado bismo odmah započeli pa Vas molimo da nam odmah priopćite eventualne prijedloge glede opreme knjige.

Uz srdačne pozdrave,

Vaš odani

nakladnik E. W. Mundauf

Hans Schwab nakladniku E. W. Mundaufu

B., 30. srpnja 06. Štovani gospodine!

Najljepša Vam hvala na ljubaznome pismu i ugovoru o izdavanju knjige s kojim sam, dakako, potpuno suglasan i potpisanog Vam šaljem u privitku.

Čast mi je i radost što sada pripadam autorima Vaše izdavačke kuće. Nadam se da od mene nećete doživjeti preveliko razočaranje! Jer, iskreno govoreći, s obzirom na ukupne značajke moje knjige, ne vjerujem u uspjeh. Osim toga, kako rukopis već nekoliko mjeseci nije u mojim rukama, već sada me muče mnoge pogreške i nespretnosti u njoj. A ipak to ne bih mogao bolje napraviti, barem ne sada. Neke manje ispravke vjerojatno ću još moći učiniti tijekom tiska, no glavna pogreška knjige, na žalost je nepopravljiva. No, samo lupež daje više no što ima, mada je to slaba isprika.

Vašu ponudu da mi date predujam sa zahvalnošću prihvaćam. Odluku o visini njegova iznosa prepuštam Vama. Donekle sam u stisci pa bi mi kojih 50 ili 100 maraka moglo zatrebati, ako to nije neskromno.

Lijepo Vas pozdravlja i još jednom Vam zahvaljuje

Vaš vrlo odani Hans Schwab

Nakladnik E. W. Mundauf Hansu Schwabu

Berlin, 1. rujna 06. Dragi gospodine Schwab!

Hvala Vam na brzo obavljenim korekturama! Knjiga će uskoro izaći iz tiska. Imate li posebnih želja glede slanja primjeraka za recenziju? Ako među novinarima imate poznatih, molimo Vas da nam navedete adrese.

I još jedno pitanje. Vi se jednostavno pišete Hans Schwab. Ne želite li možda ime Hans, kao što autori običavaju, pisati s dva "n", dakle Hanns? Imate li neki dobar svoj portret koji bismo mogli reproducirati u promidžbenim prospektima?

Unatoč Vašoj sumnjičavosti, od "Paula Weigela" očekujem lijep uspjeh. Novinstvo se već počinje zanimati, a vjerujem da ćemo i kritikom biti zadovoljni. Vjerojatno ću odmah otisnuti i drugo izdanje. Što se tiče predujma nemojte se ništa brinuti i bez razmišljanja recite zatreba li Vam još!

Srdačan pozdrav, Vaš E. W. Mundauf

Nakladnik E. W. Mundauf Hansu Schwabu

Berlin, 20. rujna 06. Dragi gospodine Schwab!

Hvala Vam lijepa na pismu od 4. o.m. koje nas je obradovalo i

razveselilo. Naravno da nemamo apsolutno ništa protiv toga da svoje ime pišete starim načinom, i možda imate pravo kada taj običaj pomalo strogo nazivate "glupim privlačenjem pozornosti". Žao mi je što ne želite dati svoj portret. Možda ćete s vremenom naučiti o tome drukčije razmišljati.

Trenutačno je u tisku drugo izdanje Vašega "Paula Weigela". Poslat ću Vam danas kao tiskanicu četiri kritike prvoga izdanja objavljene u velikim listovima. Ono je posvuda prihvaćeno s istinskim oduševljenjem! Sigurno nećemo ostati na ova dva izdanja. Mada Vi sami u svojoj pretjeranoj samokritičnosti imate vrlo skromno mišljenje o tom djelu, mi stručnjaci drugoga smo mišljenja i smatramo ga značajnim, pa čak i maestralnim uratkom.

Srdačni pozdravi, E. W. Mundauf

Uredništvo časopisa "Dichterlust" Hansu Schwabu

L., 28. studenog 06. Vrlo štovani gospodine Schwab!

Jedva ćete se još sjetiti daje prije skoro tri godine u našem časopisu objavljena jedna Vaša vrlo lijepa pjesma. Tada smo Vas zamolili da nam ih uskoro još pošaljete, a danas, jer nam se čini da ste nas zaboravili, tu bismo molbu htjeli još jednom usrdno ponoviti. Zasigurno imate još lijepih pjesama koje biste nam mogli poslati. Radujemo se i ponosni smo jer smo već prije nekoliko godina, dok ste još bili nepoznati i još niste bili slavni autor "Paula Weigela", svojim čitateljima darovali prilog iz Vašega cijenjenog pera. Nadamo se veoma dobrom i trajnom razvoju naših odnosa.

Koliko se sjećamo, ona je Vaša pjesma svojedobno ostala nehonorirana. Naime, vrlo je malo listova u mogućnosti honorirati lirske priloge nepoznatih autora, ma koliko to bilo vrijedno žaljenja. Vjerojatno je izlišno spomenuti da će, razumije se, svaka Vaša pošiljka biti ne samo sa zadovoljstvom prihvaćena i u najkraćem mogućem roku tiskana, već i pristojno honorirana.

S iskrenim štovanjem,

Vaše vrlo odano

uredništvo časopisa "Dichterlust"

Pisac Fedor Pappenau Hansu Schwabu

Wiirstlingen, 15. prosinca 06. Štovani gospodine!

Ovih mi je dana od Vašega nakladnika na recenziju poštom stigao roman "Paul Weigel". Knjigu sam pročitao i moram reći da sam bio začuđen mirnoćom i odvažnošću kojom ste upotrijebili misli i ugođaje, pa čak i pojedine likove iz mojega romana "Potop" objavljenoga prije dvije godine u "Courieru".

No, kako misli ipak ne podliježu carini, ne kanim se s Vama sitničavo sporiti, pokažete li sklonost da sa svoje strane i Vi meni izađete u susret. "Potop" uskoro izlazi kao knjiga kod nakladnika Biersohna i on će Vam ju dostaviti. Mislím da Vam neće biti teško u nekim većim novinama ili časopisu objaviti iscrpan prikaz knjige te ju

preporučiti. Čim se to dogodi, s moje će strane u ovdašnjemu "Beobachteru" i Vašem romanu biti iskazano dostojno priznanje.

Vaš odani Fedor Pappenau, pisac

Uredništvo časopisa "Neuzeit" Hansu Schwabu

München, 18. siječnja 07. Vrlo štovani gospodine Schwab!

Proteklo je već nekoliko mjeseci otkad ste nas obradovali poslavši nam svoje pjesme. Možemo li se nadati da ćemo ih uskoro ponovno od Vas dobiti? One će nam, kao i uvijek, biti dobrodošle.

Osim toga, ovaj put imamo nov prijedlog. Već i prije smo čitajući Vaše pjesme kadšto pomislili kako će se Vaš značajni talent vjerojatno angažirati i na području romana i novele. Koliko smo bili u pravu svjedoči Vaš predivni roman "Paul Weigel" kojega smo čitanje upravo dovršili. Jamačno ste napisali i neke druge, još neobjavljene pripovijesti koje biste nam mogli ponuditi. Što se tiče honorara, očekujemo Vaše prijedloge.

Potvrđujući svoje davno štovanje ostajemo

Vaše vjerno Uredništvo časopisa "Neuzeit"

Uredništvo "Kometa" Hansu Schwabu

L., 16. veljače 07. Štovani gospodine!

S nepodijeljenim užitkom pročitali smo Vaš roman "Paul Weigel" te bismo Vam željeli predložiti da nam povjerite da prije izlaska knjige u svome listu objavimo Vaš idući rad. Za nov roman sličnoga opsega ponudili bismo Vam honorar u iznosu od 3000 maraka.

U nadi da naša molba nije bila uzaludna, s izrazom iskrenoga štovanja Vaše odano Uredništvo "Kometa"

Uredništvo "Familienonkela" Hansu Schwabu

S., 11. ožujka 07. Cijenjeni gospodine!

S nepodijeljenim užitkom pročitali smo Vaš roman "Paul Weigel" te bismo Vam željeli predložiti da nam povjerite da prije izlaska knjige u svome listu objavimo Vaš idući rad. Za roman sličnoga karaktera i opsega ponudili bismo Vam honorar u iznosu od 4000 maraka.

U ugodnoj nadi da naša molba nije bila uzaludna pozdravljamo Vas, štovani gospodine kao Vaše vrlo odano

Uredništvo "Familienonkela"

Nakladnik E. W. Mundauf Hansu Schwabu

Berchtesgaden, 2. lipnja 07. Dragi i poštovani gospodine Schwab!

Iz velebne raskoši visokoga gorja neka Vam ovi redci prenesu moje pozdrave. Moram Vam, naime, priznati da sam Vašega predivnoga "Paula Weigela" tek ovdje pročitao. Mada sam na temelju prosudbe svoje gospode lektora i iznenađujućega uspjeha knjige - upravo tiskamo osamnaesto izdanje - bio potpuno uvjeren u visoke vrijednosti Vašega djela, ovo štivo me je ipak ganulo i učinilo Vašim štovateljem. Sada ću se dvostrukim žarom posvetiti toj knjizi. Predivan lik staroga seljaka osobito mi je imponirao!

Nedavno se pisali da dovršavate svoj novi roman. Mogu li o saznati

potankosti? Kada? Kolikoga opsega? Kojega žanra? Mogli bismo, naime, pripremiti novo izdanje i unaprijed stvoriti raspoloženje za novo djelo.

Srdačni pozdravi od Vašega iskreno odanoga

E. W. Mundaufa

Hans Schwab nakladniku E. W. Mundaufu

B., 10. lipnja 07. Dragi gospodine Mundauf!

Zahvaljujem Vam na ljubaznim riječima o "Paulu Weigelu". U njemu doduše nema staroga seljaka, no to i nije tako bitno. Danas moram biti kratak jer imam sve manje vremena budući da me silna korespondencija sve više zaokuplja. Doduše, ta su pisma većinom neiskrena i jedini im je cilj posao, no ja to s ljubaznim smiješkom prihvaćam i povremeno se zabavljam tom čudnom popularnošću koju sam stekao i koja ide ukorak s nakladama Weigela. Pritom mi je uspjeh knjige još uvijek zagonetka; taj roman niti je dobar niti dovoljno loš za toliko naklada, i sve više mi se čini daje njegova popularnost neka zabuna.

Dosta o tome. Moja nova knjiga postupno poprima svoj oblik i red. Odavno je gotova, no njezino sređivanje i pregledavanje zadaju mi još puno posla. Riječ je, naime, o zbirci pjesama. Vjerujem da time dajem ono najbolje od sebe, u svakom slučaju više nego Weigelom, i nadam se da knjiga ni Vas neće razočarati. Može li se možda objaviti ove zime? Njezin opseg još ne mogu točno procijeniti, otprilike deset araka.

Pozdravlja Vas Vaš odani Hans Schwab

Nakladnik E. W. Mundauf Hansu Schwabu

Berchtesgaden, 3. srpnja 07. Dragi gospodine Schwab!

Žao mi je što upravo sada želite objaviti zbirku pjesama! Naravno da će mi biti zadovoljstvo i čast objaviti knjigu ako Vi na tome inzistirate. No prije toga bih Vas zamolio da još jednom dobro promislite! Neće Vam biti na štetu prihvatite li ovdje savjet stručnjaka.

Lijepi uspjeh Vašega romana jest, da se slikovito izrazim, temelj, osnova na kojoj moramo dalje graditi! A sada bi bilo vrlo pogrešno, kada bismo publiku čije ste povjerenje tek stekli, prepali jednom toliko neočekivanom i slabo izglednom publikacijom. Izadite uskoro opet s nekim novim romanom, najradije posve istoga žanra kao i prvi i jamčim Vam još veći uspjeh od dosadašnjega. A kasnije, recimo za pet, šest godina kada, sigurni u svoju čitalačku publiku, čvrsto zasjednete u sedlu, tada možete istupiti i s pjesmama ili bilo čim drugim, a da ništa ne riskirate. Samo ne sada! O tome, molim Vas, vrlo dobro promislite i odgovorite mi bez žurbe.

S osobitim štovanjem srdačno Vas pozdravlja Vaš

E. W. Mundauf

(1909.)

Na ledu

U ono doba svijet mi je drukčije izgledao. Bilo mi je dvanaest i pol godina i još sam živio usred raznobojnoga, bogatoga svijeta dječaćkih radosti i maštarija. No sada, u mojoj začuđenoj duši po prvi je puta, plaho i puteno, svitalo meko, daleko plavetnilo blažeg, intimnijeg mladalaštva.

Bila je duga, oštra zima i našaje lijepa schwarzwaldska rijeka tjednima ležala pod tvrdim ledom. Ne mogu zaboraviti onaj neobični osjećaj jeze i ushićenja s kojim sam prvoga užasno hladnoga jutra stao na rijeku, jer bila je duboka, a led tako bistar da se kao kroz tanko staklo ispod sebe moglo vidjeti zelenu vodu, pješćano dno i kamenje, fantastično spletene vodene biljke, a povremeno i taman hrbat ribe.

Po pola dana znao sam se s prijateljima naganjati po ledu, zažarenih obraza i pomodrijelih ruku, srca ustreptala od snažnih, ritmičnih klizačkih pokreta, prepun one čudesne, nehajne snage kojom se uživa u dobu dječastva. Vježbali smo utrke, skok u dalj, skok u vis, bježanje, lovljenje, a oni među nama koji su još nosili staromodne koštane sklizaljke uzicama pričvršćene na čizme, nisu bili najlošiji trkači. No jedan od nas, sin nekog tvor-ničara, posjedovao je par "halifaxica" koje su bile pričvršćene bez uzice ili remena i mogle su se u tren oka obuti ili izuti. Riječ halifax otada je godinama stajala na mome božićnome popisu želja, ali bez uspjeha. A kada sam dvanaest godina kasnije poželio kupiti par doista lijepih i dobrih sklizaljki, morao sam se bolno suočiti s gubitkom jednog ideala i djelića svoga dječjeg vjerovanja, jer tada su mi, naime, sa smiješkom objasnili daje halifax zastario sustav i odavno više nije najbolji. Najradije sam sklizao sam, često do prvoga mraka. Jurio sam, učio se pri najvećoj brzini na bilo kojoj točki zaustaviti i okrenuti, s užitkom letača lebdio sam balansirajući u lijepim lukovima. Mnogi su moji prijatelji vrijeme na ledu koristili jurcajući za djevojčicama i udvarajući se. Za mene djevojke nisu postojale. Dok su im drugi viteški služili, čeznutljivo i plaho ih oblijetali ili smjelo i spretno vodili u parovima, ja sam sam uživao u radosti sklizanja. A na "vodiče djevojčica" gledao sam tek s porugom ili sažaljenjem. Naime, iz ispovijedi nekih prijatelja vjerovao sam da znam koliko su njihovi galantni užici u biti bili dvojbeni.

A onda, već potkraj zime, jednoga dana do ušiju mi dopre vijest koja se širila među učenicima, daje Nordkaffer nedavno prilikom skidanja sklizaljki nekoliko puta poljubio Emmu Meier. Ta mi vijest u hipu natjera krv u glavu. Poljubio! To je ipak bilo nešto drugo negoli oni

dosadni razgovori i sramežljivi stisci ruku koji su inače bili hvaljeni kao najveći užici pri vođenju djevojaka na ledu. Poljubio! To je bio zvuk iz nekog stranog, zatvorenog, bojažljivo slućenoga svijeta, to je odisalo slasnim mirisom zabranjena voća, u sebi imalo nešto tajnovito, poetično, bezimeno, pripadalo onom mračno-slatkom, jezovito primamljivom području koje smo svi prešućivali, no sluteći ga poznavali načuvši ponešto o fantastičnim ljubavnim pustolovinama bivših ženskara izbačenih iz škole. "Nordkaffera", četrnaestogodišnjeg učenika iz Hamburga, koji se bogzna kako k nama dotepao, veoma sam cijenio, a njegova slava, koja je cvjetala i daleko izvan škole, često mi je remetila san. A Emma Meier nesporno je bila najzgodnija učenica u Gebresauu, onako plavokosa, vižlasta, uznosita i moje dobi.

Od toga dana u glavi sam vrtio planove i brige. Poljubiti djevojku, to je ne samo nadilazilo sve moje dotadašnje ideale, već je i bilo zabranjeno i zapriječeno školskim zakonom. Brzo mi je postalo jasno da mi je, ipak, jedina prava prigoda otmjena viteška udvornost na klizalištu. Najprije sam nastojao stoje moguće bolje ugladiti svoju vanjštinu. Vrijeme i brigu posvećivao sam frizuri, krznenu kapu nosio pristojno na pola čela, a od sestara uspio namoliti ružičast svilen rubac. Nekako u isto vrijeme na ledu sam počeo uljudno pozdravljati djevojke, koje sam donekle imao u vidu, i činilo mi se da su tu moju neuobičajenu ljubaznost primjećivale, s čuđenjem doduše, ali ne i bez zadovoljstva.

Mnogo teži bio mi je prvi kontakt, jer još nikada u životu nisam "zamolio" djevojku. Pokušavao sam osluhnuti kako moji prijatelji obavljaju tu ozbiljnu ceremoniju. Neki bi se samo naklonili i ispružili ruku, drugi bi nešto promrmljali, no velikaje većina rabila elegantnu frazu: "Imam li čast?" Ta mi je formula silno imponirala te sam ju uvježbavao kod kuće u svojoj sobi praveći ispred peći naklone i izgovarajući svečane riječi.

I tako je došao dan prvoga teškoga koraka. Još jučer imao sam namjeru zamoliti neku djevojku, no ne smogavši hrabrosti, vratio sam se kući klonula duha. Danas sam bio naumio bez oklijevanja učiniti ono čega sam se koliko plašio toliko i za tim čeznuo. Srce mi je snažno tuklo i smrtno tjeskoban, poput kakva zločinca, pošao sam na klizalište. Dok sam navlačio klizaljke ruke su mi se tresle. A onda, u velikom luku jurnuo sam u mnoštvo nastojeći na licu zadržati uobičajeno samopouzdanje i sigurnost. Dvapat sam najvećom brzinom proletio cijelom dugačkom pistom uživajući u oštru zraku i snažnim kretnjama. Iznenada, točno ispod mosta, svom silom u nekoga udarim i zaprepašteno zatetoram u stranu. Na ledu je sjedila lijepa Emma i vidljivo susprežući bol prijekorno me gledala. Pred očima mi se zavrtjelo.

"Pomognite mi da ustanem!" govorila je svojim prijateljicama. Crven u

licu kao rak, skinem kapu s glave, pa kleknem do nje i pomognem joj ustati.

Stajali smo uplašeni i smeteni jedno naspram drugoga i šutjeli. Krzneni kaput, lice i kosa te lijepe djevojke opijali su me neobičnom blizinom. Neuspješno sam tražio riječi isprike, i dalje držeći kapu u ruci. A onda, najednom, dok su mi oči bile kao nekim velom zastrte, ja napravim mehanički dubok naklon i pro-mucam: "Imam li čast?" Ne odgovorivši ništa, nježnim prstima primila me za ruku i sa mnom otklizala. Osjećao sam se kao u neobičnom snu. Osjećaj sreće, stida, topline, radosti i zbunjenosti gotovo mi je oduzeo dah. Nekih četvrt sata klizali smo zajedno. A onda, na jednome stajalištu, lagano oslobodivši svoje ručice reče: "Hvala lijepo", udaljavajući se sama, dok sam sa zakašnjenjem skidao svoju krznenu kapu i još dugo ostao na istome mjestu. Tek mi je poslije palo na pamet da čitavo vrijeme nije rekla ni riječ.

Led se otopio i svoj pokušaj više nisam mogao ponoviti. Bila je to moja prva ljubavna pustolovina. Proći će, međutim, još godine prije negoli mi se ostvari san i usnama dotaknem rumena djevojačka usta. (1909.)

Kako je skončao doktor Knolge

Gospodin doktor Knolge, bivši gimnazijski profesor koji se, rano otišavši u mirovinu, posvetio privatnim filološkim studijama, zasigurno nikada ne bi došao u vezu s vegetarijancima i vegetarijanstvom da ga sklonost gubitku daha i reumatizmima nije prisilila na vegetarijansku dijetu. Uspjeh je bio toliko izniman da je taj privatni učenjak otada svake godine provodio po par mjeseci u nekom od vegetarijanskih lječilišta ili pansiona, obično na jugu, i tako se usprkos svojoj nesklonosti svemu neobičnomu i čudnomu počeo družiti s krugovima i pojedincima koji mu nisu odgovarali i čije rijetke, a ponekad i neizbježne posjete u domovini nimalo nije volio. Mnoge je godine doktor Knolge doba proljeća i ranoga ljeta pa čak i jesenske mjesece provodio u nekom od brojnih simpatičnih pansiona za vegetarijance na obali južne Francuske ili na Lago Maggiore. Na tim mjestima upoznao je svakakve ljude i na štošta se naviknuo, na hodanje bosih nogu i dugokose apostole, na fanatike posta i vegetarijanske gurmane. Među ovima posljednjima stekao je brojne prijatelje, a on sam, kojemu je bolest sve više zabranjivala konzumiranje teških jela, prometnuo se u skromna sladokusca na području povrća i voća. Nipošto nije bio zadovoljan svakom salatom od endivije i nikada ne bi pojeo kalifornijsku naranču misleći daje talijanska. Inače je malo mario za vegetarijanstvo: za njega je ono bilo samo terapijsko sredstvo i u najboljem slučaju tek povremeno se zanimao za sve one famozne jezične novotvorine na tom području koje su mu kao filologu bile čudnovate. Tu je bilo vegetarijanaca, vegetarista, ve-getabilista, frugivora, te takozvanih "čistih" vegetarijanaca, koji su jeli samo nekuhano, i onih "mješovitih"! Sam doktor pripadao je, u skladu s jezičnom praksom onih upućenih, u "mješovite" vegetarijance jer nije jeo samo voće i nekuhano, već i kuhano povrće, pa čak i jela od mlijeka i jaja. Pritom mu nije promaklo da su se nad tim ponajviše zgražali "čisti" vegetarijanci strogoga reda. No on se držao podalje od fanatičnih vjerskih rasprave te braće i svoju je pripadnost klasi "mješovitih" pokazivao samo činom, dok su se mnogi kolege, napose Austrijanci, na posjetnicama dičili svojim staležom.

Kao što rekosmo, Knolge se baš nije uklapao među te ljude. Već i svojim dobroćudnim, rumenim licem i širokim stasom posvema se razlikovao od većine suhonjavih pripadnika braće čistoga vegetarijanstva, što asketski izgledaju, a nerijetko se fantastično odijevaju, od kojih su neki pustili kosu preko ramena, a svaki je kroz život išao kao fanatik, sljedbenik i mučenik svoga posebnoga

ideala. Knolge je bio jezikoslovac i domoljub, i nije dijelio iste misli o čovječanstvu ni ideje o socijalnim reformama niti čudni način života svojih drugova vegetarijanaca. Izgledao je tako da mu je na kolodvorima i pristaništima u Locarnu ili Pallanzi osoblje svjetskih hotela, koje je inače izdaleka njušilo svakog "kampusnog apostola", s punim povjerenjem preporučivalo svoje restorane i ostajalo u čudu kada bi čovjek tako pristala izgleda svoj kovčeg predao nosaču Thalvsije ili Ceresa ili vodiču magaraca pansiona Monte Verita. Usprkos tomu, s vremenom se sasvim dobro osjećao u stranoj mu sredini. Bio je optimist, gotovo umjetnik življenja, i među biljojedima svih zemalja koji su posjećivali ta mjesta, napose među Francuzima, postupno je pronalazio pokojeg miroljubivog prijatelja rumenih obraza uz kojega je u ugodnom razgovoru za stolom neometano mogao pojesti svoju mladu salatu i svoju breskvu, a da mu pritom neki fanatik strogoga reda ne prigovara zbog "mješovitog" vegetarijanstva ili neki rižojedni budist zbog religiozne ravnodušnosti.

Dogodilo se daje doktor Knolge najprije iz novina, a zatim iz obavijesti koje su mu izravno stizale iz kruga poznanika, saznao za veliki osnutak Međunarodnoga vegetarijanskog društva koje je u Maloj Aziji kupilo golemo zemljište i svu braću pozivalo da se uz najumjerenije cijene tamo privremeno smjeste tijekom posjeta ili trajno nastane. Bio je to pothvat one idealističke skupine njemačkih, nizozemskih i austrijskih biljojeda nastojanja kojih su predstavljala svojevrstan vegetarijanski ciomzam i težila da pristašama i sljedbenicima svoje vjere priskrbe vlastitu zemlju s vlastitom upravom bilo gdje na svijetu gdje postoje onakvi idealno prirodni uvjeti života kakve su zamišljali. Početak svega bio je taj osnutak u Maloj Aziji. Njihovi pozivi bili su upućeni "svim prijateljima vegetarijanskoga i vegetabilističkoga načina života, nudizma i životne reforme", i toliko su mnogo obećavali i tako lijepo zvučali da se i gospodin Knolge nije uspio othrvati čeznutljivu zovu iz raja i za iduću se jesen predbilježio kao tamošnji gost.

Zemlja je navodno u obilju davala fantastično meko povrće i voće, kuhinjom glavne kuće upravljao je autor "Putova u raj", a osobito se ugodnom mnogima učinila okolnost da će se tamo moći živjeti u miru i bez poruge opakoga svijeta. Svaka vrsta vegetarijanstva i težnje za reformom odijevanja bila je dopuštena i nije postojala nikakva zabrana osim uživanja u mesu i alkoholu.

Iz svih dijelova svijeta pristizali su odbjegli čudaci, dijelom da bi tamo u Maloj Aziji napokon pronašli mir i užitak u životu primjerenom svojoj naravi, a dijelom da bi od mnoštva, koje se tamo slijevalo u žudnji za zdravljem, izvukli korist i zaradu. Stizali su odbjegli svećenici i učitelji sviju crkava, lažni hinduisti, okultisti, učitelji jezika, maseri, magnetopati, čarobnjaci, zdra-vomolitelji. Cijeli taj mali svijet ekscentričnih pojedinaca nije se toliko

sastojao od prevaranata i zlih ljudi koliko od bezazlenih sitnih varalica; jer tu se nije moglo osobito okoristiti, većina i nije tražila ništa drugo doli najosnovnije za život, a to u zemljama juga biljojedima nije nimalo skupo.

Ti ljudi što su u Europi i Americi negdje zastranili, većinom su kao jedini porok sa sobom nosili onu mnogim vegetarijancima svojstvenu neradišnost. Nisu željeli zlato i užitak, moć i zadovoljstvo, već prije svega skroman život bez rada i gnjavaže. Mnogi je od njih nekoliko puta propješačio cijelu Europu kao skroman čistač kvaka na vratima kod imućnih sumišljenika ili kao prorok-propovjednik ili kao nadriliječnik, i Knolge je pri dolasku u Quissianu našao mnoge stare znance koji su ga gdjekad u Leipzigu posjećivali kao bezazleni prosjaci.

No najviše je susretao velikane i junake iz svih tabora vegetarijanstva. Preplanuli muškarci valovitih dugih kosa i brada koračali su, starozavjetno, u bijelim burnusima i sandalama, drugi pak nosili sportsku odjeću od svijetloga platna. Neki dostojanstvenici hodali su goli tek s pregačama od likova pletiva koje su sami izrađivali. Nastale su skupine, pa čak i organizirane udruge, najednom su se mjestu sastajali frugivori, na drugom asketski isposnici, na trećem teozofi ili štovatelji Svjetla. Obožavatelji američkoga proroka Davisa podigli su hram, a jedna je dvorana služila misama neosvedenborgista.

U toj čudnovatoj gužvi kretao se doktor Knolge isprva pomalo zbunjen. Posjećivao je predavanja bivšega badenskoga učitelja po imenu Klauber koji je na čistom alemanskom dijalektu poučavao narode ovoga planeta o događajima u zemlji Atlanti-di, i divio se joginu Vishinandi, koji se zapravo zvao Beppo Cina-ri i dugogodišnjim je trudom postigao da broj otkucaja svoga srca svjesno može smanjiti za otprilike trećinu. U Europi koja je egzistirala između pojava gospodarskoga i političkoga života ta bi kolonija ostavljala dojam umobolnice ili fantastične komedije. Ovdje, u Maloj Aziji, sve je izgledalo prilično razumno i nimalo nemoguće. Povremeno se viđalo novopridošlice kako ushićeni ispunjenjem svojih najdražih snova hodaju sablasno ozarenih lica ili sa svijetlom suzom radosnicom u oku, nose cvijeće u rukama i svakoga koga sretnu pozdravljaju cjelovom mira.

No najuočljivija ipak je bila skupina čistih frugivora. Oni su se odrekli hrama i doma i organizacije bilo koje vrste i nisu pokazivali druge težnje doli da postanu što prirodniji i, kako govo-raham, "bliži zemlji". Stanovali su pod vedrim nebom i jeli samo ono što se moglo ubrati sa stabla ili grma. Beskrajno su prezirali sve druge vegetarijance, a jedan od njih doktoru Knolgeu u brk je skresao daje konzumacija riže i kruha potpuno ista svinjarija kao i uživanje mesa te da između takozvanoga vegetarijanca koji pije mlijeko i bilo kojeg pijanca i rakijaša on ne vidi nikakvu razliku.

Među frugivorima isticao se štovanja vrijedni brat Jonas, najdosljedniji i najuspješniji predstavnik toga smjera. On je, doduše, nosio pregaču preko bokova, ali se ona jedva razlikovala od njegova maljava smeđeg tijela. Živio je u omanjem šumarku po čijim se granama kretao zamjetno hitrom spretnošću. Na rukama i nogama palci su mu kržljali, a cijelo to biće i njegov život predstavljali su najkosmatiji i najuspjeliji povratak prirodi koji se samo može zamisliti. Neki rijetki podrugljivci među sobom su ga zvali Gorila, no Jonas je mače uživao divljenje i štovanje cijele provincije. Veliki se "čisti" vegetarijanac bio odrekao uporabe jezika. Kada bi braća i sestre razgovarali na rubu njegova šumarka, on bi katkada sjedio na grani do njihovih glava, ohrabrujući se cerio ili negodujući smijao, no ni riječi ne bi izgovorio nastojeći pokretima pokazati daje njegov jezik onaj nepogrešivi jezik prirode koji će jednom postati svjetskim jezikom svih vegetarijanaca i ljudi prirode. Njegovi najbliži prijatelji svakog su mu dana dolazili, uživali u njegovoj podučici u umijeću žvakanja i tucanja oraha i sa strahopoštovanjem promatrali njegov napredak prema savršenstvu mučeni brigom da bi ga uskoro mogli izgubiti jer će se on, vjerojatno u najskorije vrijeme, posve sjedinjen s prirodom, povući u zavičajnu divljinu planina.

Neki zanesenjaci predložiše da se tom čudesnom biću, koje je dovršilo razvojni tijek života i pronašlo put natrag k vreli ljudskoga postanka, odaju božanske počasti. No kada su jednoga jutra u svitanje s tom nakanom zašli u šumarak i pjesmom započeli obred, na svojoj omiljenoj velikoj grani pojavio se slavljenik, prezirno zavitlao po zraku razvezanom pregačom pa svoje štovatelje stao gađati tvrdim češerima.

Taj Jonas Savršeni, taj "Gorila", našem je doktoru Knolgeu u dubini njegove skromne duše bio odbojan. Sve stoje ikada u svom srcu prešutno osjećao protiv nastranosti vegetarijanskoga svjetonazora i fanatičnosti, to mu se sada u ovoj spodobi s užasom suprotstavljalo i doimalo kao da se besramno ruga čak i njegovom vlastitom umjerenom vegetarijanstvu. U grudima toga skromnoga privatnog učenjaka probudilo se povrijeđeno ljudsko dostojanstvo i on, koji je smireno i strpljivo podnosio tolike neisto-mišljenike, nije moga proći kraj boravišta Savršenoga, a da prema njemu ne osjeti mržnju i bijes. A Gorila koji je na svojoj grani s ravnodušjem promatrao svakovrsne istomišljenike, štovatelje i kritičare, prema tome je čovjeku, čiju je mržnju njegov instinkt dobro njušio, također osjećao sve veću životinjsku ogorčenost. Kad god je doktor prolazio, toga bi šumskog svata odmjerio prijekorno uvrijeđenim pogledom na što je ovaj uzvraćao kešenjem zuba i ljutitim frktanjem.

Knolge je već bio odlučio idućega mjeseca napustiti provinciju i vratiti se u domovinu, kada je jedne blistave noći punoga Mjeseca,

skoro protiv volje, šećući zašao u šumarak. Sa sjetom se prisjećao prošlih vremena kada je još neokrnjena zdravlja kao mesojed i običan čovjek živio među svojim, te u mislima na lijepe godine on stade nehotice zvižducati neku staru pjesmicu iz studentskih dana. Uto praskom iz žbunja pred njega iskoči šumski čovjek uznemiren i razbješnjen zvucima. Prijeteći se ispriječi šetaču mlatarajući nezgrapnom toljagom. No iznenađeni je doktor bio toliko ogorčen i srdit da se ne dade u bijeg, već pomisli kako je kucnuo čas kada se mora obračunati s neprijateljem. Gnjevno se smiješeći on se nakloni i reče s toliko poruge i uvrede u glasu, koliko je samo smogao: Dopustite da se predstavim. Doktor Knolge.

Na to Gorila urliknuvši odbaci toljagu, nasrne na slabašnoga doktora i u tren oka strašnim ga rukama uguši. Našli su ga ujutro. Neki su slutili što se zbilo, no nitko se nije usudio išta učiniti protiv majmuna Jonasa koji je ravnodušno u šumarku krčkao orahe. Oni malobrojni prijatelji, koje je stranac stekao tijekom boravka u rajju, pokopali su ga u blizini, na grobu mu postavivši jednostavnu ploču s kratkim natpisom: Dr. Knolge, mješoviti vegetarijanac iz Njemačke. (oko 1910.)

Večernje paunče

Moj gost i prijatelj Heinrich Mohr, vrativši se iz večernje šetnje, sjedio je kod mene u radnoj sobi u smiraj dana. Ispred prozora u daljini se prostiralo blijedo jezero oštro obrubljeno bregovitom obalom. Kako nam je moj sinčić netom zaželio laku noć, razgovarali smo o djeci i sjećanjima na djetinjstvo.

"Otkako imam djecu", kazao sam, "u meni su ponovno oživjele uspomene na neke strasti iz vlastitog dječastva. Prije otprilike godinu dana čak sam ponovno počeo skupljati leptire. Hoćeš li vidjeti moju zbirku?"

Zamolio me, te sam otišao donijeti dvije ili tri od onih laganih kartonskih kutija. Kada sam otvorio prvu, obojica smo najprije primijetili koliko se već smračilo; jedva da su se još prepoznavali obrisi raskriljenih leptira.

Dohvatio sam svjetiljku, kresnuo šibicu i u trenutku sav krajolik vani i prozori utonuše u neprobojno noćno plavetnilo.

No moji su leptiri u sjaju svjetiljke predivno blistali u kutiji. Nagnuli smo se nad njih, promatrali lijepa šarena stvorenja i govorili njihova imena.

"Ovo je žuta lenta," rekoh, "latinski fulminea, ovdje slovi kao rijedak leptir."

Heinrich Mohr oprezno je iz kutije izvukao jednoga leptira na njegovoj pribadači i razgledao donju stranu krila.

"Neobično," rekao je, "nijedan prizor tako snažno u meni ne budi uspomene na djetinjstvo kao pogled na leptire."

A onda, pribadajući leptira natrag na njegovo mjesto i zatvarajući kutiju reče: "Dosta o tome!"

Rekao je to odrješito i brzo kao da mu te uspomene nisu bile drage. Zatim, čim sam kutiju odnio i vratio se, on se smješкао svojim smečkastim, uskim licem i zamolio cigaretu.

"Nemoj mi zamjeriti", rekao je, "ako nisam pažljivije razgledao tvoju zbirku. I ja sam, naravno, kao mladić imao jednu takvu, ali sam si, na žalost, sam zagorčao uspomenu na nju. Mogu ti to ispričovjediti, premda me zapravo sram."

Nad cilindrom svjetiljke pripalio je cigaretu, na svjetiljku nataknuo zeleno sjenilo te nam lica utonuše u polumrak. Sjeo je na otvoren prozor na kojemu se njegova vitka figura jedva razaznavala u okolnoj tami. I dok sam pušio cigaretu, a kreket žaba u daljini ispunjao noć, prijatelj stade pripovijedati.

Leptire sam počeo skupljati s osam ili devet godina i isprva se time bavio bez puno žara kao i ostalim igrama i zabavama. No drugoga

ljeta, u dobi od kojih deset godina, taj me je sport posve zaokupio i postao takva strast da su mi ga nekoliko puta morali zabranjivati jer sam zbog njega sve drugo zaboravljao i propuštao. Loveći leptire prečuo bih izbijanje sata na tornju, bilo daje riječ o vremenu za školu ili objed, a tijekom praznika često sam vani s komadom kruha u botaničarskoj kutijici bio od rana jutra sve do noći ne vraćajući se kući na objed.

I sada ponekad osjetim djelić te strasti kada ugledam posebno lijepe leptire. Tada me na trenutak ponovno obuzme ono bezimeno, požudno ushićenje kakvo samo djeca mogu osjetiti i s kojim sam kao dječak vrebao svoj prvi lastin rep. Padaju mi najednom na um vrela popodneva i jaki mirisi na suhoj pustopoljini, prohladni jutarnji sati u vrtu ili večeri na tajnovitim rubovima šuma uz koje sam vrebajući stajao s mrežom u ruci kao lovac na blago, u svakom trenutku spreman na fantastična iznenađenja i neočekivanu sreću. A kada bih ugledao lijepa leptira, čak ni nužno osobito rijetkog, kako na suncu počiva na stabljici biljke i dišući pridiže i spušta šarena krila, a meni želja za lovom oduzima dah dok se prikradam sve bliže i bliže razaznajući svaku blistavu točkicu boje i svaku kristalnu žilicu krila i svaku tanušnu smećka-stu dlačicu ticala, bilo je to takvo uzbuđenje i slast, mješavina nježne radosti i divlje požude kakvu sam poslije u životu rijetko kada ponovno osjetio.

Kako su mi roditelji bili siromašni i ništa mi slično nisu mogli priuštiti, svoju sam zbirku morao čuvati u običnoj staroj kartonskoj kutiji. Na dno kutije lijepio sam okrugle plutene pločice izrezane od čepova za boce i u njih zaticao pribadače te između zgužvanih stijenki kutije od ljepenke čuvao svoja blaga. Spočetka sam često i rado zbirku pokazivao prijateljima, no drugi su imali drvene kutije sa staklenim poklopcima, kutije za gusjenice sa zelenim stijenkama od gaze i drugi luksuz pa se nisam baš mogao prsiti svojom primitivnom konstrukcijom. Nisam, međutim, ni imao tu potrebu i naviknuo sam se prešućivati čak važne i uzbudljive ulove i plijen pokazivati samo svojim sestrama. Jednom sam zgodom ulovio i razapeo u nas rijetkoga plavoga svjetlucavog leptira, a kada je bio suh, ponos me nagnao da ga pokažem barem svome susjedu, sinu nekog učitelja koji je stanovao iznad dvorišta. Najveći porok toga mladića bila je besprijekornost, a to je u djece dvaput gore. Posjedovao je beznačajnu zbirčicu koja je, međutim, svojom urednošću i točnošću postala pravim biserom. Čak je vladao i onom rijekom i teškom vještinom lijepljenja oštećenih i potrganih leptirovih krila i u svakom pogledu bio uzoran dječak zbog čega sam ga sa zavišću mrzio i pomalo mu se divio.

Tom idealu uzorna dječaka pokazao sam svoga sjajnog leptira. Stručnim ga je okom odmjerio, priznao njegovu rijetkost i procijenio mu vrijednost na dvadesetak pfenniga; jer dječak Emil svim je predmetima skupljanja, napose poštanskim markama i leptirima znao odrediti i

novčanu vrijednost. Zatim ga je stao kuditi, nalazeći daje moj plavi sjajni leptir loše razapet, da mu je desno ticalo savijeno, a lijevo ispruženo, te točno primijetio još jedan defekt, naime da leptiru nedostaju dvije noge. Tom nedostatku nisam doduše pridavao veće značenje, ali mi je to zanovijetalo donekle pokvarilo moju radost zbog sjajnoga leptira i nikada mu više nisam pokazao svoj plijen.

Dvije godine kasnije, bili smo već veliki dječaci, ali je moja strast i dalje bujala, kada se proširio glas daje Emil ulovio večernje paunče. Za mene je to bilo veće uzbuđenje negoli da sam čuo da mi je neki prijatelj naslijedio milijun maraka ili pronašao izgubljene knjige Tita Livija. Večernje paunče još nitko od nas nije ulovio. Uostalom, poznavao sam ga samo sa slike u jednoj staroj knjizi o leptirima koju sam posjedovao i u kojoj su ručno bojeni bakropisi bili neusporedivo ljepši, a zapravo i točniji od svih modernih otisaka u boji. Od svih leptira kojima sam znao imena i koji su mi u kutiji još nedostajali, ni za jednim nisam toliko žarko žudio kao za večernjim paunčetom. Često sam gledao sliku u toj knjizi, a od prijatelja sam čuo da kada smeđi leptir sjedi na stablu ili stijeni i neka ga ptica ili drugi neprijatelj hoće napasti, on tada samo izvuče svijena tamna prednja krila i pokaže lijepa stražnja krila čije velike svijetle oči izgledaju tako čudno i neočekivano da se ptica uplaši i ostavi ga na miru.

Tu čudesnu životinjicu navodno je sada posjedovao onaj dosadni Emil! Čuvši to, u prvom sam trenutku osjećao samo radost što ću napokon moći vidjeti tu rijetku životinju i izgarao od znatiželje. A onda se u meni probudila zavist i činilo mi se besramnim daje baš taj dosadnjaković i debeljko morao uhvatiti tajanstvenog i dragocjenog leptira. Stoga sam se svladao i nisam mu priuštio čast da prijeđem k njemu kako bi mi on pokazao svoj ulov. No ne prestajući o tome misliti, idućega sam dana, kada su se glasine u školi potvrdile, istog trena odlučio ipak onamo otići.

Nakon objeda, čim sam mogao izaći iz kuće, otrčao sam preko dvorišta i popeo se na treći kat susjedne kuće gdje je između prostorija za služinčad i drvarnica učiteljjev sin imao sobicu u kojoj je smio sam stanovati, na čemu sam mu često zavidio. Nikoga nisam usput sreo, a pokucavši gore na vrata sobe ne dobih nikakav odgovor. Emila nije bilo, a kada sam pritisnuo kvaku na vratima, ulaz u sobu, koju je inače za moga odsustva brižljivo zaključavao, sada je bio otvoren. Ušao sam da bih barem vidio životinju te sam odmah pred sebe stavio dvije velike kutije u kojima je Emil čuvao zbirku. U objema sam uzalud tražio dok mi nije palo na pamet daje leptir najvjerojatnije na dasci za prepariranje. Tu sam ga i našao: smeđih krilaca zategnutih tankim listićima papira na dasci je visjelo večernje paunče. Nagnuo sam se nada nj i sve promatrao iz najveće blizine, maljava svijetlo-smeđa ticala, elegantne i beskrajno nježno obojene

rubove krila, tanušne vunaste dlačice na unutrašnjem rubu donjih krila. Samo oči nisam mogao vidjeti, jer su ih prekrivali listići papira.

Srce mi je tuklo dok sam, popuštajući iskušenju, uklanjao papiriće i izvlačio pribadaču. Tada ugledah četiri velika neobična oka, mnogo ljepša i čudesnija nego na slici, i gledajući ih osjetih neodoljivu želju za posjedovanjem te predivne životinje, pa nepromišljeno počinih prvu krađu u svome životu izvukavši lagano pribadaču, te leptira, koji je već bio suh i nije gubio oblik, u zaobljenu dlanu iznesoh iz sobe. Pritom nisam osjećao ništa drugo osim silnog zadovoljstva.

S leptirom skrivenim u desnoj šaci spuštao sam se stubama. U tom trenutku začujem da mi odozdo netko ide ususret i u sekundi mi se probudi savjest te najednom shvatim da sam ukrao i da sam podlac, ali me istodobno spopadne užasan strah od mogućega otkrića te ruku, koja je skrivala ukradeni plijen, instinktivno zavučem u džep jakne. Polako sam nastavio hodati, drhteći s hladnim osjećajem izopačenosti i sramote, u strahu se mimoišao sa služavkom i zastao na kućnim vratima orošena čela, srca koje je uzbuđeno tuklo, zaprepašten i užasnut samim sobom.

Ubrzo mi je postalo jasno da leptira ne mogu i ne smijem zadržati, da ga moram odnijeti natrag i po mogućnosti sve vratiti na staro. I tako sam, unatoč silnom strahu od mogućega susreta i otkrića, brzo krenuo natrag, žurno se uspeo stubama i već sljedeće minute ponovno stajao u Emilovoj sobici. Oprezno sam izvukao ruku iz džepa i spustio leptira na stol i prije negoli sam ga ponovno pogledao, skoro zaplakah znajući koja se nesreća dogodila: večernje je paunče bilo uništeno. Nedostajalo je prednje desno krilo i desno ticalo, a kada sam otkinuto krilo pokušao oprezno izvući iz džepa, bilo je tako rastrgano da se na popravak nije moglo ni pomisliti.

Skoro više nego osjećaj krađe sada me mučio pogled na lijepu i rijetku životinjicu koju sam uništio. Gledao sam na svojim prstima ostatke finoga smeđeg praha s krila, pred sobom rastrgano krilce, i u tom bih se času bio rado odrekao svakog posjeda i svake radosti samo da ono ponovno bude cijelo.

Vrativši se tužan kući cijelo sam poslijepodne prosjedio u našem malom vrtu sve dok predvečer nisam smogao hrabrosti povjeriti se majci. Jasno sam vidio koliko se užasnula i rastužila, ali je vjerojatno osjećala da me je već to priznanje stajalo više od podnošenja bilo kakve kazne.

'Moraš otići k Emilu', rekla je odlučno, 'i sam mu to reći. To je jedino što možeš učiniti i prije toga ne mogu ti oprostiti. Možeš mu ponuditi da u zamjenu odabere bilo što od tvojih stvari i moraš ga moliti za oprost.'

No to bi mi kod svih ostalih drugova bilo lakše učiniti nego kod toga

uzornog dječaka. Točno sam predosjećao da me neće razumjeti, a možda mi ni povjerovati. Već se spustila večer, a skoro i noć, a ja nisam uspijevao otići. Majka me zatekne u hodniku kuće i tiho reče: 'To se mora dogoditi još danas, a sada pođi!'

Pošao sam prijeko i na donjem katu upitao za Emila. Odmah je došao i ispričao mi kako mu je netko uništio večernje paunče, da ne zna je li to bio neki zločest momak ili možda ptica ili mačka. Zamolio sam ga da pođemo gore i da mi pokaže. Popeli smo se, otključao je sobna vrata, upalio svijeću i vidio sam kako na dasci za prepariranje leži uništeni leptir. Vidio sam da ga je pokušavao sastaviti: potrgano je krilo bilo brižljivo rašireno i položeno na vlažnu bugaćicu, no bilo je neizlječivo, a i ticalo je nedostajalo.

Rekao sam mu da sam to ja učinio te se pokušao ispričati i objasniti. Umjesto da se razbjesni i na mene izgalami, Emil je tiho za-zviždao kroz zube, dugo me u tišini promatrao, a onda rekao: 'Tako, dakle, takav si.'

Ponudio sam mu sve svoje igračke, a kada je ostao hladno suzdržan i dalje me prijezimo gledajući, ponudih mu svoju cijelu zbirku leptira. Na to on reče:

'Hvala lijepo, znam već tvoju zbirku. Danas se ponovno vidjelo kako postupaš s leptirima.'

Malo je u tom času nedostajalo da ga ščepam za vrat. Ništa se nije moglo učiniti, bio sam i ostao ništarija, dok je Emil hladno i s prijezirnom pravednošću stajao preda mnom kao svjetski poredak. Nije se čak ni ljutio, samo me gledao i prezirao.

Tada sam po prvi puta shvatio da se jednom pokvareno ne može popraviti. Otišao sam i bio sretan što me majka nije ispitivala, već me poljubila i ostavila na miru. Trebao sam poći na počinak, za mene je već bilo kasno. No prije toga, iz blagovaonice sam krišom donio veliku kutiju, položio ju na postelju i u tami otvorio. A onda sam iz nje vadio leptire, jednoga za drugim, i prstima ih mrvio u prah."

(1911.)

U zračnome brodu

Čovjek stari i krug onoga što očekuje da ga izvana obogati, obraduje i pruži mu novo zadovoljstvo, sve više se sužava. U radosti i nova iskustva, koja sam godinama priželjkivao i od njih očekivao osobito snažne i lijepe dojmove, ubrajala se i vožnja zračnim brodom. A sada su i to iskustvo i radost, koji su mi se činili još dalekima, već iza mene i pripadaju prošlosti.

Sjedio sam okružen knjigama i učio jezike za svoje iduće putovanje, kada mi je tih dana listonoša donio pismo iz Friedrichshafena s pozivom na vožnju novim zračnim brodom "Schwa-ben". Pismo je dugo putovalo i daje zakasnilo dvadeset minuta ne bih mogao prihvatiti poziv, jer zračni je brod još samo idući dan trebao ostati na jezeru, a za pola sata polazio je zadnji brod kojim sam još mogao stići do Friedrichshafena.

Blagoslovio sam poštu koja svakodnevno donosi toliko nepotrebnoga, a sada se jedanput pokazala i korisnom, te sam po pasjoj žezi, onakav kakva me pismo zateklo, iz istih stopa pohitao na parobrod, uhvatio u Konstanzu posljednju vezu i zaputio se prema Friedrichshafenu, prolazeći u dugom sutonu kraj Meersburga i lijepih večernjih obala. U prvoj gostionici na koju sam naišao dobio sam urednu i jeftinu sobu što me ugodno iznenadilo, jer su mi pričali daje u posljednje vrijeme Friedrichshafenu postao strašno elegantan i skup. Ubrzo zatim, šecujući noću tim starim gradićem, na novogradnjama i sumnjivim uljepšanji-ma doista sam vidio da je u onim pričama ipak bilo i ponešto istine. Navečer je u hotelskim vrtovima bilo vrlo živo, a kod lječilišne zgrade društvo se sjajno zabavljalo uz vojnu glazbu. Starije grof bio pozvao veliko časničko društvo i nije bilo lako, stajalo me više od sat vremena i više od jedne napojnice dok nisam uspio pronaći nekoga iz Zeppelinova društva i saznati hoće li zračni brod sutra poletjeti i u koje vrijeme. Dobivši pouzdan odgovor povukao sam se i još neko vrijeme sa zadovoljstvom u miru promatrao šaroliku vrtnu zabavu. Jedan me turist uvukao u razgovor pa smo pričali, kao što je to Friedrichshafenu neizbježno, o grofu Zeppelinu i njegovim zračnim brodovima. Pritom smo nadošli i na temu Hardenovih napada na Zeppelina, zapravo je stranac o tome govorio, a ja ga slušao jer se u tehničke stvari doista slabo razumijem. No idućeg sam dana malo pažljivije pročitao jedan od Hardenovih članaka i bio sam sklon ne primiti ga sasvim ozbiljno budući da je u pojedinostima očito bio u zabludi. Između ostaloga izgleda da on misli kako su omotači Zeppelinovi zračnih brodova još uvijek, kao prije mnogo godina, od aluminijski, a upravo taj aluminijski omotač on navodi kao dokaz.

Međutim, novi zračni brodovi imaju omotače od svilenoga materijala. Uostalom, nije ni bitno koliko su duboke te zablude; ne tiču me se; zabavljao me taj turist koji je pripadao onoj vrsti ljudi koji u nedostatku vlastita mišljenja pribjegavaju temeljitosti. Znao je svaku sitnicu koja je davala pravo Hardenu, i svaku koja je išla u prilog grofu, pa se njegova poduka nastavljala u stilu "sjedne strane" i "s druge strane", "unatoč" i "nasuprot tomu" kao kritika nekog marljivog recenzenta koji nema dovoljno ukusa i osobnosti da knjigu jasno pohvali ili pokudi, već umjesto toga oprezno i s puno znanja lavira između da i ne.

Na posljetku je stranac barem iskreno i jasno priznao žarku želju da se jednom provoza takvim zračnim brodom, rezignirano uzdišući kako zasad to mogu samo ugledna gospoda i imućnici. Sada sam se trebao osjetiti nadmoćnim i važnim, što sam i učinio, no ne govoreći mu da ću i ja sutra letjeti cepelinom. Nisam mu htio nepotrebno stvarati zavist, a ni izazivati sudbinu, jer u sebi sam se još uvijek pribojavao da bi mi vrijeme i neke druge okolnosti još mogle uskratiti vožnju. No kada sam idućega nedjeljnoga jutra, iščutkan i izglačan kako sam najbolje znao i umio, izašao na već ranim jutrom vrelu cestu koja vodi prema hangaru za balone, iznad mene je predivno zujala divovska igračka vraćajući se sa svoga prvoga jutarnjeg leta, i bilo je neobično uzbudljivo gledati kako se na širokom poiju krcatom nedjeljnim posjetiteljima ta grdosija spušta i na kraju privezuje.

Nije potrajalo dugo i mogli smo ući penjući se udobnim malenim drvenim stubama, i pritom, začudo, nije bilo nikakvoga novoga i neobičnog osjećaja, ni uzbuđenja ni tjeskobe, već je bila najjednostavnija i najzabavnija stvar na svijetu ući u brod i u elegantnoj, prozračnoj kabini smjestiti se na udobnim stolicama od španjolske trske u kojima se sjedilo kao u nekom udobnom vagon-restoranu ili panoramskom vagonu. Radnici su marljivo pritezali užad, a brojni se gledatelji znatiželjno tiskali oko broda. Turisti s perjanicama na šeširima i nedjeljni biciklisti promatrali su događaj, dok smo mi putnici ponosno i hladnokrvno sjedili u svojoj kabini. Sunce je veselo pržilo suhu travu i svjetlucalo u daljini na jezeru. Preda mnom su stajala dva časnika koja su sudjelovala u posljednjem letu, a epolette su im svjetlucale na suncu.

No brod je iznenada uzletio, a dva su časnika zašutjela i stala poprimati neobičan izgled te na kraju nisam od njih vidio ništa drugo doli oblo gornjište šešira, svijetle epolette, a dolje vrške cipela. A kada sam se hitro ustavši nagnuo preko ograde, ispod nas je zemlja nestajala i od prvoga trenutka više nisam imao osjećaj da sam s njom u ikakvoj vezi i da joj pripadam. Okupljeno mnoštvo gledatelja izgledalo je sitno i smiješno, grad Friedrichshafen postao je začuđujuće pregledan i ljubak, a golemi hangar za balone smežurao se

u beznačajnu točkicu. No zauzvrat nam se otvorilo carstvo zraka i svijet je postao začudno velik i širok, promatrali smo bliske i udaljene gradove kako tiho leže uz jezero koje je također izgubilo veličinu, a međusobna povezanost krajobraza, oblici obala, spuštanje planina od Arlberških i Graublindenskih Alpa preko predalpskoga gorja i obalnih brežuljaka postadoše jasni. Rajna više nije bila veduta, već joj se moglo sagledati veličinu, važnost i povijest, a dalje sve do bedema visokih planina taj godinama dobro mi poznati kraj nizao se i razjašnjavao toliko iznenađujuće i jednostavno kao što se katkada studentu, nakon dugoga rada na pojedinostima, iznenada rasvijetli cijela struktura i njezine sveze.

Brzinom koju smo mogli samo približno procijeniti prema brzom kretanju sjene zračnoga broda letjeli smo preko jezera u smjeru Bregenza, nadlijećući Wasserburg, Bad Schachen i Lindau, i najednom se našli već u Bregenzu. Usprkos širokim neostakljenim prozorima u kabini se nije osjećao ni dašak propuha, ali čim biste glavu ili ruke gurnuli kroz prozor, zapuhnuo bi vas zrak silovit poput olujnoga vjetrova. Ispod nas je promicalo jezero s plitkom obalom zaraslom u šaš i s močvarnim pustopoljinama, nadlijetali smo sela, gledali krovove i dvorišta, ljude i životinje u čudesnom skraćanju na koje se oko neobično brzo priviknuto, slušali smo i gledali pozdrave kojima je nedjeljni puk posvuda očitovao svoju znatiželju, radost i čuđenje. Upalo mi je u oči (premda pri takvom prvom letu čovjek jedva da nešto zapaža uživajući u ugodnom lebdenju i bezbrižnoj radosti putovanja), primijetio sam, dakle, da su bez iznimke sve životinje reagirale na zračni brod, i to sve s užasom i strahom. Poljski zec bježao je u luđačkome strahu glavom bez obzira, opisujući neobične zavojite i ovalne oblike dok se napokon nije skrio u vrtu među mahunarkama. Ptice, pa i jastrebovi, preplašeno su odlijetali, psi bijesno lajali ili podvijali repove, a kokoši se posve izbezumile. Nama u kabini buka stroja nimalo nije smetala, tek tu i tamo bočni bi nas vjetar zapuhnuo mirisom benzinskih para i to je bilo sve, dok vibracijama ni najmanjega traga.

I dok su naši propeleri zujali, uspinjali smo se nadlijećući osunčanu dolinu Rajne, a Kamor, Hohe Kasten i mnoge druge dobro poznate planine moćno su blistale u blještavilu svjetla. Dok je dolje u plodnoj dolini rijeke žarko sunce pržilo lozu, mi smo opušteni u hladu plovili visinom, gledali dolje ispod sebe Rajnu, sela, samostane, gradiće, promatrali sa strane prohladne zelene šumske doline i strme, uske planinske proplanke i za manje od sata stigli do Feldkircha. U Feldkirchu stare su kuće sa sjenicama izgledale neobično skraćene, lijepi, stari toranj tvrđave gledao sam toliko ravno odozgo da se obli, smeđi krov doimao poput tanjura, a kapelica na brežuljku u polju iz te je perspektive bila toliko skraćena da sam joj oblik mogao prepoznati samo po velikoj sjeni koja je duga i

šiljata padala kraj nje kao sjena kazaljke na sunčanoj uri.
Kada se Nijemac osjeća veoma uzvišeno, on pije pjenušac, a pjenušac se mogao dobiti i u zračnome brodu. Bio je zgodno i ljupko poslužen, pa i dobre kakvoće, no taj mi se dodatak ipak učinio jedinim pomanjkanjem stila i viškom na tom putovanju.
Povratak je bio još brži, s tri motora, i meni kao i svima nama bilo je prerano kada smo nakon dva sata ponovno lebdjeti nad hangarom kraj kojeg nas je čekao roj užurbanih radnika koji su lovili izbačenu užad čvrsto ju držeći. Pritom smo proletjeli tik iznad vrhova nekoga borika i poplašili još jednog škanjca. Uopće se ne razumijem u tehniku i ne znam koliko će daleko još dotjerati grof Zeppelin. Zatvaram oči i ponovno osjećam lakoću lebdenja, mekoću plovidbe zrakom, iznova uživam u pogledu na široko otvorene krajolike i u osjećaju otklona od svih zemaljskih sitnica; i pouzdano znam: čim mi se ponovno pruži prigoda za let, mome veselju neće biti kraja.
(1911.)

U zrakoplovu

Kada sam prije nekoliko godina prvi put na Frankfurtskoj ILA-i7 gledao jednokrilce kako izvode svoje slabašne pokušaje leta, čeznutljivo sam pomislio: "Čim to bude išlo malo bolje, moraš i ti poletjeti!" A kada sam se dvije godine kasnije po prvi puta vinuo u zrak u Zeppelinovom zračnom brodu, uživao sam u čudesnoj opijenosti visinom i iznenađujuće veličanstvenom pogledu i novom viđenju krajolika, no to je još snažnije potaknulo moju želju za letenjem, i otada sam potajice priželjkivao da uskoro i poletim. Međutim, stanovao sam na selu i uvijek samo zimi dolazio u velike gradove, a prijatelji su me ismijavali i sve u vezi s letenjem nazivali vratolomnim, samoubilačkim sportom u koji se u najboljem slučaju upuštaju bivši automobilistički trkači i zahirjeli sportski jahači, i zastupali su mišljenje da se čovjek koji je iole na višoj razini, koji ima obveze i, dapače, otac je obitelji, ni pod kojim okolnostima ne smije "tek radi puke senzacije" povjeriti takvoj đavoljoj napravi. Te priče nisu mogle umanjiti moju žudnju za radošću letenja mada im nisam proturječio. Čitao sam o letu iznad Simplona, čitao izvješća o Pauu8 i Parizu, Diibendorfu i talijanskim avijati-čarima, a svojoj ženi prešućivao tjedne novinske obavijesti o padovima letaća. I stoput sam se prisjećao i maštao o tome kakav zapravo mora biti osjećaj u letaća. Većinom su to bili okorjeli sportaši ili tehnički špekulanti, i za njih su postojale samo jačine vjetera, konjske snage, brojevi okretaja i cijene leta. No mnogi od njih zacijelo su bili pravi pustolovi, onakvi s kojima bi se pjesnik istog časa mogao poistovjetiti ili čak pobratimiti, u njima je bilo nešto od one velike čežnje koja nas mami na šetnju i putovanje, čineći nam mirovanje mrskim, koja se ničim ne da utažiti, već svakim ispunjenjem biva sve dublja i nezasitnija. Nesumnjivo je ta čežnja, mada u svojim najgrubljim oblicima, u mnogih letaća bila onaj skriveni poticaj i zavodnik, a te koji su padali s visina od stotinu metara ili zakvačeni drljali po tlu, gorjeli u zraku ili pogibali u vodi, njih se nije moglo uspoređivati s radnicima koje je život pokosio u njihovoj jadnoj, hrabroj borbi za svakodnevnu koru kruha. Pripadali su malenomu krugu onih koji su skončali robujući tajanstvenoj, velikoj čežnji, onih kojima kosti leže u provalijama glečera ili koji poginuše u šumama Afrike, na Južnome polu ili dalekim morima. U tom stavu još jače me učvrstila vijest o pogibiji Lathama kojega sam u Frankfurtu gledao kako leti, koji je padao u Kanal, da bi na kraju skončao kao lovac u tropima. Vrijeme je prolazilo, a letenje mi ostade željom i zagonetkom. Dva puta

su mi u ruke dopali vješto i uspješno sročeni članci novinara koji su kao putnici letjeli zrakoplovom. Sa žarom sam ih pročitao, no u njima nije bilo ničega. Ta su gospoda stajala iznad same stvari, dok bih ja tako rado bio u samome središtu. Oni su znali brojati konjske snage i okretaje, poznavali su pretpovijest svoga avijatičara, tvrtku koja mu je sagradila motor, znali su pripovijedati o ponosu našega vremena, o pradavnome snu čovječanstva i njegovu ostvarenju zahvaljujući Bleriotu. No o samome letenju čitatelj bi saznao malo ili ništa. U tim člancima pisalo je samo ono što ste otprije znali ili ono stoje barem autor unaprijed mogao znati. Letenje je zapravo moralo biti pomalo dosadno; bilo je to "ponosno i uzvišeno čuvstvo" koje je podsjećalo na polaganje kamena temeljca i na obljetnice, čovjek se "osjećao posve sigurno, ni traga strahu ili vrtoglavici", to je dakle sličilo šetnji od Munchena do Nymphenburga. Ili su autori tih članaka doista zastupali ono neosobno, opće kulturno stajalište koje su njihovi članci naglašavali, ili je bilo strašno teško dočarati stvarne osjećaje čovjeka koji leti. Danas mislim daje ova druga pretpostavka bila točna.

A sada prijeđimo na stvar: jučer sam letio. Zrakoplovci su stizali u Bern i jednoga jutra nad svojim sam krovom začuo bru-janje motora i ugledao lijep jednokrillac koji je tako ponosito, spokojno i otmjeno nadlijetao nada mnom da mi je srce poskočilo. Idućeg sam dana letio. A sad želim, u mjeri u kojoj je to moguće, pokušati izreći neke svoje dojmove s toga prvoga leta u svom životu, a budući da je priča o "ispunjenom pradavnom snu čovječanstva", o "pobjedi inteligencije nad materijom" itd. već svima poznata, učinit ću nezahvalan i težak pokušaj da preskočim kulturu, tehniku i sve ostalo i zabilježim samo svoje doživljaje. U toj nakani uživam snažnu potporu vlastitog dubokog neznanja: ja ne znam ni ime tvrtke koja je proizvela motor, ni broj njegovih konjskih snaga, ni njegovu težinu niti težinu opterećenja. Baš ništa ne znam, osim da sam napokon letio i da mi se to uopće nije učinilo sasvim običnim i općekulturnim, već krajnje pustolovnim. Doista sam letio "radi puke senzacije", a ona mi je priredila neobuzdanu radost.

Oko tri satajednoga toploga, sunčanoga proljetnog dana pojavio sam se na uzletištu na kojem se tiskalo nekoliko crnih skupina ljudi vrteći se jedne oko drugih. Usred jedne od skupina ugledao sam stroj kojim ću letjeti i koji me čekao. "Samo da mi ne pozli!" pomislio sam, jer slabo podnosim gomile ljudi.

Progurao sam se naprijed sa zelenim naočalama na nosu i žutom putnom torbom u ruci. Stavljao sam ljudima ruku na rame, lagano ih micao u stranu namjestivši poslovan izraz lica i ljudi su me propuštali iznad svakog očekivanja. Tako sam pregrmio najgori dio letenja. Stao sam pokraj zrakoplova, pozdravio pilote i pripalio cigaretu. Neki francuski monter pokušao me upoznati s motorom, a ja sam mu

zahvaljujući kimnuo i tek sada došao na ideju da pobliže razgledam stroj. Na glavi ptičjega trupa stajao je drveni propeler, iza njega motor i spremnik za benzin, zatim pilotsko mjesto, pa moje putničko sjedalo iza kojega se laka, drvena konstrukcija brzo sužavala prema zgodnom repnom kormilu. Kao igračka, to je izgledalo čarobno, ali da to zrakom treba ponijeti dva čovjeka, činilo se čudesnim, jer tako su lako i ljupko japanski izgledali ti štapići i žičice, a i krila su bila izgrađena tako razigrano i tanko i prozračno da ih se niste usuđivali dotaknuti.

"No ipak," pomislio sam, "motor je glavna stvar, a njega na sreću ne znam procijeniti. Bilo bi dobro da ubrzo poletimo."

Uto mi pilot mahne da se i ja pripremim. Brzo sam otvorio svoju žutu ručnu torbu i izvadio stvari, skijašku kapu, rukavice, vuneni šal. Kada sam kapu sretno zakopčao na bradi i ispod nje, francuski mi se monter ljubazno nasmiješio govoreći da se ne radi tako i da kapu moram namjestiti naopako, sa šiltom prema natrag jer će mi inače vrlo brzo odletjeti s glave. Mnoštvo se smijalo i sa zanimanjem gledalo kako si odjeću napokon dovodim u red. Na kraju mi je avijatičar dao još i kaput i automobilske naočale, a ja sam se preznojavao pod vunenom kapom i izgledao tako opčinjeno da se mnoštvo ponovno od sveg srca smijalo. Fotografski su aparati bili usmjereni prema nama, a netko mi je doviknuo da sada još samo moram privezati nos i onda mi se sigurno više ništa ne može dogoditi. Pilot krenu u zrakoplov i stvar postade ozbiljna. Kada je taj teški muškarac svojom smeđom čizmom grubo nagazio na tanku drvenu prečku, nije se slomila, već nakon toga izdržala i mene, pa smo sada sjedili na svojim mjestima, u kosturu od sipki presvučenom platnom, na udobnim stolicama, a okupljeno se mnoštvo malo povuklo i zrak postao bolji.

Isuse, ostavio sam dolje rukavice! No sada nipošto nisam htio smetati.

U tom trenutku motor zabruji, pred očima nam zazubi propeler opisujući blistav krug, iza nas velika ptica stade rigati dim i smrad, a narod se s obiju strana galameći razbježi. Vozili smo se elastično preko tratine na dva mala kotača, neobično meko i udobno, a meni u mojoj vunenoj kapi najednom ponovno postade ugodno i strašno napeto. Mi letimo, vikalo je moje srce, samot što nismo uzletjeli! Uto se tratina izgubi ispod nas i stadosmo se koso dizati u visinu, a to bijaše krajnje ugodno i umirujuće. Mi letimo! Da, to jest uzbudljivo, ali sam zamišljao još uzbudljivijim.

Ne, povlačim što sam rekao. Bilo je dovoljno uzbudljivo. I baš kada sam se upitao je li prošlo deset sekundi ili čitav sat od polijetanja, gospodin pilot se sagnu, osjetih pritisak leđa na sjedalo, a stroj poskoči u visinu. Tu je na trenutak zastao, dok mi je struja zraka tutnjeći šibala kraj ušiju, a zatim učinio novi skok,

prokleti, neočekivani skok.

Bacio sam pogled na rotirajući propeler. Ako se ta bitanga ušćudi, nastradali smo, pomislio sam na trenutak, no više reproduktivno, jer sam u to samo napola vjerovao i to odmah posve zaboravio, jer mi je pogled slučajno sa strane pao na zemlju, pa sam tek sad primijetio da smo već bili visoko, vrlo visoko. Motor je brujaio, vjetar urlikao, ruke mi se smrzavale, a nos hladio, i tu pored sebe, pokraj tanke drvene letvice, ugledao sam grad Bern i krivudavu Aaru i tvornice, vojarne, jahališta i aleje, smiješno male, iskrivljene i raštrkane, i pade mi na pamet kako me je nekoć u cepelinu zabavljao pogled na tu sićušnu vrevu i ljudska bića pretvorena u igračke.

No to je bilo nešto drugo! Ono tamo bilo je udobno promatranje kao iz neke lože. Ovdje su pogledi na grad i polja i cijeli taj skraćeni i spljošteni svijet bili tek slučajni dodaci. Glavno je bilo letenje. I letjeli smo! Uspinjali smo se u valovitim crtama, sve više i više, i s vremena na vrijeme iznenada, kao u nekom predahu, kratko bismo i bešumno propali, sjedalo bi poda mnom nestalo, a želudac se razjapio. Zatim opet uzgon, uspon, osjećaj snage. A onda nanovo kratko, nepredvidivo poniranje, predah, napeta šutnja u želucu.

Krajolik mi još nije jasan; sjedim poput dječaka, opčaran doživljajem, a razum ostavili kod kuće. Prekidan jejom blažene tjeskobe bacam poglede i udahe kao pjesme i uzdisaje u svijet, lebdim bez daha kroz prostranstva uvučen u neku divovsku glazbu, i posve sam dijete, posve dječak, posve pustolov, i ispijam opojno vino otrgnutosti, ravnodušja i prezira prema svemu jučerašnjemu, animalnog uzbuđenja, ja sam zmaj i oblak, Prometej i Ikar.

Bože, stoje to? Sto to stoji tako veliko, tako stvarno i plemenito usred toga ušljivog svijeta koji tako duboko prezirem, koji tako bijedan i sićušan i sitničavo podijeljen leži pod mojim nogama? Na rubu svijeta, iza svekolike vreve ništavnih oblika i prizemnih ljubakanja stoje čudesne i moćne planine. Gledam gdje divovski Eiger, strog i mračan, i visoki Steckhorn, samotan i otmjen stoje na svom mjestu, i pri pogledu na taj strahotno prošireni obzorja slutim nešto poput brzoga leta iznad Zemlje kada preostaju još samo velike planine, pustinje i mora, a sve drugo tone pretvarajući se u raspadnute morene.

Poniremo duboko, želudac mi se na to naviknuo, već se nakon par minuta prilagodio i ne reagira na podražaje. Vrhovi su nestali, naginjemo se nalijevo usuprot neprijateljskom vjetru, preko krila se vidi planinski lanac Jure, okomito ispod nas rijeka Aare, njegovana šuma, dvorišta, a na kraju luka što ga opisujemo -iznenadan pogled na cijeli grad, od Barengrabena naviše, smješten na stijenama u zavoju Aare.

Kada ću letjeti preko Alpa, preko mora? Moram se toga jednom naužiti! Ne vidim ništa, tek slutim i ćutim, ushićeno i uplašeno teturam nekim

drugim, preda mnogom naglo rastvorenim svijetom, i polako se učim ponovno misliti. Svijet je uzvišenost, uzvišena je planina, pustinja, more. Čovjek unosi humor. Počinjem ih ponovno voljeti, ljude koji tamo dolje gospodare tako sitničavo i neobično, koji su okresali šumu i polovicu svijeta rastrgali na male, ograđene krpice zemlje. Ne želim biti oblak što plovi, pahulja na vjetru, ptica u letu, ne želim ljubiti planine, a prezirati ljude od kojih sam najslabiji - želim samo cijelom svojom ljubavlju prihvatiti njihove slabosti i njihov ponos. Nisu ni konjske snage ni točni proračuni tehničke znanosti mene i pilota, Bleriota i Lathama trgnule u visinu, nego drevna silna čežnja, iz slabosti rođeni prkos, naslijeđe Titana. To nas je naučilo letjeti. No letenjem se čežnja ne ispunjava, luk se još jače i bješnje napinje, krug se želja sve više širi, a srce prkosnije izgara.

Okružuju me snovi, ulomci misli, ulomci velike glazbe. Uto me probudi neizrecivo radostan i tjeskoban, napet, iznenađen, sumnjičav osjećaj koji struji živcima. Motor šuti. Stojimo u visini, naginjemo se i sad dolazi ono najčudesnije: klizimo na meku zraku koji nas povremeno zapljusne laganim valom, spuštamo se oprezno i spretno kao što automobil s ugašenim motorom klizi niz brijeg, a skijaš niz svoj obronak. Krovovi, drvoredi i dimnjaci iskakuju nam ususret, sve veća i veća biva malena tratina koju ciljamo, i sada vidim daje to uzletišta, a onih nekoliko nejasnih crnkastih grozdova i hrpica što na njemu vrve, to su ljudi. Isuse, letimo ravno na njih! Obrušavamo se naprijed kao mahniti približavajući se crnoj gomili. Sada jasno vidim pojedine skupine i likove, već su tik ispred nas, žene vriskaju, dadilje užasnute i očajne bježe s dječjim kolicima, dječaci se trkom spašavaju, padaju, odustaju. No mi uzmemo - to se zbiva bez moga znanja te mi još jednom, po posljednji put čudno zagolica želudac -uzmemo kraći zalet, poskočimo i ponovno se vinemo u zrak. Samo smo tražili uzletišta i sadajošjednom u krugu obliječemo veliko polje tonući sve niže i niže. Veliki je obzor odavno utonuo, zemlja nadire prema nama, ususret nam dahće okupljeno mnoštvo. Još jednom se razbježe pred našim strojem, stvori se ulica i mi klizimo nadolje. "Ne još! Još ne!" želim preklinjući zavapiti. Maleni su kotači već udarili o tlo, osjetim trzaj u sjedalu, zemlja je ispod nas i prima nas, već se zaustavljamo, tisuće ljudi zaurla i nahrupi prema letjelici. S čudnim osjećajem malenosti i srama izlazim iz zrakoplova, silazim na tlo, skidam naočale, kapu, kaput, pružam ruku pilotu i odlazim, probijajući se kroz zbijenu gomilu, i nisam siguran ni ujedan osjećaj ili misao, ali sva čežnja i potreba za pustolovinom i neukrotiva, nagoniska žudnja za dalekim putovanjima u meni je nanovo probuđena, osnažena i produbljena.

(1912.)

Pjesnički nekrolozi

Prije više godina u rukama mi se igrom slučaja našla jedna smiješna zbirčica pjesama iz doba naši pradjedova i u to me vrijeme silno zabavljala te sam iz nje zapisao i neke stihove. Pjesme iz te originalne knjižice bile su toliko komične, a pritom tako neobično sigurnoga stila da sam se kod svake morao nečemu smijati, a nečemu diviti.

Knjiga je tiskana 1839. pod naslovom: "Melpomena, ili nadgrobne pjesme. Sačinio i objavio Michael von Jung, župnik u Kirchdorfu kod Memmingena na Illeru14." To je samo prvi od dvaju najavljenih svešćića; je li drugi ikada objavljen, nisam mogao utvrditi.

Iza naslova slijedi bakrorez: između grobova, križeva i mrtvačkih lubanja stoji muza i prebire na gitari. Zatim ide predgovor i u njem upoznajemo mračnoga tvorca nadgrobnih pjesama kao simpatičnog optimista i dragog, brižnog župnika. Većinu tih nadgrobnih pjesama autor je pjevao nad grobovima i još prije dvadeset i šest godina primijetio da ih puk sluša s većom pozornošću negoli nadgrobne govore.

"No ako se ove pjesme i ne pjevaju, ipak su jamačno zanimljivo štivo i tko ih želi upotrijebiti zasigurno ih neće čitati bez osjećaja."

"Čini se ipak da ih najsvrhovitije koriste učenici u svakodnevnoj i vjeronaučnoj nastavi rabeći ih kao protuotrov protiv lakomislenih svjetovnih pjesmica itd. One ništa manje sadrže i mjere opreza kod bolesti i životnih pogibelji kako čovjek primjenjujući ih ne bi morao prije vremena pasti pokošen srpom Smrti. "

To iskreno duboko poštivanje ljudskoga života, koje je, doduše, u stanovitu proturječju s brojnim mu pjesmama u kojima se smrt veliča kao izbavitelj i ulazak u blaženstvo, ta topla privrženost zemaljskom životu župnikovo je i pjesnikovo najiskrenije očitovanje. To proizlazi već iz uvodne pjesme: "Pjesnik se obraća smrti." Tu župnik Jung rječito i zahvalno nabraja mnoge neobične slučajeve kada je bio u životnoj pogibelji ili u smrtnome strahu.

Počujmo:

Jer kad tu od tifusa
Šezdeset je duša leglo
Tjeskobno se srce moje
Pred tobom u strahu steglo!
A vrućica kad mi tijelom
Utrobom i krvcom vrelom

I živcima bješnjaše ,
Tek uz pomoć vomitiva
Ja muke se riješili te;
Cijelim tijelom dokle snivah
Obli znoj me vrućice itd.
No time još opasnosti nisu prošle, jer:
I vodena bolest dođe,
Za njom teška groznica,
No, milosna ti me prođe I kraj mene prohuja!
Kostobolja me mučila Šest dugih godina I tebi skoro izručila.
A niz dvadeset kad stuba
U tornju teško padoh
Ti mi ipak ne bi gruba
Pa ti život tad ne dadoh:
Pod je srećom šupalj bio
Inače bih od tog pada
Ludu glavu izgubio.

Taj dobrodušni, plašljivi gospodin sada hvali smrt, umiljava joj se
želeći s njom svakako biti dobar:

Stoga ja i tobom dosad
Zadovoljan bjeh zapravo,
Pa te samo molim daj mi
Na tom svijetu živjet zdravo itd.

Za onoga teškog tifusa, kada se i sam pjesnik osjetio u opasnosti,
umro je neki Konrad Beck, vojnik u prolasku, i njemu je posvećena
jedna od najljepših nadgrobnih pjesama. Vidimo ga kako obolijeva,
vidimo opasnost zaraze što drugima prijeti i područnoga liječnika
kako protiv vrućice prepisuje kiselo mlijeko:

Htjede tako on vrućicu
Hladnim mlijekom srušiti,
Te izvorište toga zla
U želucu ugušiti;
No, kod dragog Konrad Bečka
Dobrohotna svrha ta
Ubrzo je propala.

Konrad Beck umro je ostavivši iza sebe u selu zarazu:

Valjalo je, dakle, žurno
Smislit sredstva dobra, prava,
Kojima se taj hod smrtni

Ka životu usmjerava,
Te ih rabi točno, jasno
I dok nije odveć kasno
Ugušiti kužni dah.
I stadoše tada brižno
Dvorit bolesnike sve,
Dajući im pravodobno
Ponajbolje lijekove,
Uredno ih držeć, čisto
Po noći i po danu,
I dijetu poštujući
Po liječniku propisanu.

Jednako praktične i razborite stavove pjesnik očituje i povodom dvoboja u kojem je proboden mladi grof von Illerfeld. Umijeće opisivanja posve je doraslo tom uzbudljivom događaju i on cijeli prizor vjerno oslikava sve do kobnoga trenutka:

Povlačiti grof se stade,
Držaše ga Fritz u šaci,
Duboko mu srce probi
I u pijesak mrtva zbací.

Umjerenim, no pravednim riječima taj čestiti čovjek odbacuje loš običaj izlaska na dvoboj:

Jer, što dokazuju dueli? Još jedina im svrha ta Pokazati tko većom vještinom Tko spretnije mačevati zna.

No da bolji mačevalac
Od vrline sav je sazdan,
A gubitnik daje zao,
Dvojbena će biti vazdan.

Može li se to izreći jasnije i dostojanstvenije? To je najčistiji bidermajer-stil, i poput mnogih dobrih zanatlija svoga doba niti pjesnik Melpomene vjerojatno nije slutio koliko će samo njegove unuke razveseliti stil njegovih stihova.

Čak i tako težak slučaj kao onaj kada je neki čovjek usmrćen ubodima kišobrana, nadgrobnooga pjesnika ne može iznenaditi. On brižljivo navodi sve potankosti i opisuje sve uzaludne pokušaje spašavanja nesretnika:

No upala mozga ipak
Pobjedu je odnijela,
Pa se duša na posljjetku

Rastade od tijela.

"Na grobu vrsna učitelja" on nalazi ove riječi utjehe koje su, u istu mah, i najbolje svjedočanstvo lojalne mu čudi:

I nikakvo čudo što nam
Nedostaje bolno svima,
I s gubitka njegova što
Duboka nas tuga prima.
Ostaje nam tek utjeha
Da vrhovne školske vlasti
Postavit će slična muža
Vrsna uma, duha, časti.

Čini se da teme slijede neku tajnovitu pjesnikovu privlačnu snagu; u njegovu selu događaju se najneobičnije smrti, djeca se guše u dimu od ugljena što ga navodi na zaključak:

Ugljene pare dobre nisu
Za disanje na pluća ... itd.

Neki seljak iz neopreza nabode na vile vlastito dijete:

Iz trbuha što ga probi
Trgnu vile u taj mah,
No djetešcu hude kobi
To bijaše zadnji dah.

Neki čovjek umre od iscrpljenosti:

Tromjesečje sedmo minu
Kako zgubi snagu svaku
No nemahu medicinu
Da izliječe bol opaku
Načas, kanda, bi mu bolje
No to privid kratak bješe
Jer ubrzo sve nevolje
Vratiše se još i teže.

I tako on ulazi u potankosti pojedinih povijesti bolesti, sve ih uredno bilježeći. O ženi oboljeloj od vodene bolesti on piše:

Iglom fina, tanka boda
Punktiraše liječnik ženu:
Bez uspjeha, premda voda

Otekla je sva u trenu.

Pravi je biser nadgrobna pjesma posvećena muškarcu koji se smrznuo u pijanom stanju:

Prvog dana od veljače
Studen je već takva bila
Da počesto i sve jače
Ledila se krv u žilah,
Na mjeraču živa pade
Ko što svatko dobro znade
Na minus dvadeset i šest.
Mirovati tko je mogo
Uz toplu je peć sjedio
Držeći se doma strogo.

Ali nesretnik je iznimka:

No pokojnik u tom grobu
Na svoj način nastojaše
Odupr'jet se zimskom dobu
Prazneći u krčmah čaše;
I toli se piću oda
Da mu klonu snaga hoda
Noge posve oslabiše.

Tako ga je i sustigla sudbina. Na kraju, nadgrobni se pjesnik očituje i o alkoholu:

Posebice rakija
Suvišna nam biva
Jer sva čula opija
Ter pogibelj skriva
Crpeć duši, tijelu
Snagu, živost cijelu
Namjesto da krijepi.

Psihologiju jednog ubojice on pronicljivo slijedi unatrag sve do njegove mladosti:

Dječak jošte, on posta članom
Mesarskoga ceha časnog,
Te koljući svakim danom
Rad se primi posla lasnog.
Prolijevanje krvi, klanje

Postade mu glavna sreća,
Krv dok lipće - to gledanje
Radost bi mu ponajveća.

Teško je naći neki kraj. Ovaj mali izbor pruža tek škrtu sliku mnoštva situacija kojima se melpomenski pjesnik pokazuje doraslim. Mnogi će sada pomisliti da se nepravedno rugam dobronamjernu čovjeku koji već desetljećima leži u grobu o kojem je tako često pjevao. No njegove stihove ne smatram nimalo lošijima ili glupljima od stihova današnjih diletanata čije mi frfljanje, ma koliko zvučalo estetski, nije ni upola tako drago kao domaće dimljene kobasice našega župnika iz Kirchdorfa.

(1912.)

U Kandyju

Kandy je navodno najubavije mjesto na lijepome otoku Cejlonu, a vožnja željeznicom iz Colomba prema Kandyju fantastičan je slijed iznenađenja i ljepota. No, sam Kandy ostatak je vrlo staroga kraljevskog i svećeničkog grada, a nedavno gaje engleski novac uspio pretvoriti u udobno, čisto i pokvareno hotelsko i turističko gnijezdo. Usprkos tomu, Kandy je lijep, jer sa svim novcem i svim cementom ovoga svijeta ne može se uništiti bujnost toga krajolika. Na zelenim obroncima brežuljaka vidljiva je sva raskoš razgranata žbunja i drveća nad kojima još raskošnije bujaju puzavice, a hladoleži i pavitine pustolovno krupnih cvjetova u kaskadama se mirisne spuštaju u dolinu u kojoj umjetno jezero beznadno boluje od svoga groteskno neorganskog oblika. Odvažni Englezi šeću se uz jezero kraj kojega starice zahrđalim mačetama kose travu, a engleski šetači nemaju osjećaj da ih gnjavi neprestano navaljivanje kočijaša, vozača rikša, trgovaca i prosjaka koji se ponizno i bez srama nude; jer Englezi su bogati i genijalni kolonizatori, i najveće im je zadovoljstvo gledati propast naroda koje su potlačili. Jer ta se propast zbiva krajnje humano, ljubazno i veselo, to nije ubijanje, čak ni izrabljivanje, već tiho, blago korumpiranje i moralna razgradnja. Pa ipak, ta engleska rabota ima stila, Nijemci i Francuzi činili bi to kudikamo gore i gluplje, kao što je Englez i inače jedini Europljanin koji vani među neciviliziranim narodima ne djeluje smiješno. Nisam se ni ja dao zaplašiti, nego sam već prvoga dana pokušao vidjeti što više Kandyja. Nije to lako kada je čovjek otvorena sluha i nježne čudi; jer šetnja gradom naporno je i mučno trčanje, kao kroz šibe, između hijena inozemne industrije, a ono se i u Europi može doživjeti samo na mjestima usrećenima engleskim novcem. Na posljjetku je čovjek sretan da spas može potražiti kod nacerenoga vozača nke koji mu je rudom svojih kolica već dvadeset puta zapriječio prolaz i kojega je već dvadeset puta potjerao. Imao je on pravo, dobro je znao da će on i svi njegovi kolege učiniti sve što treba kako bi se svaki pokušaj pridošlice da prošeta Kandyjem okončao bijegom u neka od kolica. Čovjek se na svašta navikne. Nekako sam se već pomirio s vrućinom u Singapuru i Colombu, s komarcima u prašumi, indijskim obrocima, proljevom i grčevima, paje tako, valjda, trebalo i ovdje biti. Naučio sam pogledom zaobilaziti prelijepu djevojčicu s najtužnijim garavim indijskim očima dok bi prosile, naučio sam sjedokose pradjedove, koji su izgledali poput svetaca, odbijati hladnim pogledima, naviknuo sam se na vjernu pratnju ljudi svakojaka soja koji bi se za novac prodali i koje sam pokretima ruke poput vojskovođe i grubim povicima znao

držati na udaljenosti. Čak sam se naučio i šaliti na račun Indije progutavši gorko iskustvo da onaj produhovljeni, tragalački, moliteljski pogled većine Indijaca uopće nije vapaj za bogovima i za spasenjem, već vapaj za monevjem.

No kada sam se skoro posve udomaćio, u svojoj oholosti učinio sam ludost da jednoga popodneva izađem držeći u ruci mrežu za leptire. Unaprijed sam bio spreman da će to izazvati znatiželju, a možda i porugu ulične mladeži - na to sam već bio očvrsnuo među inače vrlo dobrodušnim Malajcima - i doista su svi dječaci po ulicama za mnim dovikivali nešto na grlenome singalskome jeziku. Upitao sam jednoga singalskoga studenta, koji mi je s knjigama pod miškom išao ususret, što taj uzvik znači. On se ljubazno nasmiješi i tiho reče: "Oh, master, they are telling that you are an Englishman who is trying to catch butterflies!" No

oni su dječaci izgledali kao da dovikuju manje bezazlene stvari. Zadovoljno sam produžio i nije me moglo iznenaditi ni to što su mi se pridruživali brojni drugi dječaci hoteći mi pokazati mjesta bogata leptirima, revno me upozoravajući na svaku prozujalu mušicu i svaki puta pružajući ruku u očekivanju kojegpennyja. Sve to jedva da me još moglo zasmetati, a kada je cesta postala tiša, a u blizini uzak šumski puteljak obećavao samoću, odahnuv-ši i ostatkom humora natjeravši svoje posljednje mučitelje u bijeg hitro zaokrenem na spasonosnu stazu.

I tako čovjek zaslijepjen ide svojim putem misleći daje pobjednik, a zapravo je jadan gubitnik. Dok sam ponosno koračao utvarajući si da sam i opet bio vrlo lukav, kob je već bila nada mnim i udica za mnim zabačena, koju nisam slutio i koju ću dugo gutati. Čitavo je vrijeme na trideset koraka iza mene išao neki zgodan, miran čovjek ili gospodin kovrčave crne kose, smeđih tužnih očiju i crnih, lijepih brkova. Zvao se, poslije ću to saznati, Victor Hughes, a sudbina mi je namijenila da mu postanem žrtvom.

Pristupio mi je pozdravljajući me s puno poštovanja, vrlo uljudno se nasmiješio dopuštajući si da me na besprijekornom engleskom upozori da taj put vodi u kamenolom i da ovdje nije za očekivati ikakav ulov leptira. Međutim, tamo prijeko, više nadesno, tamo nije loše, a južno, na drugom kraju doline, tamo je jedno od najboljih mjesta. I prije nego sam rekao išta više od "da" i "ne" i "hvala lijepo", već smo ušli u neku vrstu razgovora i osobnih veza; iz pametnih zabrinutih očiju toga lijepoga čovjeka s tihim me prijekorom gledao stari, otmjeni, potisnuti narodni duh, iz njegovih riječi i pokreta progovarala je drevna kultura njegovane uljudnosti i budističke blagosti. I uskoro sam tog čovjeka zavolio s nekom mješavinom sažaljenja i poštovanja. Kao stranac, Bijelac, s tropskim šeširom, bio sam gospodar, master i sahib, pred kojim se on klanjao kao siromašan domorodac; no njegova aristokratska pojava, njegovo

poznavanje mjesta i struke i tečan engleski davali su mu neku nadmoć koju sam ubrzo osjetio. Jer Viktor Hughes u leptire se razumio neusporedivo više od mene. S kolegijalnim je smiješkom izgovarao cijele nizove latinskih imena koje nikada nisam čuo, ali sam s odobravanjem kimao ne bih li prikrrio svoj djetinji diletantizam. Nekoliko sam puta dometnuo zbunjeno-očinskim tonom (tonom koji su Englezi uveli prema domorocima): "Yes, yes, my dear man, I know ali about Kandy-butterflies!" Razgovarao je sa mnom o indijskim leptirima kao što iskusan nadvrtlar u palmiku razgovara sa stranim posjetiteljem misleći daje ovaj botaničar. Moj loš engleski koji sam vrlo štedljivo rabio nije mi dopuštao da objasnim o čemu je riječ, pa sam se sve dublje zapletao u laž i gotovo bez riječi, nijemom glumom sve više preuzimao ulogu znalca i znanstvenoga kolekcionara.

A kada smo se tako zbližili te sam gospodinu Victoru Hughe-su prešutno priznao pravo da me smatra svojevrsnim kolegom na nešto višem položaju i u meni predmnijeva interese i nakane koje uopće nisam imao, on najednom, sasvim neočekivano, odnekud iz odjeće izvadi zgodnu drvenu kutijicu, a na licu mu osvane, potvrđujući istog časa moju naglo probuđenu sumnju, umilan torbarski osmijeh. Privlačnim je pokretima otklopio škrinjicu i na bijelome sam dnu ugledao čarobno ljupku, besprijekorno prepariranu zbirku leptira i kukaca koju mi je ponudio na prodaju za sitnicu od petnaest rupija.

Odmah sam uvidio sve razmjere opasnosti, no bio sam bespomoćan. Nisam mogao prema tom uljudnom i gotovo učenom Singalezu najednom promijeniti stav, dapače, otkriće njegovih namjera, skrivenih potreba u meni je gotovo povećalo simpatiju ili barem sažaljenje prema njemu, no ipak nisam imao ni najmanju volju za kupovinom, dapače bio sam primoran oprezno postupati s ostatkom novca za put.

I tako sam, tonom u glasu za nijansu hladnijim, sa žaljenjem objasnio da ja, doduše, jesam kolekcionar, ali ne i kupac leptira i da me, osim toga, gotovi preparirani primjerci uopće ne zanimaju.

Mr. Hughes je to potpuno shvaćao. Dakako, kolekcionari kakav sam ja, tumačio je, nikada ne kupuju već razapete leptire, odmah mu je to bilo jasno i samo mi želio pokazati mali uzorak. Razumije se da ja kupujem samo svježije primjerke u papirnim vrećicama koje mi večeras kani pokazati. Zna da stanujem u hotelu Queens; a može li me se tamo naći u šest?

To ne znam, odgovorio sam mu kratko, a sada bih želio neometano nastaviti šetnju. Povukao se na najuljudniji način, i ponovno sam vjerovao da sam utekao i da imam svoj mir.

No Hughes je postao moja kob. Iduće večeri stajao je u predvorju hotela, nenametljivo me pozdravio, razmijenili smo par riječi o vremenu kadli iza stupa u predvorju on najednom stvori čitavu hrpu kutijica i škrinjica, i u tren oka se našoh okružen bogatom, vješto prostrtom izložbom indijskih leptira. Gledatelji su prilazili stolu,

a Victor Hughes pokazivao mnoštvo engleskih, američkih i njemačkih priznanja i narudžaba, i što je publika bivala brojnija, to sam se manje želio eksponirati svojim lošim engleskim. Najednom sam ustao kao da mi je nešto važno palo na pamet, ostavio šešir i kaput i pohitao prema dizalu te pobjegao na treći kat. Tim sam bijegom, međutim, do kraja ispustio konce iz ruku.

Otada u Kandvju nisam viđao više ništa doli svoga gospodina Hughesa. Stajao je na uglu svake ulice kojom sam hodao, podizao kaput koji bi mi spuznuo s kola, znao broj moje hotelske sobe i vrijeme mojih izlazaka i objeda. Ako bih ujutro pričekao s izlaskom do osam, on bi stajao na stubama, no ako sam drugoga dana krenuo iz hotela već u pola sedam, on je i opet bio tu. Dok sam se bezbrižno opuštao u nekom dućanu birajući razglednice, on bi sa smiješkom osvanuo na ulazu trgovine noseći pod rukom kutijicu, a ako bih vani, u šumi loveći mrežom promašio leptira, Hughes se pojavljivao iza ugla, pokazivao prema odbjeglome leptiru izgovarajući njegov latinski naziv. "Imam dobrih primjeraka od te vrste, imam i ženke; donijet ću vam ih u sedam u hotel!"

Nakon nekoliko dana postigao je da mu se više uopće nisam ljubazno obraćao, ali bih od njega ponešto kupio za deset rupija. Sada sam izborio pravo da ga ignoriram, izgrdim i osorno ga se otresem. No on je uvijek bio tu, uvijek lijep i pristojan i tužno gledao svojim smeđim očima, radosno mi se obraćao, a kad sam se ljutio, on bi odano spustio svoje mršave smeđe ruke, i uvijek, skriveno u džepu ili pregači, nosio neku škrinjicu ili kutijicu, i zorom i mrakom, uvijek neke nove stvari, čas divovsko paunče, čas "živi list", zlatnu maru ili kakva škorpiona. Izronio bi iz sjene stupa dok bih izlazio iz blagovaonice, bio je u rodu s trgovcem kod kojega sam kupovao prašak za zube, i prijatelj s mjenjačem kod kojega sam novac mijenjao. Sretao me na jezeru i kod hrama, u šumi i na ulici, pozdravljao me ranim jutrom nakon kupanja, a kasno navečer, dok sam se vraćao iz dvorane za biljar, stajao je umoran i pun prijekora u predvorju hotela uljudno pognute glave i tihih očiju punih iščekivanja, skrivajući u odjeći neko od svojih blaga. Naviknuo sam se na to da ga na ulici izdaleka prepoznam i da pobjegnem, da ga iznenada osjetim u blizini i skamenim pogled, naučio sam na izletima svaki sporedni puteljak sumnjičavo promatrati tražeći njegov lik, a hotel krišom napuštati poput bjegunca iz gostionice. Više mi se puta javio u snu i uopće me ne bi začudilo da sam ga navečer zatekao skrivenog ispod kreveta.

Nikada ne mogu pomisliti na Kandy, a da njega ne ugledam, njegova mi se slika jače urezala u sjećanje nego sve palme i bambusi, hramovi i slonovi. I kada sam davno već napustio Cejlon i danima plovio na brodu, još uvijek mi se ujutro na putu od kabine prema palubi događalo da sam se osvrtao s osjećajem tjeskobe i posramljenosti da

možda na nekim vratima, iza kakvog stupa, u nekom hodniku na mene ne
vrebava Victor Hughes.

(1912.)

Zimski izlet

Iz Berna u kojem je tištala magla, a podnevom s krovova curila voda, pobjegao sam na par dana odmoriti se u Grindelwaldu i tamo odsjeo u lijepom, udobnom engleskom hotelu. Pri dolasku sam bio nemalo razočaran zatekavši tek sićušne ostatke snijega, i dok sam sa skijama na leđima prolazio kroz selo, svatko me gledao s čuđenjem i sažaljenjem. No uskoro sam to zaboravio i nije me smetalo da skije odložim u podrumskome spremištu. Vrijeme je bilo predivno, blago sunčano s hladnim noćima, danju bez vjetrova, dok je u visini očigledno puhao fenjer iz dana u dan vidjeli su se oni paperjasti raspuhani oblačići, koji uvijek upozoravaju na fen, kako se nježnomodrim nebom u širokim usporednim nizovima i crtama šire poput paunovih krila.

Čudesna Grindelwaldska dolina, koju nisam vidio dobrih deset godina, ležala je u nizini gotovo bez snijega, a za toplih podneva moglo se iznad sela vidjeti kako s kamenja kaplje tanak snijeg i na mladoj se zelenoj travi ljeska kao u proljeće. A sa strane su ležale škrape i jaruge zagonetno pune snijega, i u šetnji se uvijek iznova događalo da bi čovjek najednom propao u takvu snježnu rupu i dugo bi mu trebalo da se ponovno osovi na noge. Preljepi krajolik opet me se snažno dojmio, jer malo je alpskih dolina u kojima se na tako skućenom prostoru razvilo toliko veličajne ljepote: odvažni, moćni Wetterhorn¹⁵, mračni, divlji, poput noža oštri Eiger koji gnječi blizinom svoje golemosti, a iza njega onaj divlji, napušteni i ozloglašeni svijet sve do vrhova Fischerhorner i Finsteraarhorn, a između njih dva glečera u surovoj, neprijateljskoj divljini i otrovnom plavetnilu. Sve je to tako međusobno blisko da se može jednim pogledom obuhvatiti, a da čovjek pritom stoji u lijepoj, bogatoj dolini s ubavim kolibicama i bujnim pašnjacima, a s one strane na prisoju smjestile se meke uzvisine i prijevoji i niz manjih, udobnih vrhova, od Faulhorna do Schvnigenske zaravni. Popnemo li se na Mali Scheidegg⁶, stajat ćemo zastrašujuće blizu ispred razjapljenih glečerskih pustoši Moncha i Jungfrau čiji se lijepi srebrnasti vrh u modrini smije toj hrpi kamena i leda. A zaputimo li se pješke do Velikoga Scheidegga, s desne će nam strane biti golema strma stijena Wetterhorna, nekoliko tisuća metara bijeloga granita, s lijeva profil Schwarzhorna s njegovim dugim, ozbiljnim nosom, a ispred nas dolina i daleke planine središnje Švicarske. Koliko god mi je u mome otmjenom hotelu bilo ugodno, katkada sam ipak radije u nekoj provjereno dobroj seoskoj krčmi uz čašicu vina ili vermuta slušao što se dogodilo u tih deset godina. Najvažnijaje bila

smrt župnika Strafiera koji je pod imenom Glečerski Župnik bio nadaleko poznat širom Bernskih Alpa, a i sam sam ga dobro poznao. Za svaku je prigodu znao sklepati lepršave pjesmice i bio je dekoracija bez koje je život tamo bio nezamisliv, no bio je i čovjek, prijatelj i pomagač u kojega se moglo pouzdati. Njega, dakle, više nema. Kada sam to čuo, odmah mi je na pamet palo maleno, staro grindelwaldsko groblje koje sam tada, prije deset godina, često posjećivao, pa odlučih idući put otići onamo u posjet zahvale na grob našem prijatelju StraBeru.

U međuvremenu, kraj mene je vijao šaroliki zimski život, sav onaj dragi sajam radosne ljudskosti, vremesna gospoda ukočena na klizaljka, s grčem u listovima, postarije dame što poci-kuju na malim saonicama, lijepa mladež u šarenoj sportskoj odjeći. A ponad svih Englezi, dostojanstveni i svjesni u toj živosti, odmjereni u sportu i gospodari klizališta, Nijemci nesigurni i manje složni, između njih nekoliko Talijana: komični su i pomalo afektirani u kričavim kostimima, ali su na stazi za bob nemilosrdni i pogibeljno drski.

Jednoga jutra iz hotela sam ugledao gornji dio sela tako lijepo obasjan suncem da sam pohitao gore proljetnoj modrim ususret. Tu je stajala, svijetla i čista, stara lijepa crkvice i tek što sam ju ugledao, na pamet mi opet pade pokojni župnik pa zađoh u maleno, mirno, sunčano groblje da ga posjetim. Tu je on odabrao najljepše mjesto, toliko zaštićeno i toplo i zaklonjeno od vjetra, prikladno za počinak zaslužnomu starom gospodinu, blizu njegove crkve u kojoj je tako često propovijedao i pjevao. Po grobu mu drvo jorgovana slika tanku mrežu od sjena, a s visova motre planine. Dobro je smješten, naš prijatelj, i neka mu tako bude i onda kada nama jednom ne bude dobro. No mene, ne budem li kojim slučajem dobio isto takvo egzemplarno mjestašce za počinak, nemojte pokapati u nekom od onih ukletih gradskih groblja uz čije zidine klopoće tramvaj i gdje se u kamenu i staklenim biserima iživljava ljudska glupost i taština. Tada bolje da me zauvijek proguta lijep, munjevit oganj!

Na groblju se čulo tiho kapanje i bilo je pusto, tek je nekoliko ptica šušalo u žbunju. Polagano sam krenuo pokraj skromnih humaka na čijim se križevima uvijek ponavljaju imena starih obitelji Baumann, Bernet, Bohren, Brawand, i zastao kraj velikoga, otmjenoga kamenoga groba u kojem leže četiri muškarca, dva Engleza i dva vodiča što ih na vrhu Wetterhorna ubi grom. Lijepo počivaju na dobrome mjestu, no ništa lošije ne počivaju ni oni nestali što su se smrznuli u ledu negdje između Grindehvalda i Beglistocka ili Fmsteraarhorna. Tamo iznad glečera i iza surovih, zaleđenih gorskih grebena plavilo se nebo tako toplo i duboko da se doimalo kao pozdrav iz one zemlje tamo iza, iz Italije, od koje smo mi u Bernu tako strašno udaljeni i odsječeni, no do koje ćemo uskoro stizati za nekoliko sati, kada bude

dovršena željeznička pruga tunelom Lotschberg,. Nema ničega na svijetu što čekam s toliko čežnje kao dovršetak te pruge. Ponovno sam s užitkom razgledao okolicu, pohodio gornji i donji glečer, penjao se na Veliki Scheidegg, istraživao svaki kutak doline ili se pak spuštao strmim stazama za saonice. A na kraju, jednoga jutra pošao sam ponovno posjetiti i Mali Scheidegg. Popevši se do podneva na vrh, gore sam zatekao blještavo, toplo sunce. Prema zaravni Wengeralp spuštala se dolina prekrivena dubokim, mekim snijegom, dok snijeg inače ovdje nije bio osobito dubok, a ukipljeni glečeri toga neprispodobivo divljeg krajobraza lukavo su modrozelenkasto svjetlucali ispod tankoga pokrivača. Prošle je godine jedan poznati grindelwaldški vodič za četiri minute na skijama prošao cijeli Monchs-glečer za prelazak kojega je inače potrebno nekoliko tjeskobnih sati. Gore sada skije ne bi bile od koristi, jer nam se odozgo, skoro neskri-veno, zlobno cere hladne, modre ledene špilje i pukotine.

Dobivši gore nešto za pojesti, sada sam se sunčao dobrih sat vremena. Iz Grindelwalda sam bio ponio malene saonice, pa sam na njima sjedio i ležao odmarajući se i dišući čisti sunčani zrak sve dok nije došlo vrijeme polasku. Nadao sam se da ću put natrag u Grindehvald najvećim dijelom moći prevaliti na saonicama. Zadovoljno sam navukao rukavice, sjeo na saonice pa se počeo spuštati niz padinu prema šumi. Išlo je brže od brzoga vlaka, ali nije dugo potrajalo. Prešao sam možda stotinu metara kad najednom nogama propadnem kroz smrznutu snježnu koru, zapnem, dvaput se prevrnem i na kraju vrlo mekano prizemljim naglavce u snijegu dok su moje saonice, poput vesela psića, živahno trčkarale niz brijeg. Bijesno sam se pridigao i dugo mi je trebalo dok na dnu korita obližnjega potočića nisam pronašao svoje saonice koje otada više nisam ispuštao. Spust se nastavio, čas jurnjavom po glatkom snijegu i strmim obroncima, čas napornim gacanjem kroz snježne nanose i korita, i često sam bio sretan da se na par minuta mogu čvrsto primiti za smeđe grančice planinskih ruža što su provirivale iz snijega. Bio sam na pogrešnom putu, zakrećući sve dalje prema šumi, sve dok nisam shvatio da se na taj način prije noći zasigurno ne mogu vratiti. Bilo je mučno, no cijelu visinu, koju sam u dobrih sat vremena bio prevalio dijelom na saonicama, dijelom prteći snijeg, sada sam ponovno morao prijeći penjući se natrag. Naime, od Grindehvalda do Scheidegga vozi zupčana željeznica, koja sada, doduše, nije u pogonu, ali su joj tračnice gotovo svugdje vidljive. Odlučio sam slijediti prugu čim ju ugledam. Dugo je trajalo i bilo naporno, no najprije sam morao dobar komad puta saonice vući uz tračnice jer je trasa bila zaleđena, a kraj nje se potporni zid obrušavao na dubinu od dvadeset metara. Tada mi se, međutim, učinilo izvedivim da s vjerom u Božju dobrotu sjednem na saonice kojima dobro vladam, stavim lijevu nogu kao vodilicu na skoro svugdje otvorenu

tračnicu i da se bez daljnjega zaustavljanja brzinom dobrih trkaćih kola sjurim niz cijelu dionicu pruge. S vremena na vrijeme začuo bih tup metalan udarac, osjetio bol u desnoj nozi i potres u glavi što je značilo da sam prešao preko skretnice. A jednom, ne smijem to prešutjeti, izgubila se i vodilica, pa sam izletio preko zidića, ali me to stajalo samo mojih naočala i nekoliko ogrebotina. I konačno, bilo je šest sati navečer i duboka, modra noć kad sam preko mostića kao grom iz vedra neba uletio u GrindelWald. Četvrt sata pješaćenja do hotela teže mi je palo od svega prethodnoga, no kosti su bile čitave, a već idućega sata sjedio sam za vrućom juhom i čašom karthdusera, i mada to jest plemenito vino, još nikada mi nije tako divno godilo kao tada.

(1913.)

Jedan dan na putu

Kako se lako stiže do Bergama odavno sam znao i ponovno sam se vozio tim najljepšim putom od Gottharda prema Italiji. Ali koliko teško može biti maknuti se iz Bergama, to sam tek sada saznao. Između moje odluke da odatle otputujem i samoga polaska prošla su dva i pol dana. Jednom se nigdje u starom gradu nije mogao naći red vožnje, drugi put, odmah nakon pljuska, vrijeme se iznenada proljepšalo, treći put neki me stari glazbenik pozvao na kavu koju je točila njegova lijepa kći, a zatim me i moj gostioničar zadržao najavom izvrsne pečene jaretine. Također sam se nadao da ću jednom konačno posjetiti i slavnu pinakoteku, no to mi usprkos višednevnom boravku nije pošlo za rukom. Ukratko, u Bergamu je bilo vrlo lijepo, od Colleoni-jeva lijesa do kinematografa, od zgodnih kavana u novome dijelu grada sve gore do San Vigilija. A kako putovanje i u Italiji može donijeti razočaranja, rado sam ostajao iz dana u dan, a sve poteškoće, koje su ometale nastavak moga putovanja, potajice sam odobravao.

No jednoga mlako vlažnoga popodneva ipak sam konačno sjedio u vlaku. Moj mi je gostioničar pronašao izvrstan vlak za Cremonu kojim sam trebao stići za manje od dva sata. Vlak je krenuo, udaljavajući se od brežuljaka, u ogromnu, svijetlozelenu ravnicu, praćen golemim olujnim oblacima, a ja sam ponovno duboko uživao u pogledu na tu bogatu, tešku zemlju u kojoj obilno rodi sve što je radosnim ljudima potrebno za život i veselje. Sve je dobro započelo, bili smo krenuli na vrijeme i sada smo vozili živahnim tempom. Nakon dobrih pola sata već smo bili u Trevigliu u kojem je sišlo neobično mnogo ljudi. Ostao sam sam u vagonu i opušteno promatrao tu užurbanost kad me kondukter pozove da i ja siđem jer da taj vlak ne ide dalje, a ako želim nastaviti za Cremonu, imam vezu za tri sata.

Iznio sam kovčeg iz vlaka i ostavio ga u kolodvorskoj prtljažnici. Bio sam nepovjerljiv prema tom čvorištu jer sam jednom prije imao loša iskustva sa sličnom postajom. Tom zgodom bio sam izašao u Fossatu Vicu, u blizini Folignona, i mislio kako se na tako važnom čvorištu, u kojem se svi vlakovi zaustavljaju i zadržavaju, mora negdje nalaziti neki dobar, stari, ugodni grad koji nije spomenut u turističkome vodiču, a možda se može pogledati i kakva mala vijećnica s etruščanskim predmetima ili što slično. Međutim, tamo nije bilo vijećnice niti ikakva grada, pa sam popodne morao sam provesti na kolodvoru. To mi je ponovno palo na pamet kada sam zamišljen zbog nastale situacije hodao prema gradu prašnjavo sunčanom ulicom pored malih jadnih novogradnja koje su malo obećavale. No doista je postojao gradić i bio je zgodan, miran i usnuo i imao lijepu crkvu

Sv. Martina u čijem je predvorju dražestan sveti Martin iz gotičkih vremena jahao na zidu, a u trgovini razglednica sjedila je starica koja je u svojoj mladosti par dana provela u Zunchu i znala još nekoliko riječi na švicarskom njemačkom i bila ludo sretna kada samju razumio te joj odgovorio izvještavajući ju o tome kako je Zurich u međuvremenu napredovao.

Tako sam proveo prvi sat, a zatim se uputio na mirnu piazzu, zamolio da mi stave stolić van na sunce, naručio kavu te sjedio i pušeći promatrao život majušnoga gradića. Bio je nečiji sprovod i djeca s bijelim tkanicama nosila su svijeće, a s visokoga je tornja odzvanjala pomalo neusklađena zvonjava. A onda je ponovno zavladala tišina sve dok se na trgu ne zaustavi neki automobil u prolasku. To je opet unijelo živost, djeca su se nagura-vala oko automobila i dok je vozač punio benzin, pritiskala prigušenu trubu. A kada je i to prošlo, iz drijemeža me prenu nov roj djece: škola je bila gotova i mladež je nahrupila bosonoga ili u klompama, ispunila trg nesputanom živošću i skakutala po kamenim kolobranima ispred crkve. Protekao je još jedan sat, pa sam izašao iz kavane i potražio put natrag prema kolodvoru. Na dasci jednog ugaonog prozora stajala su četiri rascvjetala zum-bula u okrhnutim loncima za cvijeće; podigao sam pogled promatrajući cvijeće koje je u podrumski sjenovitoj uličici svjetlucalo voštanim sjajem, a iza cvijeća sjedile su dvije mlade djevojke i šile, jedna od njih bila je lijepa i pravila se da me ne vidi. No kada sam se nakon dvadeset koraka ponovno okrenuo i pogledao prema prozoru, ona se nasmijala i započela duhovit razgovor sa svojom sestrom, pogledavajući prema strancu i neprestano se smijući. Na žalost sam morao ići. Radi prozora punog cvijeća i djevojke iza njega koja uza se ima sestru, ne može se ostati u Trevigliu.

Na kolodvoru se pokazalo da ima još dovoljno vremena, pa sam se neodlučno osvrtao prema sivom, pustom putu što vodi u gradić. Zatim sam u novoj novcatoj i odličnoj gostionici popio dobro vino i bio zadovoljan Trevigliom kada je stigao vlak i poveo me prema jugu kroz krajolik tmuran od niskih oblaka. Kroz klopot kotača probijao se zvuk grmljavine i ubrzo se spustio kosi pljusak, a iza, usred kiše i oblaka u plahome je plavetnilu stajao, nadobudan, blijed otočić neba. Kada se kiša umorila i stala curiti tiho i polagano, iz onoga nebeskog prozorčića povremeno su se probijala večernja svjetla gubeći se u beskrajnoj ravnici na čijimje oranicama smečkasta crljenica intenzivno mi-risara na rodnost. Skoro se već spustila noć kada sam stigao u Cremonu i morao sam prijeći pod kišobranom dug put na drugi kraj grada u kojem je bilo moje konačište. Bilo je to jedno od onih konačišta u koja svraćaju talijanski poslovni putnici i svećenici, a preporučili su mi ga u Bergamu. Zlovoljan zbog dugoga puta, skoro sam ga iznevjerio: no nisam požalio što sam izdržao, jer se konačište pokazalo kao jedno od onih koje u povjerenju došapnete

samo starim i dobrim prijateljima, a kada sam tamo objedovao juhu od povrća i pastrvu iz jezera Garda, usto još dobro vino, toliko me ispunilo dobro raspoloženje da sam još iste noći usprkos kiši izašao da znatiželjno bacim prvi pogled na grad.

Nisam odmakao daleko kad se nađoh na mirnome, malenome trgu s lijepim arkadama na kojem je rominjala kiša. Sklopio sam kišobran i zadovoljno produžio ispod lukova, hitro preskočio neku mračnu, usku poprečnu ulicu, stigao do ogromnih kamenih stuba i uzbuđen, pun napetosti, ušao u golemu zgradu, prošavši ispod visoka svoda stigao u dvorište, pa na drugom kraju ponovno zašao pod visok svod čiji su se moćni stupovi zrcalili vani na nekom novom, kišom umivenom trgu. Izašao sam na otvoreno, u čudu podigao pogled i iznenađen pred sobom ugledao katedralni trg, jednu od najljepših i najsmjelijih arhitektonskih slika na svijetu. Iznad malene piazze u bljedunjavoj svjetlosti nadmoćno se uzdizalo pročelje katedrale, čudesno odmjerenost i u sebi smireno, a iznad velikoga portala nezamjetan niz skulptura i lijepa, golema rozeta, do nje dva laka i elegantna niza manjih lukova na dražesno svijetlim, tankim stupićima, a iznad, kao crta zabata, dvije ogromne, prazne, odvažne volute. Sve se to istodobno na-davalo oku, puno glazbe i predivnoga sklada, a pored toga gordo i gotovo jezivo šiknuo je u visinu neizrecivo visok toranj s malim, nježnim galerijama stupova na vrhu što se pružaju u noć.

Zastao sam na kiši i upijao taj predivni prizor, usrećen i potresen veličinom i drskom smjelošću građevina. Nema sumnje, te su divovske volute nastale nakon donjih dijelova; tamo su postavljene, nekom razigranom smjelošću, u doba najveselije renesanse, i premda su potjecale iz nekog drugog vremena i sasvim drugog svijeta negoli stara romanska građevina, stajale su tamo s takvom sigurnošću kao da tako mora biti. I tako je bilo sve na tome bajkovitome trgu, sve se doimalo smjelim, divovskim i pustolovnim, a sve je opet bilo tako ubavo, tako puno smisla i mjere, pa je gotovo zastrašujući prvi dojam bivao blaži i tiši i u menije odzvanjao radosno i čisto, postoje davno prevladana ona prva zapanjenost. Kako bi bilo lijepo sutra po danu razgledati spokojno i polako sve to i tko zna koliko još drugih netraženih ljepota!

Vrativši se u svoje konačište dugo sam sjedio na krevetu, raskošna čista glazba katedralnoga trga odzvanjala je u meni, a između toga navirale slike sjećanja pokazujući mi građevine, vrtove, ljude Bergama, široki ravničarski krajolik kojim smo prošli vlakom, tihi sunčani kameni trg u Trevigliu, i sve to što sam vidio prije samo nekoliko sati, sada se činilo već neobično dalekim.

I opet sam se upitao: što nas to zapravo goni na putovanja? Zašto iz godine u godinu prevaljujemo tolike stotine milja, tamo--amo, zašto zahvalni i radosni stojimo pred građevinama i slikama nekih bogatijih vremena, znatiželjno i zadovoljno promatramo život stranih naroda

koji nas se uopće ne tiču, čavrljamo u vlakovima s nepoznatim ljudima i samotno oslušujemo uličnu vrevu stranih velegradova? Nekoć mi je to bila neka vrsta nagona za učenjem i žeđi za znanjem, u to sam vrijeme ispisivao čitave blokove bilježaka o zidovima s freskama starih talijanskih crkava, a novac koji bih prištedio na jelu trošio sam na fotografije starih skulptura. No onda sam se toga zasitio i prednost davao putovanjima u siromašnije zemlje u kojima su me zanimali jedino zemlja i strani narod, i tamo mi se taj zagonetni nagon za putovanjem učinio nekom vrstom želje za pustolovinom. Međutim, to što se na putovanjima doživi, to zapravo nisu pustolovine, osim ako pustolovinom ne smatramo zalutale kovčege, ukradene kapute, sobe sa zmijama i krevete s moskitima. Ne, ni to nije bilo ono pravo. Danas, kada u meni više nije preostalo ni trunke žeđi za znanjem, kada mi je nevažno šecem li talijanskim gradovima bez bedekera i bilježnice i propuštam posjetiti čitave crkve i zbirke pune najljepših slika, dok s druge strane, u onome što od tih stvari pronađem i vidim, sada uživam intenzivnije i tankočutnije nego ikada; danas kada je u meni nestalo i vjere u pustolovnost putovanja, ja na putovanja ne krećem ni rjeđe ni s manjim nagonom i potrebom nego prije petnaest, deset ili pet godina.

Čini mi se da nam je putovanje nadomjestak za onu aktivaciju čisto estetskoga nagona, koji su naši narodi skoro posvema izgubili, a koji su posjedovali Grci i Rimljani i Talijani iz zlatnih vremena i koji još danas nalazimo primjerice u Japanu u kojem pametni i nimalo djetinjasti ljudi znaju, promatrajući neki drvorez, stablo ili stijenu, vrt ili jedan jedini cvijet, uživati u vježbi, sazrijevanju i poznavanju jednoga čula koje je u nas, čini se, rijetko i slabo razvijeno. Čisto gledanje, promatranje nepomućeno bilo kakvim traženjem svrhe ili htijenjem, samodostatna vježba za oko, uho, nos, opip, to je raj za kojim nostalgично žude oni tankočutniji među nama, a upravo ga na putovanju možemo najbolje i najčistije slijediti. Koncentracija koju bi čovjek vičan estetici trebao moći u svakom trenutku postići, ona nama siromašnijima uspijeva barem onih dana i sati naše posvemašnje slobode kada nas ne sustižu nikakve brige, pisma, nikakvi poslovi iz domovine i svakodnevice. U tom putnom raspoloženju možemo ono što kod kuće rijetko uspijevamo - provoditi tihe, nesvrhovite, zahvalne sate ispred nekoliko predivnih slika, oduševljeno i otvorena duha slušati milozvučje plemenitih građevina, sa srcem i užitkom slijediti crte nekog krajobraza. Tada nam slikom postaje ono što nam se inače ukazuje samo u mutnome spletu naših htijenja, naših odnosa, naših briga: život ulice i tržnice, igra sunca i sjena na vodi i zemlji, oblik stabla, krik i pokret životinje, hod i ponašanje ljudi. A tko pođe na put, a da u svojoj nutrini za tim ne traga, vraća se prazan i u najboljem slučaju s ponešto otežalom vrećom znanja.

Međutim, nema li taj estetski nagon ka čistom gledanju, nesebičnom primanju i neku višu vezu? Je li on samo čežnja za mračnim osjećajem zadovoljstva? Je li on samo osvetnička i opominjuća bol zapostavljenog čula? A zašto mi onda pogled na jednoga Mantegnu pruža više od pogleda na lijepoga guštera, zašto mi, u krajnjem slučaju, sat vremena proveden u kapelici koju je oslikao Giotto znači više od sata preležanoga na obali mora?

Ne, mi u biti posvuda tražimo ono ljudsko i za njim žudimo. Gledajući lijepo brdo ja ne uživam u slučajnoj stvarnosti, već u sebi samome, uživam u sposobnosti gledanja, osjećanja linija. U lijepom stranom krajoliku ja nipošto ne bježim od kulture, već kulturu vježbam i volim i u njoj uživam vježbajući na njoj svoja čula i misli. Stoga se uvijek ponovno zahvalno i voljno vraćam umjetnostima, zato mi odvažna građevina, lijepo oslikan zid, dobra glazba, vrijedan crtež pruža na posljetku više užitka, više zadovoljenja mračnoga traženja negoli promatranje prirodnih ljepota. Mislim da ono kamo vodi taj estetski nagon nipošto nije bijeg od nas samih, već bijeg od naših lošijih instinkta i navada, i potvrda onoga najboljega u nama, potvrda naše potajne vjere u ljudski duh. Jer kao što ugodno kupanje u moru, vesela igra loptom, smjela šetnja na snijegu potvrđuje moje tjelesno Ja, dajući mu za pravo u njegovim najboljim žudnjama i slutnjama i osjećajem ugone odgovara na njegovo traženje, tako, pri čistome gledanju, veliko blago ljudske kulture, duhovnoga postignuća, odgovara na našu zahtjevnu vjeru u ljudskost kao takvu. Što će mi užitak u Tizianu ako mi njegove slike ne obistinjuju slutnje, ne potvrđuju nagone, ne ispunjavaju ideale?

Čini mi se, dakle, da putujemo i promatramo i doživljavamo tuđinu u dubini duše kao tragači za idealom čovječstva. U tome nas potkrepljuje i osnažuje neka Michelangelova skulptura, Mozartova glazba, toskanska katedrala ili grčki hram, a ta potkrepa i okrepa naše žudnje za smislom, dubokim jedinstvom, besmrt-nošću ljudske kulture jest ono u čem na putovanjima najsrdačnije uživamo, čak i kada na to ne mislimo. Još dugo sam sjedio razmišljajući, a rijeka misli spajala se sa sjećanjima na stotine putovanja, još od najranije mladosti, i postade mi jasno: koliko god nam vrijeme oduzelo, koliko god ostarjeli, umorili se, oslabjeli, onaj doživljaj, koji je smisao našega nagona za putovanjem, neće nikada izgubiti svoj sjaj i kada za deset i dvadeset godina s drugim nazorima, drugim iskustvima, drugim perspektivama nego danas budem putovao svijetom, bit će to na koncu i opet s onom istom nakanom, i onkraj svih različitosti i dražesne oprečnosti zemalja i naroda uvijek će mi se iznova i sve jasnije otkrivati jedinstveni smisao svekolika čovječstva.

(1913.)

Pred kolibom u Bernskim Alpama

Ponovno se penjem u jutarnjoj svjetlosti kroz dubok snijeg između koliba i voćaka što se polako prorjeduju i ostaju iza mene. Tanki jezičci borove šume uspinju se nada mnoom uz brijeg sve do posljednje uzvisine na kojoj više nikakvo stablo ne raste i na kojoj će se tihi, čisti snijeg zadržati sve do ljeta, zameten duboko u jarke i baršunasto gladak, i visjeti preko stjenovitih obronaka u fantastičnim plaštevima i gromadama.

S naprtnjačom i skijama na leđima penjem se korak po korak strmom prosjekom, put je gladak i ponegdje zaleđen, a čelični šiljak moga bambusovog štapa škripavo se i nevoljko zabada u snijeg. Od hodanja mi postade toplo, dok mi se na brkovima ledi dah.

Sve je bijelo i modro, cijeli je svijet blještavo hladnobijel i blještavo svježemodar, a obrisi vrhova strše, tvrdo i hladno, u blistavo nebo bez oblačka. Zalazim u neugodno gustu, mračnu crnogoričnu šumu, skije u prolazu stresaju oskudne ostatke snijega s nijemih grana, ciča je zima, moram odložiti stvari i ponovno navući kaput.

Povrh šume smjestili se strmi snježni obronci. Put se suzio i postao lošiji. Izlazeći iz šume hirovit lisičji trag sada slijedi stazu, čas s lijeve, čas s desne strane, a onda načini finu razigranu petlju i udari uzbrdo.

Ovdje gore napraviti ću podnevnu stanku. Posljednja koliba stoji na uskome rubu pašnjaka, vrata i malena prozorska okna brižljivo su zatvorena, ispred kuće u smjeru juga mala klupa za odmor, a prijeko zdenac koji, duboko pod snijegom, odzvanja mračnim staklastim zvucima. Upalim špirit, zgrabim snijega u lonac, a u punoj naprtnjači počnem napipavati kutiju s čajem. Sunce se jarko bljeska na bijelom aluminiju, iznad kuhala zrak na toplim podrhtava u uskovitlanim mjehurastim oblicima, potonuli zdenac pod snijegom tiho grgolji, i u tom bijelo-modrom zimskom svijetu nema druge kretnje niti zvuka.

Okolo kuće, zaštićena izbočenim krovom, vodi snijegom nepokrivena stazica oko koje leže borove daske, motke, panjevi za cijepanje, neobično prazni i goli usred snježne pustoši. Tišina, duboka tišina. Opustjeli sluh strese se kada, kapnuvši na kuhalo, zapišti trunksa snijega, ili odozdo iz šiljatih vrhova stabala zakriješti vrana. A onda najednom, dok sam sjedeći drijemao ne znajući jesu li prošle minute ili četvrtine sata, do uha mi dopre beskrajno slabašan, beskrajno nježan i mek zvuk, neobičan i začudan, zvuk koji dokida čaroliju. Nemoguće gaje protumačiti, no s njim je sve postalo

drukčije: snijeg zagasitiiji, zrak razvučeniji, svjetlost slađa, svijet topliji. I opet taj zvuk - i opet, u sve kraćim razmacima - sad ga prepoznajem, smješkam se i vidim - to je kap vode koja s krova pada na tlo! A sada padaju istodobno njih tri, šest, deset, druževne, brbljave, marljive, i ukočenost je prevladana; na krovu se otapa snijeg. U oklopu zime sjedi crvić, mali uništa-vač i bušač koji opominje - tik, tak, tak ...

Na tlu se ljeska širok pojas vlage, a onih nekoliko lijepih, oblih kamena za tarac počinju se sjati, nekoliko sasušenih borovih iglica vrte se plutajući na sićušnoj lokvi manjoj od mog dlana. A duž cijele južne strane krova tromo padaju teške kapi, jedna u snijeg, jedna bistra i svježija na kamen, jedna tupo na suhu dasku koja ju pohlepno proguta, jedna široka i puna na голу zemlju koja može upijati samo polako, polako jer je tako duboko smrznuta. No, ona će se otvoriti za četiri, za šest tjedana, i ovdje će niknuti sjeme trave što gaje nanio vjetar, a koje sada nevidljivo spava, maleno i punašno. Između kamenja niknut će patuljasti korov sa sitnim cvijećem, maleni ljutić, mrtva kopriva, meki petolist, kuštravi maslačak.

Kako se samo ovo mjestasce u sat vremena posve preobrazilo! Uokolo još uvijek leži do glave visok snijeg i još dugo će ga biti. Ali oko kolibe, kako li samo ta oslobođena snaga diše požudnim životom!

S ruba snijega na hrpi dasaka polagano curi kaplja za kapljom, a žedno ih drvo bešumno upija. Voda, veselo pljusajući, slijeva se s krova na kojemu se čini da snijeg ne uzmiče, a ispred praga, vlažno tlo na podnevnome suncu isparava tanke oblačiće.

Objedovao sam i skinuo kaput, zatim prsluk, i sada se sunčam i pripadam tom proljetnom otočiću, i mada znam da će to maleno, zrcalno jezero između mojih cipela i svaka od tih svjetlucavih kapi već za nekoliko sati biti mrtve i pretvorene u led - ipak sam već vidio proljeće na djelu.

Siromašno, škrtro planinsko proljeće s tako mnogo neprijatelja i tako tegobnim životom, ono ipak želi živjeti i raditi i osjećati se! I dokle god se ništa drugo ne može učiniti niti pomisliti na ikakvu travu i pčelu, jaglac i najmanjega mrava, dotle se proljeće, poput kakva dječaka, zadovoljno i marljivo poigrava onim oskudnim što ima. A sada započinje njegova najslađa igra. Ono nema ništa osim te kolibe i njezine sićušne okolice, sve drugo je još duboko zakopano u snijegu. Tu se ono hvata jedinoga stoje živo, drveta. Poigrava se drvenim gredama i vratima, daskama i sindrom, kladama i panjevima ispod daščana krova. Natapa ih podnevnim suncem dok ne ožedne, pa ih poj i vodom okopnjela snijega, otvara im uspavane pore, a drvo koje je do maloprije još bilo mrtvo, sada se sjeća stabla i sunca, rasta i davne mladosti. Slabašno diše u svom snu, žedno upija vlagu i sunce, širi svoja ukočena vlakna, tu i tamo krene i lijeno se pomakne. A kako liježem na daske i pokušavam zadrijemati, iz polumrtva drveta do mene

dopire čudesno lagan, nježan miris, slabašan i djetinji, pun dirljive nevinosti zemlje, pun proljeća i ljeta, mahovine i potoka i životinjskoga susjedstva.

A meni, samotnomu skijašu, naviklu na ljude i knjige, glazbu, poeziju i putovanja, koji je iz bogatstva ljudskoga života željeznicom i poštanskom kočijom, na krpljama i pješice stigao amo gore, meni taj lepršavi djetinji miris drva, što se na suncu grije, snažnije i silovitije dotiče dušu, budi sjećanja na neka dalja, dublja djetinjstva nego sve što mi je ljudsko carstvo ikada dalo.

(1914.)

Zdenac u klastru samostana Maulbronn

Nakon dvadeset i dvije godine prvi put ponovno sam se provezao malim vlakom pokraj ljetnih šumovitih brežuljaka maul-bronnnskoga kraja, sišao na smrznutoj željezničkoj postaji, pa se kroz vlažnu šumu zaputio prema Maulbronnul7. U zraku se osjećao gorak miris lišća, kroz bukovo granje iznad vinograda

vidio sam Elfingerov brijeg i obli Eichenhiigel i igrališta iz đačkoga doba, u toplome isparavanju doline iznad vrhova lipa stršili su šiljati vršci tornjeva i komadić dugoga crkvenoga krova, a iz stotina iznenada napuklih brana k meni najjednom poteče neizreciv osjećaj ponovnoga viđenja, sjećanja, opomene, kajanja. Tjeskoba ostarjela čovjeka, duboka ljubav i poplašena čežnja omamljeno lepeću krilima. Oj, dolino, šumo, igralište pokraj hrasta!

Spuštajući se po omarnoj vrućini obuzdavao sam srce i stupao čvrstim korakom, prošao kraj stare pošte, ušao kroz velika vrata, i prešavši samostanski trg krenuo prema lipama, zdencu i "Raju", vidio trg i zgrade kako stoje u blaženoj poluzbilji, upravo kao u mome sjećanju, slušao kako toplo i potmulo u rascvjeta-lim lipama zuje rojevi pčela, ispod visokih oblih lukova zašao u "Raj", iznenađen stao okružen nepomičnom kamenom hladnoćom, dubokim gutljajima pio ozbiljni milozvuk prozorskih lukova i vitkih živahnih stupova, upio u se hladan samostanski zrak i najjednom ponovno znao sve, svaku stubu i vrata, svaki prozor i svaku izbu, svaki krevet u spavaonici, miris vrta i miris samostanske kuhinje i zvuk jutarnjega zvona!

Sve je opet bilo tu, ništa nije nedostajalo, mogao sam produžiti naslijepo i u mraku pronaći svaki put, baš kao prije dvadeset i dvije godine. Udisao sam, oslobođen, tu slatku neobičnost - zavičajni zrak, meni putniku bez zavičaja tako rijedak, tako posve nov! Kao daje neka davno razbijena i postrance ostavljena dragocjenost preko noći ponovno postala cijela i lijepa i moja. Kao da dragi pokojnici stoje kraj mene, gledaju me u oči i smiješe se jer sam ih držao mrtvima. Kao da je opet ovdje sve ono što je mladost, sada već daleku i bajkovitu, nekoć činilo tako punom povjerenja i utješnom i bogatom: očinski dom, majka, drugovi, fantastično izazovna budućnost.

Preboljevši prvu opojnost nastavio sam hodati, amo, tamo, bez žurbe, malim dobro znanim hodnicima u miru te prisne mi blizine. Posvuda živa sjećanja, a iza njih, poput ostataka starih slika ispod kasnije žbuke, ponegdje bijesnu ostaci nekih dubljih uspomena, krhotine ondašnjega nesvjesna duševna života; zarasli u prošlost potmulo odzvanjaju najdublji doživljaji iz čarobna djetinjstva kada je tek trebalo nečuveno doživjeti i mnoštvo stvari iskušati. A kamo je sve

to otišlo? Što je od toga nastalo? Malo, vrlo malo.

No nešto sam bio zaboravio i to je izronilo tek poslije, u svoje vrijeme.

Zatim sam, u vrijeme kada inače nitko ne smije ulaziti u zatvorene dijelove samostana, tiho okrenuo debeli ključ u teškim vratima i oprezno otvorio vrata klaustura. Ni tu nije bilo ničega što u sjećanju ne bi imalo svoju sliku: gotički svod i nizovi prozora, crvenkaste i sive kamene pločice s uklesanim nadgrobniim kamenjem između njih, grbovi i pastirski štapovi, zagonetno isprane mrlje od boje u staroj žbuci, između kamenih prozorskih križeva u smirenom svjetlu zasićeno zelenilo grmova između kojih nježno i tužno svjetlucaju dvije, tri ruže.

No sada, približivši se uglu, do mene dopre blaženo neobična glazba, lagani, zanosni zvuči, višeglasni u potonuloj monotoniji, ni daleki ni bliski, čudesni, a opet tako normalni, kao da sklad ove građevine sam u sebi odjekuje ozbiljno i milo.

Učinio sam još korak, dva prije negoli mi zvuk dopre do svijesti. Tada stadoh skamenjen, srce mi zatitra, i sjećanje ponovno otvori svečane dveri, više i svetije nego prije, i ponovno zna! O, pjesmo moje mladosti! Nikakav zvuk na svijetu, ni crkvena zvona moga zavičaja i nijedan ljudski glas od onih još živih, ne govori mi tako kao ti, pjesmo moje mladosti, a kako sam te samo zaboravio! Zbunjen i posramljen približio sam se tom čudu, stao na ulaz kapele sa zdencem i u jasnoj sjeni nadsvođene prostorije gledao gdje tri zdjele lebde jedna nad drugom dok se raspjevana voda u osam tankih mlazova slijeva iz prve zdjele u drugu, i u osam tankih zvonkih mlazova iz druge u ogromnu treću, a svod se u vječno ljupkoj igri poigrava tim živahnim zvucima, danas kao i jučer, danas kao tada, i stoji predivno u sebi skladan i savršen kao slika vječne ljepote.

Mnogo mi je plemenitih svodova pružilo sjenovito utočište, mnoge su me lijepe pjesme uzbuđivale i tješile, mnogi su zdenci meni putniku žuborili. No ovaj je zdenac više od toga, beskrajno više, on poje pjesmu moje mladosti, on je imao moju ljubav i vladao mojim snovima u doba kada je svaka ljubav još bila duboka i žarka, a svaki san zvjezdano nebo puno budućnosti. Sve čemu sam se u životu nadao, sve što sam kanio biti i stvoriti i trpjeti, sve junaštvo i slava i svetost umjetnosti što su do bola ispunjali moje prve životne snove, sve mi je to ovaj zdenac pjevao, sve to osluškiavao i štutio. A ja sam ga zaboravio! Ne kapelu sa zvjezdanim svodom i odveć vitkim prozorskim potpornjima, niti zdjele zdenca ni mali, svijetli zeleni vrt usred muklih zidina. Ali pjesmu zdenca, taj čarobni ravnomjerni poj vode što se meko ruši, to utočište i blago moje najranije i najčistije mladalačke čežnje, njega sam zaboravio. Stajao sam tih i nujan u toj prisnoj svetinji i ćutio u sebi, duboko i neizbrisivo, svaki grijeh i opačinu i nisam stekao ni junaštva ni umjetničke

vještine koji bi se s tim snovima mjeriti mogli, i nisam se usudio nagnuti preko ruba i u mračnoj vodi potražiti svoju sliku. Samo uronih ruku u hladnu vodu sve dok ne poče mrznuti se od hladnoće, i slušah kako pjesma zdenca struji u vrtnu tišinu i u duge, mrtve kamene dvorane, ljupka kao nekoć, no za me puna duboke gorčine. "Mora daje za tebe bio predivan osjećaj", reći će mi poslije prijatelj, "obilaziti ova mjesta i sjećati se onog doba. Tada si bio pun čežnje za svijetom i umjetnošću, i pun sumnja jer nisi znao kako će se sve ostvariti. A sada se vraćaš iz daleka svijeta, sa svoga posla, iz umjetničkog života s putovanjima, zabavama i prijateljima ..."

"Da, divno je", mogao sam jedino reći.

A onda sam još jednom sjeo pod visoke lipe, još jednom se uspeo do staroga igrališta gore kod hrasta, još jednom proplivao u dubokome jezeru, a zatim otputovao. Otada, kada pomislim na Maulbronn, ponovno dobro vidim Faustov toranj i "Raj", trg sa starim hrastom i šiljati zvonik crkve, no to su samo slike i ne mogu biti tako sjajne i žive dok im u pozadini odzvanja meki zvuk zdenca u kapeli klaustura, a sjećanjima se nataložila ispod drugih sjećanja poput ostatka starih svetih slika ispod razrijeđena vapna na crkvenome zidu.

(1914.)

San o bogovima

Uvodna napomena

Prošlo je deset godina od početka svjetskoga rata. Među mnogim sjećanjima koja opominju na ono doba, diljem svijeta postoje i brojni slučajevi slutnja, proroštava, snoviđenja, vizija koje se odnose na rat. S tim se doživljajima čine svakakve obmane, i nije mi ništa toliko strano kao pomisao da bih se svrstao među to mnoštvo vidovnjaka i proroka rata! U kolovozu 1914. događajima sam bio jednako zatečen i zaprepašten kao i svi. No ipak sam, kao i tisuće drugih, novu katastrofu neposredno predosjetio. Barem sam, kojih osam tjedana pred početak rata, usnio vrlo neobičan san i zabilježio ga već krajem lipnja 1914. Dakako, ta zabilješka nije poput kakva službenog spisa, doslovan i vjeran prikaz sna, već se u to doba razvila u malu priču. No ono bitno, pojavu boga rata i njegove pratnje, nisam svjesno smislio; to je bio stvaran doživljaj u snu. Ne zbog njihove neobičnosti, već zato što bi poneko uz njih mogao vezati neke ozbiljne misli, priopćavam ovdje svoje zabilješke iz lipnja 1914 godine.

Hodao sam sam i bespomoćan, posvuda se spuštao mrak i nestajali oblici, a ja sam tražio i trčao ne bih li pronašao kamo je nestala sva svjetlost. Tad naiđem na novu zgradu na kojoj su blještali prozori, a iznad vrata gorjelo snažno svjetlo, i prošavši kroz vrata uđem u osvijetljenu dvoranu. U njoj se okupilo mnoštvo ljudi, sjedili su šutke i puni pozornosti, jer su došli da kod žreca znanosti Radu utjehu i svjetlost. Na povišenu mjestu ispred naroda stajao je žrec znanosti, u crno odjeven, tih čovjek pametnih, umornih očiju i mnoštvu slušalaca govorio jasnim, blagim, umirujućim glasom. No pred njim, na svijetlim pločama stajale su brojne slike bogova, i upravo je stao ispred boga rata i pripovijedao kako je taj bog nekoć nastao u davnim vremenima iz potreba i želja ondašnjih ljudi koji još nisu bili spoznali jedinstvo svih svjetskih snaga. Ne, oni su uvijek vidjeli samo ono pojedinačno i trenutačno, oni prijašnji ljudi, pa su trebali i stvorili zasebne bogove za more i za kopno, za lov i rat, za kišu i za sunce. Tako je, dakle, nastao i ovaj bog rata, i sluga mudrosti pripovijedao je lijepo i jasno gdje su mu postavljane prve slike i prinošene prve žrtve, sve dok poslije s pobjedom spoznaše taj bog ne postade suvišan.

On napravi pokret rukom i bog rata zgasnu i nestade, a umjesto njega na ploči je stajala slika boga sna, a on je i tu sliku objasnio, na žalost prebrzo, jer bih rado još dugo slušao o tom dragom bogu. Iščeznu i njegova slika, a nakon nje pojavi se bog opojno-sti i bog ljubavne radosti i božice poljodjelstva, lova, kućanstva. Svako od

tih božanstava blistalo je u svom posebnom obličju i ljepoti poput pozdrava i odbljeska iz dalekih mladalačkih doba čovječanstva, i svaku je objašnjavao i tumačio zašto je odavno postala nepotrebna. Jedna za drugom slike su gasnule i iščezavale i svaki put u nama je zadrhtao mali, sićušni trijumf duha, a istodobno u srcu tiho suosjećanje i žaljenje. Neki su se, međutim, neprestano smijali i pljeskali rukama i dovikivali "Miči to!" kad kod bi slika nekog božanstva zgasnula pred riječju učena čovjeka.

Također rođenje i smrt, saznali smo pozorno slušajući, više nisu trebali posebnih simbola, ni ljubav i zavist, mržnja ili bijes, jer čovječanstvo se odnedavna zasitilo svih tih bogova i spoznalo da ni u ljudskoj duši ni u nutrini zemlje i mora ne postoje zasebne snage i svojstva, već, štoviše, veliko kolanje jedne jedine prasnage, a proučavanje njezine biti od sada je prva iduća, velika zadaća ljudskoga duha. U međuvremenu, da li zbog gašenja slika ili zbog drugih nepoznatih mi uzroka, u dvorani je bivalo sve tamnije i sumračnije i vidio sam da mi ni ovdje, u ovome hramu ne svijetli nijedan čist i vječan izvor, pa odlučili pobjeći iz te kuće i potražiti svjetlija mjesta.

No prije nego mi se odluka pretvorila u kretanju, vidio sam da sumrak u dvorani biva sve tmurniji, a ljudi se uznemiriše, stadoše vikati i jedni kroz druge probijati se kao ovce, kad ih najednom uplaši prolom oluje i nitko više ne htjede slušati riječi mudraca. Grozan strah i sparina legoše na mnoštvo, čuh uzdahe i krikove i vidjeh ljude kako bijesno nahrupiše na vrata. Zrak se napuni prašinom i zgusnu poput sumporne pare, sasvim se smrk-nu, no iza visokih prozora vidjesmo nemirnu žarku svjetlost kako treperi u mutnome crvenilu kao u požaru. Izgubivši svijestležao sam na podu, a bezbrojni sume bjegunci cipelama gazili.

Probudivši se i pridigavši na raskrvavljenim rukama nađoh se posve sam u praznoj i uništenoj kući rasklimanih zidova koji su prijetili da me u padu poklope. U daljini sam čuo buku i grmljavinu i nejasnu tutnjavu, a djelić neba što je prosijavao kroz raspukle zidove trzao se od žeravica kao neko bolno, krvavo lice. No zapare više nije bilo. Ispuzavši iz razorena hrama znanja vidio sam polovicu grada kako gori u požaru, dok noćno nebo ližu plameni jezici i stupovi dima. Pobijeni ljudi ležali su razbacani među ruševinama zgrada, uokolo je bilo tiho, i mogao sam čuti pucketanje i huk udaljenih buktinja, a iza njih, iz velike daljine dopirahu divlji i ustrašeni urlici kao da se svi narodi svijeta uzdižu u jednom beskrajnom kriku ili uzdahu. Ovo je propast svijeta, pomislih, no to me toliko malo začudilo kao da sam odavno očekivao. Tad ugledah kako iz ruševina gorućega grada izlazi dječak; ruke je zabio u džepove i skakutao, kao da pleše, s noge na nogu, gipko i veselo, a onda zastao i ispustio vješt zvižduk, bio je to naš prijateljski zvižduk iz vremena latinske škole, a

dječak je bio moj prijatelj Gustav koji se kao student ustrijelio. Uskoro sam, kao on, i ja opet bio dvanaestogodišnjak, a gorući grad i udaljena grmljavina i olujni huk sa svih strana svijeta sada su nam čarobno lijepo zvonili u ušima. O, sada je sve bilo dobro, a prošla je i nestala mračna mora u kojoj sam proživio tolike očajne godine. Smijući se, Gustav mi je pokazao prema nekom dvorcu i visokomu tornju koji su se upravo rušili. Ta neka propadnu, nije ih šteta. Može se izgraditi nešto novo i ljepše. Hvala Bogu da je Gustav opet bio tu! Život je sada ponovno imao smisla.

Iz golema oblaka koji se uzdigao nad ruševinom velebnoga zdanja i u koji smo obojica puni iščekivanja šutke zurili, iz tog oblaka prašine oslobodi se užasno stvorenje, pruži uvis božansku glavu i goleme ruke i pobjedonosno zakoraknu u zadimljeni svijet. To bijaše bog rata, isti kakvog su nam pokazali u hramu znanja. No ovaj je bio živ i gorostasan, a njegovo vatrom obasjano lice ponosno se smiješilo u veseloj dječaćkoj oholosti. Ubrzo se bez riječi sporazumjesmo da ćemo ga slijediti te pođosmo za njim na krilima brzo i silovito iznad grada i požara, duboko u treperavu olujnu noć kojoj su naša srca ushićeno hrlila.

Na uzvisini planine bog rata klikćući se zaustavi i protrese svoj okrugli štit, i gle, sa svih krajeva kugle zemaljske uzdigoše se daleki, veliki, sveti likovi i pođoše mu silni i veličanstveni ususret: bogovi i božice, demoni i polubogovi. Lebdeći stiže bog ljubavi, a teturajući bog sna, vitka i stroga dođe božica lova i stizahu drugi bozi bez kraja i konca; a kako zaslijepljen pleme-nitošću njihovih likova bijah oborio pogled, najednom više ne bijah sam sa svojim prijateljem, već s njim i sa mnom i oko nas neki novi narodi padoše na koljena pred bogovima što se vraćahu.

(1914.)

Glazba

Ponovno sjedim na svome mjestu u kutu koncertne dvorane, a volim ga jer iza mene nitko ne sjedi, i ponovno do mene dopire tiho šuškanje i bljesak bogate svjetlosti pune dvorane dok čekam, čitam program i osjećam onu slatku napetost koju će kuckanje dirigentske palice ubrzo dotjerati do vrhunca, a odmah zatim prvi ju zvuk orkestra osloboditi i izbaviti. Ne znam hoće li zazujati piskutavo i razdražljivo kao ljetni ples mušica u srpanjskoj noći, hoće li početi rogovima, svijetlo i veselo ili potmulo i sparno disati u prigušenim basovima? Ne poznajem glazbu koja me danas očekuje i pun sam slutnje i tragalačkog predosjećaja, pun želja kako bi to trebalo biti, i već unaprijed uživam uvjeren da će sasvim sigurno biti lijepo. Jer prijatelji su mi pripovijedali.

Naprijed u velikoj bijeloj dvorani svrstali su se borbeni redovi, visoko strše uzdignuti kontrabasi i lagano miču svojim dugim vratovima, zamišljeni čelisti poslušno se nadvijaju nad strune, a kada je ugađanje glazbala gotovo završilo, iz klarineta se pobjedonosno otme razdražljivi posljednji probni pisak. Sada nastupa onaj divni trenutak, dirigent se istegnuo visok i crn, svjetla se u dvorani najednom sa strahopoštovanjem ugasila, na pultu, snažno obasjana nevidljivom svjetiljkom sablasno svijetli bijela partitura. Naš dirigent, kojega svi zahvalno volimo, kucnuo je štapićem, ispružio obje ruke i sada stoji nagnut u napetoj pripravnosti. A zatim zabaci glavu, čak odostrag može se naslutiti zapovjedničko bljeskanje njegovih očiju, pomakne ruke poput vršaka krila i ubrzo dvoranu i svijet i moje srce preplave kratki, hitri, pjenasti valovi violina. Iščezli su puk i dvorana, dirigent i orkestar, nestao je i potonuo cijeli svijet da bi pred mojim osjetima bio ponovno stvoren u novim obličjima. Jao onomu glazbeniku koji bi sada pokušao nama, koji izgaramo od očekivanja, izgraditi neki sićušan, otrcan svijet, neuvjerljiv, izmišljen, lažan!

Ali ne, majstor je na djelu! Iz praznine i dubine kaosa on izbacuje val, širok i moćan, a nad valom stoji hrid, pust otočić, tjeskobno utočište nad ponorom svjetova, a na hridi neki čovjek, stoji čovjek! samotan u beskraju, a u ravnodušnoj divljini živo mu srce ječi jadikovkom što nadahnjuje. U njemu diše smisao svijeta, njega očekuje bezoblični beskraj, njegov usamljen glas u praznu daljinu izgovara pitanje, i to pitanje čarolijom stvara oblik, red i ljepotu. Tu stoji čovjek, doduše majstor, no on stoji potresen i sumnjičav nad ponorom, a u glasu mu jeza. Ali gle, svijet mu zvukom odgovara, melodija struji u nestvoreno, oblik prožima kaos, osjećaj odjekuje u

beskrajnom prostranstvu. Događa se čudo umjetnosti, ponovno stvaranje. Glasovi odgovaraju usamljenom pitanju, pogledi struje prema oku koje traži, otkucaji srca i mogućnost ljubavi u pustoši sviću kao zora, a u praskozorje svoje mlade svijesti prvi čovjek zaposjeda voljnu zemlju. Gordost u njemu cvjeta i duboko, radosno ganuće, njegov glas stasa i vlada i navješćuje poruku ljubavi. Nastupa tišina, prvi je stavak gotov. I ponovno ga čujemo, čovjeka u čije smo biće i dušu uključeni. Stvaranje ide svojim tijekom, nastaje borba, nastaje nevolja, nastaju patnje. On stoji i jadikuje da nam srce drhti, on trpi neuzvraćenu ljubav i spoznajno doživljava strašno osamljenje. Jecajući glazba prekapa po boli, rog jadikuje kao u najvećoj nevolji, violončelo postiđeno plače, iz suglasja mnogih glazbala zgušnjava se jezovita tuga, blijeda i beznadna, a iz noći patnje uzdižu se melodije, sjećanja na negdašnje blaženstvo, poput neznanih zviježđa u tužnoj hladnoći.

No posljednji stavak iz tmurnoga ozračja tka zlatnu nit utjehe. O, kako se oboa samo uzdiže i izmičući spušta! Borbe se razrješuju u lijepu jasnoću, ružna se zamućenja tope i bivaju odjednom tiha i srebrnasta, a boli sramežljivo traže utočište u spasonosnu smiješku. Očaj se blago preobražava u spoznaju nužnosti, radost i red vraćaju se uzvišeni donoseći nadu, zaboravljene draži i ljepote izlaze na svjetlo dana i hvataju se u novo kolo. I sve se sjedinjuje, patnja i užitak, uzdižući se u velikim zborovima visoko i više, nebesa se rastvaraju, a blagosiljajući bozi utješno gledaju s visina na sve jače oluje ljudskoga čeznuća. Uravnotežen, osvojen i priveden k miru svijet lebdi jedan slatki čas, šest dana, blažen u svojoj zadovoljnoj dovršenosti, u sebi sretan i savršen! I to je kraj. Još omamljeni snažnim dojmom, pokušavamo se olakšati pljeskom. A u vrevi tih uzbuđenih, plješćućih minuta postaje nam jasno, svatko sam sebi i drugomu potvrđuje da smo doživjeli nešto veliko i veličanstveno lijepo.

Neki "stručni" glazbenici proglašavaju pogrešnim i diletantskim ako slušatelj tijekom glazbene izvedbe vidi slike: krajolike, ljude, mora, oluje, doba dana i godišnja doba. Meni koji sam toliki laik da ne mogu točno prepoznati ni tonalitet skladbe, viđenje slika čini se prirodnim i dobrim; uostalom, pronašao sam ga već kod dobrih glazbenika od struke. Jasno je da na današnjem koncertu nije morao svaki slušatelj vidjeti isto što i ja: veliki val, stjenoviti otok usamljena čovjeka i sve drugo. Čini mi se, međutim, daje u svakome slušatelju ta glazba morala izazvati istu predodžbu organskoga rasta i bivanja, nastanka, borbe i patnje i konačne pobjede. Dobar planinar pred očima je mogao imati slike dugog i opasnog izleta u Alpama, a filozof buđenje svijesti i njezin nastanak i patnju sve do zahvalna, zrela pristanka, dok je pobožnik mogao vidjeti put duše koja se tragajući udaljava od boga i vraća nekom većem, pročišćenom bogu. No

nitko, tko je uopće s voljom slušao, nije mogao ne uočiti dramatični luk toga djela, put od djeteta do čovjeka, od postanka do bitka, od pojedinačne sreće do pomirbe s voljom svemira.

U satiričnim i humorističnim romanima ili feljtonima ponekad se ismijavaju oni jadni i sažaljenja vrijedni tipovi koncertnih posjetitelja: poslovni čovjek, koji tijekom pogrebnoga marša iz Eroice misli na vrijednosne papire, bogata damu koja ide na Brahms-ov koncert da bi pokazala svoj nakit, majka koja kćer udavaču nudi tržištu uza zvuke Mozartove glazbe, i kako se svi ti likovi već ne zovu. Nema sumnje da postoje takvi ljudi, inače se njihovi prikazi ne bi tako često javljali u pisaca.

Meni su se, usprkos tomu, oni uvijek činili nevjerojatnima i ostali nerazumljivima. Da se na koncert može ići kao u neko društvo ili na neki službeni događaj: ravnodušno i tupo ili proračunato sa sebičnim nakanama ili tašto i hvalisavo, to mogu shvatiti, to je ljudski i zavređuje da se tomu nasmijemo. I sam sam, jer ne mogu određivati dan kada će se održati koncert, već više puta išao na koncert bez dobrog i pobožnog raspoloženja, umoran ili mrzovoljan, bolestan ili zabrinut.

Ali nikada mi nije bilo jasno da ljudi, u trenutku kada je dirigentska palica već zaplesala i zvukovi potekli, Beethovenovu simfoniju, Mozartovu serenadu ili Bachovu kantatu mogu slušati ravnodušno, nepromijenjeni u duši, bez ganuća i poleta, bez straha i srama ili žalosti, bez bola ili radosti. Jedva da se u tehnički dio netko može razumjeti manje od mene - ta ja jedva čitam note! - ali da se u djelima velikih glazbenika, ako je to uopće slučaj igdje u umjetnosti, radi o najvišem stupnju ljudskoga života, o onom najozbiljnijem i najvažnijem za mene i za tebe i za svakoga, pa to bi morao osjetiti i najveći laik! U tom je, naime, tajna glazbe da iziskuje samo našu dušu, ali cijelu, ona ne traži inteligenciju i obrazovanje; nadilazeći sve umjetnosti i jezike ona u mnogoznačnim, ali u krajnjem smislu uvijek po sebi razumljivim oblicima neprestano prikazuje tek ljudsku dušu. I što je majstor veći, valjanost i dubina njegova pogleda i doživljaja sve su manje ograničene. A opet: što je savršenija čisto glazbena forma, to je neposrednije ono umilno djelovanje na našu dušu. Čak ako majstor i ne teži ničemu drugomu doli najjačem i najoštrijem izrazu vlastitih duševnih stanja ili pak, udaljavajući se od sebe nastoji li čeznutljivo ostvariti san o čistoj ljepoti, u oba će slučaja njegovo djelo svakako biti razumljivo i neposredno. Tehnika dolazi tek mnogo poslije. Je li Beethoven u nekom svom djelu violinske note rasporedio pomalo nespretno za prste, je li Berlioz negdje umetanjem dionice za rog učinio neobičnu smjelost, temelji li se snažno djelovanje nekog mjesta u skladbi na zvuku orgulja ili samo na prigušenim violončelima ili čemu drugom, lijepo je i korisno znati, ali je za užitak u glazbi nepotrebno.

Čak mislim da laik ponekad prosuđuje glazbu točnije i čišće od mnogih glazbenika. Nemalo je djela koja pokraj laika prozude kao neka ugodna, ali nevažna igra koja ga se osobito ne dojmi, dok njihovo tehničko majstorstvo upućena čovjeka silno oduševi. Tako i mi književnici procjenjujemo mnoga pjesnička djela, koja za one naivne uopće nemaju nikakvu čaroliju. No nije mi poznato nijedno djelo nekog pravog majstora koje bi ostavilo dojam samo na stručnjake. Povrh toga, mi smo laici i utoliko sretni što u lijepom djelu možemo duboko uživati i onda kada mu je izvedba djelomice manjkava. Ustajemo suznih očiju i osjećamo da smo do dna duše potreseni, opomenuti, optuženi, pročišćeni, pomireni, dok se stručnjak spori oko agogike ili mu je neki neprecizan ulazak u dionicu sasvim pokvario raspoloženje. Sigurno je da i znalac ima svoje užitke koje mi neupućeni ne možemo slijediti. Međutim, upravo ona rijetka, zvukovno jedinstvena vrhunska ostvarenja poput suzvučja gudačkoga kvarteta sastavljena listom od starih, vrlo milozvučnih glazbala, poput draži nekog rijetkog tenora, tople punine izvanrednog alta, sve to osjeća nježno uho, neovisno o svem znanju, sasvim elementarno. Moći to osjetiti stvar je osjetilne senzibilnosti, ne obrazovanja, mada se i osjetilni užici mogu školovati. A slično je i s dirigentskim postignućima. Kod djela visoke vrijednosti nikada neće samo tehničko majstorstvo dirigenta odrediti dosege njegova postignuća, već mnogo više njegova ljudska osjećajnost, njegov duševni obzor, njegova osobnost.

Što bi nam život bio bez glazbe! To uopće ne moraju biti koncerti. U tisućama slučajeva dovoljan je stisak tipke na glasoviru, zahvalno zviždukanje, pjesma ili pjevušenje ili tek nijemo sjećanje na nezaboravne taktove. Kada bi netko meni, ili bilo kojem prosječnom glazbenom zaljubljeniku oduzeo, zabranio ili nasilno istrгнуo iz sjećanja primjerice Bachove korale, arije iz Čarobne frule i Figarova pira, to bi za nas bilo poput gubitka organa, poput gubitka polovice ili cijeloga osjetila. Koliko često, kada ništa više ne pomaže, kada nas više ne raduje ni nebeska modrina ni zvjezdana noć i kada za nas nema niti knj iževnoga djela, koliko se često tada iz riznice uspomena pojavi neka Schu-bertova pjesma, Mozartov takt, zvuk neke mise, sonate - više ne znamo gdje smo ju i kada čuli - i snažno zasvrjetli, protrese nas i ruke pune ljubavi položi na bolne nam rane ... Ah, što bi nam život bio bez glazbe!

(1915.)

Unutrašnje bogatstvo

Tek u životnim nedaćama razotkriva se ljudski karakter. Tako se i odnos pojedinca prema duhovnosti ili idealu, prema svemu što se ne smije kušati ili dotaknuti, tek tada pokazuje u svom pravom svjetlu i svojoj pravoj vrijednosti, kada su uobičajena uporišta njegova vanjskoga života nestala ili uzdrmana. U vremenima velikih iskušenja možemo se osvjedočiti da vjerojatno ima više ljudi koji znaju umrijeti za idealna dobra, negoli onih koji za njih znaju živjeti. Kultura, nasuprot prirodi, predstavlja sve one duhovne vrednote što ih je čovjek, nadilazeći potrebe trenutka i gologa života, pronašao i stvorio, navlastito religije, umjetnosti i filozofije. I pučka pjesma siromaha, radosno uživanje putujućega djetića u šumi i oblacima, ljubav prema domovini i idealima stranke - sve je to "kultura", duhovni posjed, čovječstvo. Nadilazeći sve nestalnosti svjetske povijesti i razvoja naroda taj se idealni posjed čovječanstva uspio održati, dokazati i umnožiti. Tko iskreno u njemu sudjeluje, taj pripada neuništivoj zajednici duha i posjeduje ono neotuđivo. Izgubiti možemo novac, zdravlje, slobodu, život, ali nam se samo zajedno sa životom mogu oduzeti duhovne vrednote koje smo doista stekli i koje posjedujemo.

Tek u vremenima nedaće i patnje vidi se što doista jest naše, što nam ostaje vjerno i neotuđivo. Mnogo je onih kojima su lijepa izreka iz Novoga zavjeta ili misaon Goetheov stih u dobrim vremenima bili dragi i vrijedni, koji su rado poslušali dobro predavanje ili dobru glazbu, no kojima ništa od toga ne ostaje njihovo kada im nevolja, glad i briga zasjene život. Onaj kojemu se to događa, tko je u kulturnim vrednotama sudjelovao tek kao tihi uživatelj, a sada u nevolji vidi da su ga te vrednote napustile, tko sa svojom knjižnicom izgubi duhovni svijet, a s koncertnom pretplatom izgubi glazbu, siromašan je čovjek i bez sumnje s onim lijepim svijetom duhovnosti ni prije nije imao istinski, pravilan odnos.

Jer pravilni odnos prema tim stvarima nije odnos uživatelja, koliko god on bio obrazovan, načitan, znalački upućen. Uživatelj posjeduje kulturu onako kao što pasivni bogataš posjeduje novac - onoga dana kada ga izgubi, siromašniji je od prosjaka koji se u svome siromaštvu može i dobro osjećati.

Kulturni posjedi nisu neosobne stvari koje se mogu steći, kupiti i rabiti. Glazbu što ju velik umjetnik stvori u borbama i dubokim previranjima svoga unutrašnjega života, kao ležerni slušatelj u koncertnoj dvorani ja ne mogu tek tako usvojiti. I premudru riječ kakva mislioca ili patnika rođenu u nuždi i nevolji, ja ne mogu kao

tromi štilac zavaljen u naslonjač ni steći ni usvojiti.

U svakodnevnom osobnom doživljaju svaki od nas stječe ono staro iskustvo da nam nijedan odnos, nijedno prijateljstvo ni osjećaj ne ostaje vjeran i nije pouzdan, ne pružimo li mu krv svoje krvi, ljubav i sužitak, žrtve i borbe. Svak zna i doživljava kako je lako zaljubiti se, a kako je teško i lijepo istinski ljubiti. Ljubav se, poput svih pravih vrednota, ne da kupiti. Postoji užitak koji se kupuje, ali ne i ljubav.

Odgoj koji stječemo kroz život iziskuje od svakoga, tko od djeteta postaje čovjekom, sposobnost podređivanja i žrtvovanja, priznavanje sveza održanju kojih i gajenju moramo žrtvovati svoju trenutačnu želju i požudu. U svojoj ćemo nutrini odrasti i steći odgoj u onom času u kojem priznamo te sveze i podredimo im se ne samo prisilno, već i dragovoljno. Stoga je zločinac, koji to nikada ne nauči, u našim očima zaostao i manje vrijedan.

Kao što ljudsko društvo pojedinca samo onda nosi i podupire, kada on to društvo priznaje i prinosi mu žrtve, tako kultura zajednička svim ljudima i narodima od nas zahtijeva priznavanje i podređivanje, a ne samo upoznavanje, korištenje i uživanje. Čim to priznanje u sebi ostvarimo, postat ćemo stvarni suposjednici kulturnih dobara. A tko je jedan jedini put neku uzvišenu misao u sebi pretvorio u djelo, nekoj spoznaji prinio žrtvu, izašao je iz kruga uživatelja i sada pripada onima kojima njihov posjed u svim prilikama ostaje vjeran i neotuđiv.

Nijedan čovjek nije tako siromašan da jednom na dan ne bi mogao dignuti pogled prema nebu i sjetiti se neke dobre, žive misli. A zatočenik koji na putu do posla u sebi ponavlja neki dobar stih ili potiho pjevuši lijepu melodiju, sve te lijepe stvari sa svom njihovom utješnošću može dublje proživjeti i posjedovati nego neki razmaženik koji se odavno umorio od vršljanja po silnim ljepotama i slatkim dražima.

Ti koji si tužan i daleko od svojih najdražih, pročitaj povremeno neku dobru izreku, pjesmu, prisjeti se lijepe glazbe, lijepa krajolika, nekog čistog i dobrog trenutka u svom životu! I pogledaj, kada ti je teško, ne zbiva li se čudo, ne čini li se trenutak svjetlijim, budućnost utješnijom, život milijim!

(1916.)

Slikar

Slikar po imenu Albert u mladim danima svojim slikama nije uspijevao postići uspjeh i djelovanje za kakvim je žudio. Povukao se zaključivši daje sam sebi dovoljan. Godinama je pokušavao. No pokazivalo se sve više i više da nije sam sebi dovoljan. Sjedio je i slikao nekoga junaka, a tijekom slikanja padala mu na um misao: "Je li zapravo nužno to što činiš? Moraju li zapravo te slike doista biti naslikane? Ne bi li tebi i svima drugima bilo jednako dobro kada bi ti samo šetao ili pio vino? Činiš li svojim slikanjem za sebe i nešto drugo, osim što se time malo oma-miš, malo se zaboraviš, malo si vrijeme prikratiš?"

Te misli nisu pogodovale radu. S vremenom, Albertovo je slikanje skoro posve prestalo. Odlazio je u šetnje, pio vino, čitao knjige, putovao. No ni tada nije bio zadovoljan.

Često je morao razmišljati o tome s kojim se željama i nadama nekoć počeo baviti slikarstvom. Sjećao se: osjećao je i želio da između njega i svijeta nastane lijep, snažan odnos i strujanje, da između njega i svijeta bez prestanka titra i potihomuzicira neka snaga i srdačnost. Svojim junacima i herojskim krajobrazima želio je izraziti i zadovoljiti svoju nutrinu da bi mu se izvana, kroz ocjenu i zahvalu promatrača njegovih slika, ona ponovno živahna, zahvalna vratila i blistala.

Ali to nije pronašao. To je bio san, a i sanje s vremenom oslabio i izbljedio. Sada kada je Albert lutao svijetom ili samovao na zabitnim mjestima ili pješačio planinskim prijevojima, san se sve češće i češće ponavljalo, drukčiji nego prije, ali jednako lijep, jednako moćan, jednako požudan i blistav u svojoj mladalačkoj snazi htijenja.

O, kako je često žudio oćutjeti titranje između sebe i svih stvari na svijetu! Oćutjeti kako je njegov dah i dah vjetrova i mora isti i da između njega i svih stvari postoji bratstvo i srodstvo, ljubav i blizina, zvuk i harmonija!

Više nije želio slikati slike kojima bi prikazivao sebe samoga i svoju čežnju, koje mu donose razumijevanje i ljubav, koje ga trebaju objasniti, opravdati i slaviti. Više nije mislio na junake i velike povorke koji bi trebali izraziti i opisati njegovu vlastitu bit.

Žudio je još samo za osjetom onih titraja, onoga strujanja snage, one skrivene usrdnosti u kojoj bi se sam pretvorio u ništavilo i propao, umro i ponovno se rodio. Već i novi san o tome, već i nova, osnažena čežnja za tim činila je život podnošljivim, davala mu stanovit smisao, donosila preobražaj i izbavljenje.

Albertovi prijatelji, ako ih je uopće još imao, te maštarije nisu dobro shvaćali. Samo su primjećivali da se sve više povlačio u sebe, tiše i čudnije govorio i smiješio se, daje vrlo mnogo izbivao i nije sudjelovao u onim stvarima koje su drugim ljudima bile drage i važne, u politici ili trgovini, fešti strijelaca ili balu, pametnim razgovorima o umjetnosti, i ni u čem od onoga što je druge radovalo. Pretvorio se u čudaka i napola u ludu. Trčao je kroza siv i hladan zimski zrak i predano udisao boje i mirise zračnih struja, trčao za malim djetetom koje je nerazgovijetno pjevušilo, satima zurio u zelenkastu vodu ili u cvjetnu lijehu ili se kao da čita knjigu zadubio u crte koje bi pronašao u rasječenom komadu drveta, korijenu ili repi.

Nitko više nije za nj mario. Živio je tada u nekom inozemnom gradiću i jednoga jutra, hodajući alejom, između stabala gledao tromu rječicu i strmu, žučkastu, glinastu obalu na kojoj se iznad odrona zemlje i mineralne ogoljelosti granalo prašnjavo grmlje i trnovit korov. Tada je u njemu nešto zazvučalo, a on zastao osjećajući u duši da ponovno zvoni ona stara pjesma iz bajkovitih vremena. Žuta boja gline i prašnjavo zelenilo, ili troma rijeka i nagla strmina obale, odnos boja i linija, neki zvuk, neka osobitost u slučajnoj slici bila je lijepa, nevjerojatno lijepa, dirljiva i potresna, nešto mu govorila, bila mu srodna. A on je osjećao titraj i najsrdačniji odnos između šume i rijeke, između rijeke i sebe, između neba, zemlje i raslinja, činilo se kao da sve to postoji samo zato da bi u se tom času u njegovu oku i srcu sjedinjeno odrazilo, susrelo i pozdravilo. Srce mu je bilo mjesto na kojem su se rijeka i bilje, stablo i zrak mogli sresti, sjединiti, uzajamno uzvisiti i svetkovati praznike ljubavi. A kada se taj predivni doživljaj uskoro ponovio, slikara obuze veličanstven osjećaj sreće, gust i pun poput zlatnožuta sutona ili mirisa vrta. Kušao gaje, bio je sladak i težak, no slikar nije dugo mogao ostati na tome, jer osjećaj je bio prebogat i u njemu se pretvarao u obilje i napetost, uzbuđenje te gotovo strah i bijes. Osjećaj je bio jači od njega, uzimao gaje, otimao, a slikar se bojao da će u njemu potonuti. A to nije htio. Želio je živjeti, čitavu vječnost živjeti! Nikada, nikada nije tako silno želio živjeti kao sada!

Kao poslije opijenosti, jednoga se dana našao miran i sam u nekoj sobici. Pred njim je stajala kutija s bojama i rasprostrt komadić kartona: poslije mnogih godina ponovno je sjedio i slikao. I na tom je ostalo. Misao "Zašto to činim?" nije se više vraćala. Slikao je. Nije više ništa drugo radio doli gledao i slikao. Ili bi se vani potpuno predavao slikama svijeta ili bi u svojoj sobici sjedio puštajući da ponovno poteče struja punine dojmova. Sliku za slikom stvarao je na svojim malim kartonima, kišno nebo s pašnjacima, vrtnu ogradu, klupu u šumi, seosku cestu, također ljude i životinje i

stvari koje nikada nije vidio, možda junake ili anđele, no oni su bili i živjeli poput zida i šume.

Kada se ponovno vratio ljudima, proširio se glas da ponovno slika. Smatrali su ga prilično ludim, no bili su znatiželjni vidjeti njegove slike. Nije ih želio nikomu pokazati. No, nisu mu davali mira, gnjavili su ga i silili. Onda je jednom poznaniku dao ključ od svoje sobe, ali je otputovao ne želeći biti tamo dok drugi gledaju njegove slike.

Ljudi dođoše i nadignuše opću graju i viku da su otkrili strašnoga genija, čudaka doduše, ali čudaka po milosti Božjoj, i kako već glase svi ti izrazi stručnjaka i govornika.

Slikar Albert u međuvremenu je odsjeo u nekom selu, unajmio sobu kod seljaka i raširio svoje boje i kistove. I ponovno je sretan hodao dolom i brijegom, a zatim na slike prenosio doživljaje i osjete. A onda je iz novina saznao da su kod kuće svi vidjeli njegove slike. U gostionici uz čašu vina čitao je dug, lijep članak u novinama iz glavnoga grada. Iznad članka masnim je slovima bilo otisnuto njegovo ime i posvuda su se iz stupaca cijedile masne riječi pohvale. No što je dalje čitao, sve više se čudio.

"Kako predivno svijetli na toj slici s modrom damom žuta boja pozadine - to je nov, neviđeno smion i očaravajuć sklad!" "Čudesna je i plastičnost izraza u mrtvoj prirodi s ružama. -A tek niz autoportreta! Usudujemo ih se staviti uz bok najboljim remek-djelima umjetnosti psihološkoga portreta."

Neobično, neobično! Nije se mogao sjetiti daje ikada naslikao mrtvu prirodu s ružama, niti modru damu, i nikada nije, koliko mu je bilo poznato, naslikao svoj portret. Nasuprot tomu, nigdje se nije spominjala ni glinena obala ni anđeli, niti kišno nebo i druge tako mu drage slike.

Albert je otputovao natrag u svoj grad. U putnoj odjeći otišao je u svoj stan iz kojega su ljudi ulazili i izlazili. Na vratima je sjedio čovjek i Albert moraše kupiti ulaznicu da bi mogao ući. Tu su bile njegove slike, dobro mu poznate. No netko je uz njih objesio papiriće na kojima su pisale svakakve stvari o kojima Albert ništa nije znao.

"Autoportret" stajalo je uz nekoliko slika, i drugi naslovi. Neko je vrijeme stajao zamišljen ispred slika i njihovih nepoznatih imena. Vidio je da ih se može nazvati i sasvim drukčije negoli je on to učinio. Vidio je daje naslikavši vrtanu ogradu ispripravio nešto što se drugima učinilo oblakom, a provalije njegova krševita krajobraza drugim su ljudima mogle predstavljati i ljudsko lice.

Na posljetku, to i nije bilo tako bitno. Albert je ipak radije odlučio tiho se udaljiti i otputovati i nikada se više ne vratiti u taj grad. Naslikao je još mnogo slika i dao im još mnoga imena i bio sretan, ali ih nikomu nije pokazivao.

(1918.)

Glasovi i svetac

Noćas sam vrlo intenzivno sanjao, a da se ipak ničega jasno ne sjećam. Samo još znam da su se doživljaji i misli u tim snovima kretali u dva smjera: jedni posve zaokupljeni i ispunjeni svakojakim patnjama koje sam pretrpio - drugi puni čežnje i nastojanja da tim patnjama ovladam savršenim razumom, sveto-šću.

I tako su, između bijede i samoosvještenja, izmeđujada i usrdna nastojanja, moje misli, želje i fantazije, sve do bolnoga umora udarale o strme zidove povremeno se pretvarajući u polumračne tjelesne osjećaje: neobično točno opisana, krajnje diferencirana stanja žalosti, patnje, dubokoga umora prikazivale su se ćutilno u slikama i odjecima, dok je istodobno u nekom drugom sloju duše počelo strujati više duhovne energije: upozorenje na strpljivost, borbu, nastavak puta koji nema kraja. Uzdahu ovdje odgovara hrabar korak tamo; osjećaj patnje na jednom stupnju našao je odgovor u upozorenju, poticaju, samoosvještenju na drugom stupnju.

Ako uopće ima smisla zadržavati se kod takvih doživljaja i osluškujući se naginjati preko rubova voda i klanaca koje ćovjek u sebi nosi, tada taj smisao može proizaći samo ako što vjernije i toćnije pokušamo slijediti titraje svoje duše - mnogo dalje i mnogo dublje negoli rijeći sežu. Tko to pokušava zabilježiti, ćini to s osjećajem s kojim bi ćovjek na nekom stranom, jedva usput naućenom jeziku govorio o nježnim, osjetljivim, osobnim stvarima.

Moje, dakle, stanje i krug mojih osjećaja izgledali su ovako: sjedne strane doživljaj teške patnje, s druge strane svjesna težnja prevladavanju patnje, ćistom skladu sa sudbinom. Tako je otprilike prosuđivala moja svijest ili neki prvi glas u njoj. A drugi glas, tiši, no dublji i dužega odjeka, stanje je drukćije prikazivao. Taj glas (koji sam kao i prvi ćuo u snu, ali u daljini) nije patnji dao za krivo, a energićnoj težnji za savršenstvom za pravo, već je pravdu i nepravdu razdijelio na obje. Taj drugi glas pjevao je o milini patnje, o njezinoj nužnosti ne hoteći ni ćuti o prevladavanju ili ukidanju patnje, već o njezinu produbljenju i nadahnuću.

Prvi je glas govorio, ugrubo prevedeno rijećima, otprilike ovako: "Patnja je patnja, njome se ne trguje. Ona boli. Ona mući. Postoje snage koje mogu prevladati patnju. Potraži, dakle, te snage, vježbaj ih, naoružaj se njima! Bio bi naivna luda i slabić kada bi vazda htio patiti i trpjeti."

No drugi je glas govorio, ugrubo prevedeno, ovako: "Patnja boli samo zato jer je se bojiš. Patnja boli samo zato jer ju koriš. Ona te proganja samo zato jer od nje bježiš. Ne moraš bježati, ne moraš

koriti, ne moraš se bojati. Moraš ljubiti. Ta i sam sve znaš, duboko u srcu vrlo dobro znaš da postoji jedna jedina čarolija, snaga, jedno jedino spasenje i sreća i da se ona ljubav zove. Ljubi, dakle, patnju! Ne opiri joj se, ne bježi od nje! Kušaj kako je sočna u sebi, predaj joj se, ne dočekuj je s gnušanjem! Samo je tvoje gnušanje ono što boli, ništa drugo. Patnja nije patnja, smrt nije smrt, ne napraviš li ih takvima! Patnja je veličanstvena glazba - čim ju poslušаш. No ti ju nikada ne slušаш, u uhu uvijek imaš neku drugu, vlastitu, svojeglavu glazbu i tonalitet koje ne želiš napustiti, a s kojima je glazba patnje neskladna. Čuj me! Čuj me i sjeti se: patnja nije ništa, ona je tlapnja. Samo ti ju stvarаш, samo ti nanosiš si bol!"

I tako su, osim same patnje i želje za spasenjem, u stalnome sukobu i trvenju bila još i ta dva glasa. Prvi, bliži svijesti, imao je mnoge na svojoj strani. Mutnomu carstvu podsvijesti suprotstavio je svoju jasnoću. Na njegovoj su strani bili autoriteti, Mojsije i proroci, otac i majka, škola, Kant i Fichte. Drugi je glas zvučao udaljenije, kao iz podsvijesti i iz same patnje. On nije stvarao suh otok u kaosu, nije stvarao svjetlost u tmini. On je i sam bio taman, sam je bio prauzrok.

Nemoguće je sada izraziti kako se razvijao taj koncert dvaju glasova. Naime, svaki se od tih dvaju početnih glasova podijelio, a svaki se novi podglas ponovno dijelio u sebi, i to ne tako da su jednostavno nastala dva zbora, jedan nasuprot drugomu, jedan nešto svjetliji, drugi tamniji, jedan viših, drugi nižih glasova, jedan muški, drugi ženski ili kako već. Ne, nego je svaki novi glasi primao nešto od obaju viših glasova, primao titraje kaosa i titraje oblikujuće volje, primao dan i noć, muškost i ženskost u novoj, vlastitoj mješavini. Posvuda je svaki novi glas imao suprotan karakter onomu glasu od kojega se činilo da je dijeljenjem nastao. Novi podglas iz kaotična majčinskoga glasa zvučao je sve muškije i jasnije, sve više hoteći i ograničavajući, i obratno. No svaki je bio mješavina, svaki se rađao iz čežnje za drugim principom.

Tako je nastala polifonija i raznolikost u kojoj mi se činilo da je sačuvan cijeli svijet sa svim svojim milijunima mogućnosti. Svi su se međusobno držali u ravnoteži; izgledalo je da se cijeli svijet uz neprestanu tihi bol odigrava u mojoj duši koja sanja. U njihovu je kretanju bilo snage i zamaha, ali i mnogo trvenja, opreke i bolne smetnje. Svijet se okretao, okretao se lijepo i strasno, ali osovina mu je škripala i dimila se.

Kao što rekoh, ne znam više ništa što sam usnio. Note su nestale, u meni su još zapisani samo predznaci tonaliteta i glasova. Znam samo ovo: doživio sam mnogo zla i kod svake nove boli iznova je planula čeznutljiva misao na oslobođenje i spasenje. Tako je postojao vječan tijek, krug poticaja i prijemčivosti, oblikovanja i trpljenja,

činidbe i patnje, bez kraja.

Nisam se pritom dobro osjećao. Sve je imalo okus više po boli nego po užitku, a tamo gdje su se stanja sna izražavala u tjelesnim osjetima, oni su bili mučni: osjećao sam glavobolju, nesvjesticu, tjeskobu. Događaji su bili raznoliki, a na svaki novi doživljaj ili patnju neki novi glas davao je odgovor, nakon svake nove navale slijedila je unutarnja opomena. Izranjali su uzori, među inima vidio sam i starca Zosima iz "Braće Karamazov" koji se javljao kao uzor i učitelj. No onaj majčinski praglas, vječan i uvijek iznova oblikovan, svaki je put proturječio, štoviše nije proturječio, već je izgledalo kao da se neko drago biće od mene okreće i šutke odmahuje glavom. "Ne uzimaj nikakve uzore!", kao da glas govoraše. "Uzori su nešto što ne postoji, što sam stvaralaš i zamišljaš. Slijediti uzore znači prenemagati se. Ispravnost dolazi sama od sebe. Pati samo, sine, samo pati i ispij vrč do dna! Što ga više izbjegavaš, napitak je gorči. Kukavica sudbinu ispija kao otrov ili kao lijek, no ti ju trebaš piti kao vino i vatru. Tada će ti slatko prijati."

No okus je bio gorak i cijelu dugu noć kotač svijeta okretao se cvileći oko zadimljene osovine. Ovdje je bila slijepa priroda, ondje vidoviti duh - no duh se neprestano preobražavao u slijepu, mrtvu, puste stvari: u moral, filozofiju, recepte, a slijepa bi priroda s vremena na vrijeme otvorila oko, čudesno vlažno oko duše, plaho i svijetlo. Ništa nije ostalo vjerno svom imenu. Ništa nije ostalo vjerno svome biću. Sve je bilo samo ime, sve je bilo "samo" bit, a iza svega, svetost života i otajstvo poslanja povlačilo se u uvijek nove, sve udaljenije i tjeskobnije zrcalne dubine. I tako se moj svijet šumeći nastavio vrtjeti sve dok osovina nije stala.

Kada sam se probudio noć je bila skoro već sasvim na izmaku. Nisam pogledao na sat - toliko budan nisam bio, ali sam nakratko oči držao otvorene i promatrao blijedu jutarnju svjetlost na prozorskoj dasci, na stolcu i svojoj odjeći. Rukav košulje visio je opušteno i pomalo iskrivljeno i poticao na kreativne maštarije - ništa na svijetu nije našoj duši plodnije i poticajnije od sutona: točkica bjeline što se razlijeva u tami, sustav sivih i crnih tmina što se rastaču na maglovitoj podlozi.

Noja nisam odgovorio na poticaj da iz viseće bijele točkice oblikujem plesačice koje lebde, mliječne staze koje kruže, snježne vrhove i svete statue. Još sam ležao opčaran dugim slijedom snova, a moja svijest nije učinila ništa doli utvrdila da sam budan i daje blizu zora, da me boli glava i da ću, nadam se, još moći spavati. Kiša je kuckala po krovu i prozorskoj dasci. U meni se javila tuga, bol i otrežnjenje, bježeći sklopih oči i otpuzah u blizinu sna i snova. Tamo ih, međutim, nisam u cijelosti našao. Ostao sam u nekom tankom, krhkom drijemežu u kojem nisam osjećao ni umor ni bol. I sada sam ponovno doživio nešto, nešto poput sna, a nije san, nešto poput

misli, a nije mišljenje, nešto poput vizije, poput kratkotrajna osvjetljenja podsvijesti valovima svjetlosnih zraka svijesti. U tom lakom jutarnjem drijemežu doživio sam sveca. Napola je bilo tako da sam ja sam bio svetac, mislio njegove misli i čutio njegove osjećaje; a napola ga vidjeli kao drugu osobu, od mene odvojenu, no koju prozirem i u dubini duše poznam. Bilo je kao da ga vidim, i bilo je kao o njemu slušam ili čitam. Bilo je kao da sam sebi pričam o tom svecu, a istodobno kao da mi on o sebi priča ili kao da ispred mene živi život koji ja osjećam kao svoj vlastiti.

Taj svetac - svejedno je li on bio ja ili tko drugi - taj je svetac doživio veliku patnju, no to ne mogu opisati kao da se zbilo nekom drugom, a ne meni samom, jer sam sam ju doživio i osjetio. Osjećao sam: ono najdraže bilo mi je uzeto, moja su djeca umrla ili su mi pred očima umirala. No to nisu bila samo moja vlastita, stvarna djeca, sa svojim očima i čelima, svojim ručicama i glasovima - bila su, osim njih, i moja duhovna djeca i posjedi koje sam gledao kako umiru i od mene odlaze, bile su to moje sasvim vlastite, najosobnije i najdraže misli i pjesme, bila je to moja umjetnost, moje mišljenje, moj vid i život. Više od toga i nije mi se moglo uzeti. Nešto teže i okrutnije nisam mogao doživjeti, već da mi zgasnu ove drage oči i više me ne poznaju, da te drage usne više ne dišu.

To sam doživio ja - ili onaj svetac. Sklopio je oči i smiješio se, a u njegovu smiješku bila je sva patnja koja se uopće zamisliti može, bilo je priznanje svekolike slabosti, ljubavi, ranjivosti. No bilo je lijepo i tiho, i taj slabašni smiješak boli ostao je nepromijenjen i lijep na njegovu licu. Tako izgleda drvo kada ga na jesenjem suncu napusti posljednje zlatno lišće. Tako izgleda zemlja kada led ili vatra progutaju njen dosadašnji život. Bila je bol, bila je patnja, najdublja patnja - no nije bilo opiranja, nije bilo prigovora. Bila je suglasnost, predaja, slušanje, upućenost i želja za suradnjom. Svetac je prinosio žrtvu hvaleći ju. Patio je, smiješio se. Nije se snažio, a ipak je ostao na životu, jer bio je besmrtn. Uzimao je radost i ljubav i davao ih, vraćao - ali ne nekome neznancu, već sudbini, svojoj vlastitoj. Kao što misao tone u sjećanju i pokret u spokoju, tako su svecu potonula i iščezla njegova djeca i svi posjedi njegove ljubavi, potonula bolno - ali ne izgubljena, već utonula u vlastitu nutrinu. Bila su nestala, ali ne ubijena. Bila su preobražena, ali ne uništena. Vratila su se u nutrinu, u nutrinu svijeta i nutrinu patnika. Bila su život i postala prispodobe kao što sve jest prispodoba i u boli se gasi da bi kao nova prispodoba odjenulo neko drugo ruho.

(1918.)

Zavičaj

Između Bremena i Napulja, između Beča i Singapura vidio sam mnogo lijepih gradova, gradove na moru i gradove visoko u gorju, a kao hodočasnik na mnogim sam zdencima gutljaj popio koji mi se poslije pretvorio u slatki otrov čežnje za domom.

No od svih gradova koje znam najljepši je Calw na rijeci Nagold, taj maleni, stari, švapski gradić u Schwarzwald. Sad kada zgodimice ponovno svratim u Calw, polako krenem od kolodvora nadolje, pokraj katoličke crkve, kraj Orla i Šumskoga roga i Biskupskom ulicom uz Nagold sve do Vinske staze ili do Briihla, zatim preko rijeke i donjom Kožnom ulicom, pa jednom od onih strmih poprečnih uličica što vode gore do tržnice, zatim kroz predvorje vijećnice, pokraj dvaju moćnih starih zdenaca, bacim pogled i gore prema starim zgradama Latinske škole, osluhnem u gostioničarevu vrtu kokodakanje njegovih kokoši, udarim opet nadolje, pokraj Jelena i Konjića, a onda dugo ostanem stajati na mostu. To mi je najdraže mjesto u gradiću, katedralni trg u Firenci naspram njega ništa mi nije.

I kad sada s toga lijepoga kamenog mosta pogledam niz rijeku, gore i dolje, vidim kuće za koje ne znam tko u njima stanuje. A kada iz neke od tih kuća proviri lijepa djevojka (kakvih je u Calwu oduvijek bilo), ne znam joj ime.

No prije trideset godina, iza svih tih brojnih prozora nije sjedila nijedna djevojka i nijedan muškarac, nijedna starica, nijedan pas i mačka koju nisam poznavao. Preko mosta ne bi prošla kola niti prokasao konj za kog nisam znao komu pripada. I tako sam poznavao sve, mnogobrojne školarce, njihove igre i podrugljive nadimke, pekarnice i njihove proizvode, mesare i njihove pse, stabla i hrušteve i ptice i gnijezda na njima, i sorte ogrozda u vrtovima. Zbog toga grad Calw posjeduje tu neobičnu ljepotu. Ne moram ju opisivati, to se nalazi u skoro svim mojim knjigama. Nikada ih ne bih imao potrebu napisati da sam ostao u lijepome Calwu. Nije mi bilo suđeno.

No kad sada (kao što se sve do rata događalo jednom u nekoliko godina) na četvrt sata zasjednem na ogradi mosta preko koje sam kao dječak tisuću puta spuštao strunu za pecanje, duboko u sebi osjetim čudesno ganuće kako mi je lijep i neobičan bio taj doživljaj: nekoć sam imao zavičaj! Jednom sam u nekom malenom mjestu na Zemlji poznavao sve kuće i njihove prozore i sve ljude iza njih! Nekoć sam bio vezan za određeno mjesto na toj Zemlji, kao stoje stablo korijenjem i životom vezano za svoje mjesto.

Da sam stablo, još bih tamo stajao. Ovako, međutim, ne mogu poželjeti

da obnovim prošlost. Činim to katkada u svojim snovima i djelima ne hoteći to činiti u zbilji.

Sada me gdjekad obuzme nostalgija za Calwom. No kada bih tamo stanovao, svakoga bih sata danju i noću čeznuo za onim lijepim starim vremenom od prije trideset godina koje je davno proteklo ispod lukova staroga mosta. To ne bi bilo dobro. Zbog koraka koje smo učinili i smrti kojima smo umrli ne trebamo žaliti.

Trebamo samo povremeno svrnuti tamo pogled, prošetati Kožnom ulicom, na četvrt sata zastati na mostu, pa makar samo u snu, a ni tada prečesto.

(1918.)

Žena na balkonu

Kada sam nedavno za velikih vrućina putovao okolicom Milana, iznova sam se toga sjetio. Proteklo je otada nekoliko godina. Bilo je to kasnoga ljeta 1911. Po užarenoj vrućini onoga vrelog ljeta vozio sam se pokraj mnogih presušenih riječnih korita, ugnjavljen vrućinom, ali ne i rijekom putnika koja obično preplavi te krajeve. Na poljima nije bilo ni žive duše, kolodvori su bili zamrli. No u mom je vlaku sjedio jedan postariji gospodin iz sjeverne Njemačke kojega sam unatrag dva dana stalno negdje susretao. Putovao je prvim razredom, ja trećim, ali smo se stalno sretali u vagon-restoranu i na drugim mjestima i svidjela mi se njegova trijezno pametna, ponešto žučna konverzacija. Moglo mu je tada biti godina kao meni sada, i uz njega sam se sam sebi doimao poput dječaka. Milano je bio opustio; na kolodvoru nije bilo buke, na ulicama nikoga, jedva da vidiš pokoju kočiju. Iza prašnjavih žaluzina, u košuljama kratkih rukava kretali su se ljudi kao polagane sjene. Stari gospodin kojega sam prije dva sata ponovno sreo u vagon-restoranu, također je sišao s vlaka, a hotelski mu je poslužitelj preuzeo prtljagu. Gospodin mi je u odlasku ovlaš kimnuo glavom, doviknuo "doviđenja!" i nestao u jednom od elegantnih hotela u kompleksu, dok sam ja sjeo na tramvaj i potražio staro konačište koje sam posjećivao od svoga prvoga putovanja po Italiji. Ulica je bila izumrla, a ispred moje malene zadimljene gostionice nije bilo drugoga čovjeka doli staroga dronjavog bijednika koji je pogrbljen i zlovoljan u bijeloj debeloj uličnoj prašini štapićem čeprkao opuške. Padrone moga konačišta nije se pojavio, već me do sobe odveo sluga, i tamo sam se svukao, oprao i cijelo poslijepodne proveo iza spuštenih žaluzina u košulji čitajući knjigu i pijuckajući limunadu. No navečer, premda se jedva malo ohladilo, rijeke ljudi, a i ja s njima, slijevale su se prema hotelskome kompleksu i šetalištima, prodavači novina izvikivali su svoje naslove, trgovci narančama i torbari s vlažnim kriškama lubenice oživljavali su ulicu. Gospodski kočijaši, čija su gospoda bila na ljetovanju, u lijepim su kočijama vozili u šetnju svoje prijateljice i prijatelje. Automobile se tada rijetko vidalo. Iscrpljen od neprospavane noći i nimalo boljeg raspoloženja, idućeg sam popodneva nastavio putovanje. Pritiskala me vrućina, prašina i umor. No želio sam barem prije povratka u Njemačku još jednom se naspavati i jedne večeri udisati talijanski zrak. Stoga odlučih izaći u Comu. Tako sam i učinio i tek što sam se maknuo od sunčanoga kolodvora i s putnom torbom u ruci zašao u gradić, iz dvoprega mi

kimnu moj poznanik od prekjučer.

"Postaje neizbježan", pomislio sam, ali u biti nisam imao ništa protiv da se ponovno sretnem sa starim gospodinom. No, on je najprije u svojoj meko ogibljenoj kočiji brzo zamaknuo za ugao, dok sam seje zaputio prema katedrali, a zatim prema lijepom mjestasu uz jezero da bih potražio konačište. To je uskoro bilo riješeno, jer Como je bio prazan i svaka je gostionica pružala dovoljno mjesta.

Kako je sunce zalazilo, a iz jezera se uzdizala bogata, raskošna večer i daleke obale zasipala ljubičastom prašinom, osjećao sam se dobro i radovao se što ću prije povratka u domovinu još jednom udahnuti talijansko ljeto. Zahvalno sam šetao lijepim gradićem u kojem su iz večernjih domova milili pospani ljudi. Žene su odlazile u katedralu žmirajući usuprot suncu, imućna je mladež u bučnim jednoprezima odlazila izvan grada ili se u slamnatim šeširima i bijelim hlačama, žutim cipelama, s karanfilom u zapučku i virdžinkom u kutu usana šetala ulicama koje su se polako budile. Zastvirala je usna harmonika, čistač cipela zauzeo svoje mjesto, na koje je sad pala sjena, a mušterije stadoše pristizati; vlasnici malenih kafića podizali su platnene strehe i brisali mramorne stolove pred lokalima. Za petnaestak minuta cijeli se pospani grad promijenio i oživio, konobari su balansirajući nosili porcije sladoleda i boce vermuta između zauzetih stolova, djevojke su u dugim redovima nasmijane prolazile gradom, čas složne u provokativnoj oholosti, čak stidljive i plahe pred muškom mladeži. Najednom, iza ugla piazze pojavi se vergl i uz njegovo glasno škrebetanje zaplesaše krasni mladi ljudi, lijepo i hvastavo.

Sve je to za mene bio povratak dobro mi znanih slika i osjećaja, usamljeno tumananje prisojnom stranom večernje veselih ulica, ples na uglu ulice, vermut za prašnjavim mramornim stolom, pogled na lijepe djevojke i zvuči njihovih glasova dok uvečer odvažno i pune iščekivanja pjevaju stih neke pjesme za ples. To su sati kada mladi putnik sa sjevera sanjarski i blaženo luta ulicama, gleda za djevojkama i promatra plesove sve dok punina i privlačnost ne počnu gorčiti, sve dok se mladić ne osjeti usamljenim te bi štošta dao samo da na čas bude prisnim dionikom i pripadnikom toga malenoga veselog sajma taštine i ljubavi. Mladi Nijemac tada se obično rano povuče u neku mirnu krčmu da sjetno pojede rižoto i zamišljen provede večer uz veliku bocu domaćega vina.

Sve mi je to bilo poznato te sam šetao tom lijepom, uzbudljivom vrevom s nasmiješenom nadmoći prisjećajući se mnogih sličnih večeri. Na koncu sam sjeo u oštariju, pojeo rižoto i popio nekoliko čašica domaćega vina. Tada se osjetih dovoljno okrijepljenim da kao skroman promatrač ponovno pribivam toj večernjoj živosti, pa sjedoh ispred kafića na uglu dražesnoga trga uz jezero. Pijuckao sam čašu vode s ledom, gledao kako jezero uranja u suton, a planine postaju prohladno

modre, pušio sam brissago opirući se slatkome iskušenju u koje me dovodila opuštena šetnja mnoštva ljudi, pjevušenje djevojka, vreli smijeh plesača.

"Dobra večer", reče netko pokraj mene: preda mnom je stajao stari gospodin kojega sam već toliko puta sreo. Nosio je svijetlo ljetno odijelo i pušio lijepu, solidnu, uvoznu cigaru, govorio svojim hladno bistrim sjevernjački obojenim njemačkim, a ja sam se iskreno radovao što ga imam uza se. Sjeo je kraj mene i naručio limunadu, ja bocu rebbiola. Ubrzo smo se raspričali. Sve što sam doživio i o čemu sam mislio taj je stari pametni gospodin također doživio i o tome razmišljao, samo pametnije, staloženije i određenije.

"Sigurno ste u Italiji već imali i neku ljubavnu pustolovinu", rekao je dobronamjerno. "Ona je dio ovoga."

Rekao sam polako i sanjarski: "Pa da ..."

A on se ponovno nasmiješi govoreći: "Zar ne? Na žalost, uvijek je isto. Za ovih lijepih večeri čovjek hoda iza mladih Talijanki i u svaku bi se mogao zaljubiti, a posreći li se koji put, pa ju čovjek dobije u naručje, najednom vidi da je jedna od onih što hoće novac. Da, šteta."

Snuždeno sam šutio. Taj čovjek nije bio prijatelj iluzija. Pio sam dobro vino i pogledavao preko večernjega trga i tada nasuprot meni na gornjem katu hotela ugledah ženu kako izlazi na uzak balkon, visoka, u bijelom, blijeda lica i tamne kose, od sumraka već napola nejasna. Izašla je kratko zakoraknuvši i obje ruke položila na željeznu ogradu kretnjom toliko velikodušnom i plemenitom da me prikovala.

"Je li vino dobro?" ljubazno upita stari gospodin. Od srca ga preporučivši, naručim mu čašu vina. Kušao je gutljaj i pohvalio piće, i dok sam mu dotakao čašu primijetih da i on pogledava prema ženi na balkonu. No ništa nije rekao, pa smo neko vrijeme samo sjedili zavaljeni u stolce i gledali naviše gdje je usamljena vitka figura u bijelome stajala u sve debljem mraku.

"I ona je posve sama", rekao je stari gospodin. Ništa ne odgovorili. Obojica smo pogledavali prema gore povremeno ot-pijajući gutljaj dobroga vina.

"Da," ponovno otpoče, "trebalo bi otići gore i malo se potruditi oko gospođe, zar ne? Zgodnomu mladiću moralo bi biti posve normalno da mlada lijepa dama nije voljna cijele večeri stajati sama na balkonu na trećem katu i promatrati kako se dolje pleše."

Popio sam čašu vina. Boca je bila prazna. Naručio sam još jednu pa nam natočio. Spustila se noć i trg se smirivao, stolovi ispred kafića bili su još popunjeni, ali su vani plesali tek rijetki parovi. Gore na balkonu još uvijek je, bijela i usamljena, stajala nepoznata žena. Stari je gospodin polagano ispio čašu. "Vino je doista dobro", rekao je svojim jasnim jezikom koji je svakoj, i najmanjoj istini davao posljednju pomast i potvrdu. Počeo sam ga mrziti, tog starog kibica.

Tad mi on iznenada spusti ruku na rame, onim besramno dobrohotnim načinom kojim se stari ljudi osvećuju mladima jer sami više nisu mladi.

"Pošao bih kući", rekao je. "Vjerojatno je već dovoljno svježije za spavanje."

"Je", rekao sam ništa ne misleći.

"Sigurno. A vi ćete vjerojatno još malo ostati sjediti, pijuckati vino i motriti na balkon, zar ne? Sretno! Žena dobro izgleda, to je sigurno istina. - No, znate, dragi prijatelju, dosta sam star, a unatoč tomu mogu izvrsno spavati. Nije uvijek bilo tako. Kada sam bio mlađi, bio sam isti kao vi. Vidite, večeras sam vas promatrao i moram reći da ste me fantastično podsjetili na moju vlastitu mladost. Ni vi ni ja ne spadamo među one muškarce koji traže pustolovine i osvajaju žene. Mi smo od onih koji pogledavaju prema balkonima sjedeći dolje sami, pijući vino. Možda još niste sami toga sasvim svjesni. No vjerujte mi, to se više neće promijeniti, često sam to promatrao. U najranijoj mladosti čovjek bi još mogao učiniti nešto protiv toga, odgojem, kada bismo imali odgajatelje koji bi nas doista željeli odgajati da budemo sretni. Poslije čovjek ostane onakav kakav jest, a vi ćete i sutra i ubuduće pred drugim balkonima sjediti isto kao danas pred ovim ovdje. I sa mnom je tako bilo. Dok još bijah mlad, vjerovao sam da moja bojažljivost potječe od moga siromaštva. No, obogatio sam se, a ništa se nije promijenilo. - Idem sada, laku noć!" I otišao je, prokletnik. Deset sam ga puta htio prekinuti i zamoliti da me poštedi svoje mudrosti, ali nisam uspijevao, bio sam kao paraliziran i začaran. Nečastivi! Pozvao sam konobara. Stari je gospodin točno platio svojih par šoldi za limunadu, a dvije boce vina prepustio je mojoj brizi.

Kada sam ustao, pogled mi je i protiv volje još jednom svratio na balkon. Malen i beznačajan visio je na tamnome pročelju. Žene više nije bilo.

(1913.)

Proljetna šetnja

Sad ponovno sitne, svijetle suze leže na smolastim pupoljcima lišća, a prva paunčad na suncu širi i skuplja svoje baršunasto ruho, dječaci se igraju zvrkovima i kamenim kuglama. Veliki je tjedan, pun i prepun zvukova, bremenit uspomenama na jarke boje pisanica, na Isusa u vrtu Gethsemani, Isusa na Golgoti, na muku po Mateju, na prva ushićenja, prve ljubavi, prve mladalačke melankolije. Šumarice se njišu u mahovini, žabljac se sjaje uz rubove livadskih potoka.

Samotan putnik, ne razlikujem između nagona i prisila svoje nutrine i koncerta toga rasta koji me tisućama glasova izvana okružuje. Dolazim iz grada, nakon vrlo dugoga vremena ponovno sam bio među ljudima, sjedio u vlaku, gledao slike i skulpture i slušao predivne nove pjesme Othmara Schoecka. Sada mi veseo povjetarac licem lahoru kao što meko zapuhuje zanjihane šumarice, i u meni kovitla rojeve uspomena poput vrtloga prašine, a iz uzburkane mi krvi do svijesti dopire opomena na bol i prolaznost. Kamene na putu, jači si od mene! Stablo na livadi, nadživjet ćeš me, a možda čak i ti, maleni grme malina, a možda čak i ona nježnoružičasta šumarica.

Na trenutak osjećam, dublje no ikada, prolaznost svoga obličja i osjećam privlačnost preobrazbe, u kamen, u zemlju, u grm malina, u korijen stabla. Moja se žed grčevito hvata znakova prolaznosti, zemlje i vode i uvela lišća. Sutra, prekosutra, uskoro, uskoro ću biti ti, bit ću lišće, zemlja, korijen, više neću pisati riječi na papiru, više neću mirisati predivni šeboj, neću više u džepu nositi račun od zubara, više me neće opasni činovnici mučiti domovnicom, plovit ću kao oblak u plavetnilu, teći kao val u potoku, pupati kao list na grmu, utonuo u zaborav, u tisuću puta žuđenu mijenu.

Još deset i još sto puta ti ćeš me iznova uhvatiti, opčiniti i zatočiti, ti svijetu riječi, svijetu mišljenja, ljudi, svijetu uvećana zadovoljstva i grozničava straha. Tisuću puta oduševit ćeš me i uplašiti, pjesmama pjevanim uz glasovir, novinama, telegramima, vijestima o smrti, obrascima za prijavu i svim svojim drangulijama, ti svijetu pun zadovoljstva i straha, ljupka opero puna melodijskoga besmisla! Ali nikada, dao Bog, neću te posve izgubiti, molitvo prolaznosti, pasionska glazbo mijene, spremnosti za umiranje, voljo za ponovno rođenje. Uvijek će se Uskrs ponovno vraćati, zadovoljstvo se uvijek iznova pretvarati u strah, strah u spasenje, bez tuge će me pjesma prolaznosti pratiti na mojim putima, puna privole, puna spremnosti, puna nade.

(1920.)

Crkve i kapele Ticina

Jedno od čuda juga koja protestantskoga sjevernjaka dočekuju u krajevima južno od Alpa, jest i katoličanstvo. Ne mogu zaboraviti kako je na mom prvom mladalačkom putu po Italiji to djelovalo na mene, sina iz stroge protestantske obitelji, kako sam začuđen i očaran promatrao to posve normalno i naivno obitavanje jednoga naroda u njegovim hramovima, njegovoj religiji, tu stožernu snagu Crkve iz koje je neprestano dotjecala struja boje, utjehe, glazbe, titraja i poticaja. Premda je katoličanstvo u Italiji i u alpskim zemljama u opadanju (u Ticinu je to vidljivo, a većina lijepih starih crkvenih zdanja danas više ne bi bila moguća), još uvijek je, u usporedbi sa sjeverom, Crkva nazočna svojom vidljivošću i čini snažno majčinsko središte života. A na čovjeka odrasla na protestantizmu i mučenjima savjesti ništa ne djeluje snažnije i dirljivije od pogleda na naivnu pobožnost koja se pokazuje i ukrašava. Svejedno da li u nekom hramu na Cejlonu ili u Kini ili nekoj ticinskoj kapeli, taj pogled na nas uvijek djeluje kao sjećanje na izgubljena djetinjstva duše, na daleke rajeve, na blaženu primitivnost i nevinost religiozna života, i nama duhovno nezasićenim Europljanima ništa ne nedostaje više od upravo tog zadovoljstva i te nevinosti. Dok prelazim preko Alpa, onako kao što mi dušu gane dašak toplijega podneblja, prvi glasovi zvonkoga jezika, prve terase čokota, tako me nježno i opominjući gane i pogled na brojne lijepe crkve i kapele, poput sjećanja na neko mekše, blaže, materinski blisko životno stanje; na djetinjije, jednostavnije, pobožnije, radosnije čovječstvo. I sve sam manje i manje mogao osjećajem razlučiti katoličku od antičke pobožnosti. Isto kao što prastari, rimsko-sredozemni način obrade tla, izgradnje terasa s čokotima, dudovima, maslinama, ovdje dolje neuništen opstoji u svojim drevnim i čvrstim oblicima, tako se još i danas u zemljama južno od Alpa zadržalo nešto od pogansko-pobožnoga, vedroga, slikama opčaranoga, zdravoga antičkoga kulta i vjere. Gdje je u rimsko doba stajao hram, danas stoji crkva, gdje je u ono doba stajao malen, primitivan kameni stup nekog poljskog duha ili šumskoga božanstva, danas stoji križ, gdje je tada stajalo maleno seosko svetište neke nimfe, najade, boga polja, danas stoji stup sa slikom ili kapelica nekog sveca. Kao u davna vremena pred kapelicom se igraju djeca, kao u davna vremena kite ju cvijećem, putnik i pastir odmaraju se na tom mjestu, uz nju raste čempres ili hrast, a jedne ljetne nedjelje u lijepoj povorci u haljama modre i zlatne boje svratit će i biskup te posvetiti i blagosloviti to maleno svetište da ne padne u zaborav i da iz tog mjesta i dalje struji utjeha i radost, podsjećanje na Boga

i sjećanje na naše najviše ciljeve.

U Ticinu sam to uvijek osobito snažno osjećao. Da se nalazite na južnome podnožju Alpa, da ulazite u zemlju sunca i najstarije europske kulture, o tome vam ne govori samo toplina sunca, zvuk lijepoga jezika, mudra terasasta gradnja vinograda, već isto tako i sva ona pobožna zdanja, stara i nova, sve one crkve, kapele, stupovi sa slikama. Sva su lijepa, bez ikakve iznimke, jer Ticinci su od davnina odlični graditelji i zidari i u Italiji su pomagali u podizanju nekih od najvećih građevina. Uvijek je i bez iznimke lijep i položaj crkve, sjetimo se Lugana, Tesseretea, Ronca, St. Abbondija kod Gentilina, Breganone, Madonne del Sasso. Prilaz svetištu također je uvijek lijep i dobro osmišljen. Cesta ili most obrubljeni zidovima blagom nas prisilom vode ravno prema crkvi, a prije ulaza, uvijek nas dočeka slobodan prostor i čovjek ne ulazi u crkvu zadihan od penjanja, ili zatrčan od spuštanja niz brijeg, već hodočasnika najprije prihvati ravan, ma koliko malen, slobodan prostor uz koji stoji nekoliko stabala, a ulaz je najčešće zasjenjen i zaštićen predvorjem. Još iz daljine to predvorje s tri ili pet lukova, sjenovito i dostojanstveno, često zove i poziva k sebi.

Kao i sve zgrade u toj zemlji bogatoj kamenom i siromašnoj drvom, i crkve i kapele cijele su od kamena. U malim planinskim seocima crkvice su neobrađene i neožbukane, golih zidova, krov je također od neobrađenih ploča od škriljevca, i odlikuje ga samo zabat i zvonik. Na drugim je mjestima građevina ožbukana i oslikana, nerijetko predivno, premda podneblje baš i ne pogoduje zidnim slikanjama na vanjskim zidovima. Viđaju se i siromašne i vrlo jednostavne crkve, ali ne i propale.

Kako usred grada ili sela crkva daje naj snažniji naglasak, a campanile određuje siluetu mjesta, tako posvuda pradavna pobožnost struji zemljom sve do napuštenih i teško dostupnih dolina i gora. Čak i u najzabitnijem kraju, ima li koza na ispaši i ljudi koji idu trbuhom za kruhom, ponegdje još stoji neko malo svetište, kapela na zavoju puta, ispod čije strehe prolazi cesta i pod kojom se na kiši može otpočiniti, pokoji stup sa slikom, djetinje lijep, a između starih zidova, ispod kamenoga krova, maleni zid oslikan starim, izbljedjelim bojama. U proljeće ispred svakoga od njih stoji čaša, vrč, limena posuda u koju djeca stavljaju cvijeće.

Ne uđe li nikada u neki od hramova Božjih, čovjek ipak posvuda nalazi upozorenja na njih. Tko na kamenom planinskom grebenu želi otpočiniti, s užarene se seoske ceste skloniti u hlad, taj zahvalno uživa u tim građevinama. One su svakomu dobrodošle i samo kao ures krajolika, kao odmorišta, putokazi, kao počivališta za pogled koji skakuće gore-dolje po brdovitu kraju. No unutra, često su bogate lijepim i rijetkim stvarima. Od Luinijevih slika u Luganu sve do nepoznatih malih planinskih kapelica posvuda se u ticinskim crkvama

pronađe neka slika, freska, oltarni reljef, krstionica, gipsana figura koja svjedoči o uskoj povezanosti te brdovite zemlje s kulturom klasične Italije i o starome daru Ticinaca za likovnu umjetnost. Mogao bih navesti stotinu primjera, no ovim redcima ne bih želio upozoravati na ovu ili onu pojedinost i glumiti vodiča. Kudikamo je ljepše ići bez vodiča i tko pješaci Ticinom brzo će se na svoju sreću uvjeriti da se posvuda, usred najdivnijih krajolika, još mogu pronaći tihi, prekrasni ostaci drevne umjetnosti.

Drage crkve Ticina, drage kapele i kapelice, koliko sam dobrih trenutaka proveo kao vaš gost! Koliko ste mi radosti pružile, koliko dobroga hlada, koliko sreće vašom umjetnošću, koliko podsjećanja na ono što je nužno, na radosnu, hrabru, životnu pobožnost bistra pogleda! Koliko sam misa u vama poslušao, koliko pjesama župljana, koliko sam živopisnih procesija gledao kako naviru iz vaših portala i nestaju u svijetlom krajobrazu! Vi pripadate ovoj zemlji kao planine i jezera, kao duboko usječene divlje doline, kao ćudljivo razigrana zvonjava vaših zvonika, kao sjenoviti grotto¹⁹ u šumi i stari roccolo na brežuljku. Ugodan je život u vašem hladu, pa i ljudima druge vjere.

(1920.)

Ples

Grotto, stabla, kiša, sumrak, unutra svjetlo, krčmar, glazba, nježna, seoska, ples, gledano kroz mrežu bukovih stabala, Marija pleše u crvenoj opravi.

Nakon duge žege i suše pala je kiša. Gromovi su praskali, prsnulo je nekoliko zrna tuče, nakon prve zagušljive sparine raširila se blaga svježina, nadaleko miriše na zemlju, kamenje i gorko lišće, spustila se večer.

U šumi, na prisojnoj strani planine, nalaze se seoski grotti i vinski podrumi, maleno, patuljasto, bajkovito selo u šumi, sve sama pročelja kamenih kućica koja nemaju stražnje strane jer se krov i kuća gube u brijegu u čijoj su utrobi iskopani duboki podrumi. Tu leži vino u velikim bačvama, vino od prošle jeseni, pa i odpretprošle, starijega nema. To je blago grožđano crno vino i ima osvježavajuć i kiselkast okus po voćnome soku i lupinama od bobica grožđa; debele lupine kalifornijskoga grožđa daju mu kiseo okus na koji se čovjek mora naviknuti da bi ga cijenio.

Sjedimo uz grotto na strmom šumskom obronku na malenoj terasi do koje se uspinje nespretnim stubama i na kojoj ima mjesta za dva stola. Gorostasna se uzdižu stabla, stara divovska stabla, kesten, platana, bagrem. Na vrhu kiša bez prestanka rominja umilnom melodijom, no skoro se nijedna kaplja ne spušta do nas, sve se gube u gustoj strehi od lišća i slijevaju niz tamna stabla. Sjedimo u mraku s ružičastim vinom u malim bijelo-plavim zemljanim kupicama.

Ispod našega terasastog otočića, okomito ispod nas, svjetluca crvenkasto svjetlo podrumskoga predvorja, pogledavamo nadolje kroz gusto lišće starih bukvi. Na svjetlu svjetiljaka veselo se sjaji mjed: rog leži na koljenima muškarca pred kojim je kupica vina. On prinese rog usnama,, čovjek do njega, napola vidljiv, uzme bas-trubu i kad zasviraju, pridruži im se i treći glas, neko nježno drveno glazbalo što podsjeća na fagot. Sviraju potihom, suzdržano, pametno, dobro znajući da sjede u malenom, uskom predvorju i da imaju malo slušatelja. Sviraju seosku glazbu, veselo, srdačno, ne bez ganuća i humora, savršeno sigurni u taktu, poletni, ne sasvim čisto ugođeni. Glazba je upravo kao i vino koje pijemo: dobra, nevina, seoska, pouzdana, bez podmuklosti i žestokih podražaja.

Tek što su do nas doprli zvuči, tek što smo se na uskoj klupi okrenuli da bismo gledali što se dolje zbiva, već se pojaviše plesači. U ostatku dnevnoga svjetla koje još oklijeva na malenome trgu ispred podrumskoga ulaza, u ostatku svjetlosti svjetiljaka koja teče iz predvorja plešu tri para. Vidimo ih kroz gustu mrežu bukovih

stabala koja ih često zaklanja.

Prvi su par dvije djevojčice, jednoj dvanaest, drugoj sedam godina. Starija je sva u crnome, crna pregača, crne dokoljenice, crne cipele. Mlada je sva u svijetlome, bijela pregača, bosa noge, bosa stopala. Stanja pleše vrlo pravilno, strogo u taktu i savjesno, dobro joj ide, ne griješi u koracima, požuruje i zastajkuje na pravome mjestu, lice joj je ozbiljno i poput blijede laticice jedva primjetno pliva u vlažnoj, mlakoj tami večeri i šume. Mlađa, sedam joj godina, još ne zna pravilno plesati, tek želi naučiti. Koraci su joj svečano dugi, neprestano gleda u noge svoje partnerice koja ju tiho podučava, punašnu donju usnu lagano drži zubima povučenu nagore. Obje su djevojke ispunjene ozbiljnošću i srećom, a ples im odiše djetinjim dostojanstvom.

Drugi se par sastoji od dvojice mladića, dvadesetogodišnjaka. Prvi, viši, gologlav je i ima kratke kovrče, drugi na glavi nosi nakrivljen pusten šešir. Obojica se malo smješkaju i obojica se predaju plesu s ponešto napregnute volje silno se trudeći da svaki pokret izvedu ne samo točno, već i da ga ukrase što većom izražajnošću. Daleko od sebe pružaju spojene ruke, zabacuju glavu u zatiljak, povremeno duboko čučnu, obojica uvuku leđa pokušavajući izvesti najteže figure. Njihov ples potiče puhača na drvenome glazbalu i on svira s više nježnosti i čeznuća. Dva se plesača smješkaju, onaj viši, predano, blaženo, zaljubljeno u sebe i u svoj ples, onaj drugi vragolasto i blago zbunjeno, jednako spreman prihvatiti lagan podsmijeh kao i pobrati pohvale. Onaj viši lakše će snaći u životu.

Dvije djevojke koje čine treći par zovu se Luigina i Maria i obje sam prije dvije godine gledao kako odlaze u školu. Luigina je južnjačkoga kova, laka, vrlo vitka, vrlo mršava, njezine visoke nježne noge i dugi tanki vrat puni su opore ljupkosti. No mnogo je ljepša Maria kojoj sam još donedavno govorio ti, ali se sada više i ne usudim. Licejoj je čvrsto, svježije, oči svijetloplavei odlučne, kosa gusta, smeđa, a oblici i pokreti već jedri i djevojački, doima se pomalo tromom, ali joj je pogled snažan i rasan. Da sam momak iz sela, ne bih nijednu drugu uzeo osim Marije. Nosí crvenu opravu, uvijek nosi crveno ili ružičasto. Maria pleše s Luiginom, crvena joj oprava ponegdje proviri pa se ponovno izgubi iza bukova lišća. Obje djevojke vrlo lijepo plešu, pune su sreće, nisu više sputane dubokom dječjom ozbiljnošću kao one dvije manje još neoslobođene, a niti su tašte kao dva mladića. Njima dvjema, Mariji i Luigini, najbolje pristaje mili, nježni zvuk puhača, vesela glazba bogata ukrasima i skokovima. Iznad glava im pleše zeleni šumski suton, na čelima im malen odsjaj svjetla iz predvorja, a noge koračaju čvrsto, sitno i gipko.

Tako je to, tamo dolje; iza crnih oblaka od bukovih stabala još teče svjetlost, tamo teče glazba, tamo plešu mladi ljudi, a drugi stoje naslonjeni na stup predvorja, gledaju ih, hvale, kimaju glavom, smiju

se. No ovdje u mraku sjedimo mi, mi drugi, mi stranci i umjetnici, na nekom drugom svjetlu, nekom drugom zraku, oplahnuti nekom drugom glazbom. Nas ushićuju i oduševljavaju stvari koje oni tamo ne vide: sjena lista na kamenu, izbljedjela modra boja na bluzi žetelice. Mi zavidimo i čeznemo za stvarima koje su onima prijeko bezvrijedne i posve obične. Oni pak u nas vide neobične stvari i navade na kojima nam također zavide, a koje su nama odavno dojadile. Možemo, ako hoćemo, otići k onima prijeko; nije nam zabranjeno s njima se pomiješati, sjediti uz njihovu glazbu, s njima zaplesati. No mi ostajemo ipak u mraku ispod starih platana, slušamo melodije trojice puhača, promatramo ljupku svjetlost što gasne na svijetlim licima, osluškujemo Marijinu crvenu halju kako šumi i bori se u tami što sve više pada, i zahvalno udišemo čarobni dah sumraka i blaženi mir malenoga seoskoga svijeta čija igra dotiče samo naše oko, čija nevolja nije naša, čija nam sreća ne pripada.

Točimo ružičasto vino u modre glinene kupice dok se dolje rasplesani likovi sve više pretvaraju u sjene. Nestaje i crvena Manjina oprava stapajući se s tamom. A svijetla, poput cvijeća blijeda lica gasnu i tonu. Samo topla crvena svjetlost u predvorju diše jače, i mi odlazimo prije negoli i ona isteče.

(oko 1921.)

Bilješka s putovanja

Travanjsko je vrijeme, u odrazu mokrih ulica na trenutak zasja plavetnilo i sunce, a kada vjetar načas zastane, posvuda pjevaju kosovi.

U malenom sam gradiću Jure koji se naslanja na planinski lanac sivih stijena i gleda preko beskrajna šarena prostranstva prema dalekim Alpama.

Sinoć sam stigao ovamo odazvavši se pozivu da omanjem društvu ovdašnjih ljubitelja umjetnosti čitam svoje pjesme. Ponovno su mi se, kao skoro svaki put pri takvim pothvatima, neobično miješali osjećaji, bio sam pomalo potišten i pomalo tužan, a u pozadini tih osjećaja stajalo je pitanje: "Koja je svrha tvoje današnje aktivnosti? Ima li tvoje čitanje pjesama ikakva smisla? Jesi li doputovao ovamo doista samo zato da bi navečer tijekom jednoga sata zabavljao nekolicinu ljudi? A sam tvoj pjesnički rad - ima li smisla? Je li to nešto drugo osim prolazne zabave, za tebe i za čitatelje?" Ipak sam sinoć u maloj dvorani održao svoju večer poezije trudeći se dati joj neki smisao, pa stoga ni ovaj puta nisam mario ni za svoju poeziju ni za zabavu slušatelja, već sam se posve usredotočio na predodžbu: "Možda u ovoj dvorani sjedi neki čovjek, možda čak i dva, i tomu je čovjeku suđeno da u ovom večernjem satu bude ranjen ili ga sudbina opomene jednom jedinom riječju koja za njega biva opomenom i upozorenjem, koja za njega više nije zabava, književnost i stvar obrazovanja, već neposredno zalazi u njega, stvara mu boli i radosti i na trenutak donosi novi poticaj nastanku i borbi njegove duše." Tako sam razmišljao čitajući svoje pjesme, ne kao da su to pjesme i moje djelo, već kao da su udice koje zabacujem da bih namamio ljude. I dok sam napeto i svečano iščitavao pjesme, naglašavajući u njima samo ono duhovno i opominjuće, u menije smiješeći se sjedio dvojnik i sve to promatrao s pomalo poruge, pomalo suosjećanja, ljubazno strpljiv. I tako je večer dobro prošla; jer sve uspijeva, sve je moguće, sve ima smisla kada je dvojnik u nama nazočan i kada gleda. No ipak je u meni preostao i dio potištenosti i tuge, potreba za opravdanjem mojih postupaka i moga života, tajanstvena praznina. Do kasno u noć sjedio sam s nekolicinom mladih ljudi kod svoga domaćina, pokušavao u razgovorima dobaciti koju riječ, osjećao s određenom tugom i ironijom da nitko od nazočnih večeras od mene nije dobio ništa drugo osim prolazne zabave, a onda sam ušutio, oprostio se i pošao u postelju, ali sam vrlo malo spavao.

No danas, ovoga ćudljivoga travanjskog prijepodneva, ostao mi je nakon doručka još sat vremena za šetnju gradom. Pošao sam zajedno s

mjesnim župnikom s kojim sam se jučer donekle sprijateljio, a kada smo se približili kolodvoru s kojega je za pola sata polazio moj vlak, on mi sa žaljenjem reče da me ne može dalje pratiti jer da mora obaviti pogreb. Upitao sam tko je pokojnik, a župnik reče da na ukopu neće biti nikoga osim pogrebnika i žandara, jer da je pokojnik nepoznata skitnica koju su jučer pronašli mrtvu na obali rijeke, napola u vodi, s malom prostrijel-nom ranom na glavi i malim revolverskim zrnem u mozgu; i da mu do sada nisu uspjeli saznati ni imena ni podrijetla.

Sada sam najednom znao da nisam posve uzaludno doputovao ovamo sa svojim pjesmama u putnoj torbi. Zapala me dužnost koja mi je istog trena ogrijala srce i uskoro sam pošao sa župnikom na groblje na kojem smo se, gacajući po vlažnoj, blatnoj zemlji uspeli do mokrog, svježeg iskopanog groba. Posljednji grob do njega, onaj od jučer, bio je prekriven visoko naslaganim vijencima iz kojih su, vlažne i mlohove, visjele bijele vrpce sa zlatnim slovima. Od žandara sam saznao sve što je znao o pokojniku, čak je iz svoje grube kožne lisnice izvadio i malo, smiješno lagano revolversko zrno i ja sam ga dotaknuo. Zatim smo kovčeg s bezimenim spustili u raku, od mene je dobio zelenu grančicu, koju sam bio otkinuo s grobljanske živice, a od župnika psalam, Očenaš i svečano "Spomeni se, čovječe, da si prah i da ćeš se u prah pretvoriti." Nisam uopće sumnjao da smo tu pokopali jednoga od mojih drugova - putnika namjernika - jednoga od onih bez domovine i građanstva prema kojima sam cijeloga života gajio neku vrstu ljubavi i razumijevanja i koji su mi bliskiji od besprijekornih starosjedilaca. Smiješkom sam svome bratu poslao pozdrav u vlažnu raku, blagoslovio ga i slušao župnika kako mило i srdačno izgovara psalam dok mu oko gole glave vihore snježne pahulje. Oprostio sam se od ukopnika, od žandara, od groba i pohitao prema kolodvoru, stigao na vlak i otputovao, zadovoljan svojim putovanjem, s nekoliko stihova psalma u glavi i uvjeren da će jednom i na mome grobu netko stajati i smiješiti se i za mnom spustiti zelenu grančicu.

(1922.)

Egzotična umjetnost

Od kraja sedamnaestoga stoljeća kineska je umjetnost, napose porculan i vezovi, počela stizati u Francusku, tamo je brzo djelovala, pa su je europska umjetnost i moda osamnaestoga stoljeća preradile u obliku razigranih "chinoiseries". Negdje sredinom devetnaestoga stoljeća ovamo je stigao, ovaj put iz Japana, nov val istočnoazijske umjetnosti, također preko Pariza odakle je i djelovao. Oba puta bili su to proizvodi kasne, već izvještače-ne klasicističke umjetnosti, bio je to upravo onaj dio egzotike koji je zbog europske udaljenosti od prirode i stanovitoga zamora morao djelovati najmanje začudno. Poznata je ona vrlo zamjetna sposobnost prilagodbe impresionizma japanskom drvorezu i kliširanju. Ostala umjetnost egzotičnih zemalja za Europu nije postojala, barem ne kao umjetnost, u najboljem slučaju kao etnografski specijalitet.

U međuvremenu, u posljednjih deset godina i to krajnje ubrzano, egzotična je umjetnost u Europi počela djelovati. Tek što je splasnulo zanimanje umjetnika i ljubitelja umjetnosti za Egipat, tek što su visoko razvijene umjetnine iz Kine, Indije, Šijama, Jave kod nas donekle postale poznate, zapljusnuo nas je posve nov val, prava, divlja egzotika, crnačka plastika, rezbarije i pletiva Oceanije. Plesne maske i kumiri, primitivno-erotske umjetnine Crnaca, pradrevne figure Kine sada su nam postale poznate, postale nam neobične, postale nam važne.

Pobjedonosni (uostalom predivni i od mene iskreno prihvaćeni) prodor oslikanih lubanja, čupavih plesnih krinki, strašnih hi-mera primitivnih naroda i razdoblja u tihi, mirni, pomalo dosadni hram europskih umjetnina i umjetničkih izložaba, zasigurno je znak propasti. Doduše, ne one propasti kakvu zamišlja građanski čitatelj novina, kada ga naljuti Spengler²'1, već one prirodne, ispravne, zdrave propasti koja je istodobno početak preporoda -one vrste propasti koja nije ništa drugo doli zamor prenapučenih funkcija u duši pojedinca i naroda, i isprva nesvjesna težnja suprotnomu polu. U vremenima takvih ozračja propasti stalno se javljaju neobični novi bogovi, prije sličniji đavlu, i što je dosad bilo razumno, postaje besmisleno, a ludost biva pozitivna i ulijeva nadu, naizgled se sve granice brišu, svako vrednovanje postaje nemoguće, pojavljuje se demiurg koji je ni dobar ni zao, ni bog ni đavao, već samo stvaratelj, samo razontelj, samo slijepa pra-snaga. Taj prizor prividne propasti isti je onaj koji se u pojedincu pretvara u potresan doživljaj, čudo, obrat. To je trenutak doživljenog paradoksa, trenutak bljeska u kojem se dotiču rastavljeni polovi,

granice padaju, a norme se rastapaju. Pritom, u određenim okolnostima, propadaju i morali i poredci, no sam taj proces toliko je živ, kako se samo zamisliti može.

Tako doživljavam prodor egzotične umjetnosti iz Brazila, iz Benina, iz Nove Kaledonije, iz Nove Gvineje. Ona Europi pokazuje njezinu protutežu, ona odiše izvornošću i divljom snagom oplodnje, miriše na prašumu i krokodila. Ona vodi natrag na stupnjeve života, u duševna stanja koja smo mi Europljani naizgled odavno "prevladali". Mi ju nećemo ponovno primiti niti na stupnju stanovnika Oceanije. Ali ne razumom i znanošću, već krvlju i srcem, mi moramo primiti sve te đavle i kumire bez milosti. Ono što smo u svojim umjetnostima, u svojoj duhovnosti, u religijama stekli, odnjegovali, oplemenili i postupno raz-rijedili i raspršili, svi ti naši ideali i ukusi, njima smo odgojili jednu stranu čovjeka, na račun one druge, služili smo bogu svjetlosti mječući mračne sile. I kao što Goethe, u svome nauku o bojama, o tami ne pjeva kao o ništavilu, već kao o stvaralačkoj opreci svjetlosti, tako sada (samo ne s Goetheovom osviještenošću) umjetnički i duhovni svijet Europe stoji pred tvorevinama s Bor-nea i iz Perua, divi se i mora priznati, dapače duboko poštovati ono što je donedavna bio užas i groza. I najednom, čovjek razmišlja i o tome kako najjači ljudi u umjetnosti kasne Europe, Dostojevski i van Gogh, imaju tu divlju, fanatičnu sklonost k jezivom, taj miris zabranjena voća, tu srodnost sa zločinom. Tim putom odavno se krenulo i nikakve većinske odluke neće koga vratiti unatrag. To je put Fausta k majkama. On nije udoban, nije mio, ali je nužan.

(1922.)

Izgubljeni perorez

Jučer sam izgubio perorez i pritom se osvjedočio da moja filozofija i spremnost na prihvaćanje sudbine stoje na klimavim nogama, jer taj me je sitni gubitak nerazmjerno rastužio, a još i danas sam u mislima s izgubljenim nožićem mada sam sebe ismijavam zbog takvih sentimentalnosti.

Loš je znak da me gubitak nožića može toliko rastužiti. U moje hirove koje mogu kritizirati i protiv njih se boriti, ali ih se ne mogu potpuno riješiti, spada i to da se vrlo privrženo vezujem uza stvari koje sam neko vrijeme posjedovao, i svaki mi je puta nelagodno, pa čak i bolno kada se moram rastati od nekog dugo nošenog odijela ili šešira ili štapa ili pak od stana u kojem sam dugo proboravio, a da i ne spominjem neke još teže rastanke i oproštaje. No taj je nožić pripadao vrlo rijetkim predmetima koji su do sada preživjeli sve promjene u mom životu i desetljećima me pratili kroza sve mijene. Doduše, ja posjedujem još neke svete sitnice iz davne prošlosti, majčin prsten, očev sat, nekoliko fotografija i uspomena iz svoga ranog djetinjstva, no sve su te stvari zapravo mrtve, one su muzej, leže u ormaru i jedva da ih jednom godišnje pogledam. Ali nožić je godinama bio gotovo svakodnevno rabljen predmet, tisućama puta spustio sam ga u džep, izvadio, koristio za posao i igrariju, u prijašnjim ga vremenima više puta izgubio i ponovno našao. Bio mi je drag taj nožić i valjda je zavrijedio ovu tužbalicu.

To nije bio običan perorez kakvih sam u životu napretek imao i potrošio. Bio je vrtni nožić s jednom jedinom, vrlo jakom oštricom zakrivljenom u obliku polumjeseca, u čvrstom, glatkom drvenom dršku. Nije to bio predmet luksuza i igrarije, već ozbiljno, solidno oružje, pouzdano oruđe prastarog, prokušanog oblika. Ti oblici potječu iz iskustava pradjedova, unatrag stotina i tisuća godina, i često dugo odolijevaju navali industrije s njezinom ambicijom da prokušane oblike zamijeni nekim nepotvrđenim, novim, besmislenim i neozbiljnim oblicima, jer industrija svoju opstojnost gradi na tome da suvremeni čovjek više ne voli predmete s kojima radi i s kojima se igra, već da ih lako i često mijenja. Kada bi, kao u starim vremenima, svatko u svom životu jedan jedini puta kupio čvrst, dobar, plemenit nož i brižljivo ga čuvao do kraja života, što bi bilo s tvornicama noževa? Ne, danas ljudi svaki čas mijenjaju nož i vilicu, gumb za manšetu, šešir, štap za hodanje i kišobran, industrija je uspjela sve te predmete podrediti modi, a od modnih oblika, proračunatih za jednu sezonu, ne može se tražiti da posjeduju ljepotu, živahnost i ispravnost onih prastarih, prokušanih, pravih oblika.

Još se dobro sjećam dana kada sam došao u posjed svoga lijepoga srpolikog vrtnog nožića. Bio sam tada na vrhuncu, u svakom pogledu, a tako sam se i osjećao. Bio sam netom oženjen, bio sam pobjegao iz grada i zatočeništva neprivlačnog posla i sada sam sjedio, neovisan i samo sebi odgovoran, u lijepom selu na Bodenskome jezeru, imao uspjeha s knjigama koje sam pisao i smatrao ih vrlo dobrima, imao sam na jezeru čamac na vesla, žena je čekala prvo dijete, pa sam se dao u velik pothvat čija me važnost cijeloga ispunjala: gradnju vlastite kuće i stvaranje vlastitog vrta. Zemljište je već bilo kupljeno i dimenzije iskolčene, i hodajući parcelom katkada sam osjećao ljepotu i dostojanstvo toga pothvata, činilo mi se da polažem kamen temeljac za sva vremena i za sebe, svoju ženu i djecu ovdje osnivam domovinu i utočište. Nacrti kuće bili su gotovi, a vrt je u mojoj predodžbi polako poprimao oblik sa širokom, dugom središnjom stazom, zdencem, livadom s kestenima.

U to vrijeme, moglo mi je biti kojih trideset godina, jednoga dana za mene je parobrodom stigla teška pošiljka, pa sam pomagao u njezinu izvlačenju s mosta za iskrcaj robe. Dolazila je od tvrtke za uređenje vrtova i sadržavala sve same alatke za vrt: štihalice, lopate, grablje, budake, motike (među kojima me osobito oduševila ona s labuđim vratom) i još druge tomu slične stvari. Između njih, brižljivo umotani u krpe, ležali su manji i osjetljiviji predmeti koje sam radosno odmotavao i razgledavao, a među njima je bio i zakrivljeni nožić koji sam istog trena rasklopio i promotrio. Njegov sjajni novi čelik svjetlucao mi je u oči, čvrsto i napeto skočila je stražnja opruga, a poniklani okovi drška bljeskali. Tada je to bio maleni privjesak, sićušan dodatak mojoj opremi. Nisam ni mislio da će jednom od sveg mojeg lijepog mladog posjeda, od kuće i vrta, obitelji i zavičaja taj nožić biti jedini komadić koji će mi još pripadati i uza me ostati.

Nije dugo potrajalo i već sam si novim nožićem skoro odsjekao prst; ožiljak još i danas nosim. U međuvremenu, vrt je bio napravljen i zasađen, kuća sagrađena, i mnogo je godina nožić bio moj pratitelj pri svakom odlasku u vrt. Njime sam obrezivao voćke, a suncokrete i dalje sjekao u stručke, njime sam rezbario drške biča i lukove za svoje sinčiće. Svakoga dana, osim za kraćih putovanja, nekoliko sam sati proveo u vrtu o kojem sam se svih tih godina sam skrbio, kopajući i sadeći, sijući i zalijevajući, gnojeći i berući, a u hladnijim dobima godine uvijek mi je u kutu vrta gorjela vatrica u kojoj sam palio korov i staro korijenje i svakovrsne otpatke. Moji su sinovi tamo rado stajali, gurali u vatru šibe i trske, pekli krumpire i kestenje. Pritom mi je nožić jednom pao u vatru i na dršku se napravila mala opekлина koju je otada nosio i po kojoj bih ga prepoznao među svim noževima svijeta.

A onda je došlo vrijeme kada sam mnogo putovao, jer se više nisam

osjećao odveć ugodno u lijepoj kući na Bodenskome jezeru. Često sam ostavljao svoj vrt i putovao svijetom kao da sam negdje napustio i zaboravio svoju najvažniju stvar, putovao sam do najudaljenijega jugoistoka Sumatre i vidio velike zelene leptire kako svjetlucaju u džungli. A kada sam se vratio, žena se sa mnom složila da prodamo kuću i napustimo selo. Ispostavilo se da su za sinove koji su odrastali potrebne škole i štošta drugo, daje ostanak ovdje izgubio svoj smisao i daje moj san o sreći i užitku u toj kući bio pogrešan san koji se morao pokopati.

U predivnom starom vrtu s ogromnim prastarim stablima blizu jednoga lijepoga švicarskoga grada, s pogledom na obližnje svečane snježne planine, ponovno sam palio svoje uobičajene jesenje i proljetne vatre, a kad me i u novom prebivalištu život tištao, štošta mi teško išlo i neskladno zvučalo, krivnju sam tražio čas tu, čas tamo, često i u vlastitom srcu, a dok sam promatrao svoj snažni vrtni nožić sjetio sam se Goetheove izvrsne upute za sentimentalne samoubojice, da si smrt ne učine odveć ugodnom, već daju zasluže junaštvom i da si barem vlastitom rukom zariju nož u srce. Ali to nisam mogao, isto kao ni Goethe.

Došao je rat i ubrzo razloge svoga nezadovoljstva i melankolije više nisam morao tražiti daleko, već sam ih jasno prepoznavao znajući da se tu ništa ne može izliječiti i daje preživljavanje pakla toga vremena unatoč svemu dobra terapija protiv samožive sjete i razočaranosti. Nastupila su vremena kada sam nožić još rijetko rabio, jer je bilo previše drugoga posla. I tako je postupno sve počelo kliziti, najprije Njemačko Carstvo i njegov rat koji je promatrati iz inozemstva u ono doba bila muka bez premca. A kada je rat svršio, i u mom se životu štošta okrenulo i promijenilo. Više nisam posjedovao vrt ni kuću, morao sam se i od obitelji odvojiti te započeti i dokraja iskušati godine samovanja i osvještenja. Tada sam često u dugim, vrlo dugim zimama izopćenja sjedio u hladnoj sobi pred malim kaminom, spaljivao pisma i novine i rezuckao svojim starim nožićem drvo prije nego bih ga gurnuo u vatru te gledao u plamen promatrajući svoj život, svoju ambiciju, svoje znanje i cijelo svoje biće kako polako sagorijeva pretvarajući se u čisti pepeo. I premda me moje biće, moja ambicija, taština i sva ona nejasna životna čarolija poslije ponovno sve više zaokupljala, ipak sam bio pronašao utočište, spoznao jednu istinu, a zavičaj, koji nikada u životu nisam uspio osnovati i posjedovati, počeo je rasti u mom vlastitom srcu.

Ako mi sada toliko nedostaje taj vrtni nožić, koji me pratio na dugome putu, to nije ni junački ni mudro. Noja danas ne želim biti ni junačan ni mudar, za to sutra imam vremena.

(1924.)

Što je pjesnik navečer vidio

Južnije srpanjski dan žareći se zalazio, planine su plivale u modroj ljetnoj omaglici s ružičastim vrhovima, u poljima se na sparini kuhao teški urod, nabreklije kukuruz stajao visok i jedar, u mnogim je poljima žito već bilo pokošeno, a u mlaki, brašna-sto zasićeni miris prašnjave seoske ceste iz polja i vrtova slijevali su se slatki i prezreli mirisi različita cvijeća. U gustome zelenilu zemlja je još zadržavala dnevnu toplinu, a seoski zlatni zabati blistali su toplim odsjajem u sutonu koji pada.

Iz jednoga sela prema drugome uzavrelom je cestom hodao zaljubljen par, polako i besciljno, odgađajući rastanak, čas nježno se držeći za ruke, čas zagrljeni, rame uz rame. Hodali su lijepo i meko, svjetlucavi u laganoj ljetnoj odjeći, u bijelim cipelama, gologlavi, nošeni ljubavlju, u tihoj groznici večeri, djevojka bijela lica i vrata, muškarac tamno preplanuo, oboje vitki i uspravni, oboje lijepi, oboje sjedinjeni u osjećaju trenutka i kao jednim srcem hranjeni i tjerani, no oboje ipak duboko različiti i međusobno udaljeni. Bio je to trenutak u kojem se prijateljstvo htjelo prometnuti u ljubav, a igra u sudbinu. Oboje su se smiješili i oboje bijahu gotovo tužno ozbiljni.

Nitko u tom času nije prolazio cestom između dvaju sela, radnici u polju već su pošli na počinak. U blizini jedne seoske kuće, koja je svijetlo sjala između stabala kao da je još uvijek na suncu, zaljubljeni su zastali i zagrlili se. Muškarac je nježno poveo djevojku do ruba ceste uz koju se protegnuo zidić, sjeli su na njega da bi još bili zajedno, da se ne bi morali vratiti u selo i k ljudima, da ne bi već potrošili ostatak zajedničkoga puta. Tiho su sjedili na zidu, među karanfilima i kamenikama, a iznad njih lišće vinove loze. Kroz prašinu i mirise dopirali su zvuči sela, cika dječje igre, zov majke, muški smijeh, zvuči staroga glasovira, daleki i plahi. Sjedili su tiho naslonjeni jedno na drugo, ne govoreći, osjećajući zajedno kako lišće nad njima tamni, mirisi oko njih se roje, a topli se zrak ježi u prvoj slutnji rose i hladnoće.

Djevojka je bila mlada, vrlo mlada i lijepa, vitak i prekrasan iz lagane se oprave izvijao visok, svijetao vrat, a iz kratkih rukava vitke i duge, svijetle ruke. Voljela je svoga prijatelja, vjerovala da ga veoma voli. Mnogo je o njemu znala, dobro gaje poznavala, dugo su se družili. Cesto bi se na trenutak prisjetili svoje ljepote i svoga spola, nježno produžili stisak ruke i ovlaš se, kao u igri, poljubili. Bio joj je prijatelj, pomalo i savjetnik i pouzdanik, stariji, upućeniji, i samo je katkad nad nebom njihova prijateljstva

na trenutak bljesnulo, kratko drago sjećanje da između njih ne postoji samo povjerenje i prijateljstvo, već i taština, želja za moći, pa i slatko neprijateljstvo i privlačnost spolova. Sada je to htjelo sazreti, sada se i to drugo rasplamsalo.

I muškarac je bio lijep, no bez one mladosti i svježine kao u djevojke. Bio je mnogo stariji od nje, iskušao je ljubav i sudbinu, doživio brodolom i novo isplovljenje. Zamišljenost i samosvijest oštro su mu bili urezani u mršavo smeđe lice, a sudbina naborana na čelo i obraze. No te je večeri gledao blago i predano. Njegova se ruka poigravala djevojčinom rukom, lagano i blago prelazila duž cijele ruke, preko zatiljka, ramena i grudi prijateljice, opisujući malene razigrane putove nježnosti. A kada su mu iz tiha, u suton utonula lica ususret pošla njezina usta, ljupka i strpljiva kao cvijet, dok je u njemu bujala nježnost i rasla glad strasti, neprestance je mislio na to i znao da su mnoge druge mile žene isto tako hodale s njim za ljetnih večeri, da su na drugim rukama, drugim kosama, oko drugih ramena i bokova njegovi prsti opisivali ove iste putove nježnosti, daje vježbao naučeno, ponavljao doživljeno, da je cijela ova struja osjećaja za njega bila nešto drugo nego za djevojku, nešto lijepo i mило, ali ne više novo, ne još neviđeno, ne još neokušano i sveto.

I ovaj napitak mogu pijuckati, pomislio je, i on je sladak, i on je čaroban, i možda ovaj mladi cvijet mogu bolje voljeti, znalački, obazrivije, nježnije no što bi to mogao neki mladić, negoli sam to i sam mogao prije deset, prije petnaest godina. Mogu ju nježnije, pametnije, ljubaznije prenijeti preko praga prvoga iskustva nego bilo tko drugi. To fino, plemenito vino mogu kušati plemenitije i zahvalnije od ikojega mladca. No ne mogu joj skriti da nakon opojnosti dolazi sitost, ne mogu joj, pošto prođe prva opojnost, glumiti voljenoga o kakvome sanja, koji ostaje u zanosu. Gledat ću ju kako drhti i plače i bit ću hladan i potajno nestrpljiv. Plašit ću se trenutka, već sada se plašim trenutka, kada će očima koje se bude morati okusiti otrežnjenje i kada joj lice više ne bude cvijet, nego se razvuče u grimasu užasnuto spoznajom o izgubljenom djevojaštvu. Sjedili su šutke na zidu u procvjeta-lom bilju, privijeni jedno uz drugo, s vremena na vrijeme podišla bi ih jeza požude i tješnje sljubila. Tek tu i tamo rekli bi pokoju riječ, nerazgovijetnu, djetinjastu riječ: dragi - dušo - mila -voliš li me?

Tada iz seoske kuće, čiji je odsjaj u tami lišća također stao blijedjeti, izađe dijete, malena djevojčica, od kojih deset godina, bosonoga, na vitkim preplanulim nožicama, u kratkoj, tamnoj haljinici, tamne duge kose iznad blijedosmeđega lica. Dolazila je zaigrano, neodlučno, pomalo zbunjeno, noseći u ruci uže za preskakanje, dok su nožice bešumno trčale cestom. Mijenjajući korake razigrano je prilazila mjestu nakojem su zaljubljeni sjedili.

Stigavši do njih usporila je hod kao da nerado prolazi, kao daju nešto tamo vuče kao što noćnoga leptira privlači cvijet plamen-ca. Tiho je procvrkutala pozdrav "buona sera". Djevojka joj ljubazno kimnu sazida, muškarac joj ljubazno do viknu: "Ciao, cara mia." Dijete je kraj njih prolazilo, polako, nerado, sve više i više oklijevajući, a nakon pedeset koraka zastalo, okrenulo se, oklijevajući, ponovno se približilo, prošlo blizu pokraj zaljubljenog para, zbunjeno i nasmiješeno pogledalo, produžilo, nestalo u vrtu seoske kuće.

"Kako je samo zgodna!" reče muškarac.

Proteklo je malo vremena, sumrak jedva da se produbio, kadli djevojčica ponovno izađe kroz vrtni ulaz. Načas je zastala, potajice pogledala niz ulicu tražeći zidić, lišće loze, zaljubljeni par. A onda je stala trčati prema ulici brzim trkom na bosim, gipkim stopalima, proletjela pokraj para, u trku se okrenula, odskakuta-la do vrtnih vrata, na minutu zastala, pa onda protrčala još jednom, još dvaput, triput u tihom, usamljenom trku.

Zaljubljeni par šutke ju je promatrao kako trči, okreće se, kako joj kratka, tamna haljinica udara o vitke dječje noge. Osjećali su daje taj trk bio njima posvećen, daje čarolija iz njih sjala, da ta malena djevojčica u svom dječjem snu osjeća slutnju ljubavi i bezglasnu opojnost čuvstva.

Djevojčin se trk sada pretvorio u ples, približavala se leb-deći, njišući se, mijenjajući korak. Mali je lik usamljeno plesao u mraku na bijeloj cesti. Njezin je ples iskazivao počast, njezin mali dječji ples bio je pjesma i molitva upravljena budućnosti, ljubavi. Ozbiljno i predano prinijela je svoju žrtvu, lebdeći amo, lebdeći tamo, nestavšt na kraju u tamnome vrtu.

"Opčinili smo ju", reče zaljubljena djevojka. "Ona osjeća ljubav." Prijatelj je šutio. Mislilo je: možda je to dijete u svojoj malenoj opijenosti plesom ljepše i punije uživalo u ljubavi no što će ju ikada doživjeti. Mislilo je: možda smo i nas dvoje već kušali ono najbolje i najsrdačnije od svoje ljubavi, a ono što se još može desiti jest sumoran svršetak.

Ustao je i podigao prijateljicu sa zida.

"Moraš poći," reče, "kasno je. Otpratit ću te do raskrižja."

Utonula u san stajala je seoska kuća i vrt kada su prošli kraj njezinih vrata. Preko ulaznih vrata visjeli su cvjetovi šipka još se vedro i svijetlo rumeneći u noći koja pada.

Zagrljeni su stigli do raskrižja. Za rastanak, strasno su se poljubili, otrgli, razdvojili, još jednom se oboje okrenuli, još jednom poljubili, no poljubac više nije donosio sreću, već samo vreliju žeđ. Djevojka je pružila korak, a on dugo za njom gledao. I u tom je trenutku prošlost bila s njim i gledala ga u oči: drugi rastanci, drugi noćni poljupci, druge usne, druga imena. Obuze ga

tuga i on polako pođe natrag svojom cestom, a iznad stabala izadoše zvijezde.

U toj noći, u kojoj nije usnuo, misli su mu došle do zaključka: beskorisno je ponavljati prošlost. Još bih pokoju ženu mogao voljeti, možda mi još koju godinu pogled bude svijetao, ruka nježna i moj poljubac ženama drag. A onda ću se morati rastati, no to će biti u porazu i očaju, danas to još mogu dobrovoljno učiniti. Odricanje, koje danas znači pobjedu, tada će biti još samo prezira vrijedno. Stoga se već danas moram odricati, već danas rastajati.

Mnogo sam danas naučio, mnogo još moram naučiti. Moram učiti od djeteta koje nas je razdragalo svojim tihim plesom. U njemu je procvjetala ljubav kada je navečer ugledalo ljubavni par. Rani val, tjeskobno lijepa slutnja užitka potekla je tom djetetu kroz krv i ono je zaplesalo jer još ne može voljeti. Tako i ja moram naučiti plesati, požudu pretvarati u glazbu, putenost u molitvu. Tada ću uvijek moći voljeti i nikada više prošlost neću, morati ponavljati. To je put kojim želim poći.

(oko 1924.)

Strani grad na jugu

Taj grad jedan je od najšaljivijih i najunosnijih pothvata modernoga duha. Njegov nastanak i uređenje počivaju na genijalnoj sintezi, kakvu su mogli smisliti samo vrlo temeljiti poznavatelji psihologije žitelja velegrada, ako ih već ne želimo opisati kao izravan utjecaj velegradske duše, kao ostvarenje njezina sna. Jer njegovim osnutkom u idealnom savršenstvu ostvaruju se sve želje za odmorom i prirodom kakve gaji svaka prosječna velegradska duša. Poznato je da se stanovnik velegrada ničim toliko ne zanosi koliko prirodom, idilom, mirom i ljepotom. No poznato je da su sve te lijepe stvari, za kojima on toliko žudi i kojima je zemlja donedavno obilovala, njemu posve neprobavljive i nepodnošljive. A kako ih on ipak želi imati, jer si je prirodu uvrtio u glavu, ovdje mu je, kao što postoji kava bez kofeina i cigarete bez nikotina, izgrađena bezopasna i higijenska priroda bez prirode. A pritom, mjerodavno je bilo ono vrhovno načelo moderne primijenjene umjetnosti, zahtjev za apsolutnom "izvor-nošću". Moderno obrtništvo s pravom naglašava taj zahtjev koji u ranijim vremenima nije bio poznat jer je tada svaka ovca doista bila prava ovca i davala pravu vunu, svaka krava bila prava krava i davala pravo mlijeko, a umjetne ovce i krave još nisu bile izumljene. No kada su izumljene i gotovo potisnule one prave, uskoro je izumljeni ideal izvornosti. Prošla su vremena kada su naivni kneževi u nekoj od njemačkih dolina gradili umjetne ruševine, imitacije pustinjačkih prebivališta, malu patvorenu Švicarsku ili imitaciju Posillipa. Današnjim je poduzetnicima strana ona apsurdna pomisao da bi velegradskom poznavatelju pokušali dočarati Italiju u blizini Londona, Švicarsku kod Chemnitza ili Siciliju na Bodenskome jezeru. Nadomjestak za prirodu kakav zahtijeva današnji građanin, obvezno mora biti izvoran, nepatvoren kao srebrnina kojom objeduje, izvoran kao biserje koje nosi njegova žena, i nepatvoren kao ljubav koju u srcu gaji prema narodu i Republici.

Sve to ostvariti nije bilo lako. Imućni stanovnik velegrada za proljeće i za jesen traži jug koji odgovara njegovim predodžbama i potrebama, pravi jug s palmama i limunovim stablima, modra jezera, slikovite gradiće, a sve se to lako može dobiti. No on, povrh toga, traži i društvo, traži higijenu i čistoću, traži gradsko ozračje, glazbu, tehniku, eleganciju, on očekuje prirodu bezrezervno podređenu čovjeku i njegovom rukom preoblikovanu, prirodu koja mu, doduše, nudi draži i iluzije, no koja je fleksibilna i od njega ništa ne traži, u koju se on može udobno smjestiti sa svim svojim velegradskim navikama, običajima i zahtjevima. Međutim, kako je priroda

najneumoljivija od svega nam poznatoga, ispunjavanje takvih zahtjeva čini se gotovo nemogućim. No ljudskoj radišnosti, znamo, ništa nije nemoguće. I sanje ostvaren.

Strani grad na jugu nije se, naravno, mogao proizvesti u jednom jedinom primjerku. Napravljeno je trideset ili četrdeset takvih idealnih gradova. Danas ih susrećemo na svakom iole pogodnom mjestu, a pokušam li opisati neki od njih, to, dakako, nije ovaj ili onaj grad, on nema osobnoga imena, kako što ga nema ni Fordov automobil, već je samo primjerak, jedan od mnogih.

Između dugih, lagano zakrivljenih podzidanih obala leži blago uzburkano modro jezero, a uz njegov rub ljudi uživaju u prirodi. Uz obalu plove bezbrojni mali čamci na vesla s veselo prugastim markizama i šarenim zastavicama, elegantni lijepi čamci s malim, ljupkim jastucima i čisti kao operacijski stolovi. Njihovi vlasnici hodaju obalom gore-dolje, svim prolaznicima neprestance nudeći brodice za iznajmljivanje. Ti muškarci hodaju u odijelima poput mornarskih, golih prsa i golih preplanulih ruku, govore pravim talijanskim jezikom, ali jednako mogu i na svakom drugom jeziku dati obavijest, imaju sjajne južnjačke oči, puše duge, tanke cigare i djeluju slikovito.

Uzduž obale plove čamci, uz rub jezera proteže se šetalište, dvostruka ulica čiji je dio do jezera, ispod uredno okresanih stabala, rezerviran za pješake, dok je unutrašnji dio blještava, uzavrela prometnica što vrvi hotelskim autobusima, automobilima, tramvajima i zapregama. Uz tu cestu smjestio se strani grad koji ima jednu dimenziju manje od ostalih gradova: proteže se samo u dužinu i visinu, ali ne i u dubinu. Sastoji se od gustog, velebnog pojasa hotelskih zgrada. No iza toga pojasa, atrakcija je koju se ne smije ne vidjeti, tamo se događa pravi jug, tamo je, naime, doista smješten jedan stari talijanski gradić u kojem se na tijesnoj tržnici jakih mirisa prodaju povrće, kokoši i ribe, u kojem bosonoga djeca limenkama od konzervi igraju nogomet, a majke razbarušenih kosa i snažnih glasova galame izvikujući milozvučna klasična imena svoje djece. Tu miriše na salamu, na vino, na zahod, duhan i ručni rad, tu veseli muškarci u košuljama stoje ispred otvorenih vrata dućana, postolari sjede na cesti tucajući kožu, i sve je izvorno i vrlo šareno i originalno i na toj bi sceni u svakom trenutku mogao otpočeti prvi čin neke opere. Tu se mogu vidjeti stranci kako s velikom znatiželjom otkrivaju mjesto, a od onih školovanih često se čuju razumne izjave o narodnoj duši ovdašnjega puka. Prodavači sladoleda malim kloparavim kolicima probijaju se uskim ulicama izvikujući svoje poslastice, ponegdje u nekom dvorištu ili na omanjem trgu zasvira vergl. Svakoga dana stranac u ovome malome, prljavom i zanimljivom gradu provede sat ili dva, kupuje izratke od pletene slame i razglednice, pokušava govoriti talijanski i skuplja dojmove.

Ovdje se i vrlo mnogo fotografira.

Još dalje, iza staroga gradića, prostrla se zemlja sa selima i livadama, vinogradima i šumama, tamo je priroda još onakva kakva je oduvijek bila, divlja i neuljuđena, no stranci malo od toga vide, jer kada se s vremena na vrijeme automobilom provezu kroz tu prirodu, oni livade i sela uz rub ceste vide jednako prašnjavima i neprijateljskima kao i drugdje.

Stoga se stranac s takvih izleta ubrzo opet vrati u idealni grad. Tamo stoje veliki, višekatni hoteli kojima upravljaju inteligentni direktori s uglađenim i brižljivim osobljem. Tamo jezerom plove ljupki parobrodi, a cestom prolaze elegantna kola, posvuda noga stupa po asfaltu i cementu, posvuda je svježije pometeno i poprskano, posvuda se na prodaju nudi galanterija i osvježnja. U hotelu Bristol stanuje bivši francuski predsjednik, a u hotelu Park njemački rajhskancelar, ljudi odlaze u elegantne kavane i sreću poznanike iz Berlina, Frankfurta i Miinchena, čitaju novine iz domovine i tako iz operetne Italije staroga grada ponovno uranjaju u dobro, solidno ozračje domovine, velegrada: rukuju se svježije opranim rukama, uzajamno pozivaju na osvježavajuća pića, u međuvremenu telefoniraju s tvrtkom u domovini, kreću se ljubazno i živahno među ljubaznim, dobro odjevenim, zadovoljnim ljudima. Na hotelskim terasama, iza balustrada i stabala oleandra sjede slavni pjesnici i zamišljena pogleda zure u površinu jezera, povremeno primaju predstavnike tiska i uskoro se sazna na kojem djelu sada radi pojedini majstor. U ugodnom, malom restoranu može se vidjeti omiljena glumica iz domovinskog velegrada kako sjedi odjevena u kostim, kao u snu, i desertom hrani pekinezera. Ona je oduševljena prirodom i često do pobožnosti ganuta kada navečer u sobi br. 178 hotela Palače otvori prozor i ugleda beskrajn niz treperavih svjetala što se pružaju duž obale i sanjarski nestaju s onu stranu zaljeva.

Spokojno i zadovoljno ljudi šeću promenadom, tu su i Mull-erovi iz Darmstadta, a čuje se da će sutra u dvorani lječilišta nastupiti i talijanski tenor, jedini kojeg se nakon Carusajoš doista može slušati. Predvečer ljudi gledaju malene parobrode kako se vraćaju u luku, promatraju putnike koji izlaze, ponovno susreću poznanike, na trenutak zastanu pred nekim izlogom punim staroga namještaja i vezova, a onda zahladi i ljudi se vraćaju u hotel, iza zidova od betona i stakla, u kojem blagovaonica već svjetluca odobljeskom porculana, stakla i srebra i u kojem će se poslije održati manji bal. Glazba je ionako već tu, i tek što su obavljene pripreme za večernji izlazak, već vas dočekuju umilni, lelujavi zvuči.

Pred hotelom, s večeri se polagano gasi raskoš cvijeća. Tu u lijevama između betonskih zidova stoji gusto i šareno, bujno procvalo cvijeće, kamelije i rododendroni, a između njih visoke palme, sve nepatvorene, i bujne hortenzije pune jedrih, hladno modrih kuglica. Sutra je

skupni izlet u -aggio i ljudi mu se raduju. A stigne li se sutra zabunom umjesto u -aggio u neko drugo mjesto, u -iggo ili -ino, nikakva šteta, jer tamo će se naći isti ovakav idealan grad, isto jezero, ista podzidana obala, isti sliko-vito-veseli stari grad i isti dobri hoteli s visokim staklenim zidovima iza kojih nas pri objedu gledaju palme, i ista dobra, meka glazba i sve što inače pripada životu građanina kada si želi ugoditi.

(1925.)

Izlet u grad

Napusti li pustinjač nakon dugih godina svoju sobicu te se zaputi u grad i blizinu ljudi, on obično za taj svoj potez može navesti odlične razloge, ali je rezultat najčešće smiješan. Pustinjač treba ostati pustinjačom kao postolar postolarom. Da pustinjaštvo nije nikakvo zanimanje ili daje manje vrijedno, isto kao i prošnje, pomodno je europsko mišljenje koje nitko neće shvatiti ozbiljno. Pustinjač je zanimanje isto kao i postolar, isto kao prosjak, isto kao razbojnik, isto kao ratnik, to je mnogo starije, važnije, svetije zanimanje negoli su primjerice pseudozanimanja poput sudskog ovrhovoditelja, profesora estetike i tomu slično. I kada netko ispadne iz svoga zanimanja, iz svoje krinke i uloge, makar to učinio iz najrazumljivijih i najdražesnijih razloga, iz toga se obično izrodi nekakva glupost.

Tako je bilo i sa mnom kada sam, nezadovoljan sobom i svojim životom, za sobom zaključao svoju sobu u planini i na trenutak pošao među ljude, u grad. Učinio sam to iz znatiželje i želje za novim doživljajima i doticajima, učinio sam to u slabašnoj nadi da ću možda ponovno doživjeti malo radosti, zabave i zadovoljstva nakon što sam dugo osjećao tek prezasićenost i bol. Nadao sam se da će mi se možda posrećiti da se ponovno odmjerim s drugim ljudima i da ljude i sebe samoga ponovno mogu shvatiti ozbiljno. Bio sam voljan prepustiti se utjecaju grada, mnoštva, javnosti, umjetnosti, trgovine, ukratko, svim čarolijama ovoga svijeta, osloboditi se težine i umišljene mudrosti pustinjača i mislioca, ponovno biti čovjek, dijete, ponovno moći vjerovati u smisao i ljepotu ljudskoga života. Čovjek mojega kova koji u biti ne može vjerovati u vrijednost ljudskoga života, no kojemu su oni uobičajeni putovi spasenja koji naivne vode u samoubojstvo i ludilo, zapriječeni i nemogući, kojega je, dakle, priroda valjda upravo zato izmislila da bi sebi i drugima na vlastitu primjeru dokazivao besmislenost i bezizlaznost onoga što je priroda započela upuštajući se u eksperiment zvan "čovjek", takav čovjek, naravno, ima pomalo težak život te stoga, s vremena na vrijeme, osjeti potrebu povući neki drugi registar i nešto u svom životu promijeniti ne bi li on možda bio malo podnošljiviji i ljepši. Tako sam, dakle, sa svojim kovčegom doputovao u grad i tamo, usred ljudskoga okruženja, unajmio sobu. Nije bilo lako naviknuti se na ovdašnji život. U začuđujuće, nevjerojatno vrijeme ti su ljudi zorom ustajali, noću se vraćali kući, svirali glasovir i violinu, kupali se, trčali gore-dolje. Većinom su to bili poslovni ljudi ili njihovi namještenici, i svi su imali strašno mnogo posla. Naime, jedni su

doista imali mnogo posla, jer su im poslovi slabo išli, pa su bili preopterećeni nastojanjima da ih poboljšaju. Svi su bili preopterećeni i skoro svi proizvodili ili tržili stvari koje čovjeku u životu nisu potrebne i koje su izmišljene samo zato da bi proizvođaču i trgovcu donijele zaradu. Neke sam od tih predmeta iskušao iz znatiželje. Budući da sam usred buke i gužve uspijevao vrlo malo spavati, od jednoga od tih trgovaca kupio sam sredstvo za spavanje, od drugoga neke knjige čija je svrha bila ugodno zabaviti čitatelja. No sredstvo za spavanje, umjesto da me uspava, samo me uznemirilo i razdražilo, a knjige, umjesto da me zabave, usred bijela dana su me uspavale. A tako je u biti bilo sa svime. Bila je to igra koja je sve igrače, kako trgovce tako i kupce, očito silno zabavljala, no koju nitko nije pomišljao ozbiljno shvatiti. Bilo je vrijeme uoči velikoga godišnjeg blagdana kojemu je smisao, sjedne strane, unaprijediti industriju i na nekoliko tjedana oživiti trgovinu, s druge pak strane, izlaganjem otpiljenih mladih stabala u svim gradskim stanovima probuditi neku vrstu sjećanja na prirodu i šumu i slaviti radosti obiteljskog života. To je također bila igra i dogovor koji sam uskoro prozreo. Niti je postojao itko komu je sjećanje na prirodu i šumu bilo potrebno ili koji bi bio toliko budalast da sobne jelke smatra prikladnim sredstvom za njegovanje užitka u prirodi, niti je većina naroda s osobitim poštovanjem slavila obitelj, brak i blagoslovljenost djecom, već ih je gotovo općenito doživljavala kao teret. No taj je blagdan četiri tjedna zaokupljao milijune namještenika i dva dana svim žiteljima priređivao jednostavnu zabavu. Čak i meni, strancu, nudili su kolače i željeli sretne blagdane, a u kućama, koje na to uopće nisu bile naviknule, nekoliko sati trajale su orgije obiteljske sreće.

Inače, grad je u to vrijeme izgledao dražesno. U širokim trgovačkim ulicama, danju i noću kuća do kuće, prozor do prozora, blještali su obiljem svjetlosti, izloženom robom, cvijećem, igračkama, i činilo se daje sav onaj tako teški i ozbiljni poslovni život milijuna ljudi zapravo šaljiva i dobro smišljena zabavna igra. No stranca je svakako mogla smetati navada gostioničara da i na tim mjestima omame, na kojima čovjek pokušava na nekoliko sati zaboraviti prirodu, obitelj, posao i sve drugo i isprati ih ukusnim pićima, da su i na tim tihim mjestima za piće i pušenje postavili rasvijetljene jelke sa ili bez glazbe, koje su ovdje još više nego u privatnim domovima zračile zagušljivim sjajem i sentimentalnošću.

Jedne večeri, još prije početka blagdana, sjedio sam u gostionici uz kajganu i pola litre crnoga vina donekle zadovoljan kadli mi za oko zapne novinska najava koja me istog trenutka privukla. Neko književno društvo organiziralo je večer Hermanna Hessea i toplo preporučivalo posjet tom događaju. Pohitao sam onamo, pronašao kuću i dvoranu, a na njezinim vratima blagajnika kojega sam upitao nastupa li i autor

glavom i bradom. Ne, gospodin Hesse ne nastupa, odgovorio je pokušavajući se opravdati, no umirio sam ga primjedbom da sudjelovanju toga gospodina ne pridajem ni najmanju važnost. Platilo sam marku i dobio program, i pošto sam neko vrijeme prosjedio čekajući, priredba je otpočela. Tu sam čuo niz pjesama koje sam napisao u mlađim danima. U to vrijeme, kada sam ih pisao, još sam imao sklonosti i ideale mladosti i više sam držao do zanosa i idealizma, nego do iskrenosti. Stoga sam život pretežito vidio vedrim i vrijednim prihvaćanja, dok ga danas niti volim niti niječem, već jednostavno prihvaćam. Zato mi je bilo neobično u tim pjesmama slušati svoj vlastiti glas kako progovara iz mladalačkog doba. Skladatelji su pjesme dijelom uglazbili, a lijepo odjevene dame ih pjevale, dijelom recitirale ili čitale, i mogao sam promatrati kako onaj dio slušateljstva, koji u sebi nosi mladalačke i sentimentalne osjećaje, upija predstavu i k tomu se osjećajno smiješi, dok je onaj drugi, suzdržaniji dio slušatelja, kojima sam i sam pripadao, ostajao hladan te se ili pomalo prijezirno smiješio ili zaspao. A usred sveg tog promatranja i začuđenosti nad simpatičnom plitkošću pjesama koje su mi nekoć bile tako važne i svete, mogao sam u sebi opaziti i dobar dio taštine, jer sam svaki puta bio razočaran i pomalo uvrijeđen kada bi pjevačica ili čitač, kao stoje uobičajeno, u pjesmama ispustili pojedine riječi ili ih zamijenili nekim drugima. No cijela ta večernja zabava nije mi godila i nisam mogao dočekati kraj, jer me tjerao neki suh i gorak okus u grlu i želucu koji sam zatim satima uzalud pokušavao isprati konjakom i vodom. I na toj književnoj večeri, na kojoj sam u određenoj mjeri mogao sloviti kao stručnjak i znalac, ponovno sam primijetio onu izoliranost koja me čini pustinjakom, a sastoji se u tome da u sebi nosim neku neshvatljivu žudnju da ljudski život ozbiljno shvatim, dok ga svi drugi prema nekom tajnom i meni nepoznatom pravilu igre promatraju kao zabavnu društvenu igru u kojoj zadovoljno sudjeluju.

I dok me sve što sam vidio i doživio samo još više zbunjivalo i nikako nisam uspijevaao doista se uključiti u igru, u međuvremenu se zbio još jedan doživljaj koji me nije učinio smiješnim, već me samo potvrdio i osnažio. Morao sam pomoći pri ukopu prijatelja koji je iznenada umro i nipošto nije bio pustinjač, već veseo i društven čovjek. A kada sam se pokojniku za rastanak zagledao u to sada smireno lice, nisam iz njega mogao iščitati ni zlovolju ni bol zbog toga stoje otrgnut iz simpatične igre života, već samo duboku suglasnost, svojevrsno zadovoljstvo činjenicom da mu se napokon posrećilo i da zagonetni ljudski život više ne mora svladavati kako neku igru, već da ga u najdubljim temeljima može ozbiljno shvatiti. To lice pokojnika mnogo mi je govorilo i nije me rastužilo, već usrećilo.

Nastavljam tako šetati ulicama, gledam lijepe žene i užurbane srdite

muškarce, i svi su u međuvremenu ponovno odložili svoje pomalo
zbunjeno i izvještačeno, blagdanski ozareno lice, i katkada me boli,
katkada zabavlja ta predstava čija ću tajnovita pravila igre, nadam
se, na posljetku ipak prezreti.

(1925.)

Večernji oblaci

Na istočnome zidu moje dnevne i radne sobe uska su balkonska vrata koja od svibnja do kasnoga rujna danju i noću stoje otvorena, a ispred njih malen je kameni balkon širok jedan, dubok pola koraka. Taj balkon moj je najbolji posjed. Zbog njega sam se već prije više godina odlučio ovdje nastaniti, zbog njega sam se nakon svih putovanja uvijek iznova s nekom zahvalnošću vraćao ovamo u svoj stan u Ticinu. On je uvijek bio moj ponos i moje umijeće lijepoga stanovanja s birano lijepim, širokim pogledom kroz prozore; no tako lijep kao ovdje jedva da je bio ikoji od mojih prijašnjih pogleda. Premda kreč otpada sa zidova i tapete vise u dronjcima, premda nedostaju mnoge udobnosti-zbog ovog pogleda ostajem tu stanovati. Ispred balkona strmo niz brijeg obrušava se stari rasadnik južnih biljaka: tu su palme s debelim lepezastim krošnjama, kamelije, rododendroni, mimoze, judići, između njih nekoliko visokih tisa, nad njima se uspele glicinije, a zatim uske, viseće terase ruža. Taj usnuli stari vrt visi između mene i svijeta, on ili nekoliko tihih jaružica obraslih šumom kestena čije vrhove odozgo gledam. Njihove mi krošnje šume dan i noć, zaklanjaju me od svijeta, od kuća i ljudi, buke i prašine. Tako sam donekle zaklonjen, premda se nisam posve udaljio od svijeta, niti to želim. Do našega sela ipak vodi cesta, a njom svakoga dana stiže poštanski automobil donoseći mnoga nepotrebna pisma, pokojeg suvišnog posjetitelja, a katkada i nekog dobrodošlog. U satima kada ulazna vrata kuće držim zatvorena, nikakav me poziv ne može stići. To su popodnevi sati, a vrlo često i večernji. U to vrijeme kućni je ulaz zaključan, zvona nema, i kada onda sjednem na svoj patuljasti balkon s mnogobrojnim vrtnim terasama ispod sebe, nitko mi ne može smetati. Tada preko vrta i šumskoga klanca vidim Salvatore, iza njega Generoso, vidim svjetlucavi jezerski rukavac Porlezza i visoke planine s onu stranu jezera Como koje sve do ranoga ljeta u svojim usjecima još čuvaju snijeg. Ponekad navečer dok sjedim i promatram večernje oblake kako ispred mene plove u mojoj visini, gotovo sam zadovoljan. Gledam onaj dolje svijet i mislim: mogu bez tebe. Nisam imao sreće u tom svijetu, nisam se u njega dobro uklapao, a on mi je moju nesklonost neštedimice uzvraćao. Ali me nije ubio. Još sam živ, prkosno sam se održao i mada nisam postao uspješan tvorničar ili boksač ili filmska zvijezda, ipak sam postao ono što sam si još kao dvanaestogodišnjak uvrtio u glavu: pjesnik, a između ostalog sam naučio da nam svijet, ako od njega ništa ne želimo i samo ga tiho i pozorno očima promatramo, štošta može ponuditi o čemu oni uspješni i ljubimci svijeta ništa ne znaju.

Sposobnost promatranja izvrsno je umijeće, profinjeno, blagotvorno i nerijetko vrlo zabavno.

To umijeće svladao sam na večernjim oblacima. Uvijek kada navečer po običaju sjedim na malenom balkonu zaokupljaju me oblaci, jer moje visoko smješteno ptičje gnijezdo gleda ravno u oblake. Za kišnoga vremena, za bijesnih, neobuzdanih oluja ovoga podneblja, oblaci mi se zavlače u sobu, vise u bijelo-sivim krpama na balkonskoj ogradi, pužu oko mojih cipela pa zatim vani vijugaju gore i dolje do zelenih, orošenih planinskih dolina koje pri svakoj munji tako uplašeno bijesnu, do mrzloga, crnog jezera, a zatim naviše u blijede, upijajuće nebeske visine. No za lijepoga vremena, kada jezero modro svjetluca i ima ljubičaste večernje sjene, kada u udaljenim selima prozorska stakla zlatom za-svijetle, a zapadni se rub planina žari kao od svjetlucava, ružičasta dragoga kamena, tada su i oblaci vrlo šareni i raspoloženi i tada satima, bez nakane i cilja, igraju svoje dječje igre.

Nekoć sam, kao mladić, prema oblacima imao pobožan i pomalo svečan odnos. Danas, kako starim, više ih ne shvaćam tako ozbiljno, no svejedno mi nisu ništa manje dragi. Oni su djeca, a djecu ozbiljno shvaćaju samo njihovi roditelji, nitko drugi. Djedovi i bake, starci, koji su već i sami ponovno zaokupljeni povratkom u djetinjstvo, djecu ne shvaćaju ozbiljno kao ni sebe same. Patos je lijepa stvar i on mladim ljudima često vrlo dobro pristaje. Starijim je ljudima primjereniji humor, smiješak, neshvaćanje svega ozbiljno, preobražavanje prirode u sliku, promatranje stvari kao da su časovite igre večernih oblaka.

Da ne bih zaboravio glavnu stvar zbog koje sam se latio pera u ruke: sinoć, prvoga lijepoga, vlažno-vedrog dana nakon kišna vremena, ono što se događalo s oblacima bilo je doista šašavo. Još do maloprije rastezali su se preko neba u dugim redovima, visjeli u debelim naborima, lagano u sebe zamotani i zavrćeni osvježavajućim vjetrom, postupno se svi pretvarajući u duguljaste valjke koji tiho u sebi vriju. I upravo dok je to još trajalo, dok je još cijelo nebo, ako ga već nije zahvatila oštra, hladna zelena modrina vedre večeri, bilo sustav vrpca i nabora, golemih zmija koje su se polako migoljile, polako tijelom rasle i sve više se zgušnjavale - najednom, tek što sam na minutu pogledao u stranu, cijelo je nebo u visini bilo slobodno i blještavo svježje-vedro, a svi se oblaci smanjili i postali beznačajni, pritisnuti uz obzor, gore bijeli i zlatnožuti s modrim trbusima, svi izduženi, oblika kao zračni brodovi i kitovi, svi vrlo plastični, vrlo čvrsto zbijeni i lijepo oblikovani. Upravo u toj minuti posljednja je ružičasta rumen i zlatnožuti sjaj napuštao biserne planinske vrhove, a cijela zemlja utrnula, samo se na nebu još kratko sjajio dan. Brodovi od oblaka, mada je puhao oštar vjetar, ležali su naizgled nepomično i neodlučno tik iznad gorskih grebena i

u svoje sve hladnije boje miješali trunku rumene i bakarno smeđe nijanse, nosom okrenuti k vjetru, no valjalo ih je dobro držati na oku da bi ih se iz minute u minutu moglo prepoznavati, jer dok su se činili solidnima i tromima i jedva pomičnima, njihovi su se oblici neprestano pretakali jedni oko drugih ijedni u druge. Prijetvorno su izvodili svoje vragolije u predvečerje, poput dječaka koji stoje kraj školske ograde i skinuvši kape pozdravljaju učitelja, a tek što se on osvrnuo, više ih nema, a iza ograde bruji smijeh.

U međuvremenu je jedan duži oblak preplivao preko drugih, lebdio (i on naizgled nepomičan i kao od kovine izliven) ružičast i usamljen na nebeskom zelenilu, da bi se najednom sasvim zažario, svijetao cinober, istodobno poprimajući očaravajući oblik ribe i zaplivaio, taj golemi, svijetleći zlatni šaran s malenom pla-vičastom trbušnom perajom, smiješeći se i posve zadovoljan usu-sret smrti, jer i posljednji su se tragovi svjetla gubili i mojoj zlatnoj ribici nije više ostala ni minuta života. I već je od repa bivao smeđiji i crniji, od trbuha modriji, svijetli se cinober i boja zlata žarila još samo na najgornjemu rubu njegova hrpta. Tada on munjevito uvuče rep, napuhne glavu da se sva zaobli i dok se već gasio i gubio svoj posljednji zlatni sjaj, zavrtili se u kuglu i iz nje - kao da želi ispuhati vlastitu dušu - on ispuše dvije niti sive oblačne koprene, te stade puhati i pušujući se rasplinjavati u sve tanje koprene, a zatim se izgubi, nestade.

Nikada nisam vidio tako šaljivu vrstu samoubojstva. Ta se pristala zlatna ribica sklupča u meduzu, ispuše vlastitu dušu, vlastitom snagom ispuše vlastitu supstancu, kroz jedna usta, kroz jedno ždrijelo, kroz jedan otvor, i ispuše sebe samu u ništavilo. Nekoć kada sam još živio dolje u svijetu i shvaćao se ozbiljno, štošta sam doživio i vidio, štošta teško razumljivo, teško podnošljivo, među inim i jedan svjetski rat - ali nešto tako zapanjujuće, tako djetinje razigrano u svom ponašanju još nikada nisam vidio u nekog čovjeka, u nekoj naciji ili nekom parlamentu. A toga nije bilo malo što sam negda, dok sam ga još ozbiljno shvaćao, vidio vani u svijetu. Otišla je zlatna ribica i moja je radost za danas minula. Unutra me je doduše čekala lijepa knjiga, no bio bih radije još koji sat plivao sa svojom zlatnom ribicom.

(1926.)

Akvarel

Danas oko podneva vidio sam i predosjetio da će ovo biti večer za slikanje. Nekoliko je dana bilo vjetrovito, navečer uvijek kristalno vedro, ujutro oblačno, a sada je pristigao taj meki, sivkasti zrak, taj blagi, sneni veo, tako mi dobro poznat, a pred večer kada svjetlo bude ukoso padalo, bit će predivno. Bilo je i drugih večeri za slikanje, i uvijek je bilo lijepo, čak i kada je kišilo, čak za onih strahovito staklasto prozirnih fenovitih prijepodneva kada ste u selu udaljenom četiri sata mogli prebrajati prozore. No, dam poput današnjega bili su nešto drugo i posebno, tih dana čovjek ne da je mogao, već je morao slikati. Tada je svaka točkica crvene ili oker boje tako zvučno provirivala iz zelenila, svaki stari trs sa svojom sjenom stajao je tako zamišljeno, lijepo i u sebe zadubljeno, a još i u najdubljoj sjeni svakaje boja govorila jasno i snažno.

U djetinjstvu sam poznavao takve dane tijekom praznika. Tada, doduše, nije bila riječ o slikanju, već o pecanju. A za nuždu, pecati se uvijek moglo. No, bilo je dana s nekim vjetrom, nekim mirisom, nekom vlagom, nekom vrstom oblaka i sjena, i tada sam već ujutro točno i pouzdano znao da će danas popodne na donjem mostiću biti riječne mreže, a navečer kod valjaonice da će gristi grgeči. Otada se svijet, kao i moj život, promijenio, a radost i sretna punina takvog ribičkog dana iz dječakoga doba postala je nešto bajkovito i još jedva zamislivo. No, sam čovjek malo se mijenja i on želi imati bilo kakvu radost, bilo kakvu igru, pa tako umjesto pecanja danas imam slikanje akvarela, i kada predznaci vremena obećavaju lijep, dobar dan za slikanje, u svom vremešnom srcu ja ponovno oćutim daleku, tihu jeku onoga užitka iz djetinjstva, one spremnosti i poduzetnosti, i sve u svemu, to mi budu dobri dani kakve u većem broju očekujem od svakoga ljeta.

Izašao sam kasno poslijepodne, natovarivši na leđa naprtnjaču sa slikarskim priborom, i noseći u ruci preklopnu stolicu zaputio se prema mjestu koje sam još oko podneva zamislio. To je strm obronak iznad našega sela, svojedobno prekriven gustom kestenovom šumom, no prošloga ljeta posve raskrčen; na njemu sam već više puta slikao između još pomalo mirisnih panjeva. Otuda se vidjela istočna strana sela, sve sami tamni, stari krovovi od drvenih cigala, uz njih i nekoliko svijetlocrvenih, novih, labirint golih, neožbukanih zidova, između njih posvuda stabla i vrtovi, tu i tamo sušilo se na zraku nešto bijelog ili šarenog rublja. S druge strane sela, veliki modri planinski lanci, jedan iza drugoga, s ružičastim vrhovima i ljubičastim nizovima sjena, desno dolje komadić jezera, a na drugoj

strani nekoliko svijetlih, treperavih zaselaka.

Sada sam imao oko dva sata vremena dok se sunce lagano spuštalo i svjetlo nad krovovima i zidovima polako bivalo toplije, dublje, zlatnije. Prije nego sam počeo crtati, na trenutak sam promotrio cijelu raznoliku dolinu sve dolje do jezera, udaljena sela, prvi plan s panjevima još svijetlim na rezu, iz kojih su tjerali već metar visoki, bujno zeleni bočni izdanci, a između, crvena suha zemlja sa svjetlucavim kamenjem, s duboko urezanim vododerinama iz kišnoga razdoblja, a zatim pogledah naše selo, to maleno, toplo gnijezdo od zidina, zabata, krovova u kojem mi je svaka crta i površina tako dugo i dobro poznata, oblici koje sam desecima puta okom proučavao, a potom olovkom crtao. Jedan velik krov, svojedobno tamnosmeđ, koji se treba slikati caput mortuumom, bio je svježije pokriven; bila je to Giovannijeva kuća sa širokom otvorenom lođom ispod krova na kojoj su u jesen visjeli zlatnožuti klipovi kukuruza. Sada je on cijeli taj veliki krov dao iznova pokriti! Prije nekoliko mjeseci umro mu je otac, najstariji muškarac u selu, pa je sada stekao nasljedstvo, obogatio se i prihvatio posla te popravlja i gradi, liči i boja. A dalje u pozadini, kućica maloga Cavadinija svježije je oličena, barem s jedne strane. Želi se oženiti, maleni momak, i prema vrtu je izbio vrata.

Da, moraju postojati ljudi koji imaju kuće i grade kuće, koji se žene i na svijet donose djecu, koji navečer pred svojim vratima sjede i puše, nedjeljom odlaze u grotte i boćaju, i koje se bira u općinsko vijeće. Sve te kuće i kolibe pripadaju nekome, netko ih je sagradio, netko u njima stanuje, jede i spava i gleda kako djeca rastu, zarađuje ili se zadužuje. A i svi ti mali vrtovi i svako stablo i livada, svaki vinograd i lovorov grm i svaki djelić kestenove šume nekome pripada, prodaje se, nasljeđuje, nekoga raduje, nekog brine. U novu veliku školsku zgradu odlaze mladi, tamo uče najnužnije stvari, ljeti imaju tri mjeseca praznika, a onda odvažno i željno kreću u život, grade, žene se, ruše zidove, sade drveće, zadužuju se, šalju novu djecu u školu.

Ono što ti ljudi vide na svojim kućama i vrtovima, ja to ne vidim ili vidim samo djelomice. Daje u podrumu voda i daje hambar pun štakora, da kamin ne vuče i daje grah u vrtu previše u sjeni, ja ništa od toga ne vidim, to me ne veseli niti me brine. No, ono što ja vidim na našem selu, to pak ljudi ne vide. Nitko ne vidi kako blijedi, trošni vapnenasti zid tamo odostrag vuče iz neba nijansu modrine pa ju zatitralu spušta na zemlju. Nitko ne vidi kako se blago i toplo smiješi bljedunjava ružičasta rumen onog zabata između lepršavog zelenila mimoza, kako na kući Adaminijevih masno i jedro stoji tamni žuti oker ispred teškoga plavetnila planine, i kako čempres u Sindacovu vrtu šaljivo presijeca kovrčavo lišće. Nitko ne vidi da glazba tih boja upravo u tom času ima svoj najčišći i najbolje ugođen

zvuk, da igra zvukova, ljestvica svjetlina, borba sjena u tom malenom svijetu ni u kojem trenutku nisu iste. Nitko ne vidi kako dolje, u plavičastoj školjci doline, večernji zlatnožuti dim povlači tanku crtdu potiskujući planine, s one druge strane, sve dublje u prostor. Ako moraju postojati ljudi koji grade kuće, ruše kuće, sade šume, krče šume, boje prozorske kapke i zasijavaju vrtove, tada će valjda postojati i čovjek koji sve to vidi, koji je promatrač svih tih poslova i djela, koji te zidove i krovove prima u svoje oko i srce, koji ih voli i pokušava naslikati.

Ja nisam dobar slikar, diletant sam; no ne postoji nijedan jedini čovjek koji u ovoj prostranoj dolini sva ta različita lica godišnjih doba, dana i sati, te nabore zemljišta, oblike obala, ćudljive pješačke staze u zelenilu toliko pozna i voli i njeguje kao ja, kojemu su toliko prirasle srcu i koji s njima živi. Zato je tu slikar sa slamnatim šešišrom, sa svojom naprtnjačom i preklopnom stolicom, koji u svako doba obilazi i osluškuje vinograde i rubove šuma, kojemu se školarci uvijek pomalo podsmjehuju i koji drugim ljudima katkada zavidi na njihovim kućama i vrtovima, ženama i djeci, radostima i brigama.

Povukao sam nekoliko poteza olovkom po bijelom listu papira, izvadio paletu i nalio vodu. I sada kistom punim vode i s malo napuljsko žute boje stavljam najsvjetliju točku svoje sličice; to je onaj osvijetljeni zabat tamo sasvim odostrag iznad debele, sočne smokve. I sada ne znam više ništa o Giovanniju i ništa o Mariju Cavadiniju i više im ne zavidim, a za njihove brige marim koliko i oni za moje. Napeto i s naporom probijam se kroz zelenilo, kroz sivilo, nanosim vlagu nad udaljenom planinom, ubadam točkice rumenila između zelenoga lišća, a onda između njih plavo, silno se brinem za sjenu ispod Marijevog crvenog krova, trudim se oko zlatnožutog zelenila oblog dudovog stabla iznad sjenovitog zida. U tom večernjem satu, u tom kratkom, žarkom slikarskome satu na obronku iznad našeg sela ja više nisam promatrač i gledatelj tuđih života, ne zavidim im, ne ocjenjujem ih, ne znam ništa o njima, već sam u svoj posao zagrizao i u svoju igru zaljubljen jednako gladno, jednako djetinje, jednako hrabro kao drugi u svoj posao i svoju igru.

(1926.)

Zimski praznici

Nikada se ne zgodi onako kako je čovjek zamislio. Već godinama pokušavam sebe i svoj život šumskoga čovjeka malo više uskladiti s onim što se u Berlinu naziva kulturom, i već sam nekoliko zima proveo u gradovima. U Zürichu imam konačište, katkada bih se odvažio i do Stuttgarta, do Frankfurta, do Minchena, a s vremena na vrijeme čak sam se ozbiljno nosio mišlju da jednom tajno i inkognito svratim do Berlina da vidim jesu li moje predodžbe o toj metropoli doista tako zaostale i glupe kao što mi svakoga dana govore. A sada sjedim, umjesto u Berlinu, na tisuću osamsto metara visine u planinama Graubiindena, u Arosi, kamo sam poslan s ljubazne skrbi za moje zdravlje. No moj nedostatak nisu pluća, i molim da mi se ne šalju ni adrese liječnika ni uzorci ljekovita bilja.

Poslavši me amo gore na snijeg, moji prijatelji, ukoliko me se tek nisu htjeli nakratko riješiti, vjerojatno su mislili da mi nedostaje čist, hladan visinski zrak, da ću možda ozdraviti budu li me, umjesto zagušljive atmosfere kolodvora, radnih soba i plesnih dvorana, okruživali sunce, snijeg i zvjezdani zrak. I sada sam tu, u Arosi, nakon više od deset godina po prvi puta ponovno u planinama. Umjesto velegrada, snijeg, umjesto "kulture", jelove šume i olujni naleti fena, umjesto Berlina, Graubiinden - tako me, protivno mojoj volji, ovamo nanio put. To se, kao i uvijek, pokazalo izvrsnim, a osim toga, onaj plan koji mi se potpuno izjalovio, ovdje se, neočekivano, djelomice ostvario. Jer ovdje gore, premda samo za jednu večer, pronašao sam Berlin i berlinski zrak i nekoliko sati mogao sam se usavršavati u vježbama pripreme za život u velegradu.

Planine koje sam u mladosti toliko volio, toliko im se udvarao i prikrađao, a onda ih dugi niz godina posve napustio, zapostavio i skoro zaboravio, isprva me nisu dočekale osobito ljubazno. U prirodi nema sentimentalnosti, i dok sam polako se penjući prema Arosi i ponovno gledajući snijegom zameteni Tobel, mračna korita potoka i blještavo bijele vrhove, s tjeskobom i ganućem ponovno osjećao kako se u meni budi dio moje mladosti i kako mi naviru stotine tugaljivih sjećanja, planine su na taj nježni pozdrav odgovarale tihom, strogom i pomalo podrugljivom opuštenošću kojom priroda uvijek dočekuje nas ljude, svoju najdarovitiju i najviše zabludjelu djecu. Neobični osjećaji otežali su mi dah, svaki me korak podsjećao na to da više nisam mladić, već oštećeni rekonvalescent i da zasad nema govora o ponavljanju mladalačkih vremena sa skijaškim turama preko šutljivih prijevoja ususret strmim napornim vrhovima, već da se najprije moram prilagoditi i dokazati u onim najobičnijim stvarima. Između znojenja

i smrzavanja, s dosadnim sitnim naletima vrućice, s neprestano strašljivim i preosjetljivim srcem, ne mogavši noću spavati, morao sam proći prvu prilagodbu i mnogo je dana proteklo prije negoli sam mogao i pomisliti da iskušam svoje skije, a kamoli da krenem skijati. Pritom mi je pomagao izvrstan hotel. U njemu sam učio pola dana, pa i cijeli dan provesti u neradu, u krevetu, u salonu, u ležaljci. No malo-pomalo usuđivao sam se izaći i na snijeg gdje su na uglačanim malim stazama za početnike stotine lječilišnih gostiju vježbale na skijama učeći skijanje od učitelja ili uvježbanijih prijatelja. Vidio sam daje i na tom području izmišljeno mnoštvo naprednih i novih stvari. Ljudi više nisu kao nekada u doba moje mladosti i moga skijanja nabadali nasumce štapovima uz brijeg, niz brijeg sve u cilju da se što prije udalje od sela i hotela i stignu na vrh, već su se uredno bavili sportom kao takvim. Oklijevajući sam se počeo pripremati, privezao svoje stare skije, par dobrih starih norveških skija koje su se na brojnim neestetskim turama uglačale i stanjile. Nije više bilo mladosti, nedostajalo je snage i daha, ambicije i želje za pothvatom. No ono od skijanja što sam negda naučio, prije dvanaest i petnaest godina, sve mi se istog trena vratilo. Tek što sam se ponovno donekle naviknuo na planinski zrak i mogao svladati hotelsko stubište ili se uspentrati na stazu za početnike bez prevelikog lupanja srca, već sam se odvažio ovdje gore zakoračiti i na parketm podij kulture, pa jedne večeri u lječi-lišnoj dvorani održah predavanje. Bilo je tu iz Berlina i ostalih dijelova Njemačke doista mnogo zgodnih, zadovoljnih, lijepo odjevenih žena i djevojaka i uopće mi se nije dogodilo da prema parketu osjetim onu uobičajenu sputanost, dapače, čak sam sat vremena imao dojam da se ovaj puta s tim svijetom zadovoljnih, elegantnih, sportskih, velegradskih ljudi mogu izvrsno razumjeti. I tako je taj književni pothvat išao svojim tijekom i tek što je bio završio, prešli smo na nešto manje ozbiljne razgovore, sjedili uz vino i zakusku u lječilišnoj dvorani, slušali džez-sastav, gledali kako lijepi, elegantni parovi plešu nove plesove, i svugdje u blještavoj dvorani vladala je ona vedra, odlučna afirmacija života, onaj udobni, gipki društveni mehanizam, onaj blistavi i problemima neskloni poslijeratni optimizam kojemu se toliko čudim i na žalost ga nikako ne mogu naučiti - ukratko, bila je to večer u Berlinu ili Parizu, a uz pomoć dobroga vina uspijevao sam se vladati, mada ne i osjećati, gotovo kao pripadnik toga svijeta. No poslije mi je mamurluk dao do znanja da sam se prevario i da su parket, salon i plesni podij za mene kudikamo opasniji i neu-godniji nego staza za početnike. Ponovno sam se povukao da bih se u svojoj urednoj hotelskoj sobici bavio pjesmama i sitnim slikarijama. Vani je sniježilo, padalo dan i noć, pinije su se svijale pod snijegom, a kada me prošao kulturni mamurluk, jednoga jutra primijetih da priroda, koja me je ovdje gore dočekala tako hladno i opušteno, samo

čeka malo udvaranja i ljubavi da bi mi opet, kao negda, pokazala mnoga svoja tajnovita lica. Premda još nisam mogao raditi prave ture, moja čula su bila budna, i kao što sam pri hladnoj ružičastoj večernjoj svjetlosti očima iščita-vao sjene i uleknuća na planinskim obroncima, tako sam na skijama, u spustu, svim udovima i mišićima, a napose stražnjim dijelovima koljena, opipavajući tu živu, promjenjivu strukturu obronaka, osjećao kako ruka ljubavnika ćutilno spoznaje ruku, rame i leđa prijateljice, uzvraća njihove kretnje, doticajem daje odgovor njihovoj ljepoti.

Tek sada ponovno sam u planinama, tek sada su mi snijeg i nebo, šuma piniya i šiljate stijene opet bliske i drage. Sjedim u podne visoko gore uz jednu od koliba na Tschuggenu", s tekom vadim sendvič i voće iz naprtnjače, jedem, protežem se, liježem na suhu drvenu klupu, osjećam kako mi jarko sunce prži već pocrvenjelo lice, slušam s krova kolibe dobro poznat zvuk kaplji okopnjela snijega koji usred ove snježne pustinje zvuči kao plaha pjesma ranoga proljeća i dolaska cvijeća. Na škripavim skijama penjem se na jedan od velikih obronaka gdje šuma završava i uzdižu se još jedino bijeli, smrznuti vrhovi planina podsjećajući me na smione visoke planinske prijevoje Tibeta. Spuštam se niz jedan od obronaka, mek u koljenima, osjećam kako se oblici stotina malih terasa i zaobljenja od pete do glave u mene upisuju, muziciraju, pozivaju me na pustolovine ljubavi i sjedinjenja. Uplašim se iznenadne strmine na čijem kraju prijete crna, otvorena jama, ili pak gole kamene gromade koja strši iz zemlje, pokušam ju hitro izbjeći, izgubim nadzor na skijama, tresnem o planinski obronak svom težinom, a ipak meko, osjetim golicanje snijega na vratu i potiljku, zatim još koju minutu osjećam strah i uzdrmanost, dok se ponovno prikupljam i iznova krećem. Moram se prebaciti preko neke ograde, skijama okrznem smečkaste grančice grmova alpskih ruža što vire iz snijega, ponovno padnem, i svaki trenutak, svaka pustolovina, svaki pad podsjeća me na stotine zaboravljenih slika, na stotine sličnih malih doživljaja iz minulih godina, na Engadm, na Pratingau, na Gotthard i Ber-nske Alpe. To što sada radim, kratki su početnički izleti i za dionicu koju pravi skijaš prijeđe onako usput u satu slobodnoga vremena, meni je potrebno pola dana. No ponovno sam naučio mirisati kakvoću snijega, puštati planini da me nosi, na njezina zadirkivanja uzvraćati pritiskom mišića.

Te sitnice doživljavam drukčije nego sam ih nekoć doživljavao, nešto bljeđe i bez sumnje manje vatreno i silovito, ali zato s više opreza, nježnije, blaže, iskusnije, kao što vremešni ljubavnik umjesto slijepog mladalačkog žara i mladalačke snage ženi pruža više nježnosti, više razumijevanja i zahvalnosti. Tako se ja udvaram planinama koje su mi nekoć bile prijateljice, a koje sam zatim gotovo zaboravio, i one prihvaćaju moje udvaranje, ne pretjerano, ne

patetično, ali ljubazno. Dopuštaju da se s njima poigram, daruju mi pokoji mio pogled, a onda mi iznenada podmetnu nogu i na trenutak me uplaše jednim od svojih mračnih, neprijateljskih lica (snijegom zametene planine u večernjem sutonu ili prije velikoga snijega mogu izgledati tako jezivo prijeteći, tako duboko neprijateljski, tako smrtonosno!).

Za dva tjedna moram ponovno odavde otići, moram dolje u gradu održati neko predavanje i još štošta obaviti. Te obveze namjeravam ispuniti. No, ponekad dok tako posrćem u snijegu i uspravljam se nakon pada, poželim da mi se posljednjega dana prije povratka dogodi neka manja nezgoda, neka posve mala skijaška nezgoda koja čovjeka ne ubije, ali je dovoljna da na neko vrijeme produži praznike u Arosi.

(1928.)

Nezadovoljne misli

Cijelu večer proveo sam iznimno ugodno, u malom društvu za stolom skoro prazne hotelske dvorane, u dobrim razgovorima i uz staro francusko crno vino koje zaslužuje svaku pohvalu - a ipak, kao i uvijek, zasigurno sam opet negdje pogriješio, jer skoro već dva sata u krevetu uzalud čekam san. Na noćnome ormariću gori netom ponovno upaljena svjetiljka, sa zidnih tapeta gledaju me veseli stručci ruža, o spuštene rolete kucka noćna kiša koju veoma volim i koja mi obično pomaže zaspati. Ali ne uspijevam zaspati, toliko sam budan koliko cijeloga dana nisam bio. Tko će ga znati gdje sam opet pogriješio! Možda je to u vezi s crnim vinom, izvrsnim starim bordoom koji je ljudima moje dobi navodno veoma ukusan i vrlo dobro mi je prijao. No jesam li, pitam se zabrinuto u svojoj postelji osvijetljenoj toplom svjetlošću, jesam li možda popio previše plemenitoga vina, ili premalo? Nikada u životu nisam uspio pronaći pravu mjeru, to su mi još prije trideset i pet godina često govorili moji učitelji, i žalosno su bili u pravu sa svim svojim ne uvijek dobronamjernim predviđanjima: ništa nisam postigao, i unatoč svojoj darovitosti ostao sam na zemlji stranac i usamljena skitnica. Ah, s godinama sve mi se češće događa da se iznenada moram sjetiti nekih stvari što sam ih negda učio u školi, a njihovu istinitost i vrijednost tada nisam znao cijiniti, no koje se sada neumoljivo vraćaju i pokazuju da još uvijek imaju pravo. Čak i večeras, usred najboljeg razgovora uz najbolje vino, iznenada mi u grlu ponovno zape mrvica školskoga znanja. Bio je to neki stih, kitica iz neke cijenjene crkvene pjesme koju sam svojedobno kao dječak morao naizust znati i čiji mi se prvi stih tada, dječaku bez stava, činio vrlo apsurdnim i neukusnim. Glasio je: "O, kad bih imao tisuću jezika i tisuću usta!" - i tek danas, nakon nekoliko desetljeća, pijuckajući dobro staro francusko vino, taj je čudesni stih ponovno u meni zazvučao i na trenutak imao, doduše nepobožan, ali jasan smisao. Čini se da i gospodina u susjednoj sobi također more misli i brige, barem ga već četvrt sata čujem kako šeće po sobi. Njegova zabrinuta noćna šetnja ne remeti mi san, jer u kućnim papučama tiho hoda po sagu. No ja to ipak mogu čuti i čudim se da taj čovjek, čiji sam snažni stas i dobroćudno, punašno lice za večerom izdaleka promatrao, usprkos svom zadovoljnom izgledu vjerojatno također ima svoje tjeskobe i poteškoće - zašto bi inače, umjesto da spava ili još sjedi u dvorani, tako dugo hodao po tijesnoj hotelskoj sobici, bez prestanka gore-dolje, kao uhvaćena, nemirna životinja u kavezu iza rešetaka? Jadni brate, jadni vuče, jadni jelene, mogu te razumjeti. Ali sada prestani, braco, i napokon lezi!

Vjerojatno je donekle utješno znati da i drugi, oni naizgled sretni imaju svoje brige; no, na posljetku, nije u tome spas.

Na mome noćnome ormariću leži knjiga, neobično lijepa i uzbudljiva knjiga o umjetnosti s predivnim slikama, ali ta se knjiga i čita jer govori o jednom neobičnom, ganutljivom umjetničkom životu. Mislim na djelo o Henriju Toulouse-Lautrecu G. Jedlicke, u izdanju Brune Cassierera iz Berlina. Uvijek sam volio toga Toulouse-Lautreca, uvijek sam se divio njegovim čarobnim crtežima i toliko mnogo shvaćao i dijelio njegovu ljubav prema ljudima iz cirkusa, plesačicama, klaunovima i pelivanima.

No u ovo doba ja ne mogu čitati, za to sam također previše budan. Moram misliti na one školske uspomene i na večerašnje društvo, i na bordo, i na svoga nespokojnog susjeda, i kao što se on uzvrpoljio u svome kavezu i ne može prestati, tako i ja neumorno i plašljivo uvijek iznova optrčavam krug svojih misli -misli bez značenja i dubine. Misli koje zapravo uopće ne zaslužuju da se njima bavim, no koje me silom zaokupljaju.

Nema sumnje, trebao sam popiti malo više onog dobrog vina, pa bih sada mogao spavati. Nitko, pa ni najzluuradiji promatrač, ne bi večeras za mene mogao reći da sam bio pijan, to mi se općenito u životu vrlo rijetko događalo. U krajnjem slučaju mogao bi možda reći da sam bio blago pripit, a i to bi već bio vrlo grub opis moga stanja. Svaki pristojni reporter pripisao bi mi ništa više od dražesnoga vinskog raspoloženja. No, nije li možda upravo to bila pogreška te večeri, uvijek i tisuću puta ponavljana pogreška moga života, što (ne samo u piću, već u svemu) nisam, doduše, bio uskogrudan i sitničav, ali sam ipak kod određene granice ustuknuo i postao moralan? Nije li bezuvjetna i neupitna predanost, bezobzirnost prema svomu jastvu, vrlina koju osobito cijenim? I nije li bilo pogrešno i bijedno stoje mene, naizgled predanog čovjeka, neki ostatak odgojem usađenoga morala uvijek iznova sputavao?

Smješajući se, s tapeta me gledaju veseli stručci ruža, a crveni pliš naslonjača kao da s užitkom guta zrake svjetlosti iz male stolne svjetiljke. Kada sam nedavno uselio u ovu hotelsku sobu, činila mi se malenim, stranim prostorom, nužnim smještajem za kraće vrijeme. Sada, međutim, pošto sam u njoj proboravio nekoliko dana i kada moja pisma prekrivaju stol, moje rublje leži u ormaru, jedan od mojih akvarela visi pribijen na zidu sukobljavajući se sa zadovoljnim ružicama na tapeti, ova mi je sobica već postala prisna i mila, moj mali zavičaj, i nerado ću je napustiti. Nije li to glupo i sentimentalno, nije li to ono što današnji ljudi nazivaju zaostalim i romantičnim? Nisu li mi ti "moderni" ljudi kudikamo nadmoćniji, sa svojim automobilima, svojom hladnoćom, svojim kožnim kaputima, svojim neuvredljivim američkim licima? Moguće. Premda sam doživio da se ti gospodari Zemlje, kojima toliko zavidim, unatoč svojim carskim njuškama i

kožnim oklopima, u slučaju dužeg izostanka očekivanih burzovnih izvješća i drugih sitnijih nezgoda mogu dovoljno uživirati i izgubiti kontrolu. Ne, neću im previše zavidjeti, jer možda mnogi od njih, koji su mi bili pojam uzvišenosti i opuštenosti, sada noću poput moga hotelskoga susjeda šeću amo-tamo, osjećaju da ih stišće šaka sudbine i guši tjeskoba - i premda ih muče druge stvari i kao aveti proganjaju, u biti im nije mnogo drukčije nego meni. A ono što su mi učitelji tako često govorili i predviđali, ovaj nestalni život, život pod neprestano promjenjivim tlakom zraka, ovo neumorno trpljenje života kojemu u njegovoj najdubljoj osnovi nedostaje nešto bitno - to su školnici mirne duše mogli pretkazati cijelom današnjem čovječanstvu.

Sat vremena ležao sam u mraku, a onda ponovno upalio svjetiljku, u traku svjetlosti tim mislima polako ispisao cijeli papir, pritom odlomio vršak olovke i morao ustati i potražiti nož da bih ju ponovno zašiljio. Koliko ću još često ležati u nekoj tako srdačno tapeciranoj gostinskoj sobi, čekati san, osjećati besmislenost svoga života, a istodobno njegovu čaroliju, slušati nepoznata susjeda kako nemirno u noći korača, držati papir na koljenima, zapisivati svakakve neozbiljne i bezvrijedne stvari?

Sada - već je svanulo i prorezi žaluzine blijedo svjetlucaju -uplaši me snažan metalan prasak. O, pomislim, moj se siroti susjed ustrijelio! Trebao sam ove noći poslušati onaj osjećaj koji sam istog časa potisnuo kao odveć sentimentaln i djetinjast - i trebao sam otići do tog nemirnog šetača, posjetiti ga i reći mu koju riječ. Bila je to moja jednostavna kršćanska dužnost. No, on nije više mogao izdržati i sada je bio mrtav, znao samo to i bio sam sukriovac. Ali ne, nije se ubio. Pucanj se, naime, ponavlja, a mjesto odakle dolazi nije susjedna soba, već željezna cijev parnoga grijanja koje je uvedeno u svim hotelima, koje ponekad z,rači toplinu, a između ostaloga služi i tomu da usamljena hotelskoga gosta barem akustično podsjeti na njegovu povezanost s okolnim svijetom.

Tad ugasim svjetlo, okrenem se na stranu i još jednom pokušam zaspati. To mi najčešće nekako i uspije pred zoru.

(1927.)

Ljetno putovanje željeznicom

Ponovno sam na kraćem putovanju, već sat i pol sjedim u vlaku i čini mi se kao da je od polaska prošlo nemjerljivo mnogo vremena: toliko mi je dosadno i neudobno i mrsko putovanje željeznicom. Čuo sam priču da je prije nekoliko godina navodno neki Amerikanac po imenu Lindwurm ili tomu slično preletio ocean prosjediti u zrakoplovu više od trideset sati. Mora da se taj čovjek na kraju puta osjećao slično kao ja. No ipak nije, on je letio zrakom i iznad svjetskoga mora, gledao je listom lijepe, prave, stvarne, nepatvorene stvari: oblake, magle, zvijezde, gledao je osunčano i noćno more, i tako je mogao izdržati trideset sati. No, ovo ovdje, što mi je vrijeme činilo tako dugim i svako, pa i najkraće putovanje pretvaralo u mučenje, to nije bilo ni more ni nebo, ni broj sati ili kilometara, već zatočenost u meni stranom, neprijateljskom i omraženom svijetu, zatvorenost u zoni pretrpanoj civilizacijom i tehnikom. Znam da stanovnik velegrada to jedva može shvatiti, jer on dan i noć, pa i u snu živi u tom području. No, za mene neciviliziranoga, divljaka i nomada, koji voli slobodu i za štošta ne mari, za mene je to područje željeznice, velegradova, hotela, poslovnica, ureda, tvornica ubitačno kao i boravak u zrakopraznom prostoru.

Iznad moje glave na lakiranom drvenom zidu stajala je, crno na bijelom emajlu, ispisana brojka, brojka 46, a ta četvorka kao i šestica bila je napisana na način kako ju zasigurno čovjek vlastitom rukom nikada ne bi napisao, već onako kako ju samo u nekom državnom uredu može smisliti neki prividni čovjek za prividne ljude, tako neljudski trezveno, glupo i mrtvo, tako jadno apstraktno i ukočeno. A ista je takva brojka stajala iznad svakog sjedala numerirajući i ponižavajući ljude, a pokraj su visjele, brižljivo vijcima pričvršćene, slične emajlirane pločice sa zabranama, zakonima i savjetima. Pušenje je bilo zabranjeno, i naginjanje kroz prozor, a "svaka zloporaba" kočnice za opasnost također je bila zabranjena. Kočnica za opasnost! Još od djetinjstva kočnica za opasnost bila mi je u vlaku nešto doista najljepše i najizazovnije, a u slabosti moga života ubrajalo se i to što ju se nikada nisam usudio povući. Na stotinama kraćih i dužih putovanja osjećao sam tu želju, najjače dok sam bio dječak: povući ručicu i zaustaviti vlak! Tako bih na trenutak bio kralj, bio bih gospodar lokomotive, strojara, vlakovođe, suputnika, reda vožnje, države i njezinih zabrana, tog cijelog složenog svijeta poretka i precizno uređene dosade! Jednostavno, snažno trgneš ovalnu ručicu i svekolika se čarolija zaustavi, putnici preplaše, službenici uznemire, parni stroj počne dahtati, vagoni se

zatresu, a kovčezi u mrežama zanjšu. No, nikada si nisam ispunio tu želju, a bogme ni danas se ne bih usudio! O tome sam često razmišljao, i to koliko! i sve sam si lijepo predočio, i kako bih kondukteru, kada upadne u kupe, na pitanje da zašto sam povukao kočnicu, odgovorio da mi je u vagonu pretopio i da više ne mogu podnijeti pogled na te crne brojke na emajlu i na natpise sa zabranama i na lice onoga gospodina s aktovkom te da stoga moram sići. No, nisam povukao žicu, kukavički sam se poigravao svojim željama ne smogavši hrabrosti za taj čin. Takva je čovjek kukavica.

Da su na zidovima barem visjele samo brojke i natpisi sa zabranama! No tamo je visio još i plakat i služio istoj svrsi kao i svi plakati na svijetu, naime da bi neki ljudi na tom zarađivali . novce. A ti su ljudi ovaj puta to pokušavali na sasvim osobit način: na svom prokletom plakatu nacrtali su Isusa, Isusa s trnovom krunom nadajući se da će na njegovoj patnji i smrti na bilo koji način zaraditi. Sa svih zidova gledala me napaćena Kristova glava. Možda je to bio pokušaj ucjene, možda je nakana bila da se svaki kršćanin u vlaku zgrozi i plati samo da se makne to oskvrnuće Božjega lika? Ali ne, upitao sam o tome nekoliko suputnika, i to nije bila namjera. Slika je, rekli su, osim zarade imala i svoju umjetničku svrhu i bila poziv na kazališnu predstavu negdje u planinama. Dugo sam razmišljao o tome što čine ti neobični tvorci plakata. I Juda Iškariot izdao je Isusa, dakako, već toliko puta Krist je bio izdan, možda se čak na to i naviknuo. Pajesu li ljudi tim svojim plakatom s Isusom mogli zaraditi tako mnogo novaca? Zsigurno više nego Juda koji je to učinio za trideset srebrnjaka. No, on se naknadno barem objesio! Bi li se netko od tvoraca toga plakata objesio postoje dobio srebrnjake? Ne vjerujem, ne vjerujem da su i za što sposobni. Rijetko se danas čuje nešto slično: to s Judom dogodilo se u nekom drugom vremenu, nekom drugom svijetu, svijetu u kojem su zlikovci i hulje još koliko-toliko bili pristojni i znali što dolikuje.

Na trenutak sklopih oči. Odlučili sići na idućoj postaji pa zvala se ona i pakao. Zapravo sam želio otputovati do Freiburga, no u tom trenutku ništa mi se na svijetu nije činilo potrebnijim nego da prekinem glupo putovanje. Pripremio sam svoju priručnu torbu, otvorio ju, očima grickao naranče na vrhu i malo prevrtao po onih nekoliko novih knjiga koje sam ponio. Jer usred ovog neshvatljivog vremena i njegovih lica s aktovkama i plakatima s Isusom neki nakladnici i dalje tiskaju najugodnije i najljepše stvari. Jednu od njih već sam pročitao, "Usporednice ljubavi" A. Huxleyja (njemački nakladnik Inselverlag), iznimno duhovitu, pomalo bešćutnu, ali zabavnu knjigu.

Druga knjiga koju sam ponio podsjeća me na jednoga pokojnika, a na žalost ijednu umrlu epohu, na onu kratku i lijepu epohu kada je u

Njemačkoj iz 1918., koja se umorna od rata gušila u besmislu i beznađu, buknuo novo, humano, fanatično kozmopolitsko duhovno ozračje i postalo duhovnim nositeljem revolucije. Vjerojatno najumnija glava te malene zajednice istinski duhovnih revolucionara bio je Eisnerov²⁵ prijatelj Gustav Landauer²⁶. Onih nekoliko ljudi toga kova ondašnja je proturevolucija najokrutnije pobila, a oni postadoše mučenicima njemačke revolucije (premda nipošto i svecima mlade republike!). Netko tko je tim krugovima bio blizak i s njima povezan mnogostrukim osobnim i duhovnim vezama, bio je Ludwig Rubiner. I on je odavno pokojni. Zgodno novo izdanje njegova izbora iz Tolstojevih dnevnika 1895. - 1898. (nakladnik Rascher iz Ziri-cha) danas ponovno podsjeća na njega. Način na koji je izvršio odabir i njegov značajan predgovor pripadaju onom kratkom, brzo usahlom procvatu revolucionarne njemačke duhovnosti oko g. 1918.

Poravnavam knjige u torbi, prekrivam ih noćnom košuljom (tko zna gdje ću noćas spavati?) i nastojim se još malo strpjeti. Gospodina s aktovkom gledam u oči: to su hladne, pobjedonosne oči čovjeka koji je uspješan jer je nemaštovit. Zatvaram oči kada mi pogled treba pasti na emajlirane pločice ili na plakat s Isusom. Pomislim kako su četrdesetih godina, otprilike u vrijeme kada mi je rođen otac, postojali neki kneževi i ministri koji su se žestoko opirali uvođenju tako nasilna i neukusna izuma kakav je željeznica. O, vidoviti preci, tada su vas smatrali glupanima - no vi biste ipak pobijedili! Bili ste sanjari, Don Quijotei, i nitko vas nije ozbiljno shvaćao. Čak se ni Isusa više ozbiljno ne shvaća, i on je za ove današnje ljude svojevrсни Don Quijote ili, kako to oni kažu na svom budalastom jeziku, "romantičar".

Sada se vozimo sporije i ubrzo ćemo se zaustaviti na malenom kolodvoru koji ne poznam i kojemu ne mogu pročitati natpis jer ga zastire dim lokomotive. Kako god se selo zvalo, izaći ću, negdje u blizini zacijelo ću pronaći rub šume uz koji mogu leći i promatrati oblake. Negdje u blizini naći će se i potočić u kojem mogu osvježiti lice i gledati pastreve. Jednom prije mnogo godina za takvog prekida putovanja nasmiješila mi se osobita sreća: bilo je to pred vratima jednog malog, uspavanog gradića na Gornjoj Rajni. Tamo sam gledao kako na mokroj livadi pupa-vac sa svojom ženkom pleše svadbeni ples, onako kako to samo pupavci znaju.

Valja požuriti. Sa svojom priručnom torbom iskobeljam se iz vlaka, preskočim nekoliko kolosijeka, ugledam u blizini omanji brežuljak, lijepo obrastao visokim jasenovima i potrčim prema njemu. Tek kada sam već odavno prošao pokraj postaje sjetim se da ne znam ime tom mjestu. No, valjda nije ni Damask ni Tokio. To mogu i navečer saznati.

(1927.)

Jadikovka za starim stablom

Skoro već deset godina, kako je svršio onaj svježiji, veseli rat, moje svakodnevno društvo, moje trajno i prisno okruženje nije se više sastojalo od ljudi. Meni doduše ne nedostaje prijatelja i prijateljica, no druženje s njima svečana je, a ne svakodnevna prigoda, katkada oni posjete mene, katkada ja njih: odviknuo sam se od trajnog i svakodnevnog suživota s drugim ljudima. Kako živim sam, događa mi se da u običnoj, svakodnevnoj komunikaciji, stvari sve više zamjenjuju ljude. Štap s kojim šećem, šalica iz koje pijem mlijeko, vaza na stolu, zdjela s voćem, pepeljara, stajaća svjetiljka sa zelenim sjenilom, mali brončani indijski Krišna, slike na zidu i da na kraju spomenem ono najbolje, brojne knjige na zidovima moga stančića - to su stvari koje mi prave društvo pri buđenju i prije sna, pri jelu i radu, za dobrih i loših dana, njihova su mi lica prisna i stvaraju ugodnu iluziju zavičaja i doma. Još mnogo drugih predmeta moji su prisni prijatelji. To su stvari kojih mi se gledanje i doticanje, njihova nijema služba i nijemi jezik čine dragima i nužnima, a kada me neki od tih predmeta napusti i od mene ode, kada se razbije stara zdjela, padne vaza, izgubi perorez, tada su to za mene gubitci, tada se od njih moram oprostiti, nakratko sabrati i posvetiti im posmrtno slovo.

I moja radna soba sa svojim pomalo kosim zidovima, svojim starim, posve izbljedjelim zlatnožutim tapetama, s mnogim neravninama u stropnoj žbuci, ubraja se u moje drugove i prijatelje. Lijepa je to soba i bio bih izgubljen da miju netko oduzme. No najljepše u njoj jest otvor koji vodi na maleni balkon. Odatle ne samo da vidim jezero od Lugana sve do San Mametta, s njegovim uvalama, planinama i selima, desecima bliskih i udaljenih sela, već imam, a to mi je najdraže, i pogled dolje na stari, tihi, začarani vrt u kojem se stara, dostojanstvena stabla njišu na vjetru i kiši, gdje na uskim, strmim terasama stoje visoke palme, lijepe, bujne kamelije, rododendroni, magnolije, u kojem rastu tisa, crvenolisna bukva, indijska vrba i visoke, zimzelene ljetne magnolije. Taj pogled iz moje sobe, te terase, grmovi i stabla još više nego soba i predmeti pripadaju meni i mom životu, oni su moj pravi krug prijatelja, moji bližnji, s njima živim, na mojoj su strani i pouzdani. A kada bacim pogled na taj vrt, on mi pruži ne samo ono što pruža ushićenu ili ravnodušnu pogledu svakoga neznanca, već neizmjereno više, jer ta mi je slika prisna dugi niz godina, svakoga sata, danju i noću, svakoga godišnjeg doba i po svakom vremenu, lišće svakog stabla i njegov cvijet i plod dobro su mi poznati u svakom stanju svoga nastanka i uvenuća, svatko je moj

prijatelj, svačije tajne znam poznate samo meni i nikom drugom. Izgubiti neko od tih stabala za mene znači izgubiti prijatelja. Umorim li se od slikanja ili pisanja, razmišljanja ili čitanja, svoj odmor tražim na balkonu i pogledu na vrške stabala što gledaju prema meni. Tu sam nedavno sa žaljenjem pročitao da je predivna knjiga već završena. Yeatsova "Alkemičarska ruža" (njemačko izdanje J. Hegner, Hellerau), te čarobne pripovijetke iz keltskoga svijeta, tako bogate starom polupoganskom mistikom, tako tajanstvene i mračno strasne. Tu sam prelistavao "Pisma s putovanja jednog umjetnika" Joachima Ringelnatza (nakladnik Rowohlt), i zabavljao se njime i njegovim humorom koji uopće nije vedar, već pravi crni humor negdje između šale i jada, između zanosa i očajanja. Pozdrav tebi, brate Ringelnatz! A tu bih katkad na pola sata prelistao dva sveska "Povijesti grčkoga čudoređa" Hansa Lichta (nakladnik P. Aretz, Dresden) u kojima se između svih onih zapanjujućih slika, a ponajviše samim slikama pripovijedaju mnoga korisna znanja o ljubavnom životu Grka na kojem bismo im u mnogočemu mogli pozavidjeti.

U proljeće postoji razdoblje kada je vrt žarko rujan od pro-cvjetalih kamelija, ljeti cvjetaju palme, a visoko u stablima posvuda se penju modre glicinije. No, indijska vrba, to malo, neobično drvo koje unatoč svojoj sićušnosti izgleda prastaro i kao da se pola godine smrzava, indijska se vrba tek kasno u godini odvaži potjerati listove, da bi tek sredinom kolovoza počela cvjetati.

Ipak najljepše od svih tih stabala više nije tu, prije nekoliko dana slomila ga je oluja. Gledam ga gdje leži još neuklonjeno, taj teški stari gorostas prelomljena i dotrajala debla, a na mjestu gdje je stajao vidim veliku široku prazninu kroz koju proviruje udaljena kestenova šuma i nekoliko dosad skrivenih kuća.

Bio je to judić, ono stablo na kojem se Isusov izdajnik objesio, no na njemu se nije vidjelo njegovo tjeskobno podrijetlo, dapače, bilo je to najljepše stablo u vrtu i zapravo sam zbog njega prije više godina unajmio ovaj stan. U to vrijeme, kada je rat završio, stigao sam u ovaj kraj sam i kao izbjeglica, moj se dotadašnji život bio raspao i tražio sam smještaj kako bih ovdje radio i razmišljao i u sebi obnovio razoreni svijet. Tražio sam manji stan, a kada sam pogledao ovaj sadašnji, prilično mi se svidio, no odlučujuće je bilo kada me gazdarica povelala na mali balkon. Najednom je ispod mene ležao Klingsorov vrt, a usred njega sjajilo se svijetloružičasto procvjetalo golemo stablo. Odmah sam se raspitao o njegovu imenu i gle, bio je to judić, i otad je iz godine u godinu cvalo milijunima ružičastih cvjetova priljubljenih uz koru, slično kao kod likovca, cvat je trajao četiri do šest tjedana, a tek nakon toga pojavilo se svijetlozeleno lišće, da bi zatim u tom svijetlozelenom lišću visjelo gusto mnoštvo tamnopurpurnih i tajanstvenih komušaka.

Upitajte li rječnik za judić, nećete, dakako, saznati bogzna što. O

Judi i Kristu ni riječi! Ali zato u njemu stoji da to stablo pripada rodu leguminoza, da se naziva cercis siliquastrum., da potječe iz južne Europe i da se tamo javlja kao ukrasni grm, te da ga se također naziva i "lažni rogač" - falsches Johannisbrot. Tko će ga znati kako je došlo do te zbrke pravoga Jude i lažnoga Johannes! No, kada pročitam riječ "ukrasni grm", moram se nasmijati unatoč svom jadu. Ukrasni grm! Bilo je to stablo, gorostasno stablo, trupca tako debelog kakav ni sam u svojim "najboljim" godinama nisam bio, njegov se vrh uspinjao iz dubokoga ponora vrta skoro do visine moga balkona, bio je to prekrasan primjerak, pravi jarbol! Ne bih poželio stajati ispod toga ukrasnoga grma kada se nedavno u oluji slomio i stropoštao kao stari svjetionik.

Ovo posljednje vrijeme ionako nije bilo za pohvalu. Ljeto se iznenada razboljelo i osjećalo se daje na umoru, a prvoga doista jesenjega kišnog dana morao sam na posljednji počinak ispratiti najdražega prijatelja (ne stablo, već čovjeka). Otada se, za već prohladnih noći i čestih kiša, više nisam mogao dobro ugrijati i vrlo ozbiljno razmišljah o odlasku. Mirisalo je na jesen, na propast, na ljesove i grobne vijence.

A onda jedne noći, poput zakašnjelog odjeka nekih američkih i oceanskih orkana, s juga zapuše bijesna oluja, polomi vinograde, isprevrće dimnjake, demolira čak i moj mali kameni balkon, a onda još u posljednjim satima uze i moj stari judić. Sjećam se kako sam kao mladić volio kada su u prekrasnim romantičnim Hauffovim ili Hoffmannovim pripovijetkama bješnjele strašne ekvinocijske oluje! Ah, upravo je tako bilo; tako teško, tako strašno, tako bijesno kao da dolazi iz pustinje u našu se mirnu dolinu natiskivao gust topao vjetar i njoj nastavljao svoje američko divljanje. Bila je to ružna noć, bez minute sna. Osim male djece u cijelome selu nitko nije oka sklopio, a ujutro, uokolo su ležale razbijene opeke, polupana prozorska stakla, slomljeni čokoti. No ono najgore, što se nikako ne može nadoknaditi, za mene je judić. Njega će doduše zamijeniti sadnica mlađega brata, o tome se vodi briga: no dok on bude i samo napola tako stasit kao njegov prethodnik, mene davno više neće biti. Kada sam nedavno po jesenjem pljuskusu pokapao dragog prijatelja i gledao kako lijes nestaje u vlažnoj raci, postojalaje utjeha daje pronašao svoj mir, daje otišao s ovoga svijeta koji mu nije bio sklon. Napustivši borbu i brige prešao je na drugu obalu. Za judić nema te utjehe. Samo mi jadni ljudi, kada se pokapa netko od nas, možemo si kao slabu utjehu reći: "Pa, dobro mu je, i možemo mu u biti pozavidjeti." Za svog judića ja to ne mogu reći. On zasigurno nije želio umrijeti, do duboke je starosti iz godine u godinu raskošno i razmetljivo tjerao milijune blistavih cvjetova, veselo i radišno ih pretvarao u plodove, zelene komuške plodova bojio prvo smeđom, zatim purpurnom bojom i nikada nikomu, koga je vidio umirati, nije

pozavidio na smrti. Vjerojatno nije osobito cijenilo nas ljude. Možda nas je poznavao još iz Judinog doba. Sada njegovo golemo truplo leži u vrtu satrvši u padu još čitave kolonije manjeg i mlađeg raslinja. (1927.)

U posjetu Masagetima

Koliko god moja domovina, ako tako nešto doista imam, sve druge zemlje svijeta nesumnjivo nadmašuje svojim prednostima i divnim ustanovama, ipak sam nedavno osjetio želju za putovanjem i pošao u daleku zemlju Masageta u kojoj od izuma baruta nikada više nisam bio. Vukla me želja da vidim u kojoj se mjeri taj toliko slavni i hrabri narod, čiji su ratnici nekoć svladali Kira Velikoga, u međuvremenu promijenio i možda prilagodio običajima ovoga doba.

I doista, svojim očekivanjima nimalo nisam precijenio hrabre Masagete. Poput svih zemalja, koje imaju ambiciju ubrajati se među naprednije, i zemlja Masageta odnedavna svakom strancu, koji se približi njezinim granicama, ususret šalje reportera -ne računajući, naravno, one slučajeve kada su to važniji, časniji i ugledniji stranci, jer tada im se, u ovisnosti o rangu, ukazuje, dakako, mnogo veća čast. Tako boksače ili nogometne prvake prima ministar higijene, plivačke natjecatelje ministar kulture, a vlasnike svjetskih rekorda predsjednik države ili njegov zamjenik. Noja sam ostao pošteđen izljeva takve pažnje: budući da sam bio književnik, na granici me dočekaob običan novinar, ugodan mlađi čovjek zgodnog izgleda, i zamolio me da ga prije ulaska u zemlju počastim kraćim predstavljanjem svoga svjetonazora, a napose svoga mišljenja o Masagetima. Taj simpatični običaj u međuvremenu je, dakle, i ovdje uveden.

"Dragi gospodine," kazao sam, "dopustite mi, s obzirom na moje nesavršeno poznavanje vašeg divnog jezika, da se ograničim na najhitnije. Moj svjetonazor uvijek je svjetonazor one zemlje kojom putujem, to se samo po sebi razumije. Što se pak tiče mojih znanja o vašoj veleslavnoj zemlji i narodu, onapotječu iz najboljega mogućega i najčasnijega izvora, naime iz knjige 'Klio' velikoga Herodota. Ispunjen dubokim divljenjem prema neustrašivosti njezine moćne vojske i dičnom uspomenom na vašu junačku kraljicu Tomiris, već sam u ranijim vremenima imao čast posjetiti vašu zemlju, a sada sam taj posjet želio obnoviti."

"Hvala lijepo", rekao je pomalo mračno Masaget. "Vaše nam ime nije nepoznato. Naše ministarstvo propagande vrlo pomno prati sve izjave u inozemstvu o nama, pa nam tako nije promaklo da ste vi autor tridesetak redaka o masagetskim običajima koje ste objavili u novinama. Bit će mi čast pratiti vas na vašem sadašnjem putu po našoj zemlji i skrbiti se da uspijete uočiti koliko su se neki naši običaji otada promijenili."

Njegov pomalo sumoran ton dao mi je do znanja da moje prijašnje

izjave o Masagetima, koje sam toliko volio i toliko im se divio, ovdje u zemlji nipošto nisu naišle na opće odobravanje. Pomislio sam da se okrenem i vratim i sjećao se kraljice Tomiris, koja je glavu velikoga Kira gurnula u crijevo napunjeno krvlju, kao i drugih rasnih očitovanja ovoga živahnoga narodnog duha. No, na posljetku, imao sam svoju putovnicu i vizu, a Tomi-risina vremena bila su prošlost.

"Oprostite mi", rekao je moj vodič sada nešto ljubaznije, "ako moram ustrajati na tome da najprije provjerim vašu vjeru. Ne da bismo imali išta protiv vas, premda ste jednom prije već posjetili našu zemlju. Ne zbog toga, već radi puke formalnosti i zato što ste se pomalo jednostrano pozvali na Herodota. Kao što znate, u vrijeme onoga jamačno vrlo darovitoga Jonjanina još nije postojao nikakav službeni ured za propagandu i kulturu, tako da one njegove ipak donekle nemarne izjave o našoj zemlji još kako-tako mogu proći. Ali ne možemo prihvatiti da se današnji autor poziva na Herodota i to isključivo na njega. Dakle, molim vas, cijenjeni kolega, recite mi ukratko što o Masagetima mislite i za njih osjećate."

Uzdahnuo sam. Tako dakle, ovaj mladi čovjek nije imao namjeru olakšati mi posao, već je ustrajao na formalnostima. Pa onda krenimo s formalnostima! Započeo sam:

"Razumije se da sam vrlo dobro upoznat s time da Masageti ne samo da su najstariji, najpobožniji, najuljudniji i ujedno najhrabriji narod na Zemlji, da su njihove nepobjedive vojske najbrojnije, njihova flota najveća, njihov karakter najustrajniji a istodobno najljubazniji, njihove žene najljepše, njihove škole i javne ustanove najuzornije na svijetu, već i da u najvećoj mjeri posjeduju onu diljem svijeta tako visoko cijenjenu i u mnogim drugim narodima toliko nedostatnu vrlinu, naime da u svome osjećaju vlastite nadmoći prema strancima budu tako dobrohotni i obazrivi i da od svakog ubogog stranca ne očekuju da on sam, porijeklom iz neke manje zemlje, bude na visini masagetskog savršenstva. Neću propustiti da u svojoj domovini i o tome vjerodostojno svjedočim."

"Odlično," reče moj pratitelj dobrohotno, "u svojem nabrajanju naših vrlina doista ste pogodili bit stvari, štoviše bit stvari. Vidim da ste o nama bolje obaviješteni negoli se isprva činilo, i iskreno vam, iz odanog masagetskog srca, u našoj lijepoj zemlji želim dobrodošlicu. Neke pojedinosti u vašim znanjima iziskuju još pokoju dopunu. Napose mi je upalo u oči da niste spomenuli naša visoka postignuća na dva važna područja: u sportu i kršćanstvu. Bio je to Masaget, dragi gospodine, koji je na međunarodnom natjecanju u skakutanju unatrag zavezanih očiju s 11,098 postavio svjetski rekord."

"Doista," uljudno sam slagao, "kako se toga nisam sjetio! No, vi ste spomenuli još i kršćanstvo kao područje na kojem je vaš narod postavio rekorde. Mogu li vas zamoliti da me o tom podučite?"

"Kako da ne", rekao je mladi čovjek. "Želio sam samo napomenuti da bi nam dobro došlo kada biste u svome putopisu o toj točki pridodali pokoji ljubazni superlativ. Primjerice, u jednom gradiću na Araxesu imamo starog svećenika koji je u svom životu održao ni manje ni više nego 63000 misa, a u jednom drugom gradu postoji slavna moderna crkva u kojoj je sve od cementa i to od domaćega cementa: zidovi, toranj, podovi, stupovi, oltari, krov, krstionica, propovjedaonica itd., sve do zadnjeg svijećnjaka, do zadnje škrabice."

Lijepo, pomislio sam, onda vam valjda i zacementirani svećenik stoji na propovjedaonici od cementa. No, šutio sam.

"Vidite," nastavio je moj vodič, "bit ću vam iskren. Naš je interes da što više širimo svoj kršćanski ugled. Naime, premda je naša zemlja još prije mnogo stoljeća prihvatila kršćansku religiju, a nekadašnjim masagetskim bogovima i kultovima više nema ni traga, u zemlji ipak postoji jedna mala i odveć vatrena stranka koja nastoji ponovno uvesti stare bogove iz doba perzijskoga kralja Kira i kraljice Tomiris. Znači, to je običan hir nekolicine fantastičara, no dakako, tisak u susjednim zemljama dokopao se te smijurije i dovodi ju u vezu s reorganizacijom našeg obrambenog sustava. Sumnjiči nas se da želimo ukinuti kršćanstvo kako bismo u idućem ratu lakše srušili i onih posljednjih nekoliko prepreka za primjenu svih sredstava za uništavanje. To je razlog zbog kojeg bi nam dobro došlo da se naglasi kršćansko usmjerenje naše zemlje. Naravno da ne pomišljamo ni u najmanjoj mjeri utjecati na vašu objektivnu izvješća, no ipak vam u četiri oka mogu povjeriti da bi vaša spremnost da ponešto napišete o našem kršćanstvu, za posljedicu mogla imati osoban poziv našega rajhskancelara. To onako usput."

"Razmislit ću", rekao sam. "Kršćanstvo zapravo nije moja specijalnost. A sada se silno radujem što ću ponovno vidjeti onaj prekrasni spomenik koji su vaši pradjedovi podignuli junačkomu Spargapisesu."

"Spargapises?" promrsi moj kolega. "A tko je to?"

"Pa, veliki sin kraljice Tomiris, koji nije mogao podnijeti sramotu što gaje Kir nadmudrio pa si je u zatočeništvu oduzeo život."

"A, da, naravno", uzviknuo je moj pratitelj. "Da, navodno je taj spomenik bio vrlo lijep. Na neobičan je način nestao s lica zemlje. Vidite, kao što vam je poznato, mi se strašno zanimamo za znanost, osobito za proučavanje starine, i što se tiče broja četvornih metara iskopanih ili potkopanih u istraživačke svrhe, naša je zemlja u svjetskoj statistici na trećem ili četvrtom mjestu. Ta zamašna iskopavanja koja su pretežito bila posvećena prehistorijskim nalazima vodila su u blizinu onoga spomenika iz doba Tomirise, a budući daje upravo to zemljište obećavalo značajne nalaze, osobito kostiju masagetskog mamuta, pokušalo se na određenoj dubini potkopati spomenik. On se, međutim, tom prilikom urušio! Navodno se njegovi

ostaci još mogu vidjeti u Masagetskom muzeju."

Odveo me do pripremljenog vozila i u živahnom razgovoru pođosmo prema unutrašnjosti zemlje.

(1927.)

Predbožićni izlozi

Božić je tema o kojoj zapravo nerado govorim. Sjedne strane ta lijepa riječ budi tako duboke, svete uspomene iz bajkovita zdenca djetinjstva, tako svjetluca u sjaju onog plavičastog praskozorja života i tako je prožeta neuništivo svetim simbolima jaslica, zvijezde, malenoga Isusa, poklonjenjem pastira i kraljeva i mudraca s Istoka! S druge pak strane "Božić" je oličenje, otrovni spremnik svih građanskih sentimentalnosti i prijetvornosti, povod za divlje orgije industrije i trgovine, veliki blještavi artikl robnih kuća koji miriše na lakirani lim, na iglice jelke i gramofon, na premorene raznosače i listonoše koji potajice kunu, na ukočeno slavlje u građanskim sobama pod okićenim drvцем, na posebne novinske priloge i intenzivno oglašavanje, ukoliko, na tisuću stvari koje su mi sve odreda odbojne i mrske i za koje bih mnogo manje mario i smatrao ih smiješnima kada tako užasno ne bi zlorabile Spasiteljevo ime i uspomene na naše najranije djetinjstvo

Nemojmo, dakle, govoriti o Božiću - iz toga bi proizašle sve same nelagode, primjerice, da još uvijek ne znam što bih darovao svojoj prijateljici i je li dvadeset maraka za kuharicu primjereno; ah, pa kada bih još mogao prijatelja S. spriječiti da mi ponovno daruje nešto onako skupo, a tako žalosno beskorisno kao lani! Ili, ne može li se razmišljanje o Božiću posve izbjeći, dopustite mi da mislim na onu stvarnu i iskrenu predbožićnu radost koju i dandanas volim osjetiti kao razočaran i usamljen čovjek: na radost izrade onih božićnih darova koje još i danas, kao nekoć u dječjačko doba, imam naviku svojeručno praviti za neke svoje prijatelje: male bilježnice s novim, rukom pisanim pjesmama, listove s pejzažnim akvarelima i slične stvari.

No, usprkos svim oprečnim i tjeskobnim osjećajima moram reći: nekih večeri u prosincu, kada nakon tmurnog, oblačnog po-podneva u ulicama s dućanima zasja svjetlost, kada svi oni šareni i jarki odsjaji iz izloga padnu na vlažan ili snijegom pokriven asfalt i ulica poprimi neku svečanu živost, tada mi ta prijetvorna, silna božićna užurbanost sa svojom svijetlom vanjstinom ipak donekle godi i tada mogu sat vremena prošetati upravo onim dijelom grada koji inače izbjegavam, i mogu, posve zaokupljen, sat vremena hodati pokraj trgovina i zadubljeno ih promatrati. Tada sanjarim da sam sin kalifa iz Bagdada i da sam nakon dugog, pustolovnog puta, pobjegavši pred pogibelji iz strašnoga zatočeništva, stigao u neki blještavi grad Dalekoga istoka, i da se ushićeno i znatiželjno stapam s gužvom koja vlada oko trgovina.

Razmišljanje se nikako ne uklapa u to raspoloženje, a u tom satu večernje šetnje upravo je lijepa ta odriješena od obveze razmišljanja. No, ako sam pritom, ipak, s vremena na vrijeme pomalo razmišljao i sam sebe promatrao, svaki put bih s određenim (nekad vedrim, nekad neugodnim) čuđenjem otkrio za sebe, krepkoga pedesetogodišnjaka već prosijede glave i blagog izraza lica s naočalama, da sam vrlo vjerojatno u dubini duše ostao i ponovno postao neobično djetinjast. To primjećujem kada se potrudim pripaziti na koji način zapravo na mene djeluju ti puni, blještavi izlozi i koji mi predmeti zapinju za oko i izazivaju želje. Tada opažam da su stvari koje mi se mogu svidjeti i u meni stvoriti žudnju gotovo još uvijek one iste kao u doba moga dječastva i mladalaštva.

I doista, usred te bučne i pomalo crnački neumjerene ponude roba, rijetke su one koje bih poželio, a sva dostignuća novije tehnike ostavljaju me strašno nezainteresiranim. S čuđenjem promatram kako znatiželjni i željni ljudi stoje i pred onim izlozima u koje ja ne mogu pogledati bez veće dosade i pred kojima mi nikada ne bi palo na pamet usporiti korak. To su primjerice trgovine s Kodakovim fotoaparatima, s gramofonima, sportskim rekvizitima, radioaparatima. Da imam povlasticu koja bi mi dopuštala da iz svih tih trgovina odaberem sve što bih uopće volio imati, povlasticu bih bacio, a ja produžio. Profinjeni kronome-tri, duhoviti brijaći aparati, blještavi mikroskopi, ljupki kućni kinoprojektori - ništa od toga ne bi mi vrijedilo ni koliko papir za umatanje. No, drukčije je s izlozima knjižara. Premda sam na tom području poprilično razmažen i nakljukan, ispred dobre knjižare skoro uvijek nakratko zastanem, i ne zanima me samo duhovno tržište, imena kolega, pohvale izdavača, već barem isto toliko zanima me i privlači i materijalna strana knjiga: crveni kožni hrbat, lijepo englesko platno, lijepo toniran pergament, mapa ukoričena u grubo kvrgavo jedreno platno. No u svijetu knjiga uvijek se mogu otkriti i neka simpatična izdanja, premda im je razina uglavnom vrlo skromna. S radošću gledam šest smeđih svezaka Rilkeovih sabranih djela i hasidske spise Martina Bubera u jednome svesku i "Skitnice" Knuta Hamsuna (O, Auguste, vragolane), radujem se što postoje nova izdanja Josefa Conrada, namignem Stepskom vuku i pozdravim "Goste" Geor-ga Munka, a jednom čak zađem u knjižaru da bi mi pokazali album iz izloga, Glasenappova "Indijska svetišta". Dugo stojim nagnut nad slikama, mislima odlutao u Indiju, ganut činjenicom da i ti toliko strani, toliko egzotični divovski hramovi, dvorišta, jezerca i špilje govore istim i uvijek jednakim jezikom kao i francuske katedrale i južnotalijanski hramovi, jezikom vjere i predanosti, ushićenosti i blažene rastrošnosti pred božanstvom. Ako me te knjižare podsjećaju na mnoga ushićenja i žudnje iz mladosti, neke me druge slike vode još dalje u moju prošlost; njih sam zapravo trebao prve spomenuti. To s knjigama nipošto nije bilo

izmišljeno, ali zato pomalo uljepšano. Jer, gle! postoje neki drugi izlozi i dućani pred kojima imam najjače dojmove, najtoplije doživljaje, najsnažnije želje. Dječjim oduševljenjem i primitivnom požudom promatram zamamna jela, a ponajviše ona najdjedinija - slastice. Putujućem srnu kalifa vraćaju se snažne dječje žudnje dok promatra te ogromne kristalne zdjele pune velikih pralina, brda šareno zapakiranih čokolada, raskošne pladnjeve pune kremastih čokolada. A u drugom izlogu, mnogo poetičnijem od onih izložaba Kodakovih aparata i zvučnika, oduševi me, premda već odavno ne jedem kobasicu, masni sjajni vijenci kobasica, mirne i suhe obješene salame, u staniol umotane, ukoso zasječene jetrenice od kojih nikada nijednu ne bih kupio, od kojih većinu ne bih mogao pojesti ni probaviti, jer kobasica je jelo za optimiste, no pogled na njih ipak me očarava dajući mi predodžbu bogatstva i blagostanja. A tek mala, nježna rolana šunka, taj dragulj od šunke, doista me dovodi u napast i tko zna hoću li ju kupiti. Međutim, iduća trgovina mojim čulima nudi još slasnije stvari: čarobnih boja, svijetli poput velikih neobičnih dragulja, tu se može vidjeti kandirano voće, kruške, breskve, pistacije, masline, ananas. Ništa od toga neću kupiti, ništa od toga ne bih mogao probaviti. Kandirano voće nije, doduše, specijalno jelo za optimiste, o nikako, no ipak više za žene i mladež, a svakako ne za boležljive polustarce osjetljivih želudaca i potrebitih mirovanja. Pasite dalje, ushićene oči!

Slijedi trgovina s termos-bocama, toplim jastucima, termo-forima i sličnim stvarima, trgovina kojoj bih s razlogom mogao pokloniti pozornost, no ja nezainteresirano prođem. Ali prava ljekarna posve mi zaokupi pažnju; to je sajam koji rado gledam, i premda moj razum zapravo s ironijom promatra taj toliko zorno prikazani spoj znanosti i industrije u znaku Mamona, ja ipak na tim šarenim bočicama, tim zgodnim svilenkastim pakovanjima i kutijicama sa zanimanjem i zadovoljstvom čitam nazive koji mnogo obećavaju, a većina ih je izmišljena na nekom teško iskvarenom grčkom. "Odsada bez kostobolje!" obećava ovalna staklena kutijica, no ne nasjedam ni na nju ni na plakat "Jeste li živčani?"; mrzim takva nezgrapna pitanja. Ali zato tu i tamo vidim u staklenim cjevčicama, u bočicama i paketićima svoje dobre prijatelje, sredstva koja poznajem i cijenim i kojih je omanji izbor dobro imati u putnoj torbi. Nazive im neću spomenuti jer mi farmaceutska tvornica još nikada nije poslala ogledne primjerke na recenziju.

Raskošno svijetle blagdanske trgovine. Postoje dvije vrste trgovina pred kojima katkada zastanem, no ne da bih promatrao izloge, već ljude pred njima. To su trgovine u kojima se kupuju igračke i trgovine u kojima se elegantnim damama nudi odjeća, nakit, potrepštine za njegu kose i kože, noktiju i nožnih prstiju. Tu čovjek može vidjeti lijepe oči što se nerijetko žare sjajem najprimitivnije

žudnje i s radošću ustanoviti da postoje svjetovi i industrijske grane čija se nužnost ne može doduše spoznati na neposredan, ali zato može na ovaj posredan način.

No moja žudnja krajnje je neposredna, kada zastanem pred nekim diskretnim izlogom u kojem stoje probrane marke starih konjaka i plemenitih vina, a isto tako pred onim svijetlim, lijepim izlozima u kojima na staklenim pločama mame duhani i cigare, teške, debele u staniol umotane uvozne cigare, crne, dobre brazilske, lijepe svijetle holandske i one krasne iz Manile.

Postoji još jedna vrsta trgovina koje od najranijih vremena za mene nisu izgubile svoju draž. To su trgovine papira, olovaka, pera, boja, vodenih boja, ravnala, šestara, crtaćega ugljena. Pred njima dugo stojim, zaljubljen u zbirku predivnih pariških ili londonskih vodenih boja, u snop plemenitih Kohinoor olovaka, u kutiju sa sibirskim grafitom, smotke i slojeve plemenitih papira. Stotinu takvih araka nježno-čvrstoga, solidnoga papira, to bi bio dar kojim bi me se moglo namamiti!

Na kraju, međutim, počnu zepsti noge, a za kupovinu ima vremena i neki drugi put. Ah, samo da mi prijatelj S. za Božić ne daruje Kodak ili košaricu orhideja!

(1927.)

Ponovni susret s Ninom

Kada se nakon mjeseci izbjivanja vratim na svoj brežuljak u Ticinu, uvijek iznova iznenađen i ganut njegovom ljepotom, tada nisam tek jednostavno ponovno kod kuće, već se prvo moram presaditi i potjerati novo korijenje, ponovno povezati niti, pronaći stare navike i ponegdje najprije iznova potražiti dodir s prošlošću, prije nego mi ladanjski život juga ponovno počne goditi. Ne moram samo rasprijeti kovčege i pronaći seoske cipele i ljetnu odjeću, već moram i utvrditi jesu li mi susjedi još živi, provjeriti što se ovdje za pola godine promijenilo, koliko je koraka napredovao proces koji postupno i s ovoga miloga predjela svlači dugo čuvanu nevinost ispunjavajući ju blagodatima civilizacije. Točno, kod donjega je klanca posve raskrčen i ogoljen još jedan šumski obronak i gradi se vila, na jednom zavoju naša je cesta proširena, a to je značilo nestanak čarobnoga starog vrta. Ugašene su i posljednje konjušnice u našem kraju i zamijenjene automobilima, a nova su kola prevelika za te stare, uske uličice. Dakle, nikada više neću vidjeti staroga Piera s njegova dva zdrava, snažna konja kako se u modroj odori poštanskoga kočijaša uz klopot žutih kočija spušta niz brijeg, nikada ga više kod Grotto del Pače neću moći nagovoriti na čašicu vina i mali, neslužbeni predah. Ah, i nikada više neću sjediti nad Ligunom uz prelijepi rub šume, moje omiljeno mjesto za slikanje: neki je stranac kupio šumu i livadu i ogradio ju žicom, a tamo gdje je stajalo onih nekoliko lijepih jasenova, sada se gradi garaža.

No, zato se pojasevi trave ispod čokota zelene svojom starom svježinom, a ispod usahla lišća šuščaju kao i uvijek modro-zeleni smaragdni gušteri, šuma je modra i bijela od zimzelena bilja, šumarica i jagoda u cvatu, a kroz mladozelenu šumu svježije i blago svjetluca jezero. Rasprijetio sam kovčege, saslušao seoske novosti, izrazio sućut udovici pokojnoga Cesca, a Nineti čestitao na njezinoj crnočkoj bambini, izvadio i pripremio svoj slikarski pribor, naprtnjaču, stolac, lijepi zrnasti papir za akvarel, olovke i boje. To je uvijek najljepši dio toga posla: sva ona mala udubljenja u mojoj paleti dopunjavati svježim, veselo blistavim bojama, kobaltnomodrom koja me usrećuje, nasmijanim cinoberom, nježnom limunžutom, prozirnim gumigutom. To je sada gotovo. No ponovno započeti slikati i nije baš tako jednostavno, pa to rado malo odgađam do sutra, do nedjelje, do idućega tjedna. Kada čovjek nakon šest mjeseci ponovno sjedi u prirodi, umače kist u vodu i ponovno se sprema djelić ljeta prenijeti na papir, tada odviknuta oka i nevjeste ruke sjedi prilično bespomoćno i žalosno, a trava i kamen, nebo i

oblaci ljepši su nego ikada, želja za slikanjem čim se toliko nemogućom i smjelom kao nikada prije. Ne, još malo ću pričekati. Pa ipak, preda mnom su cijelo ljeto i jesen, još jednom se nadam da ću se nekoliko mjeseci osjećati dobro, da ću duge dane provoditi u prirodi, riješiti se kostobolje, poigravati se svojim bojama i živjeti nešto veselijim i nevinijim životom, negoli je moguće zimi i u gradovima. Godine brzo prolaze - bosonoga djeca, koju sam prije mnogo godina došavši u ovo selo gledao kako idu u školu, već su oženjena ili sjede u Luganu ili Milanu za pisačim strojevima ili u trgovini za pultom, a ondašnji starci, seoske starine, u međuvremenu su poumirali.

Na pamet mi padne Nina-je li još živa? Dragi Bože, tek sam je se sada sjetio! Nina je moja prijateljica, jedna od rijetkih dobrih prijateljica koje imam u ovome kraju. Sedamdeset i osam joj je ljeta i stanuje u jednom od najudaljenijih zaselaka u ovome kraju na koje današnje doba još nije stavilo ruku. Put do nje strm je i naporan, moram se po suncu spustiti nekoliko stotina metara niz brijeg, i s druge se strane ponovno uspeti. No, odmah krećem na put i najprije se spuštam kroz vinograde i šumu, zatim udarim poprijeko uskom zelenom dolinom, a onda, s druge strane, penjem se strmim brežuljcima koji su ljeti puni ciklama, a zimi puni čemerika. Prvo dijete koje u selu sretnem pitam što radi stara Nina. Eh, priča mališan, ona navečer još uvijek sjedi na crkvenom zidu i šmrče duhan. Zadovoljno produžim: dakle, još je živa, još ju nisam izgubio, ljubazno će me dočekati i nešto će, doduše, mumljati i jadikovati, ali mi ipak pružiti svijetao primjer usamljenog starog čovjeka koji svoje godine, svoju kostobolju, svoje siromaštvo i osamu podnosi žilavo i ne bez određene radosti, a pred svijetom se ne krevelji i ne klanja, već na njega pljuje odlučna da do posljednjega časa ne prihvati ni liječnika ni svećenika.

S blještave sam ulice pokraj kapele zašao u sjenu prastaroga mračnog zida koji krivudav i prkosan stoji na litici planinskoga grebena i ne zna za vrijeme, ne poznaje drugu sadašnjost osim sunca koje se vječno ponovno vraća, nikakvu drugu mijenu doli smjenu godišnjih doba, iz desetljeća u desetljeće, iz stoljeća u stoljeće. Jednom će i ti stan zidovi pasti, ti lijepi, mračni, nehigijenski kutovi bit će preuređeni i opskrbljeni cementom, limom, tekućom vodom, higijenom, gramofonima i drugim kulturnim dobrima, nad kostima stare Nine stajat će hotel s francuskim jelovnikom ili će si neki Berlinac izgraditi ljetnikovac. No danas su još tu i ja ulazim preko visokoga kamenog praga i iskrivljene kamene stubu u kuhinju svoje prijateljice Nine. Tu kao i uvijek miriše na kamen i prohladnu svježinu, čađ i kavu i intenzivno miriše na dim zelenog drveta, a na kamenu podu na svojoj niskoj klupčici sjedi stara Nina ispred golema kamina u kojem pucketa vatraca od čijega joj dima pomalo suze oči, i svojim smeđim, od

kostobolje kvrgavim prstima gura iverje natrag u vatru.

"Zdravo, Nina, sjećate li me se još?"

"Oh, Signorpoeta, caro amico, son content di rivederla!"

Pridiže se, premda to ne želim dopustiti, polako ustaje i s naporom pomiče ukočene udove. U lijevoj ruci podrhtava joj drvena tabakera, grudi i leđa zagrnula je crnim vunenim rupcem. Iz toga starog, lijepog lica ptice grabljivice tužno-podrugljivo gledaju oštre vižlaste oči. Gleda me podrugljivo i prijateljski, zna ona Stepskoga vuka, zna da sam doduše signore i nekakav umjetnik, no da se sa mnom ne događa bogzna što, da sam tumaram Ticinom i da sam uhvatio isto onoliko malo sreće kao i ona premda smo ju zasigurno oboje prilično marljivo tražili. Šteta, Nina, što si za mene rođena četrdeset godina prerano. Šteta! Doduše, ne doživljava te svako lijepom, nekima prije sličiš na staru vješticu pomalo upaljenih očiju, iskrivljenih udova, prljavih prstiju i s burmutom pod nosom. Ali kakav je to samo nos na naboranom orlovskom licu! Kakvo držanje kada se tek uspravi i svojom mršavom visinom uspravna stoji! I kako je samo pametan, kako ponosan, kako prijeziran, a ipak ne zao pogled tvojih lijepo oblikovanih, slobodnih, neuplašanih očiju! Starice Nino, kako lijepa djevojka morala si biti, kako lijepa, odvažna, rasna žena! Nina me podsjeća na proteklo ljeto, na moje prijatelje, moju sestru, moju voljenu - sve ih poznaje - usput zaviruje u lonac, vidi da je voda proključala pa iz ladice mlinca naspe mljevenu kavu, stavi preda me šalicu, ponudi mi burmut, i sada sjedimo uz vatru, pijemo kavu, pijuckamo u vatru, pripovijedamo, ispitujeemo, polako postajemo šutljivi i priklopimo pokoj u kostobolji, o zimi, o dvojbenosti života.

"Kostobolja! Kurva je to, prokleta kurva! Sporca puttana! Đavo ju odnio! Dabogda crkla. Ma, pustimo psovke! Sretna sam što ste došli, jako sam sretna. Ostanimo prijatelji. Kada si star, ljudi ti više ne svraćaju često. Sedamdeset i osma mi je sada."

Još jednom se s naporom ustane, ode u susjednu sobu u kojoj na zrcalu stoje požutjele fotografije. Znam da traži dar za mene. Ne pronalazi ništa pa mi na dar ponudi neku od starih fotografija, no kako ju ne želim uzeti, moram barem još jednom smrknuti iz njezine burmutice. U zadimljenoj kuhinji moje prijateljice nije više odveć čisto i nimalo higijenski, pod je sav zapljuvan, niz stolac visi poderana slama, a rijetki od vas čitatelja rado bi pili iz ovog lončića za kavu, ovog starog limenog lončića, crnog od čađi i sivog od pepela na čijim se rubovima u dugom nizu godina uhvatila debela kora sasušene, zgusnute kave. Mi ovdje živimo izvan današnjega svijeta i vremena, doduše malo zapušteno i jadno, pomalo oronulo i nimalo higijenski, ali zato blizu šume i planine, blizu koza i kokoši (koje kokodačući trče po kuhinji), blizu vještica i bajki. Kava iz iskrivljenog limenog lončića divno prija, jaka posve crna kava s laganom, aromatičnom primjesom trpkoga okusa po dimu od drva, a naše druženje

i ispijanje kave i psovke i tepanja i hrabro staro Ninino lice neizmjerne su mi draži od dvanaest poziva na kavu s plesom, od dvanaest večeri s književnim razgovorima u krugu slavnih intelektualaca - premda zasigurno ni tim lijepim stvarima ne bih želio odreći relativnu vrijednost.

Vani sada zalazi sunce, Ninina se mačka vratila i skočila joj u krilo, a odsjaj vatre na okrećenim kamenim zidovima topliji je. Kako hladna, kako okrutno hladna mora daje bila zima u ovoj visokoj, sjenovitoj, praznoj kamenoj špilji u kojoj nema ničega osim sićušne otvorene vatre koja treperi u kaminu i ove stare usamljene žene s bolnim zglobovima, koja nema drugoga društva osim mačke i ove tri kokoši.

Nina potjera mačku i ponovno ustane, visoka i sablasna u tom polumraku, mršava i koščata s bijelim čuperkom na strogom licu ptice grabljivice. Još mi ne da poći. Pozvala me da još jedan sat budem njezin gost, pa odlazi po kruh i vino.

(1927.)

Opreke

Sredina je ljeta i veliko stablo ljetne magnolije pred mojim prozorima već tjednima je u cvatu; ono je simbol južnoga ljeta u svom prividno nehajnom, prividno ravnodušno sporom, no zapravo brzom i rastrošnom načinu cvjetanja. Od snježnobijelih, ogromnih čaški uvijek ih je nekoliko, najviše osam ili deset, istodobno otvoreno, i dok stablo tijekom dva mjeseca svoga cvata u cjelini pokazuje uvijek isto lice, ti predivni golemi cvjetovi zapravo su tako prolazni: nijedan od njih ne živi duže od dva dana. Iz blijedog, zelenkasto osjenčanog pupoljka taj cvijet se otvara najčešće u zoru, i lebdi čisto bijel i čarobno nestvaran odražavajući svjetlost poput snježnoga Atlasa, lebdi jedan dan provirujući iz tamoblisavih, tvrdih, zimzelenih listova, a onda potihno stane mijenjati boju, žutjeti na rubovima, gubiti oblik i starjeti s ganutljivim izrazom klonuća i umora, a i to starenje traje samo jedan dan. Zatim je bijeli cvijet već promijenio boju, postavši kao cimet svijetlosmeđ, a laticice, jučer kao Atlas, danas su pod prstima poput tanke, nježne stavljene kože: čarobna, divna tvar, nježna poput daha, a ipak čvrsta, čak i gruba. I tako moje veliko stablo magnolije iz dana u dan nosi svoje čiste, snježne cvjetove i kao da su uvijek jedni te isti. Ugodan, uzbuđujuć, zamaman miris koji podsjeća na miris svježih limuna, ali sladak, dopire s cvjetova u moju radnu sobu. Veliko stablo ljetne magnolije (ne treba ga brkati s proljetnom magnolijom također poznatom na sjeveru), ma koliko bilo lijepo, nije uvijek moj prijatelj. Ima godišnjih doba kada ga promatram zamišljeno, čak i neprijateljski. Ono raste i raste, i u deset godina koliko mi je susjed, toliko se istegnulo da mi je u jesenskim i proljetnim mjesecima balkon ostao uskraćen i za ono malo jutarnjega sunca. Izraslo je ono u kršnoga momka i svojim jakim, jedrim stasom često mi slični na nekog neotesanog, naglo izraslog, pomalo nesklapnog mladića. No sada, u vrijeme njegova ljetnog cvata, ono svečano stoji puno nježnoga dostojanstva, klepeće na vjetru svojim ukočenim, kao lakiranim sjajnim listovima brižno pazeći na svoje nježne, odveć lijepe i odveć prolazne cvjetove.

Nasuprot tom stablu s njegovim blijedim divovskim cvjetovima stoji jedno drugo, patuljasto stablo zasađeno u loncu na mome malome balkonu. To je zdepasto patuljasto stablo, neka vrsta čempresa, ni metar visoko, ali skoro već četrdeset godina staro, mali kvrgavi i samosvjesni patuljak, pomalo ganutljiv i pomalo komičan, pun dostojanstva, a ipak čudnovat i sposoban čovjeku izmamiti osmijeh. Tek sam ga nedavno dobio na dar, za rođendan, i sada tu stoji, pruža svoje karakterne, kao u desetljetnim olujama okvrgavjele grane jedva

dužine prsta, i ravnodušno gleda prema svom divovskom bratu od kojega bi dva cvijeta bila dovoljna da prekriju časnoga patuljka. Njega to ne smeta, čini se da uopće ne primjećuje velikoga tustog brata, magnoliju čiji je jedan list velik kao cijela njegova grana. U svojoj čudnovatoj maloj monumentalnosti doima se duboko zamišljenim, posve zagledanim u sebe, i doima se prastaro, onako kao što i ljudski patuljci često mogu izgledati, tako neizrecivo staro ili bezvremenski.

Po ovoj teškoj ljetnoj vrućini, koja nas već tjednima pritišće, vrlo malo izlazim, živim u svojim nekoliko sobica, iza spuštenih roleta, a društvo mi prave dva stabla, div i patuljak. Divovska magnolija čini mi se simbolom i zovom svekolika rasta, svekolika nagonskog i prirodnog života, svekolike bezbrižnosti i bujne plodnosti. Nasuprot tomu, šutljivi patuljak, u to ne treba sumnjati, pripada suprotnomu polu: njemu ne treba toliko prostora, nije rastrošan, ne teži za intenzitetom i trajnošću, on nije priroda, već duh, nije nagon, nego volja. Dragi mali patuljče, kako čudesno i razborito, kako žilavo i prastaro izgledaš!

Zdravlje, vrsnoća i bezbrižni optimizam, nasmiješeno odbijanje svih dubljih problema, zadržiglo kukavičko odricanje od agresivnog propitivanja, životno umijeće uživanja u trenutku - to je parola našeg vremena - tako se ono nada da će zavarati sjećanje na svjetski rat koje tišti. Pretjerano neopterećen problemima, oponašajući američki stil, poput glumca zakrabuljena u debelu bebu, pretjerano glup, neuvjerljivo sretan i nasmiješen ("smiling"), takvim se ukazuje taj pomodni optimizam, svakoga dana urešen novim blistavim cvjetovima, slikama novih filmskih zvijezda, brojkama novih rekorda. No da su sve te veličine trenutačne, da sve te slike i svi ti rekordi traju tek jedan dan, to nitko ne pita, jer uvijek stižu novi. A uslijed toga pomalo prenapuhanog optimizma, pretjerano glupog optimizma, koji rat i bijedu, smrt i bol proglašava glupošću koju ljudi samo umišljaju, i koji ne želi znati ni za kakvu brigu ili probleme - uslijed toga nadnaravno velikoga, po američkom uzoru napuhanog optimizma, duh biva prisiljen i podražen na isto takva pretjerivanja, na udvostručenu kritičnost, na produbljenu problematiku, na neprijateljsko odbijanje te cijele dječje slike svijeta, u bojama zrele maline, koju odražavaju pomodne filozofije i ilustrirani časopisi.

Tako između moja dva susjed-stabla, čarobno vitalne magnolije i čudesno dematerijaliziranog i oduhovljenog patuljka, sjedim i promatram igru suprotnosti, o tome razmišljam, na vrućini dremuckam, malo pušim i čekam da se spusti večer i iz šume prostruji nešto svježiji zrak.

I posvuda u onome što činim, čitam, mislim, svugdje nailazim na isti razdor današnjega svijeta. Svakoga dana dobivam nekoliko pisama,

najčešće od nepoznatih ljudi, u pravilu dobronamjerna i dobrodušna pisma, koja ponekad odobravaju, ponekad optužuju, no sva govore o istom problemu, i sva su ili prožeta neviđenim optimizmom i mene pesimista ne mogu dovoljno pokuditi ili ismijati ili sažalijevati - ili mi, pak, daju za pravo, daju mi fanatično i pretjerano za pravo, vođeni dubokom nevoljom i očajanjem.

Naravno da oboje imaju pravo, magnolija i patuljasto stablo, optimisti i pesimisti. Samo ja one prve smatram opasnijima, jer ne mogu gledati njihovo silno zadovoljstvo i njihov siti smijeh, a da se ne sjetim 1914. godine i onoga tobože tako zdravog optimizma kojim su u to vrijeme čitavi narodi sve smatrali divnim i čarobnim, i prijetili staviti pred zid svakog pesimista koji bi podsjećao na to da su ratovi zapravo vrlo opasni i nasilni pothvati i da bi to moglo možda i tužno završiti. Ti su pesimisti dijelom ismijani, dijelom stavljeni pred zid, a optimisti su slavili to veliko doba, klicali i godinama pobjeđivali sve dok se oni i čitav njihov narod nisu dobrano umorili od klicanja i od pobjeda i iznenada se slomili, pa su ih negdašnji pesimisti morali tješiti i ohrabrivati na daljnji život. Ne mogu to iskustvo potpuno zaboraviti.

Ne, naravno da mi ljudi duha i pesimisti nemamo pravo kada svoje doba optužujemo, osuđujemo ili mu se podsmjehujemo. No, ne bismo li na posljetku mi ljudi duha (danas nas nazivaju romantičarima ne misleći pod tim ništa ljubazno) trebali biti djelićem ovoga doba, imati pravo govoriti u njegovu ime i utjelovljivati jednu njegovu stranu jednako kao i boksači koji se tuku za nagrade ili proizvođači automobila? Na ovo si pitanje neskromno dajem potvrdan odgovor.

Ta dva stabla u svojoj čudesnoj opreci stoje, kao i sve stvari u prirodi, neopterećena oprekama, svako sigurno u sebe i u svoje pravo, svakojako i žilavo. Magnolija, nabrekla u svojoj sočno-sti, odiše uzbuđljivim mirisom svojih cvjetova, dok se patuljasto stablo sve dublje povlači u se.

(1928.)

S jeseni

Uvelo jejoš jedno ljeto, skratio se dnevni luk sunca, a iz noćne izmaglice, u dolini, svakoga jutra šume izranjaju malo žuće, malo ogoljenije. Još ponegdje usred žute kestenove šume nazire se plavkasta mrlja, tamna kao ljeti: to su akacije na vlažnom tlu koje se dugo zelene. No zato, kada i njih sustigne, zastrašujuće brzo venu. Mali listovi, poredani dva po dva, preko noći žute i padaju, lijepo i umorno, lelujave zlatne kapi, u veliki grob.

To je vrijeme kada za me počinje putovanje. Od proljeća sve do prvih hladnih noći sjedim usidren i ništa me ne može izmamiti iz moga ladanjskoga boravišta. Tu živim u šumi i planini, promatram cvijeće i guštere, osluškujem leptire i zmiје, crtam stara ticinska sela i slikam pejzaže modroga jezera iza šarenih leđa šume tustih poput gusjenice. Smeđi zidni gušter i veliki modro-zeleni smaragdni gušter s paunovim vratom koji se prelijeva u tamnomodrim nijansama bliski su mi, kao i vretenca staklastih krilaca i male smečkaste bjelouške uz potok i debele dugačke eskulapove zmiје u šljunku sunčanih obronaka. Ja znam gdje se gnijezde sojke kreštalice i zelene žune, poznam omiljena obitavališta lastinoga repa, večernjega paunčeta, "španjolskih zastava". Pješačeći, počivajući, slikajući, dokoličarski, a ipak marljivo, iz godine u godinu temeljito sam upoznao ovu lijepu zemlju od koje stranci na svojim priglupim, beskorisnim masovnim putovanjima ne uspiju vidjeti ništa osim prizora s razglednice. Upoznao sam ih iz mjeseca u mjesec, šumu, polja i vinograde, ljude i poljsko cvijeće. No, s godinama, zime mi ovdje na jugu postadoše nepodnošljive usprkos lijepom, dragom suncu. Kišna su razdoblja deprimirajuća; četiri promrzle zime, u doba inflacije, prosjedio sam ovdje pred vatricom u ognjištu trajno si narušivši zdravlje. Otada i otkako mi lisnica ponovno dopušta, zimi odlazim ne da bih vidio ljepše krajeve, jer takvih nema, niti da bih tražio promjenu, jer dosada je nešto što priroda ne pozna, ona je građanski izum - no ja putujem u toplice, putujem u gradove u kojima postoje vrata i prozori koji se dobro zatvaraju, topli drveni podovi, dobre peći, liječnik i maser, i dok uz njihovu pomoć pokušavam podnijeti zimske boljetice, usput mi se neočekivano dogodi i nešto lijepo: posjet prijateljima, dobra glazba, pretraživanje knjižnica i galerija. Stanujem tada u gradu, pa mi, premda me je teško pronaći, dolaze svakakvi ljudi. Dolaze neshvaćeni slikari s mapama punim sjajnih skica, dolaze mladi samosvjesni ljudi koji, završivši filologiju, sada o meni žele pisati doktorsku disertaciju, pa ju i pišu neustrašivo razdirući na komadiće mene i ono što sam trideset

godina radio, a njihov im fakultet za to na mudru glavu natakne doktorski šešir. Dolaze pijani bohemi koji često znaju dobre priče i svakako su izdašniji od bilo kojeg "dobrog društva", a dolaze i kometi i ekscentrici duha, geniji s manijom proganjanja, osnivači religija, magičari. Sve donedavno povremeno je dolazio i dragi siroti pjesnik Kla-bund, pun priča, pun znatiželje, mladolika i uvijek pomalo grozničava lica, ili bi, pak, na brzinu i samo na sat, dva, bez prtljage i stigavši vlakom u pogrešnom smjeru, osvanula plavokosa vila Emmy Hennings, a prije se katkada pojavljivao i suhonjavi gnom Hans Morgenthauer koji je malo govorio, sebi u brk se smijao, kadšto iz džepa izvukao strahovito zdvojne pjesme i bio na smrt bolestan; on je također ove godine umro. Za sve njih ja sam neka vrsta ujaka, uzajamno se volimo, oni me s čuđenjem gledaju kako naizgled živim sasvim građanskim životom, a istodobno ipak pripadam njihovom svijetu, no ne ubrajaju me sasvim u svoje, u ceh apatrida, premda znaju da ne volim samo Mozarta i firentinske Bogorodice, već isto toliko i one koji su zastranili, proganjane stepske vukove. Razmjenjujemo pjesme i crteže, dajemo jedni drugima adrese svojih redakcija, posuđujemo si knjige i popijemo koju bocu vina. Ponekad se dam nagovoriti i na put u neki lijep grad željan obrazovanja, jednom na godinu, pa tamo dobijem novac za put i honorar, u pratnji znalca razgledam znamenitosti grada, a zauzvrat jednu večer moram nepoznatim ljudima u nekoj nesimpatičnoj dvorani čitati svoje pjesme i svaki put to činim s osjećajem: "Nikad više!"

No prije negoli ponovno započne gradski i putnički i luta-lački život moram se ovdje oprostiti, izvući korijenje iz zemlje, spakirati kovčege, rukovati se s Natalinom i Marijom i Annun-ziatom, moram s prtljagom otputovati u Lugano i sjesti na vlak, a još i tada sam kod kuće, svezan i podčinjen, i tek kada iščeznu posljednji ružičasti obronci planina, a jelove se šume pruže prema Gotthardu, najednom me okruži tuđina i sloboda, i ponovno sam biljka bez korijena, lutalica. Već tri dana u mojoj sobi razjapljen stoji veliki kovčeg i ponovno se moram pakirati. Moram to dobro smisliti, jer odlazim na barem šest mjeseci. Odjeća, čizme i rublje - to je lako, izvučeš ih iz ladica, staviš u kovčeg, na njega sjedneš i pritisneš. Ali sve ostalo, sve one sitnice potrebne za rad i zadovoljstvo! Moraš ponijeti knjige i slikarski pribor i knjige skica, pa i neku od slika da bi njome promijenio čar hotelskoj sobi, i još štošta, no najčešće poneseš ono pogrešno. Kada se pakira, čovjek je uvijek pretjerano praktičan i pedantan.

A upravo su te "praktične" stvari nevažne jer ih posvuda možeš naći i svugdje su iste. Ali neka od onih nepraktičnih stvar, dobro odabrana, može cijeloj prtljazi dati smisao i draž: neki talisman, preparirana ptica, hrpa starih pisama. Emmy to divno zna, ona otputuje ne ponijevši ni cipele ni rublje, no zato ponese sliku Bogorodice i

okruglu glazbenu kutijicu na čijem valjčiću ima tri pjesme kojima je načas uveselila već mnogu beznadnu braću.

Opraštam se od mnogočega. Pospremam knjige koje sam posljednje pročitao: lijepe knjige ovaj put! Bio je to "Siroti Chatterton" E. Penzoldta (nakladnik "Insel") iznimno ljupka knjiga, knjiga za lutalice i nezvane goste života. Bilo je to djelo iz ostavštine dragoga Klabunda, roman "Borgia" (izdavač Phaidon, Beč), lijepa knjiga kao i sva Klabundova djela, koja je hineći neku prštavu snagu u stvarnosti vrućica, stalna povišena temperatura bolesnika, no puna njegove gipke razigrane mašte i melodiozna jezična umijeća. Vrlo vrijednim čitanja učinilo mi se i djelo "Godište 1902." Ernsta Glaesera (izdavač Kiepenheuer) koje je možda prije dokument jednoga vremena, nego pjesničko djelo; no je li to bitno ako nas knjiga katkada pogađa izravno u srce. Međutim, sve te knjige, ma koliko bile lijepe, moraju ostati ovdje. Ponijet ću nešto drugo, nešto od Huga Balla, nešto od Stiftera, svezak Goethea. Uto mi padne poklopac kovčega; izgleda da mu je, starcu, dovoljno. U mnogim je zemljama bio i brojnih se jezika naslušao, gorostasni kineski nosači tereta u malajskim su ga i indijskim lukama prtili s broda na brod, s broda u hotel, a na malenom se čamcu danima vozio uzvodno nekom prašumskom rijekom u Nizozemskoj Indiji. Nadam se da će izdržati još koju godinu, ne bih ga volio nadživjeti.

Uskoro ću biti spreman za put. Nadam se da ću u Zurichu na programu naći neku Mozartovu operu ili "Pentezileju" Othmara Schoeckea, i tamo ostati nekoliko dana. Nadam se da su iz Bade-na sada već otišli lječilišni gosti, pa ću se tamo smjestiti na neko vrijeme, leći u kupku, namjestiti stol za slikanje i pisanje i higijenski predrijemati početak zime. Možda ću naći nekoga tko će mi na par tjedana posuditi staklenku sa zlatnim ribicama da prikratim vrijeme i ne budem tako usamljen. Mojaje prijateljica na putu, ovih bi se dana trebala pismom javiti iz Beča ili Krakova. Vрати se brzo, draga ptico selice! Već mi rukama i nogama struji putna nervoza, ne sjedi mi se više u sobi, ne ide mi se u šetnju. Ugađam svojoj želji i trpam sve rublje u kovčeg. Tu je i zelena košulja koju sam jednom zgodom dobio od prijateljice. Kamo ćeš sa mnom putovati, zelena košuljice? Otisnut ćemo se na put, stanovati u prolaznim zavičajima, u hotelima, iznajmljenim sobama, uvijek se iznova malo osvježiti i obnoviti s ponešto pranja i glačanja sve dok nabori ne postanu krhki i naš se oblik raspadne. Tad ćemo se preobraziti, košuljo moja, ti više nećeš biti košulja, već krpa, možda jednom postaneš lijep, bijel komad papira na kojem ljubavnik piše svojoj djevojci iz tuđine. A ja više neću biti putujući pacijent i literat, nego ću kružiti u nekim drugim krugovima, otpuhnut u neke druge vrtloge. Možda ću se vratiti, studirati filologiju i napisati disertaciju ili se baviti nekom igrom. A možda sam sada prošao kroz čistilište čovječtva i više se

neću vratiti ili ću se, kao vitka, crvena lisica, kao pametna,
okretna kuna, kao tihi, tamni guž vratiti na zemlju koju još uvijek
volim.
(1928.)

Splavarenje

Vjerojatno još i danas negdje na Zemlji kroz travu i šumu teku potoci i rijeke, u cik zore na rubovima šuma u orošenu lišću stoje srne blagih očiju, možda se današnjoj djeci njihov potok s cementiranim obalama i njihova livada sa sportskim igralištem i držačima za bicikle čine isto tako lijepima i časnima kao što se nama nesuvremenima nekoć, prije pola stoljeća, činio pravi potok i prava livada. Nema smisla o tome se sporiti, možda je u međuvremenu svijet doista postao savršeniji. Bilo kako bilo, mi stariji ipak mislimo da smo prije četrdeset do pedeset godina još nešto udisali, nešto kušali i doživljavali stoje otada posve iščezlo iz ovog usavršenog svijeta: ostatak nevinosti, ostatak bezazlenosti i seoske jednostavnosti koju se u ono doba usred Njemačke još ponegdje moglo sresti, dok ju se danas i u Polineziji uzalud traži. Stoga se rado spominjemo djetinjstva i veselo, glupo i sebično uživamo u pravu svoje dobi da na račun današnjega hvalimo prošla vremena. Ovih dana vratila mi se uspomena na to sada bajkovito djetinjstvo. Dobro došla, lijepa uspomeno!

Kroz moj rodni grad u Schwarzwald u protjecala je rijeka, rijeka uz koju su tada stajale tek rijetke tvornice, na kojoj je bilo mnogo starih mlinova i mostova, plićaka zaraslih u šaš i šipražja johe, u kojoj je bilo mnogo riba, a ljeti milijuni tamnoplavih vretenaca. Nije mi poznato kako su se ribe i vretenca održale između sve većih cementnih podzida obale i sve većeg broja tvornica, možda su još uvijek tu. No, vjerojatno je davno iščezlo nešto stoje tada postojalo na rijeci, nešto lijepo i tajanstveno, bajkovito, nešto najljepše što je posjedovala ta lijepa čarobna rijeka: splavarenje. Tada, u naše doba, tijekom ljeta jelovi su trupci iz Schwarzwalda na golemim splavima prevoženi malenim rijekama sve do Mannheima, a katkada još i dalje, sve do Nizozemske. Splavarenje je bilo poseban zanat i za svaki je gradić u proljeće pojava prve splavi bila važnija i neobičnija od pojave prvih lasta.

Takva splav (koja se na švapskom nije zvala "das Floß", već "der Flooz") sastojala se od samih dugih jelovih i borovih trupaca s kojih je skinuta kora, ali nisu dalje obrađivani, a splav se sastojala od većeg broja članaka. Svaki je članak obuhvaćao osam do dvanaest trupaca koj i su na krajevima bili svezani, a na svakom članku elastično je visio sljedeći članak, povezan vrbama, pa se splav, ma koliko duga bila, svojim pokretnim člancima mogla prilagođavati riječnim zavojima. Međutim, nerijetko se događalo da se splav zaglavi, stoje za cijeli grad bio uzbudljiv događaj, a za mladež

pravo slavlje. Splavari, kojima su se s mostova i s prozora kuća višestruko rugali zbog njihove nespretnosti, bili su bijesni i morali grozničavo raditi, gazili su psujući do struka u vodi, vikali i pokazivali ono poznato divljaštvo i sirovost svog staleža; još mrzovoljniji i ljući bili su mlinari i ribari, i svi koji su od rijeke živjeli i zarađivali, a napose brojni kožari dobacujući splavarima pošalice i psovke. Ako se splav zaglavila ispod otvorene ustave, tada bi se najviše mlinari uzšetalili i raspsovali, a nas dječake zadesila bi katkad posebna sreća: riječno je korito jednim dijelom bilo skoro prazno, pa smo ispod brane mogli rukama loviti ribe, široke, svjetlucave crvenperke, hitre, bodljikave grgeče, a katkada i paklare.

Splavari su očito pripadali lutalicama, divljacima, putnicima, nomadima, a splav i splavare čuvari ćudoređa i reda nisu baš podnosili. Nasuprot tomu, za nas dječake, kad god bi se pojavila splav, to je bila prigoda za pustolovine, uzbuđenja i sukobe sa snagama reda. Kao stoje između mlinara i splavara trajao vječni rat u kojem sam uvijek bio na strani splavara, tako je kod naših učitelja, roditelja i teta postojala odbojnost prema splavarstvu i nastojanje da nam se što više onemogući doticaj s njim. Kada bi nekom od nas kod kuće izletjela vrlo nepristojna riječ ili sočna psovka, teta bi rekla da smo to, naravno, opet pokupili od splavara. A nerijetko bi nas onoga dana, koji bi se prolaskom splavi za nas pretvorio u praznik, otac istukao, majka plakala, a policajci na nas vikali. Jedna lijepa priča, koju smo kao dječaci voljeli više od svega, govorila je o malom dječaku koji se unatoč svim zabranama popeo na splav i njome stigao sve do Nizozemske i mora, da bi se tek nakon nekoliko mjeseci vratio ožalošćenim roditeljima. Poći stopama toga dječaka godinama je bila moja žarka želja.

Mnogo češće negoli je moj dobri otac slutio, kao dječčić sam na kraćim relacijama bio slijepi putnik na splavi. To je bilo strogo zabranjeno i ne samo da si protiv sebe imao odgajatelje i policiju, već na žalost najčešće i same splavare. Nema za dječaka ljepše i uzbudljivije stvari na svijetu od vožnje na splavi. Kada mislim na to, u meni se stotinama čarobnih mirisa budi cijeli zavičaj i prošlost. Popeti se na ploveću splav moglo se ili s mo-stića na brani, takozvane "ustave", ili pak s obale, što često nije bilo nimalo teško, ali se svaki put moralo platiti djelomičnim ili cijelim kupanjem. Još najlakše je bilo za vrlo toplih ljetnih dana, kada smo ionako na sebi imali vrlo malo odjeće, bez cipela i čarapa. Tada smo lako stizali do splavi, a ako si se još uspio i sakriti od splavara, bilo je divno nekoliko milja spuštati se niz rijeku između zelenih tihih obala prolazeći ispod mostova i ustava.

No za vrijeme plovidbe, ako splavar prema tebi ne bi bio pretjerano ljubazan, postavio bi te na hrpu dasaka, pa si vrlo brzo mogao

iskusiti i sve nedaće splavarskog zanata na kojem si im inače zavidio. Stajao si nesigurno na skliskim trupcima između kojih je voda neprekidno prskala, bio si mokar do kože, a ako nije bilo vrlo toplo, ubrzo bi se počeo smrzavati. A onda se bližio trenutak kada si morao napustiti splav koja je brzo plovila. Padala je večer, drhturio si od vlažne hladnoće i dospio u kraj u kojem obale više nisi tako dobro poznao kao kod kuće. Sada je trebalo uvrebat i bez predomišljanja ga odmah iskoristiti - obično je u tom posljednjem trenutku palo još jedno kupanje, često je bilo i opasno, a katkada se znala dogoditi nesreća; i sam sam tom zgodom iskusio jezu pogibelji. A kada bi zatim sretno ponovno bio stigao na kopno, pod nogama osjetio tlo i travu, put do kuće bio je dug, katkada vrlo dug. Stajao si tako u mokrim cipelama, mokroj odjeći, bez kape koju si izgubio, nakon dugog stajanja na skliskim, mokrim trupcima osjećajući slabost u listovima i koljenima, a ipak si morao pješaćiti još sat ili dva ili još duže, da bi te na kraju dočekala uplakana majka, užasnuta teta i smrtno ozbiljan otac koji su hvalili Boga stoje zabludjela dječaka, mada nije zaslužio, sačuvao živa i zdrava. Od djetinjstva je bilo tako: ništa nisi dobio na dar, svaku si sreću morao platiti. I kada danas računam u čemu se zapravo sastojala sreća takve vožnje na splavi, kada oduzmem sve tegobe, napore i nezgode, malo toga preostane. No to malo što ostane, divno je; tiha, brza i uzbuđljiva vožnja hladnom rijekom što glasno žubori, između vode što glasno prska, čarobni prolasci ispod mostova kroz debelu, dugačku viseću paučinu, sanjarski trenuci uranjanja u neizrecivo blažen osjećaj putovanja, kretanja, bijega i vožnje u svijet, prema Neckaru, prema Rajni i Nizozemskoj - i to malo što ostane, ta vlažnost, smrzavanje, to blaženstvo plaćeno psovkama splavara i propovijedima roditelja sve je nadoknađivalo, bilo je vrijedno svega što si za to morao žrtvovati. Bio si splavar, bio si putnik, nomad, plovio pokraj gradova i ljudi, tiho i nigdje ne pripadajući, i u srcu osjećao širinu svijeta i neobičnu čežnju za domom. O ne, to zasigurno nije bilo preskupo plaćeno.

(1928.)

Nekoć u Wiirzburgu

Ima gradova - primjerice Weimar - u kojima su pjesnici živjeli i umrli. Prolazite njima i čitate spomen-ploče nad ulaznim vratima, pozdravljate Goethea, Wielanda, Herdera, a onda vam padne na pamet da su svi ti pjesnici, doduše, doista umrli u tom gradu, no da nijedan u njemu nije rođen. Nasuprot tomu, dođete li u Stuttgart i na izletu posjetite dva, tri susjedna gradića, trebat će vam čitave stranice u bilježnici da biste zapisali imena svih pjesnika koji su tamo rođeni. Da sam budući pjesnik i da se upravo bavim izborom svoga rodnog mjesta, u razmatranje bih sasvim ozbiljno uzeo grad Wiir-zburg na Majni. Taj lijepi grad ostavlja jak dojam da pjesniku, koji je u njemu rođen, ima što za dati.

Pošavši iz gostionice u šetnju, stižem nehotice vrlo brzo do najveće zgrade u gradu, do Rezidencije. Pred zgradom vidim prostran, vrlo tih popločan trg, daleko iza vidim portale koji čekaju, vidim rešetkasta vrata koja obećavaju vrt. No, u nepoznatu gradu ne volim odmah započeti sa znamenitostima, ne volim od njega najprije vidjeti ono što mi je iz knjiga i slika odavno poznato. Stoga privremeno zaobilazim Rezidenciju i ponovno se okrećem prema središtu grada. Ubrzo primjećujem da taj grad pripada onim ljubaznim i hranjivim gradovima u kojima niti se materijalne potrebe ljudi zadovoljavaju škрто i asketski niti se oholo skrivaju. Ne, ovdje posvuda veselo i zamamno miriše na kruh i sir, kobasice i ribe, u mnogim trgovinama i na štandovima te ukusne stvari raskošno su i lijepo rasprostrte, brojni hljepčići, kruhovi, peciva i kifle različitih oblika, obilje kobasica svih veličina i boja, a između njih iz malenih dućana i sa štandova na tržnici blistaju se vesele i blage mrtve prirode od povrća i voća, kraj njih se smiješe lijepi, ugodni cimeri, a kroz otvorena vrata trgovine dopire blag miris kave i duhana, kroz otvorena podrumska vrata miris bačvi i vina, kroz otvorena crkvena vrata miris tamjana - tu se ne živi nordijski, protestantski i apstraktno, već posve južnjački, katolički, dobro odmjereno. Tu ne vlada ni gladna askeza ni pohlepna pomama za zabavom, već skladna životna radost. Tu još ljudi uživaju u tom da svoj kruh, svoju ribu, svoju funtu svijeća kupuju kod pekara, ribara, svjećara, u brojnim malim dućanima, kod obrtnika i trgovaca koje osobno poznaju i s kojima pri kupnji malo pročavrljaju o gripi, o djeci i školi, o posljednjem stočnom sajmu.

Polako sam obišao ulice i trgove, predivne ulice, prekrasne trgove! Gotičke crkve sezale su tankim elegantnim vršcima tornjeva u svijetlo jutarnje nebo, bogate, lijepe građanske kuće iz starih vremena

stajale su uz put namještaujući izraze lica imućnih osoba koje veoma drže do sebe, iznad sjenovitih zdenaca živahne, poletne skupine baroknih figura verale su se k nebu, a u mnogim je ulicama skoro iznad svakih kućnih vrata, skoro ispod svake ulične svjetiljke stajala Bogorodica. U tom ugodnome gradu, jasno sam vidio, veoma su voljeli Majku Božju, tu najdražesniju duševnu sliku vjere. Ljudi joj nisu samo upravljali svoje molitve, nego ju imali i kod sebe, kod kuće, bili s njom prisni, smatrali ju svojom, pa bi pred njom napravili i koju šalu. Bilo je toliko mnogo figura Bogorodice, izrezbarene, izlivene, isklesane i naslikane, gotički pobožne i barokno jedre, elegične iz 1450. g. i otresite iz 18. stoljeća, velike i male, u boji i pozlaćene, seljačke i profinjene, damske i kumirske. U njezinoj sjeni i zaštiti živio je taj zadovoljni grad, u njezinoj veseloj i pobožnoj sjeni proživio sam i disao i ja jednoga sunčanoga putnoga dana.

Na prohladnom, vlažnom malom trgu što je mirisao na kamen i vodu našao sam u koritima zdenca i postavljenim bačvama ribe ulovljene u Majni i donesene na tržnicu; masni šarani i mršave štuke, tamne, tajnovite jegulje i sanjarski, skliski linjaci stajali su buljeći svojim lijepim zlatnožutim očima kao zatočenici u previše plitkoj i gustom vodi. Pozdrav vama, draga, nijema braćo, ja znam što znači biti ulovljen i istrgnut iz svoga svijeta, osuđen na zrak koji ne možeš disati, na svjetlo na kojem možeš samo umrijeti.

Uhvaćena rukom tuste prodavačice, na trenutak mi se pred očima na svjetlu dana zanjihala neka duguljasta, plemenita riba -mogao je biti barbun - sa svojim zlatnim, žalobmm očima, očajničkim se pokretom iskoprčala i ljeskajući praćakala na vlažnom kamenom pločniku. Pobjegao sam. Ako je tu riblja tržnica, pomislih, znači da ni Majna ne može biti daleko, pa se prepustih osjećaju vlažnosti i težine, zovu vodenjaka i riba, i ubrzo me nešto povuče kroz mračan kolni ulaz s čije je druge strane tekla Majna. No, ovdje nipošto nije bilo vlažno, mračno, tmurno i nije vonjalo na ribu, već je bilo blještavo svijetlo. Modra i siva u svijetlim je pramenovima tekla široka rijeka, nad njom se nadvio plemenit most s kojega su figure svetaca bacale sjene u vodu, povišena, ograđena obala dočekala me ne samo suncem i svijetlim odsjajima, već i neočekivanom, silnom vrevom boja. Tamo je, naime, bilo podignuto sajmište pa se, čekajući večer i otvorenje, duž obale pružio dugačak red primamljivih kioska. Vrtuljak s labudovima i konjima, velika ljuljačka, medičarski dućani s bijelo-crvenim prugastim nadstrešnicama, i muzeji i magičarski kabineti sa snažnim, reklamnim shkarijama, s lijepim divljim krajolicima, smjelo izmišljenim životinjama i divljim, romantičnim djevojačkim i vilinskim likovima raspuštenih kosa povukli su me natrag u carstvo umjetnosti i kulture. Volim proučavati tu vrstu narodnih umjetnina i njihovom stilu pristupam istim onim kritičarskim načinom kojim se

povjesničari umjetnosti bave katedralama i Bogorodicama. Otkrivam veličanstvenoga letećega lava, koji još stoji (ili, štoviše, leti) pod utjecajem Rubensove škole, naizgled dobar učenički rad iz prvog do drugog desetljeća novoga vijeka, i pronalazim herojski krajolik s hijenama i vulkanom koji riga vatru, stil Douanier, s kraja srednjega vijeka.

Obogaćen tim bilješkama, prelazim preko mosta na kojem zgodni cimeri obećavaju plave i pečene ribe, u dućančiću kupim cigaru i razglednicu i dugo se zadržim u razgovoru s prodavačem, karakternim muškarcem čestitih, i pomalo previše pojednostavljenih političkih nazora, pa nastavljaajući svoju skitnju dospijem kroz neku izumrlu uličicu pred stražnji ulaz crkve. Uđem, unutrašnjost je bogato urešena, sa stupova i oltara bljeska mnogo zlata, predjednim od oltara stoji staklena vitrina, u njoj svjetluca nekoliko ljupkih boja i nešto maše kao kakav pokret ili figura. Približim se i iza stakla ugledam Bogorodicu, tužno-lijepu Bogorodicu dugih vjeđa i tankih, elegantnih ručica kao u princeze. Ona čarobno gleda iz svoga staklenoga kućišta, daleka našem svijetu, potrebita nekog drugog svijeta i uzduha, koji su joj u zamjenu pokušali posuditi u obliku ovog tankog staklenog kućišta. U ljupkosti i otmjenosti svojih snova mnogo je profinjenija od nas, ljudi današnjice, a ipak me iza svojih lagano zrcalnih stakala nekako podsjeća na ribe, moju sirotu braću, na njihove plavičaste boje srebra, njihove tužne zlatnožute oči, njihovu zatočenost u bačvi, nijemu patnju i neizbježnu smrt između buc mastih ribarskih žena i vlažnoga taraca. Tako sjedi i šuti lijepo oslikana Bogorodica s prenježnim prstima i tužnim lijepim vjeđa-ma, živeći prividnim životom u našem stoljeću i svojoj staklenoj kutiji, a ipak nas tješi i jača onaj nježni, boležljivi smisao u nama kojega je ona simbol i koji se u našem današnjem svijetu čini osuđenim na smrt. No, duša ne umire. Ona se gasi u plemenitim, šarenim snovima koje odnosi vjetar, iza staklenih se kutija utječe pobožnim stvorenjima davnih stoljeća, plaho i sestrinski govori sa stvorom koji pati, noipak nastavlja živjeti i na posljjetku preživljava rat i državu i strojeve i svjetska carstva od kojih se i ono najstarije pokraj nje doima poput djeteta pokraj pramajke. Još mnogo toga lijepoga i mnogo smiješnoga vidio sam toga dana sve dok poslijepodne umoran i prepunjen slikama ponovno ne dospjeh na veliki, uspavani trg ispred Rezidencije. U njezinoj unutrašnjosti nalazila se stotinjak metara dugačka Tiepolova freska, i još pokoja znamenitost. No, nije mi se s tim žurilo, to nije bilo važno. Iza ogromnoga dvorca čekao me velik, raskošan vrt sa zelenim mladicama na granama i mnoštvom pjevica u krošnjama. Tamo se odmoriti, tamo na klupi sjediti, zatvorenih očiju uroniti u unutrašnje slike, slušati tanku, bljeskavu mrežu zvukova brojnih ptičjih glasova, osjećati na koljenima i rukama toplinu sunca, odmarati se i zaboraviti u kojem sam gradu i u kojem stoljeću

- to nije bilo najgore od svega dobroga što mi je donio taj putni dan.

(1928.)

Let

Ponovno sam pokušao putovati. Otputovao sam u Švapsku i tamo su me ugostili svakovrsnim finim stvarima: švapskim vinom i kolačima, starim vijećnicama, kapelama i mostovima, proljetnim jutarnjim oblacima iznad crvene zemlje i sutonima iznad uspavanih riječnih dolina. Nije nikakvo umijeće u Švapskoj se dobro osjećati čak i kada je čovjek bolestan i ima razloga za različita nezadovoljstva - a ako je čovjek čak i rodom iz Švapske i od djetinjstva razumije govor tih ljudi, te crvene oranice i vinograde, stare gradiće, tada je prava sreća proslaviti takav kratak povratak u zavičaj i vidjeti da sve te lijepe stvari još postoje. A i Švabe su mi ostale vjerne, stare sam prijatelje pronašao nepromijenjene, a nepromijenjen sam našao i stari švapski tisak koji

još i danas, godine 1928., ne može zaboraviti ni oprostiti da se polušvabo Hesse svojedobno tijekom rata nije oduševljavao ni carem ni ratom, pa mi pri svakom povratku prijetećim prstom stavljaju do znanja da su od mene nešto drugo očekivali. No, i taj ton pripada švapskom koncertu i za mene je dio zavičaja i ugone.

No, kako to već biva, ja sam se, usprkos svojoj staroj nesklonosti prema željeznici (kada bih bio moćnik, u svojoj bih zemlji i danas zabranjivao uvođenje tih surovih strojeva) - usprkos, dakle, svemu tome dao sam se nagovoriti da nastavim putovanje te da i ostatku Njemačke posvetim pozornost. Ta želja za putovanjem, koja mi u biti uopće ne pristaje, imala je višestruke razloge. Ponajprije to stoje kod kuće, u mome zimovalištu, već četrnaest dana ležala moja pošta i čekala me, stotine i stotine pisama, deseci novih knjiga i mnogo drugoga papira, pozivnice na čaj i pozivnice na plaćanje, poreza, a sve te papirne stvari rješavale su se same od sebe, samo ako upravo tada nisi kod kuće te ih pustiš da leže i čekaju. Isto je bilo i s brojnim posjetima, sa svim onim nezaposlenim Berlincima i njihovim frankfurtskim kolegama koji su za uskrasnih praznika na jugu kišna popodneva koristili za posjet pjesniku Hesseu. Mogli su dolaziti i na vratima kucati koliko god su htjeli, bio sam na sigurnom. No, bilo je i drugih, ljepših razloga za nastavak putovanja, među inima i taj da me pratila lijepa i pametna družica koja nije bile voljna slijediti me na jug, ali je u smjeru sjevera bila spremna na određene ustupke. Premda, dakle, na sjeveru nisam imao što tražiti i bio unaprijed siguran u svoje razočaranje te unaprijed znao kakve će mi nevolje nakon toga prirediti povratak, bio sam dovoljno lakomislen i uvijek iznova sjedao u neki vlak, u neki od onih tijesnih, neljudskih, prepunih željezničkih vagona u kojima je zrak zagušljiv i kroz čije

prozore putnik satima i danima može gledati samo kolodvore i tvornice. Kraj mene je sjedila moja družica, povremeno bismo sišli u nekom lijepom starom gradiću, razgledali gotičke portale i rokoko vrtove, u malim krčmama kušali vino i kobasice, preko ograde mosta zurili u zelene rijeke i tamne, tihe ribe, i neopazice, polako, odmicali sve dalje na sjever u krajeve u koje sam zasigurno nikada ne bih odlutao, no u koje sam sada dragovoljno dopustio da me se odvuče vezanoga nitima dražesnih slučajnosti i ugodnih zaborava.

No, svemu jednom dođe kraj, pa je tako jednoga dana završio i taj pomalo nepromišljeni put na sjever. Jednoga dana, probuđen i otriježnjen, stajao sam u nekom sjevernonjemačkom gradiću, mislim daje pripadao Brandenburg, barem je bio okružen pijeskom i borovom šumom, puhao je hladan vjetar, narječje tamošnjih ljudi zvučalo mi je strano, a moja je družica bila otputovala i već mi se javljala razglednicama iz neke druge zemlje. Bio je travanj, a prohladni je vjetar mrsio kišu i sunčane zrake, i najednom sam postao svjestan svoga položaja: da sam sam i da sam zalutao u neku tuđu, pomalo negostoljubivu zemlju, ne znajući točno kako sam tu dospio, da se u mojem dalekom, malenom prividnom zavičaju u međuvremenu iz dana u dan sve neugodnije gomilala pošta i druge obveze i neriješeni poslovi, i da povratak iziskuje bezbrojne sate vožnje željeznicom - mnogo više sati i dana u vlaku no što bih u takvom stanju mogao izdržati. Kako bi bilo dobro sada dobiti upalu pluća i biti brzo izbavljen, ili zabunom pasti žrtvom jednoga od onih brojnih političkih ubojstava, ili moći stvarati čarolije, ili moći letjeti! Čekaj, pa to je dobra pomisao: letjeti! Palo mi je napamet da sam to još davno kanio učiniti, da sam to svojedobno jednom čak i iskušao, davno prije rata, kada je zrakoplovstvo još bilo u povojima. Žurno sam nazvao najbliži ured Lufthanse i rezervirao mjesto, a zatim se s ručnom torbicom, kišobranom i svežnjem hrane na vrijeme pojavio na uzletištu te obavivši neke ceremonije i uz strogi nadzor i tutorstvo brojnih aerodromskih službenika popeh se u krasan zrakoplov i zadovoljno poletjeli.

Ideja je bila dobra. Dakako, ne može se osporiti da i putovanje zrakoplovom ima svojih nedostataka, no za ljude moga kova to je ipak prava stvar. Na posljjetku, boravci na pustim, praznim uzletištima i u praznim, odveć novim, odveć svečanim i strogo funkcionalnim zračnim lukama traju tek četvrt sata, dok je sve ostalo vrlo zgodno i udobno. Taj dugački put od sjevernoga stupnja geografske širine, kamo sam bio zalutao, pa do meni ugodnijih krajeva preletio sam za samo nekoliko sati i pritom otkrio vrlo ugodne stvari.

Prvo i najljepše otkriće bilo je ovo: Njemačka, kakvu čovjek vidi iz vlaka, ta sumorna, zadimljena Njemačka od cementa i valovita lima, bila je fikcija! Njemačka uopće nije bila takva kakvom ju je putovanje željeznicom nastojalo prikazati! Nije se sastojala ni od

cementa ni od lima, niti od tvornica i kolodvora, već od same šume i zemlje, oranica, brežuljaka, rijeka, od čarobno ružičastih zemljanih površina, a svi om veliki i mali gradovi, sve one tvornice, kolodvori, građevine od valovita lima u stvarnosti su zauzimali tek smiješno malen dio njezine površine, bili tek nekoliko sićušnih ožiljaka na njezinu tijelu. To me otkriće beskrajno razgalilo. Taj Berlin, taj Halle, taj Leipzig bili su malene, nevažne deformacije, sićušne pjege na licu Njemačke, dok se sve drugo sastojalo od čvrste zemlje, prekrasnog zelenila i gledalo prema meni, lijepo i spokojno, svojim plavim, blagim jezerskim očima i mirno ljeskavim riječnim nitima što su sezale u nebo. Na obzoru su se mijesali zvuči mnoštva nježnih, hladnih boja i u tom koncertu punom mijena nije se dalo razlučiti stoje nebo i oblak, a što planina, grad ili voda. Daleko se pružalo svijetlo pješčano tlo protkano šumama, ne mareći za Berlin, ne mareći za sićušne željeznice koje su se ponegdje kroz njegov šuljale, ne hajući za tehniku, novac i politiku. Između sebe i zemlje, između sebe i dvadesetoga stoljeća čovjek je samo trebao staviti nekoliko stotina metara zraka i oni su postajali vrlo ljubazni i miroljubivi i nisu znali ni za nevolju, ni za rat, ni za podlost.

Tu sreću utješnoga iskustva moralo se platiti luđačkom bukom propelera. Buka je bila danak koji je naš inače očaravajući zrakoplov plaćao duhu tehnike i modernoga doba, u toj buci odjekivala je sva užurbanost, sva umišljenost, sva bezobzirnost, sirovost i otupjelost naše civilizacije. No, prevladalo je ono drugo i buka se mogla podnijeti, začepili biste uši i dok je uho trpjelo zlostavljanje, oko je uživalo u izobilju. No, uživalo je tijelo, osjet opipa, osjet ravnoteže - lebdenje u zraku, čija se tjelesnost jasno osjećala, pružalo je mnoštvo finih ćutilnih senzacija.

Zemlja više nije bila tako svijetla, pijesak je već prestajao i počinjala je smeđa oranica, uzdizali su se brežuljci i planine koje smo nadlijetali, a lagano, u smjeru juga, gola proljetna zemlja sve se više zelenjela. Najednom, nakon sati leta, ugledao sam od istoka prema zapadu svjetlucanje dugačkoga riječnog toka. Je li to već mogao biti Neckar? Ne, to je bila Majna i kada sam se nagnuo, okomito ispod sebe ugledao osam malu i čistu Majnu i grad Wiirzburg, isti onaj grad Wiirzburg koji sam nedavno sa svojom družicom tako temeljito razgledao. Vidio sam mostove koje smo prelazili, crkve pred kojima smo stajali, zavjetnu kapelu, Rezidenciju i njezin veliki vrt u kojem smo slušali ptice, vidio sam ugao ulice na kojem se skreće prema gradskom lječilištu, da bi se popila dobra frankovka, gledao sam i gledao i već nakon minute više nisam bio tamo, nego sam već lebdio nad novim slikama. Došla je Švapska, Alb i Schwarzwald, primicalo nam se crno nevrijeme, pa smo mu umakli nagore i prema istoku, zemlja moje mladosti ležala je ispod mene čudesno rasprostrta, vrlo široka,

živih boja, tek je Bodensko jezero bljedunjavo svjetlucalo, a Hohent-
Wie stršio iz zemlje kao neki divovski odbačeni oblutak. I već sam
bio blizu takozvanom zavičaju u kojem su me čekale sve obveze i
pisma, i bio bih radije produžio let. No tehnika, ma koliko zgodna,
ima svoje granice i tu nije bilo milosti, nikakvoga produžetka leta,
te sam na krajnjem odredištu neizostavno morao sići. Čim budu
postojali zrakoplovi s dugačkim letovima na kojima se kao na
jedrenjaku može živjeti tjednima i mjesecima, odmah ću se u Lufthansi
raspitati o uvjetima.

(1928.)

Kišna nedjelja

Kiši već od rane zore, iz sata u sat, cijele ove nedjelje. Dugo sam ostao u postelji u svojoj sobi u potkrovlju staroga, mirnoga hotela u kojem sam doživio već mnogo sunčanih i kišnih dana. Pokušavao sam se sjetiti kako sam u prijašnjim razdobljima svoga života provodio takve kišne dane. Mislim da su mi uvijek donosili stanovitu nelagodu i potištenost, već i u mladosti kada sam za takve nedjelje deset sati mogao čitati Nietzschea, a popodne još tri sata igrati biljar. Bezazleni i ugodni takvi su dani bili samo u djetinjstvu, i na kišne dane čuvam nekoliko uspomena u najdonjem, najstarijem spremniku sjećanja: sjećam se, primjerice, staroga kamina, neke vrste špilje u prizemlju roditeljske kuće, u kojem je bilo mračno i tjeskobno mirisalo na čađ i ovlažen pješčenjak. Vjerojatno je taj kamin, kojije već desetljećima stajao hladan i prazan i neiskorišten, nekada bio krušna peć. U njemu sam katkada sjedio za kišnoga dana, sam, u mraku, daleko od svih ljudi i skriven od služavke i roditelja, skutren u polutama zurio u sivkastu zvučnu kišnu zavjesu kojaje visjela pred vratima, te očarano uživao u opojnosti samoće, kiše, tišine, tame i tajne. Sjećam se također kišne nedjelje kada me otac zatvorio u tavanskoj sobici kao kaznu za neku moju nepodopštinu toga dana. Tamo kišu nisam mogao vidjeti, ali sam ju čuo sjedeći na nekakvoj kutiji točno ispod krova o čije je crjepove pljuštala kiša. No, nisam mislio na kišu, jer sam ubrzo nakon svoga uhićenja i za točenja otkrio da su, kao prvo, tamo među običnim crjepovima bila i dva staklena, koji doduše nisu bili prozirni, ali su propuštali dovoljno svjetla, a kao drugo, tamo je bila i jedna od onih brojnih silno prašnjavih škrinja, koje su se tu od pamtivijeka povlačile nakrcane gomilom požutjelih spisa, sve samim tankim bilježnicama i brošurama koje sam, mlad čitatelj, odmah stao proučavati. Razočaranje je bilo veliko: to listom bijahu štiva za moralnu okrepu, pričice o grozno dobrim i glupavim dječacima koji su slušali svoje roditelje, voljeli ("voljeli!") svoje učitelje, uokolo gurali svoje oslijepljele majke u invalidskim kolicima i snažili im vjeru čitanjem Svetoga pisma i za to bivali od Boga blagoslovljeni. No, malo dublje u škrinji ipak sam pronašao ne-šjtp vrijedno čitanja, maleno blago, priču o životu razbojničkoga kapetana u Falačkoj, koji je živio negdje u doba mojih pradjedova i čija su djela, patnje i smaknuće bili opisani divnom jasnoćom. Čitanje još i danas pripada onim oružjima kojima se borim protiv tjeskobe sumornoga kišnoga dana, a danas mi, zapravo, za tu svrhu na raspolaganju stoje tri ljepše knjige negoli onda, no na žalost, danas ni najbolje knjige ne prijaju tako dobro kao onda

razbojnički kapetan. Primjerice, Inselverlag poslao mi je knjigu "Pieter Breughel" Felixa Timmermanna u kojoj staloženi Fla-manac svojim zasićenim, slikama bogatim, strpljivim, dječje ljupkim stilom opisuje život svoga velikoga zemljaka. Tu knjigu rado čitam, premda bez napetosti i uzbuđenja. Ili pak zavirim u "Stupnjeve spoznaje" Kuna Fiedlera (izdavač Georg Muller, Miinchen), a tamo se neobičan, žestok i rasan duh bon s jednim od najživot-nijih problema, naime, s problemom nejednakosti među ljudima. On je primijetio (a to je u demokratskim i duhovno zasićenim vremenima kakvo je naše već ravno otkriću) da ne postoji normalan čovjek koji posjeduje ta i ta svojstva i u čijem mišljenju postoje te i te kategorije, koje zahtijeva Kant, već da usred tih nezanimljivih normalnih ljudi katkada ima nadmoćnih ljudi, koji su usput često patološki slučajevi, no kojima je dana mogućnost da izreknu istinu, neumitnost životnih procesa i simboliku svake zasebnosti u odnosu na cjelinu. Fiedler pokušava uspostaviti hijerarhiju duhova i karaktera, ljestvicu njihovih vrijednosti, i time čini nešto jednako anakrono koliko i nužno. On to čini, jer se nedostatnim sredstvima drukčije i ne može, njegov jezik i njegove simbole za nuždu možemo razumjeti, ali ne i preuzeti i usvojiti. Svejedno, njegova je knjiga puna života i duha i zaslužuje svaku pozornost. A isti nakladnik, Georg Muller, poslao mi je i najnovije izdanje romana "Druga strana" Alfreda Kubina, tu nezaboravnu knjigu, jednu od najpoetičnijih knjiga posljednjih desetljeća, a ovo novo izdanje na moju radost sadrži veći broj novijih Kubinovih crteža koje od srca pozdravljam. Kubin nipošto ne pripada tipu umjetnika koji mi je najbližiji i kojega najviše volim, no usred ove naše priglube zabavne i industrijske umjetnosti jedan je od rijetkih za koje znam da negdje postoje kao moja duhovna braća, zadubljeni u svoje igre, paćenici, ali plodni, nepotkupljivi, izvan dnevnih zbivanja i prijevara. Pa ipak, ne mogu više kao nekad čitati deset sati na dan, i sad šećem po sobici gore-dolje, zastanem pred prozorom, bacim pogled dolje na mali obli trg s lipom i na usku, tijesnu ulicu koja se sastoji od samih krčmi po imenu Srp, Vol, Rog i Cvijet, sve same stare kuće s visokim, strmim krovovima niz koje se slijeva kiša. U Cvijetu, na prozoru se pojavi sobarica, vitka zgodna djevojka u bijeloj pregači, istrese metlu i nakratko sanjarski zastane na prozoru. Sada me ugledala, nasmiješi seja kimnem glavom, ona ljubazno uzvratila pa se povuče. Na žalost je bila previše ljubazna, bila je to ona vrsta ljubaznosti kakvu mlade, lijepe djevojke poklanjaju ozbiljnim, postarijim gosponima od kojih nema straha.

Lije kao iz kabla, a izgleda da se preko puta začepio oluk, pa tamo bez prestanka s lijepe visine pada mali, živahni vodopad na popločani trg. Na takvim krovnim vodopadima u djetinjstvu smo kradomice iskušavali kišobrane svojih majki i teta. Bilaje to zgodna igra.

Naslonjen na prozor, na kojem bih za ljepšega vremena u ovo doba hranio vrapce i zebe, promatram beskrajan izljev nebeskih voda. I razmišljam: kada bi ovako nastavilo kišiti, danas i sutra i prekosutra, danima, tjednima, mjesecima bez prestanka - što bi se zbilo? Na ulicama bi zavladao ugodan mir, izostali bi automobili, a nasred pogibeljnih kolnika praćakali bi se daždev-njaci. Zatim bi, postupno, izostali i vlakovi, pa i pošta jer bi tračnice bile poplavljene, a većina bi tunela potonula i urušila se. A na posljetku bi se polako stalo uzdizati more i kopnu otimati zemlju. Bilo bi zasigurno šteta mnogih ribarskih sela i mnogih plemenitih maslina što su se, sive i zanjihane, nadvile nad modro more. No - razmišljam tako u svojoj kišnoj nedjeljnoj tromosti -more bi trebalo porasti za samo nekoliko desetaka metara i sve što svijetu donosi buku i nemir bilo bi uništeno i potopljeno. Skoro sve svjetske metropole leže na tek neznatnoj nadmorskoj visini, a ako bi moralo kišiti dvadeset godina da se preplavi Jura i Schwarzwald ili čak Alpe, za New York, London, Berlin i drugo trebalo bi mnogo manje vremena. Kolika bi to bila šteta, ne može se ni zamisliti. No po ovakvom se kišnom danu poigravati takvim mislima, neobično je zadovoljstvo.

(1928.)

Povratak na selo

Hvala Bogu, pobjegao sam iz grada, pakiranje kovčega i putovanje sada je iza mene i nakon šestomjesečnoga izbjivanja ponovno sam kod kuće. Bilo je lijepo ponovno se voziti kroz Gott-hard - tim sam putom prošao valjda više od stotinu puta i još uvijek u njemu uživam. Bilo je lijepo u Goschenenu još jednom vidjeti kako krpa snijeg, u Airolu se od njega rastati, u Fiadu ugledati prvo poljsko cvijeće, ispred Giornica prve marelice i kruške u cvatu.

Sam dolazak u Lugano nije imao draži. Prenapučenost Zemlje odavno mi nije tako neugodno udarila u oči kao ovdje gdje su se u vrijeme Uskrsa stranci rojili kao skakavci. U malenom Luganu četvrtina je stanovnika iz Berlina, trećina iz Ziiricha, petina iz Frankfurta i Stuttgarta, na četvorni metar dolazi otprilike deset ljudi, svakoga dana mnogi budu zgnječeni, a ipak se ne primjećuje nikakvo smanjivanje, naprotiv, svaki pristigli brzi vlak donosi petsto do tisuću novih gostiju. To su, naravno, dražesni ljudi, beskrajno skromni, koji spavaju utroje u kadi ili na grani jabuke, koji sa zahvalnošću i ganućem udišu prašinu automobilskih cesta, kroz velike naočale na bljedunjavim licima pametno i zahvalno gledaju livade u cvatu koje su zbog njih ograđene bodljikavom žicom dok su još prije nekoliko godina ležale na suncu slobodne i prisne, prošarane uskim puteljcima. Dražesni su to ljudi, ti stranci, dobro odgojeni, zahvalni, beskrajno skromni, uzajamno se gaze svojim automobilima ne žaleći se, danima tumaraju od sela do sela ne bi li našli još koji slobodan krevet, uzalud, naravno, fotografiraju i u vinarijama se dive konobaricama odjevenima u davno iščezle ticinske nošnje, pokušavaju s njima govoriti talijanski, i sve im je dražesno i uzbudljivo i uopće ne primjećuju kako zapravo iz godine u godinu jedan od rijetkih u srednjoj Europi preostalih rajski lijepih krajeva žurno pretvaraju u predgrađe Berlina. Iz godine u godinu množe se automobili, hoteli su sve puniji, a i zadnji, najdobročudniji stari seljak protiv najezde turista, koji mu gaze livade, brani se bodljikavom žicom, pa livada za livadom i lijepi, tihi rubovi šuma nestaju jedni za drugima, pretvaraju se u gradilišta, u ograđena zemljišta. Novac, industrija, tehnika, moderni duh odavno su se dokopali ovog još donedavno čarobnoga krajolika, a mi stari prijatelji, poznavatelji i otkrivači ovog krajolika spadamo u one neugodne i staromodne stvari koje se pritišću uza zid i istrebljuju. Posljednji među nama objesit će se na posljednjem starom ticinskom stablu kestena na dan prije nego ono bude srušeno po nalogu nekog građevinskog muktaša.

Zasada, ipak, još uživamo skromnu zaštitu. Kao prvo, u zemlji još postoje krajevi u kojima se često javlja tifus (prošle su godine u svome selu u Ticinu od njega umrli jedan moj prijatelj i njegova žena), a kao drugo, još uvijek kruži priča da je kraj oko Lugana najljepši u travnju (kada je u pravilu sezona kiša), a da se ljeti ovdje od vrućine ne može izdržati. Zasada nam oni, dakle, još priušte ljeto s njegovom lijepom vrućinom, a mi smo zbog toga sretni. No, sada, u proljeće, zažmirimo na jedno oko, često i na oba, ulazna vrata držimo dobro zaključana i iza spuštenih žaluzina promatramo crnu vijugavu masu ljudi koja poput gotovo neprekinute vojničke kolone iz dana u dan prolazi kroz sva naša sela i ganuta se masovno klanja ostacima nekad doista lijepog krajolika.

Kako se Zemlja samo napučila! Kamo god pogledam, nove kuće, novi hoteli, novi kolodvori, sve se povećava, posvuda se dograđuje nov kat; čini se da više nije moguće sat vremena prošetati negdje na Zemlji, a ne naići na gomile ljudi. Ni u pustinji Gobi, ni u Turkestanu.

Ah, a tako je, u umanjenoj perspektivi, i u mome skučenome momačkom kućanstvu; sve je puno i punije, nigdje mjesta! Zidove sam već odavno potpuno ispunio slikama, nijedna više ne stane. Police s knjigama pucaju i iskrivljene vise preopterećene dvostrukim redovima knjiga. A stalno pristižu nove, uvijek iznova radna mi je soba ispunjena paketima između kojih oprezno i u dugačkim koracima moram tražiti put. No najsmješnije je što se na nekoliko paketa šunda uvijek nađe i pokoja vrijedna stvar, znak da dobre knjige ipak ne izumiru; moju odluku da više ništa novoga ne čitam uvijek iznova ponište pošiljke izdavača kojima se samo mogu diviti. Tako i sada, pošto sam uklonio nekoliko stotina svezaka balasta, preostaje mi čitav niz divnih knjiga koje unatoč svemu volim i želim zadržati, pa ih onda silom natiskujem u police koje se pod njima lome.

Čitam te prekrasne knjige, zatvoren u svoju malenu sobu, dok vani cvjetaju jaglaci i šumarice, a poljem se kreće taman roj stranaca. Budući daje danas u modi za Uskrs biti u Luganu, oni su tu. Za deset godina bit će u Meksiku ili Hondurasu. Kada bi bila moda čitati i znati lijepe pjesme i pripovijesti, oni bi navalili na knjige koje spominjem. Ali to oni prepuštaju meni, pa sam tako milijunima njihov predstavnik za čitanje. Zato ću u ljeto, kada ovdje izbiže ona zloglasna vrućina, na našim šumskim i poljskim puteljcima ponovno imati prostora i moći šetati i disati. Tada će stranci već biti kod kuće u Berlinu ih u visokom gorju ili tko zna gdje, no uvijek tamo gdje će se sa sebi sličnima morati otimati za posljednji krevet i kašljati i žmirkati u prašini vlastitih automobila. Čudna li svijeta! (1928.)

Cinije

Dragi prijatelju!

I ovo neobično i pomalo ekscentrično ljeto jednom se mora završiti. Planine već sada imaju onaj sjaj dragoga kamenja, onaj presvijetli oblik i prozračnu, tanku, dražesnu kobaltnu modrinu zapravo tipičnu za rujan. I opet su ujutro livade tako teško vlažne, a u lišću se trešanja polagano počinje osjećati purpur, u lišću akacije zlatno žutilo. Budući daje ovoga ljeta čak i tamo gore u Vašim eskimskim zemljama sjeverno od Majne bilo sasvim lijepo toplo, možete zamisliti da se mi ovdje dolje na jugu također nismo smrzavali. Neobično je ovo ljeto, također ovdje na jugu. Imali smo sasvim neuobičajene oluje, među inima i jednu koja je trajala četiri dana, a bilo je i mnogo nevremena, i koliko god je to često bilo lijepo za oko, nije mi godilo i loše sam se osjećao.

No, ljeto nipošto nisam izgubio. Uživao sam u onoj sreći koja se naizgled sastoji iz samih briga, a ipak je tako žestoka i uzbudljiva, i ne mogu je uništiti ni vremenske prilike ni tjelesne boli, to je ona najbolja i zapravo jedina sreća za nas i nama slične: sa strašću prionuti na posao, nešto stvarati, biti produktivan. Podrobnije Vam o tom poslu ne mogu govoriti, o njemu ćemo govoriti za nekoliko godina. Uvijek zavidim i čudim se onim pjesnicima o kojima iz godine u godinu dobro obaviješteni tisak zna izvijestiti: gospodin X, naš veliki dramatičar, trenutačno na svojem imanju na Rajni piše komediju iznimne aktualnosti itd. Kad bi mi se dogodilo da novine saznaju i objave naslov i sadržaj nekog djela dok još na njemu radim, vjerujem da bih sve svoje papire bacio u kamin i zapalio. Ionako mi se olako događa da neki rad, koji mi je tjednima i mjesecima bio važan i drag, iznenada za mene izgubi svoju čaroliju ili da najednom na njemu do očaja spoznam vlastite nedostatke te ga pustim po strani i na posljetku uništim.

Usporedno s poslom pročitao sam i neke lijepe stvari, a najljepše od svega bilo je ponovno smireno čitanje Stifterova "Poljskoga cvijeća" za toplih srpanjskih večeri. Dragi prijatelju, kako je to ljupka, očaravajuća knjižica!

Shvaćate da sam si nakon vrelih i radnih ljetnih tjedana sada priuštio ponešto spokoja i odmora. On se, doduše, ne sastoji od nerada - jer za tu sreću nemam nimalo dara - no, ipak od donekle usporenog življenja, potrebe da sa stanovitom pobožnošću pribivam svršetku ljeta.

U ovo vrijeme kada je ljeto polako na izmaku ima u zraku neke bistrine koju bih nazvao "slikarskom" kada slikari pod tim ne bi

podrazumijevali ono što se lako da naslikati. No, ta bi se bistrina iznimno teško naslikala, a ipak silno draži daju se kistom svlada i uveliča, jer nikada boje nemaju tu duboku magičnu snagu sjaja, kao u dragulja, nikada sjene nemaju tu nježnost, a da se ne utanje, i nikada u biljnome svijetu nije bilo ljepših boja negoli sada kada su nagovještaj i jeseni sve već dotaknuli, a ipak još nije započela pomalo jarka i nesputana radost boja prave jeseni. No, u vrtovima već sada stoje najblistaviji cvjetovi u godini, još ponegdje cvjetaju rumeni mogranji, a zatim dalje i georgine, cinije, lijepe kate i čarobne koraljne fuksije! Pa ipak, oličenje prave ljetne i predjesenske radosti boja ipak su cinije! To cvijeće sada mi stalno stoji u sobi i na sreću je vrlo trajno, i sve preobrazbe takva stručka cinija od njegove prve svježine pa do uvenuća ja pratim s osjećajem sreće i znatiželje bez premca. U svijetu cvijeća nema ničega blistavijega i zdravijega od dva-naestak svježih odrezanih cinija najrazličitijih boja. One praskaju svjetlošću i pocikuju bojom. Najjarkija žuta i narančasta, najnasmijanija rumena i najneobičnija crvenoljubičasta, koje često mogu izgledati kako boje na vrpcama i nedjeljnim nošnjama naivnih seoskih djevojaka - te snažne boje mogu se staviti jedna uz drugu ijedna s drugom pomiješati, kako god se želi, i uvijek su dražesno lijepe, uvijek su ne samo snažne i svijetle, već jedna drugu prihvaćaju, žive kao dobri susjedi, jedna drugu draže i uzvisuju.

Time Vam, dakako, nisam ispričao ništa novo. Ne utvaram si da sam pronalazač cinija. Samo Vam pripovijedam o svojoj zaljubljenosti u to cvijeće, jer ono pripada najugodnijim i najljepšim osjećajima koji su me nakon dugo vremena snašli. A ta se, možda senilna, ali nipošto mlačna zaljubljenost osobito rasplamsa gledajući kako to cvijeće vene! Gledajući cinije kako u vazi lagano blijede i umiru ja doživljavam mrtvački ples, napola tužnu, napola divnu suglasnost s prolaznošću, jer upravo je ono najprolaznije najljepše, jer i umiranje može biti tako lijepo, tako cvjetno, tako milo.

Promatrajte jednom, dragi prijatelju, stručak cinija starih osam ili deset dana! Promatrajte tada, dok cvijet još nekoliko dana blijedi ipak ostajući lijep, promotrite ga nekoliko puta vrlo pažljivo! Vidjet ćete da su cvjetovi, koji su u svojoj svježini imali najjarče, najopijenije boje, sada poprimili najdelikatnije, naju-mornije i najnježnije nijanse. Narančasta od prekjučer pretvorila se danas u napuljsko žutu, a preksutra će biti siva s tanašnom nijansom bronce. Vesela seoska modrorumena boja lagano se prevlaci bljedilom, kao nekom suprotnošću sjene, sve umorniji rubovi latica mjestimice se blago pregibaju pokazujući prigušenu bjelinu, neizrecivo ganutljivu, tugaljivu sivoružičastu kakva se vidi na posve izbljedjeloj prabakinoj svilenoj odjeći ili starim požutjelim akvarelima. Obratite, prijatelju, pozornost i na donju stranu latica! Na toj

sjenovitoj strani koja, kada se stabljike prelome, najednom postane prenaplašeno vidljiva, tamo se zbiva igra mijene boja, tamo se put u nebo, težnja za sve većom duhovnošću zbiva još mirisnije, još začudnije nego u samome vjenčiću. Tu sanjare izgubljene boje koje inače ne nalazimo među cvijećem, neobično metalni, mineralni tonovi, nijanse sive, sivo-zelene, brončane boje koje inače možemo naći samo na kamenu visokoga gorja ili u svijetu mahovina i algi.

Vi znate cijeliti takve stvari kao što su vina, znate cijeliti osobit miris plemenite berbe ili nježno povijanje maljica na koži breskve ili lijepe žene. Vi mi se, jer imam profinjenija čula od nekog boksača i produhovljenije mogućnosti doživljavanja, zbog toga nećete smješkati kao sentimentalnom romantičaru, bilo da izgaram zbog uvelih boja cinije ili dražesnih zamirućih tonova u Stifterovu Poljskom cvijeću. No, prorijedili smo se, prijatelju, našem soju prijeti izumiranje. Pokušajte jednom i dajte nekom suvremenom Amerikancu čija se glazbenost sastoji u rukovanju gramofonom, za kojega dobro lakiran automobil već pripada svijetu ljepote - dajte za probu jednom zgodom takvom zadovoljnom i skromnom polučovjeku poduku iz umijeća kako doživjeti umiranje cvijeta, preobrazbu ružičaste u svijetlosivu boju kao nešto najživotnije i najuzbudljivije, kao tajnu sveg života i svekolike ljepote! Začudit ćete se!

Budete li meditirali o nekim stvarima na koje Vas je moje ljetno pismo moglo podsjetiti, vjerojatno ćete u sebi oćutjeti ponovno buđenje također one misli da bolesti današnjice mogu biti zdravlja sutrašnjice i obratno. Kada oni naizgled tako krepki i prokleta zdravi ljudi od novca i strojeva u idućem naraštaju još više sretno zaglupe, možda će tada imati liječnike, učitelje, umjetnike i čarobnjake i skupo ih plaćati da ih ovi ponovno upute u tajne ljepote i duše.

(1928.)

Poslije Božića

Pomalo tjeskobno, u danima poslije božićnih blagdana, na komodi sam promatrao onih nekoliko paketića koji su me brinuli. Bile su to stvari koje sam dobio na dar, no koje mi nisu mogle koristiti, pa sam ih trebao zamijeniti. To se uvijek tako radi, a u dobrim trgovinama prodavačice su od predbožićne kupovine za ovo vrijeme zamjena uspjele sačuvati još toliko blistave ljubaznosti da je to pravo čudo. No, usprkos tomu, ne idem rado u takve ophodnje. Već mi i kupovina teško pada i često ju dugo odgađam - a sada još i zamjena, odlazak u trgovine koje ljudi koriste da bi se ponovno zanimali za već obavljene stvari! Ne, to mi je strašno mrsko, i kada bi bilo do mene, neupotrebljive bih darove radije zauvijek odložio u nekoj ladici. Na sreću, tu je bila moja prijateljica koja se izvrsno razumije u sve te stvari, pa sam ju zamolio da se mnome malo pozabavi i da zajedno pođemo u te tri trgovine. Rado je to učinila, ne samo meni za ljubav, već i zato jer ju je zabavljalo, njoj je to bilo poput sporta, poput umijeća kojim se s radošću bavila. Otišli smo, dakle, zajedno u trgovinu rukavicama, rekli dobar dan, odmotali moje božićne rukavice, ja sam živčano vrtio svoj šešir u ruci i tražio fraze koje su uobičajeni uvod u takve transakcije, no nisam imao uspjeha, pa sam riječ rado prepustio svojoj pomagačici. I gle, čudo se s lakoćom događalo, rukavice su uz osmijeh, Bogu hvala, uzete natrag, a ja se najednom našoh pred izborom šarenih košulja od kojih sam jednu smio izabrati. To mi je odgovaralo, pa sam glumio stručnjaka, nakon kraće se zamišljenosti sjetio veličine svoga ovratnika, i ubrzo smo s novim paketićem napustili trgovinu u kojoj su kao dodatak proslavi Kristova rođenja cijeloga dana mijenjani štapovi za šetnju, rukavice i kape. S novim je nalivperom također sve odlično prošlo. U prepunoj trgovini morao sam sjesti ispred zgodne gospođice koja je preda me postavila papir za pisanje i mnoštvo pera na izbor, i tako sam sjedio i pisao po arku papira, crtao cvijeće, zvijezde i inicijale sve dok ga cijeloga nisam ispunio. Tada sam uzeo jedno od iskušanih pera, a bude li mi pisanje i nadalje predstavljalo napor, za to neće biti krivo pero, jer je to zlatno pero iz Amerike koje se može puniti zlatnom ručkom, pa onda iz njega teku zlatne riječi daje milina. No, ono mi je potrebnije za crtanje. Zahvalno sam stavio u džep tu zlatoustu sipu i krenuo dalje, s mukom stigao do optičara kojemu sam morao priznati da mi moje nove naočale za čitanje slabo služe te da ih mora uzeti natrag i napraviti nove. S prijateljičinom zaštitom i osnažen uspjesima s košuljom i nalivperom, i u ovoj sam staklenoj enklavi nastupio samouvjerenom, a dobroćudni me je čovjek saslušao te doista

uzeo naočale natrag. Nikada to ne bih pomislio. Na njegovom mjestu, nikada to ne bih učinio.

Pobjednički pohod kroz one tri strašne trgovine, šetnja s prijateljicom na svježem zimskom vjetru, preobrazba triju nelagodnih paketića u tri simpatična, bili su dovoljan razlog za moje vedro raspoloženje i zahvalnost. Prilikom zamjene rukavica dobio sam čak i džepno ogledalce koje sam zatim darovao pratiteljici.

Na povratku kući bio sam vrlo zadovoljan i nisam se htio ni latiti posla niti se baviti svim onim još nepročitanim pismima koja su se nagomilala posljednjih dana. Sjećao sam se djetinjstva i kako je samo bilo lijepo tih dana poslije Božića pri svakom jutarnjem buđenju i svakom povratku kući ponovno zgrabiti nove darove i biti sretan što ih imaš. Jednom zgodom dobio sam na dar violinu, pa sam čak i noću ustajao da bih ju doticao i tiho joj cupkao strune. Jednom su mi darovali Don Quijotea i svaka mi je šetnja ili odlazak u crkvu, čak i svaki obrok, značila neugodan prekid štiva koje me činilo sretnim. Ovoga puta nisam dobio stvari koje bi me toliko oduševile. Za vremesne ljude nema više toga sjaja i čarolije kakvu su nekoć imali violina, knjiga, igračka, klizaljke. Tu su stajale tri kutije s dobrim cigarama, to je bilo utješno, i nešto vina i konjaka kojima ću prikratiti večeri. Novo je nalivpero bilo vrlo lijepo, ali ne dovoljno prikladno da bi ga čovjek privio uza srce predajući se slasti njegova posjeda.

Ipak je postojao jedan predmet, jedan dar koji je doista bio svečan, doista izniman i čaroban, koji sam u trenucima spokoja mogao izvaditi i s oduševljenjem promatrati, u koji sam se mogao zagledati i zaljubiti. Izvukao sam taj dar i s njim sjeo uz prozor. Bio je to, zgodno smješten ispod stakla, prekrasan egzotičan leptir lijepoga imena urania, doletio iz Madagaskara. Taj lijepo građeni leptir vitkih, snažnih jedriličarskih krila i bogato nazupčan ispod donjega krila sjedio je lagano lebdeći na grani. Tijelo mu je, s gornje strane prugasto zeleno i crno, dolje imalo smečkaste malje, a glavica se sjala zlatnozelenom bojom. Gornja su krila imala zeleno-crne uzorke, a na izloženoj strani to je bila doduše raskošna, topla i zlatnosjajna zelena boja, ali zato na poleđini posve hladna, nježna, srebrnasta veronsko zelena u kojoj su svjetlucala kristalna repna rebra. No, donja krila, fantastično nazupčana, osim zelenog i crnog uzorka pokazivala su i veliko, sjajno polje duboke zlatnožute boje koja se na svjetlu prelijevala sve do bakarnocrvene, pa čak i skrletne boje, hirovito prošarana sasvim crnim mrljama, a na najdonjem dijelu krilo je, poput damske oprave, bilo opšiveno laganim, kratkim, sićušnim pla-vocrnim krznom. Osim toga, to je donje krilo imalo još jednu posebnost: njime je prolazila kratka, sanjarski izlomljena crta od čiste bjeline koja je cijelo krilo pomalo rastakala, pretvarajući ga u lepršavu igru zraka i zlatne prašine, i

činilo se da one fantastične zupce iz sebe snažno izbacuje kao neke zrake. Nešto raskošnije, tajanstvenije i dražesnije od toga leptira s Madagaskara, od toga prozračnoga afričkoga sna od zelene, crne i zlatne

boje ne bi se moglo naći na božičnim stolovima u cijelome gradu. Njemu se vratiti, bila je radost; u njega se zadubiti, prava svečanost.

Dugo sam sjedio nagnut nad strancem iz Madagaskara dopuštajući mu da me očara. Na štošta me podsjećao, o mnogočemu mi govorio. Bio je prispodoba ljepote, sreće, prispodoba umjetnosti. Oblik mu je bio pobjeda nad smrću, njegova igra boja -osmijeh nadmoći nad prolaznošću. Taj preparirani leptir ispod stakla bio je jedan jedini zrakasti i mnogovrsni osmijeh koji mi se čas činio djetinjim, čas prastarim i mudrim, pa ratničkim ubojitim, potom bolno podrugljivim - tako se uvijek smiješi ljepota, tako se osmjehuju obličja u kojima se život naizgled zgusnuo u neku trajnost, ljepota vječnoga tijekom poprimila svoj oblik, bio to cvijet ili životinja, egipatska glava ili mrtvačka maska genija. Taj je osmijeh bio nadmoćan i vječan, a zadubi li se čovjek u njega, osmijeh bi najednom postao i sablasno divalj i lud, lijep i okrutan, blag i opasan, pun najvišega razuma i najbješnje ludosti. Posvuda gdje se život na trenutak čini savršeno oblikovanim, on ima te oprečne aspekte. Ne postoji plemenita glazba koja u nekom trenutku na nas ne djeluje kao dječji osmijeh, a u drugom času kao najdublja korota. Takva je i ljepota uvijek i posvuda: ljupka površina zrcala ispod koje vreba skriveni kaos. Takva je i sreća uvijek i posvuda: zanosan trenutak, koji čim zasja već počinje blijedjeti zapuhnut daškom neumitne smrti. Takva je i visoka umjetnost, visoka mudrost odabranika uvijek i posvuda: znalčki osmijeh iznad ponora, prihvaćanje patnje, igra sklada iznad vječne smrtne borbe opreka.

Iz zlatnoga je sjaja milo gledao razliveni purpur, iznad rep-nih rebara napinjao se čvrst crno-zeleni crtež, a vitki su šareni zupci razigrano odapinjali svoje svjetlosne strelice. Ti dragi goste, zanosni strance! Jesi li iz Madagaskara doletio upravo zato da bi mi zimsku večer ispunio snovima boja? Jesi li utekao vječnoj majci iz njezine velike kutije s bojama upravo zato da bi mi pjevao staru mudru pjesmu o jedinstvu opreka, da bi me ponovno naučio ono što sam često znao i tako često zaboravljao? Je li te strpljiva ljudska ruka tako čisto preparirala i na grančicu zalijepila upravo zato da bi bolesna čovjeka u satu samoće ushitio svojim bljeskavim igrarijama, utješio svojim tihim snovima? Jesu li te ubili i stisnuli pod staklo da bi nas tvoja ovjekovječena patnja i smrt utješila kao što nam je ovjekovječena patnja i smrt velikih patnika, istinskih umjetnika začudno utješna i draga umjesto da nam svojim očajem isprazni dušu? Iznad svjetlucavih zlatnih krila nešto bljeđe titra večernja

svjetlost, lagano se gasi crvenkasto zlato i ubrzo čitavu čaroliju guta tmina i nema joj traga. No, on ipak nastavlja igru vječnosti, odvažnu umjetničku igru za trajnost ljepote - u mojoj duši nastavlja se pjesma, u mojim mislima živahno nastavljaju treperiti zrake boja. Nije uzalud ovaj siroti, lijepi leptir umro u Madagaskaru, nije uzalud neka plaha ruka tako čisto preparirala i neprolaznim učinila njegova krila i ticala i baršunasto krzno. Još dugo će mi ovaj mali balzamirani faraon pripovijedati iz svoga carstva sunca, a dugo pošto se raspadne i ja se raspadnem, negdje u nekoj dušu još će ponešto cvjetati od njegove blažene igre i mudroga osmijeha i prenositi se novim naraštajima kao što Tutankamono-vo zlato i danas sja, a krv Kristova i danas teče.

(1928.)

Kratak izlet u plivački sport

Ako se pjesnik dvadesetak, tridesetak godina trudio i stekao brojne prijatelje i neprijatelje, tada ne samo da ga obasipaju svakovrsnim častima, ne samo da doživljava da ona ista uredništva, koja su mu uz ljubazne izraze žaljenja vječno vraćala pjesme, sada angažiraju profesore da o njemu pišu dugačke članke, ne, do njega čak neposredno dopire i glas naroda. Svakogajutra pošta mu dostavlja hrpu pisama i smotuljaka iz kojih može zaključiti da mu trud nije bio uzaludan. Ukazuje mu se čast da čita rukopise i prvijence brojnih mladih kolega, ista ona uredništva, koja ga neprestano mole za suradnju, a neprestano mu vraćaju pjesme, žurno ga, često čak i telegrafski ispituju o njegovom feljtonističkom mišljenju o Ligi naroda ili o budućnosti jedriličarskog sporta, mlade čitateljice od njega mole fotografiju, a starije ga upućuju u tajne svoga života i razloge svoga pristupa teozofiji ili Christian Scienceu, a dobiva i pozive da se pretplati na konver-zacijske leksikone jer da se u njima nalazi i njegovo cijenjeno ime. Ukratko, takvom pjesniku pošta svakoga jutra dokazuje da mu život i djelo nisu bili uzalud. Sa svakim je pjesnikom isto.

No, čovjek katkada nije raspoložen odmah, pri prvom gutljaju kave i zalogaju kruha, s punim se poštovanjem suočiti s tom zajednicom i prihvatiti njezine pozdrave, njezine želje i savjete za pisanje budućih knjiga. To mi se jučer dogodilo, pa sam poštu, koja je ovaj puta stigla u sasvim neočekivanom opsegu, gurnuo postrance, nataknuo na glavu šešir i najprije pošao u kraću šetnju.

Sišao sam niza stube, pokraj vrata svoga susjeda H. koji je sada vjerojatno sjedio u svojoj banci i pisao brojke. Jer, bio je bankovni činovnik, no njegova je ambicija stremila nekim drugim sferama; u duši je bio sportaš i ovih je dana, kako sam saznao iz novina i međususjedskih razgovora, postigao prvi veliki uspjeh jednom specijalnošću koju je sam izmislio. Naime, gospodin H. bio je sportski plivač i više mi se puta požalio kako su na tom području mogućnosti vrlo ograničene. Ziiriško je jezero preplivao za kojih deset minuta, ne znam više je li po širini ili po dužini, to je išlo tako glatko, i silno sam mu se divio, no on je turobna pogleda rekao da se u plivanju više ne može bogzna što postići, jer da su u tom sportu već toliko istrenirani da će doskora biti dostignuta krajnja točka: za minutu će se preplivati kilometar, a kada bi i taj rekord bio oboren, nikada se, po mišljenju stručnjaka, ne bi postiglo više nego da, u najboljem slučaju, plivač na drugu obalu stigne u istom trenutku kada se otisnuo od ove.

Međutim, moj susjed H. nije bio običan plivač, bio je genij. Iz dana u dan smišljao je nova plivačka umijeća. Do sada se, govorio je, plivalo doista vrlo dobro i čestito, a posljednje plivačko natjecanje za malu djecu od Gibraltara do Afrike pokazalo je da plivački sport doista više ne poznaje nikakve zapreke ni granice. No, ljudi su do sada, naivno, uvijek plivali slijedeći zračnu liniju i površinom vode. Prijatelj H., koji je oduvijek bio dobar ronilac, sada je uveo novi sport u kojem plivač na dnu mora, kao da planinari vrhovima gora, slijedi uzvisine i udubljenja tla. Prije nekoliko dana na taj je način preplivao Bodensko jezero, vazda dvadeset centimetara iznad dna, i sav je svijet bio izvan sebe zbog tog ostvarenja.

Pa ipak, mislio sam u sebi, nama je pjesnicima bolje. Doći će dan kada će svaki dobro uvježbani plivač postizati ono stoje H. nedavno postigao, i njegova će slava izblijedjeti, a plivački će se sport iznova morati potruditi da smisli nove zadaće. Kod nas pjesnika, naprotiv, koliko je samo sve još bilo otvoreno, kako je širok i jedva ljudskom nogom dotaknut pred nama stajao cijeli svijet! Prihvatimo li daje u dvije tisuće petsto godina od Homera doista i ostvaren nekakav napredak - a i o tome bi se moglo sporiti - kako je samo malen bio taj napredak! Ta me misao osvježila i u dobrom raspoloženju vratio sam se kući hoteći se smjesta latiti posla. Tu je, međutim, još ležala ona jutarnja pošta, a danas je još bila tri ili četiri puta opsežnija nego inače! Pomalo zlovoljno otvorio sam prvi tucet pisama i stao ih čitati. No, danas je doista bio sretan dan. Pisma su listom bila ugodna. Svakoje započinjalo naslovom "Vrlo štovani maestro" i sadržavalo samo ugodne i laskave stvari. Sveučilište moje zemlje, premda nisam bio ni tvorničar ni operni tenor, odlučilo mi je dodijeliti počasni doktorat. Slavne "Schweinfurter Zeitung", koje su mi uvijek odbijale pjesme koje sam im slao, vapile su za mojom suradnjom u ma kojem obliku i na kojem god području i da će svaki moj redak uredništvu i čitateljima biti veoma dobrodošao. I tako se to bez prestanka nizalo. Pjevačica Ida iz gradskoga kazališta, ta slatka smeđokosa vještica, pozivala me na vožnju automobilom. Fotograf iz Dortmunda i jedan iz Karlsruhea usrdno su me molili da radi fotografiranja smiju doći ovamo. Na tri mjeseca besplatno mi je ponuđen automobil na probu. Nije tu bilo pisama ni od teozofkinja ni od pristalica mazdaznana, ni rimske tragedije mlađih gimnazijalaca ni revolucionarne drame maturanata. To je bilo iznenađujuće, bio je velik dan. Ni moj pedeseti ni moj šezdeseti rođendan nisu mi donijeli ni približno takve trijumfe.

Gotovo da mi je bilo previše. Odlučio sam ostatak pisama pročitati tek poslije objeda. Međutim, bio je tu ijedan zgodan, plosnat paketić koji mi je kopkao znatiželju. Vidjelo se na njemu da u sebi nije mogao skrivati ni knjigu ni rukopis i da mu je sadržaj mogao biti samo ugodan. Prerezao sam uzicu i rastvorio omot. Pojavili su se ružičasti

svilenkasti papiri, iz njih se razlio nježan miris, a mek i nježan pod prstima je bio i sadržaj. Razmotao sam ga pažljivo i svečano kao neki spomenik i našao ručni rad od fine tkanine poput trikoa. Začudeno sam ga raširio i prostro preko stolca. Bio je to crni kupaći kostim od svilenkasto svjetlucava trikoa, a na prsnome dijelu bilo je našiveno veliko svijetlocrveno srce obvezeno križićima, a u crvenom srcu crnim je slovima bilo izvezeno: "Velikom Heinrichu, nezaboravnom podvodnom plivaču."

K vragu, napokon sam shvatio i uvidio da čitava ta izdašna jutarnja pošta uopće nije meni pripadala, već mome susjedu H., plivaču koji je sada sjedio u svojoj banci i šiljio olovke, no koji će sutra dati otkaz na poslu i odazvati se jednom od bezbrojnih časnih poziva u Berlin, Ameriku, Pariz ili London, kakvi su mu svakodnevno stizali. Ljutit i pomalo pokunjen još jednom sam izašao i odšetao do keja. Tu je ležalo Ziiriško jezero, gledao sam ga i intenzivno razmišljao ne bih li dobro učinio da prijeđem na plivački sport. Ako i nisam mogao računati na svjetske rekorde, ipak sam bio prilično kršan, a nekoć sam kao dječak odlično plivao. To bi mi možda bilo dovoljno za lijepe uspjehe vrijedne pozornosti. No, jezero je izgledalo tako odurno hladno i vlažno, i misleći na to kako je majstor H. tu nesagledivu dionicu odavde do druge obale preplivao za deset minuta ponovno mi pade na pamet koliki me još zahvalni i neiscrpni ciljevi i zadaci čekaju u književnosti.

Ne, svom ću susjedu H. poslati poštu uz ljubazne isprike, zamoliti ga ulaznicu za njegovu iduću plivačku ekshibiciju, povremeno ga zamoliti da uredništvima velikih listova kaže za mene koju lijepu riječ glede tiskanja mojih pjesama. Što se ostaloga tiče, plivački bih sport radije prepustio šaranima i štukama i nastavio se ogledati u književnosti. Već me nekoliko dana zaokupljala pjesma o proljeću, ili, štoviše, o neobičnu mirisu mladih, smolastih pupoljaka i njegovu utjecaju na mlade i stare ljude, iznimno različitu utjecaju, i premda se činilo teškim i gotovo nemogućim tu stvar s pupoljcima sročiti donekle zadovoljavajuće za ljudska srca, ipak nisam htio biti od onih koji zanemaruju svoj zanat i izbjegavaju svoju životnu zadaću.

(1928.)

U munchenskoj galeriji

Usprkos tisućama svojih veza s umjetnošću, ja na nju, zapravo, i nisam toliko upućen koliko stanovnik velegrada. Njemu umjetnost u isto vrijeme mora nadomjestiti nešto drugo što je više od umjetnosti - prirodu. Stanovnik velegrada rijetko ima prigodu upoznati prirodu, a nerijetki lakše i sigurnije nauče razlikovati sve marke automobila negoli vrste drveća, cvijeća ili ptica. No, kada građanin oko sebe vidi prirodu, kada stigne na more, u planine, na jug, njegov je odnos s njom slabašan. On diše dobar zrak, oči malo odmara na zelenilu livada ili modrini mora, ali nikada dokraja ne napušta sferu obesprirodnosti u kojoj je naviknuo živjeti: između sebe i prirode on uvijek podiže zaštitni zid civilizacije: hotel, salon, pleteni naslonjač za plažu, gramofon, automobil (čovjek nigdje ne vidi toliko malo kao na uobičajenim putovanjima automobilom). I tako se događa da oni senzibilni građani, željni ljepote, slabo poznaju ono prvo i doista majčinsko vrelo ljepote, prirodu, ali zato često postignu iznenađujuću profinjenost u poznavanju onog drugog vrela, umjetnosti, i uživanju u njoj. Tom soju pripadaju primjerice svi oni koji pri pogledu na suton ili morsku plažu mogu ushićeno uskliknuti: gotovo kao Claude Lorraine! ili: isto kao Renoir! Svi odlični poznavatelji slikarstva pripadaj u tom tipu, bili oni kritičari umjetnosti ili kolekcionari ili nešto treće. Pravi umjetnici, međutim, nikada ne pripadaju tom soju ljudi premda i oni, na kraju krajeva, mogu biti odlični poznavatelji umjetnosti. Jaki umjetnici posjeduju, kao prvu i najvažniju značajku, uvijek onu bezuvjetnu ljubav prema prirodi, ono nesvjesno i tvrdoglavo znanje da priroda nipošto nije zamjena za umjetnost, nego izvorište i majka svekolike umjetnosti. Dugo vremena mogu živjeti bez umjetnosti, i netko mi može koliko god želi pričati o nekom novom pariškom slikaru, no ja ću strpljivo čekati da me slučaj upozna s djelima tog slikara, i nikada neću požaliti što nisam vidio ove ili one slavne umjetnine. Nikada mi ne bi palo na pamet da se zbog nekoliko skulptura ili slika zaputim u London ili Berlin. Uvijek sam okružen svijetom koji se neiscrpno može promatrati, i svaki mladi list na stablu kestena i svaki oblak u zraku nada mnom, u satima moga bdijenja jednako mi je drag, jednako važan, jednako očaravajuć i poučan kao i sve galerije svijeta. Svejedno se veoma mogu zaljubiti u umjetnička djela, napose u slike, i zahvalan sam kada mi se pruži prilika da vidim lijepe stvari te vrste. No, osobito volim ponovni susret s meni dragim slikama. Nakon mnogih godina i desetljeća ponovno vidjeti nekog Tiziana u Veneciji, nekog omiljenog Parisa Bordonea u Milanu, nekog određenog Renoira kod

Reinharta u Winterthuru, za mene to može biti iznimna sreća. Kada me nedavno put naveo u Miinchen, znao sam da me u njemu očekuju takve radosti. Već više godina nisam bio u Miin-chenu i mnogo sam priča čuo o propasti Miinchena kao grada umjetnosti te o nevjerojatnom političkom usmjerenju koje tamo vlada. Za te se stvari, međutim, nisam osjećao odgovornim: vjerojatno će još biti na životu onih nekoliko prijatelja koje sam u Miinchenu još imao, u Nymphenburškom parku opet će plivati labudovi, a u nekom vinotočju ponovno će ponuditi izvrsno moselsko vino, a kao sve te dobre stvari, tamo će se još naći i neke meni odavno drage slike, u to sam se mogao pouzdati. Tako je i bilo, slike kao i lijepi, slikoviti munchenski zrak bili su nepromijenjeni, a što se tiče propasti grada umjetnosti, nisam zapravo shvatio kako na tom zraku i u blizini onih prekrasnih starih slika današnji slikar ne bi mogao jednako dobro slikati kao i prije pedeset godina.

Uostalom, prva lijepa slika koju sam ugledao, uopće nije bila stara, već sasvim nova, bio je to crtež Olafa Gulbranssona, moga negdašnjeg prijatelja i crtačkoga druga. Bio je to šiljatom olovkom nacrtan dječji portret, vrlo vjeran, a pritom tako vrhunaravno ornamentalan kakvi i jesu najbolji crteži toga dragog čovjeka. Bilo mi je teško pri srcu što sam nekoliko dana u Miinchenu, u istome gradu s Olafom, a ipak ga neću vidjeti. Stari Olafe, nemoj mi zamjeriti, no ovaj sam se puta izvukao pomalo te se pribojavajući. Vidi, ti si atletski tip, a ja nježan i boležljiv čovjek, i da sam te nazvao i pozvao u vinarmcu, a zatim oko jedanaest iz nje otišao nakon pola litre vina, ti bi se razbjesnio i na svojim me jakim rukama odnio do auta i odvezao sebi kući i tamo preda me stavio viski i slična žestoka pića, a drugoga bi dana možda ponovno napravio neki od svojih lijepih crteža, dok bih ja ležao na umoru. No, nisam to želio, nego sam htio ponovno vidjeti Minchen, a u to su spadale i neke slike. Stoga, dakle, ponovni susret s tobom nisam žrtvovao nekom hiru, već Altdorferu, Diireru, Rembrandtu, Cezanneu i Mareesu.

Dva prijedodneva proveo sam u staroj pinakoteci, i ne samo da sam ponovno pronašao svoje stare miljenice, već sam stekao i jednu novu. Nešto duže zadržao sam se u prvim dvoranama kod starih Nijemaca i Nizozemaca, oduševljen Dirkom Boutsom, oduševljen majstorom Bartolomejskoga oltara, zatim pomalo potištena srca krenuo u Durerov kabinet, jer slikar Diirer nikada mi nije bio doista drag, a njegov autoportret s dugim, priglupim uvojcima oduvijek mi je bio upravo odvratn. Kako sam, međutim, sjedne druge strane, sa strane crteža i nekih bakroreza, ipak veoma cijenio toga istoga Diirera, osjećao sam obvezu potražiti ga. I tu se dogodilo iznenađenje: dok me taj autoportret gledao istim onim starim načinom ne bivajući mi nimalo simpatičnijim, četiri su mi apostola najednom zarobila pogled i srce, jer to je bilo naslikano, čudesno slikovito naslikano, to je cvjetalo

na licima, rukama i apostolskim haljama poput cvijeća i pjevalo poput glazbe. Dobro je što nisam izbjegao Diirera! Bogatiji za nešto lijepo, bogatiji za jednu ljubav, nastavio sam razgledati. No sada više nisam oklijevao i prisjećao se svojih obveza, već sam, protrčavši zaslijepljeno kroz najljepše dvorane slika, slijedeći srce zašao u pokrajnju prostoriju u kojoj vise Altdorferi. Tu se nalazi slika, "Aleksandrova bitka" koja je za mene najneo-bičnije i najtajnovitije djelo njemačkoga slikarstva. Taj prikaz bitke s kojih deset tisuća figurica u sebi sadrži svu njemačku temeljitost, zagriženost i pedanteriju, a istodobno je na slici sve to neizrecivo prevladano i obasjano gracioznošću i tihom čarolijom boja kakvu nijedan Francuz ili Kinez ne može nadmašiti. U ovisnosti kako se slika gleda, može se pomisliti: "Bože dragi, mora da je dobri Altdorfer bezbroj godina sjedio za tim prčkavim poslom!", ili u idućem trenutku osjetiti: "Isuse, mora daje cijela slika naslikana jednog jedinog božanskog prijepodneva, jednako mi je drag, jednako važan, jednako očaravajuć i poučan kao i sve galerije svijeta. Svejedno se veoma mogu zaljubiti u umjetnička djela, napose u slike, i zahvalan sam kada mi se pruži prilika da vidim lijepe stvari te vrste. No, osobito volim ponovni susret s meni dragim slikama. Nakon mnogih godina i desetljeća ponovno vidjeti nekog Tiziana u Veneciji, nekog omiljenog Parisa Bordonea u Milanu, nekog određenog Renoira kod Reinharta u Winterthuru, za mene to može biti iznimna sreća. Kada me nedavno put naveo u Munchen, znao sam da me u njemu očekuju takve radosti. Već više godina nisam bio u Miin-chenu i mnogo sam priča čuo o propasti Mimchena kao grada umjetnosti te o nevjerojatnom političkom usmjerenju koje tamo vlada. Za te se stvari, međutim, nisam osjećao odgovornim: vjerojatno će još biti na životu onih nekoliko prijatelja koje sam u Miinchenu još imao, u Nvmphenburškom parku opet će plivati labudovi, a u nekom vinotočju ponovno će ponuditi izvrsno mo-selsko vino, a kao sve te dobre stvari, tamo će se još naći i neke meni odavno drage slike, u to sam se mogao pouzdati. Tako je i bilo, slike kao i lijepi, slikoviti miinchenski zrak bili su nepromijenjeni, a što se tiče propasti grada umjetnosti, nisam zapravo shvatio kako na tom zraku i u blizini onih prekrasnih starih slika današnji slikar ne bi mogao jednako dobro slikati kao i prije pedeset godina.

Uostalom, prva lijepa slika koju sam ugledao, uopće nije bila stara, već sasvim nova, bio je to crtež Olafa Gulbrandszona, moga negdašnjeg prijatelja i crtačkoga druga. Bio je to šiljatom olovkom nacrtan dječji portret, vrlo vjeran, a pritom tako vrhunaravno ornamentalan kakvi i jesu najbolji crteži toga dragog čovjeka. Bilo mi je teško pri srcu što sam nekoliko dana u Miinchenu, u istome gradu s Olafom, a ipak ga neću vidjeti. Stari Olafe, nemoj mi zamjeriti, no ovaj sam se puta izvukao pomalo te se pribojavajući. Vidi, ti si atletski tip,

a ja nježan i boležljiv čovjek, i da sam te nazvao i pozvao u vinarnicu, a zatim oko jedanaest iz nje otišao nakon pola litre vina, ti bi se razbjesnio i na svojim me jakim rukama odnio do auta i odvezao sebi kući i tamo preda me stavio viski i slična žestoka pića, a drugoga bi dana možda ponovno napravio neki od svojih lijepih crteža, dok bih ja ležao na umoru. No, nisam to želio, nego sam htio ponovno vidjeti Munchen, a u to su spadale i neke slike. Stoga, dakle, ponovni susret s tobom nisam žrtvovao nekom hiru, već Altdorferu, Diireru, Rembrandtu, Cezanneu i Mareesu.

Dva prijedneva proveo sam u staroj pinakoteci, i ne samo da sam ponovno pronašao svoje stare miljenice, već sam stekao i jednu novu. Nešto duže zadržao sam se u prvim dvoranama kod starih Nijemaca i Nizozemaca, oduševljen Dirkom Boutsom, oduševljen majstorom Bartolomejskoga oltara, zatim pomalo potištena srca krenuo u Diirerov kabinet, jer slikar Diirer nikada mi nije bio doista drag, a njegov autoportret s dugim, prigupim uvojcima oduvijek mi je bio upravo odvratn. Kako sam, međutim, sjedne druge strane, sa strane crteža i nekih bakroreza, ipak veoma cijenio toga istoga Durera, osjećao sam obvezu potražiti ga. I tu se dogodilo iznenađenje: dok me taj autoportret gledao istim onim starim načinom ne bivajući mi nimalo simpatičnijim, četiri su mi apostola najednom zarobila pogled i srce, jer to je bilo naslikano, čudesno slikovito naslikano, to je cvjetalo na licima, rukama i apostolskim haljama poput cvijeća i pjevalo poput glazbe. Dobro je što nisam izbjegao Durera! Bogatiji za nešto lijepo, bogatiji za jednu ljubav, nastavio sam razgledati. No sada više nisam oklijevao i prisjećao se svojih obveza, već sam, protrčavši zaslijepjeno kroz najljepše dvorane slika, slijedeći srce zašao u pokrajnju prostoriju u kojoj vise Altdorferi. Tu se nalazi slika, "Aleksandrova bitka" kojaje za mene najneo-bičnije i najtajnovitije djelo njemačkoga slikarstva. Taj prikaz bitke s kojih deset tisuća figurica u sebi sadrži svu njemačku temeljitost, zagriženost i pedanteriju, a istodobno je na slici sve to neizrecivo prevladano i obasjano gracioznošću i tihom čarolijom boja kakvu nijedan Francuz ili Kmez ne može nadmašiti. U ovisnosti kako se slika gleda, može se pomisliti: "Bože dragi, mora daje dobri Altdorfer bezbroj godina sjedio za tim prčkavim poslom!", ili u idućem trenutku osjetiti: "Isuse, mora daje cijela slika naslikana jednog jedinog božanskog prijedneva, toliko je apsolutno jedinstvena, tako je trenutačna i neponovljiva igra čarolije svjetlosti iznad toga mnoštva figura!" Dugo sam stajao pred njom i napajao oči. A odmah pored visjela je moja druga miljenica, mali zeleni Altdorferov krajobraz, ta sićušna sličica u kojoj osjećam sve prašume i zelena utočišta cijeloga svijeta, sa skladno zanjihanim vrhovima stabala i milim, blagim zlatnožutim tonom iznad sveg tog zelenila.

Ne bih nikada završio, ako bih se dalje upuštao u detaljima, jer

tema je neiscrpna. Bio sam, međutim, i u novoj Državnoj galeriji. Ona je proizašla iz zamisli koja je jedinstvena u povijesti galerija. Galerije su uvijek nekako nacionalističke, uvijek donekle žele prikazati da, eto, nijedan drugi narod na svijetu ne može naslikati ili kupiti takve slike kao upravo te. No, u toj munchenskoj galeriji vlada obratno načelo, načelo začuđujuće poniznosti i iskrenosti. Tvorcu galerije bio je postavljen zadatak da jasno prikaže kako je nepodnošljivo prazno i loše njemačko, a osobito miinchensko slikarstvo određenih desetljeća u usporedbi s njemačkim slikarstvom dvaju prethodnih desetljeća, ili pak u usporedbi s ondašnjim Francuzima. Zadatak je genijalno riješen. Izložba je tako postavljena da ne možete nasumce početi od ove ili one dvorane, već nužno morate slijediti prikaz kao što se slijedi dobro vođena argumentacija. Ušavši u galeriju naći ćete se usred najboljega njemačkog slikarstva, kod Mareesa, kod Schucha i Leibla, kod mlađega Hansa Thome i mladoga Triibnera. Skoro je svaka slika dragulj. A onda slijedi, iz dvorane u dvoranu, užasan presjek kroz propast njemačke, a osobito munchenske umjetnosti od kraja osamdesetih godina. U ogromnim prostorijama više slikurine (ima tu i ponečega pristojnoga, no ništa osobito visokoga ranga), prazne velike slike wilhelmske epohe i mentaliteta, dekorativni uradci zahtjevna formata i najskromnije kakvoće. I gle, mučenje je prošlo i bez daha stižete na kraj tih prostorija, no sada vas ne puštaju van ljutitoga ili možda razočaranoga, već se pred vama otvara malena dvorana u kojoj je prikazano što može biti pravo slikarstvo. To je dvorana Francuza; u njoj više dvije moje miljenice: Cezanneov "Željeznički prokop" i Mane-tova "Barka". A zatim još jedno iznenađenje: također iz toga francuskoga kabineta ne puste vas kući bez utješnog prizora, jer slijedi još manji, ne sasvim prvoklasan, ali ipak lijep izbor iz suvremenog slikarstva u kojem se pokazuje kako je ona) jitgendstil i ona dekorativna obmana temeljito propala i kako današnje slikarstvo, pa i u Njemačkoj, ide novim putovima. Među slikama toga kabineta utjeha i opet imam miljenicu, Kokoschkinu "Veneciju" s njegovim vedrim raspoloženjem koje puše na refu-le. Pomireni napuštate izložbu, jer je duhovita, ali ne i opaka, ona vas savije, ali i ponovno uspravi. Vrlo dobra, odlična je stvar ta Državna galerija. Ponovno vidjevši te stvari utolio sam glad, a budući da u to vrijeme nije svirao Karl Valentin, mogao sam ponovno napustiti Miinchen bez osjećaja da sam propustio išta bitno. (1929.)

Koncert virtuoza

Sinoć sam bio na koncertu koji se bitno razlikovao od koncerata kakve sam inače naviknuo slušati. Bio je to koncert svjetski slavnoga, mondenoga violinističkog virtuoza, dakle, ne samo glazbeni već i sportski, a prije svega društveni događaj. Tako je ovaj koncert i protekao sasvim drukčije od ostalih koncerata na kojima je riječ samo o glazbi.

Program je, doduše, većim dijelom obećavao pravu glazbu, to je gotovo mogao biti program običnoga glazbenika. Lijepe su skladbe na njemu stajale, Kreutzerova sonata, Bachova Chacon-ne, Tartinijeva sonata s "Đavoljim trilerom". Ti lijepi komadi popunili su dvije trećine koncerta. A onda, pred kraj, program se mijenjao. Tu su stajale skladbe s lijepim i veoma obećavajućim naslovima, fantazije na mjesečini i venecijanske noći nepoznatih skladatelja čija su imena upućivala na etničke skupine koje se do sada još nisu istaknule u glazbi. Ukratko, treći dio koncerta snažno je podsjećao na programe kakve nalazimo izvještene u glazbenim paviljonima otmjenih toplica. A kraj su činili neki komadi koje je veliki virtuoza sam skladao. Sa znatiželjom sam pošao na taj događaj. U mladosti sam slušao na violini Sarasateja i Joachima, a unatoč nekim smetnjama, njihove su me izvedbe oduševile. Dakako, ona je glazba bila nešto drugo, nešto sasvim različito, nešto što nije imalo nikakve veze s virtuozašću, nešto čemu je trebala anonimnost i pobožnost da bi moglo procvjetati. No, zato su virtuozi, još od Paganinijevih vremena, za svakoga, pa i za mene, imali onu čaroliju opsjenara i znalca, onu magiju artizma i ciganske svirke: i ja sam jednom zgodom kao dvanaestogodišnjak, nedugo pošto sam po prvi puta postao vlasnikom violine, snivao san o virtuoza, u svojim maštarijama stajao pred ogromnim krcatim dvoranama, desetke tisuća ljudi usrećivao jednim osmijehom, carevi su me ugošćivali i odlikovali zlatnim kolajnama, putovao sam usamljen, slavan, bez zavičaja, od grada do grada, s jednoga kraja svijeta na drugi, žene su me voljele, narod mi zavidio, bio sam genijalan i graciozan plesač na visokoj žici umijeća i svjetske slave. Sve je to, dakle, još postojalo, i danas će ponovno mladi dječaci zažarenih očiju gledati blistavoga virtuoza, šiparice uzdisati, a s galerija se prolamati gromki pljesak. Lijepo, radovao sam se tomu, bio sam napet. I doista je bilo vrlo lijepo.

Već odavno, prije nego sam i stigao do koncertne dvorane, iz mnogih mi je naznaka bilo jasno da danas nije riječ o onome što ja i moji prijatelji nazivamo glazbom, ne o jednom od onih tihih i fantastičnih doživljaja u nekom nestvarnom i bezimеноm carstvu, već o događaju

najviše zbiljnosti. Događaji te večeri nisu se odigravali u nekoliko više-manje sanjarskih i za život nesposobnih mozgova, već su pokretali motore, konje, novčarke, frizere i svu ostalu zbilju. Ono što se tu zbivalo nije bilo zanese-njački nestvarno i ludo, već krajnje stvarno i točno, imalo je onu istu žestinu i sličan izgled kakav pokazuju veliki sadržaji modernoga života: sportsko igralište, burza, velike svečanosti.

Bilo je naporno u dijelovima ulica u blizini koncertne dvorane šuljati se kroz kolone automobila. Stigavši do ulaza, mogli ste se pomalo umisliti, jer ste već nešto postigli, jer ste se probili, trijumfirali nad onima dolje i ulovili mjesto pod suncem. A već na putu, na prašnjavoj cesti između stotina automobila koji su nastojali stići do koncertne dvorane, saznavao sam vijesti o velikanu, njegova me slava zapljuskivala, probijala se u moju samoću te mene, koji ne odlazim ni u kakvo društvo i ne čitam novine, pretvorila u začuđenog poznavatelja zanimljivih potankosti.

"Sutra navečer," netko reče, "hoće li svirati već u Hamburgu?" Netko izrazi sumnju: "U Hamburgu? Kako misli do sutra navečer stići u Hamburg, u tom slučaju već bi sada morao sjediti u vlaku?" "Koješta! Naravno da će putovati zrakoplovom. Možda ima svoj vlastiti." A u garderobi u kojoj sam nastavio pobjedonosnu bitku, iz živahna razgovora svojih suboraca saznah daje veliki glazbenik za ovu večer tražio i dobio četrnaest tisuća franaka. Taj se iznos izgovarao sa strahopoštovanjem. Neki su, doduše, smatrali da umjetnost zapravo nije samo za bogataše, i to je naišlo na odobravanje pokazujući da bi većina bila sretna da je ulaznice kupila po "normalnoj" cijeni, ali da su ipak svi bili ponosni što su tako skupo platili. Nisam mogao proniknuti u psihologiju toga razdora, jer sam ulaznicu dobio na dar. -Napokon smo svi ušli, napokon su svi bili na svojim mjestima. Između redova sjedala, u hodnicima, u susjednoj dvorani, na podiju sve do glasovira bili su načičkani dodatni stolci, nijedno mjesto nije bilo prazno, a povremeno se izvana, s blagajne, čulo glasno jadikovanje onih koji su bili odbijeni. Začu se zvuk zvonca i sve utihnu. Najednom se, hitra koraka, pojavi veliki violinist, a iza njega, skromno, mladi pijanist.

U trenutku nas je sve oduševio. Ne, nije to bio ni nekakav ciganski mlitavac, ni neki pohlepnik za novcem, već ozbiljan, simpatičan, gibak, a ipak dostojanstven gospodin lijepe pojave i biranih oblika. Niti je dobacivao poljupce niti izigravao profesora koji mrzi čitav svijet, već je budno motrio publiku i točno znao o čemu je riječ, naime o borbi između njega i toga diva s tisuću glava, borbi koju je bio odlučan dobiti i već ju napola dobio, jer rijetko će tako brojna publika, plativši tako visoke cijene, naknadno priznati razočaranje. Virtuoz nam se svima veoma svidio. A kada je počeo svirati, polagani stavak Kreutzerove sonate, odmah se vidjelo da njegova svjetska slava

nije bila nezasluzena. Taj simpatični čovjek izvanredno je baratao violinom, posjedovao gipkost u vođenju gudala, čistoću hvata, snagu i elastičnost tona, majstorstvo kojemu smo se prepuštali s voljom i radošću. Drugi je stavak započeo ponešto užurbano, lagano forsirajući tempo, ali ipak prelijepo. A i mladi je pijanist također svirao vrlo živo i simpatično.

Kreutzerovom sonatom bila je obavljena prva trećina programa, a u stanci, gospodin u redu ispred mene svome je susjedu računao koliko je tisuća franaka umjetnik zaradio već u prvih pola sata. Slijedila je Bachova Chaconne, vrlo lijepa, no tek u trećem komadu, u Tartinijevoj sonati, violmistova je vrsnoća došla do punog sjaja. Ta skladba, u njegovoj je izvedbi doista bila čudesno djelo, zapanjujuće teško i zapanjujuće svladano, a usto i odlična, solidna glazba. Ako je široka publika pažljivo slušala Beethovena i Bacha možda samo iz poštovanja i samo za ljubav violinistu, sada se u zanosu stapala s titraj ima glazbe. Prolomio se pljesak, virtuoz se vrlo korektno naklonio, a kod trećega ili četvrtoga izlaska naklonu pridodao i smiješak.

U trećem dijelu koncerta, mi stvarni ljubitelji glazbe, mi puritanci dobre glazbe, našli smo se u nevolji, jer se malo-pomalo išlo ususret širokoj publici, a ono što dobrim glazbenicima Beethovenu i Bachu nije nikako, a famoznom znalcu Tartiniju tek djelomice pošlo za rukom, to je izvrsno uspijevalo tim nepoznatim, egzotičnim skladateljima tanga: tisuće je duša usplamtjelo topeći se od miline i predavajući borbu, ljudi su se blaženo smiješili, u očima se kriješile suze, ushićeno su jecali i nakon svakog od tih kratkih zabavnih komada opijeno, gromoglasno pljeskali. Velikan je pobijedio, svaka od tri tisuće duša njemu je pripadala, i sve su se voljno predavale, dopuštale da ih miluje, zadirkuje, usrećuje, ponesene valom opojnosti i očaranja. Nasuprot tomu, nekolicina nas puritanaca u sebi smo se opirali, vojevali herojski beskorisni boj, nevoljko se smijali izvođenju tih tričarija, a istodobno ipak nismo mogli ne zamijetiti mekoću gudala, blagoglasje tonova, i kadšto se ispod brka nasmiješiti čaroliji neke besramne, ali čarobno odsvirane dionice. Velika je čarolija bila na vrhuncu. Jer, i mi nezadovoljni puritanci plivali smo, barem na trenutak, nošeni tim velikim valom, i nas je, barem na čas, obuzelo to slatko, dražesno bunilo. Opet smo bili dječaci i vraćali se s prvoga sata violine, opet smo maštali kako, pregazivši planine teškoća, svaki od nas na trenutak, u mašti, biva On, Maestro, čarobnjak, i lakim potezom gudala osvaja srca, nasmiješeno, s lakoćom pobjeđuje čudovište, mnoštvo, upija pljesak, upija zanesenost mase, u njoj se ljuljuška, njoj se smiješi. Tisuće je duša usplamtjelo. Ne htjedoše da se koncert završi. Pljeskali su, vikali, štropotali nogama. Tjerali su umjetnika na nove i nove izlaske, na još drugi, treći, četvrti dodatak. On je to činio

elegantno i zgodno, klanjao se, svirao dodatke; mnoštvo je stojeći slušalo, bez daha, posve očarano. Vjerovali su da su sada pobjednici, njih tisuće povjerovali da su ga svladali, da ga svojim oduševljenjem neprestano mogu tjerati na nove i nove izlaske i daljnje muziciranje. No, on je odsvirao točno one dodatke koje je, predmnijevam, unaprijed dogovorio s pijanistom, a odsviravši i posljednji, na programu neotisnuti, ali unaprijed uračunati dio svoga koncerta, nestao je više se ne pojavivši. Ništa nije pomagalo, valjalo je poći, valjalo je probuditi se.

Tijekom cijele večeri u meni su bile dvije osobe, dva slušatelja, dva suizvođača. Jedan je bio stari ljubitelj glazbe s nepotkupljivim ukusom, drugi, pak, puritanac dobre glazbe, koji je često, ozbiljan, vrtio glavom, a u posljednjoj trećini večeri nije s time mogao prestat. Ne samo daje bio protiv primjene te vještine na glazbu osrednje vrijednosti, ne samo daje bio protiv tih čeznutljivih, pripovjednih, zabavnih, dopadljivih salonskih sklad-bica, nego je bio protiv cijele te publike, protiv tih bogatih ljudi koje se nikada nije viđalo na ozbiljnijim koncertima, koji su se mnoštvom svojih automobila dovezli do tog virtuoza kao na neku utrku ili burzu, bio je protiv toga plitkoga, brzo probuđenoga, brzo prohujalog oduševljenja svih tih šiparica. Onaj, pak, drugi u meni bio je dječak koji je slijedio pobjedonosnoga gudačkoga junaka, s njime se sjedinio, s njime podrhtavao.

Te dvije osobe tijekom cijele su večeri mnogo razgovarale i mnogo se sporile. Događalo se da je iskusni ljubitelj glazbe u meni prosvjedovao protiv izvođenih skladbica, a daje dječak u meni morao podsjećati na to da sam, prije mnogo godina, i sam napisao roman u kojem neki saksofonist ozlojeđenom glazbenom kritičaru daje odgovore svakako vrijedne čitanja.

Ah, a koliko sam samo morao razmišljati o umjetniku, tom korektnom čarobnjaku! Je li on u srcu bio glazbenik koji bi najradije svirao samo Bacha i Mozarta i koji se vrlo polagano i nakon unutrašnjih borba pomirio s time da ljudima ništa ne nameće, već da im daje ono što sami traže? Je li on bio kozmopolit ugušen uspjehom? Je li bio hladnokrvno proračunat i točno znao ljude zagolicati na onom osjetljivom mjestu između suzne žlijezde i lisnice gdje pljušte suze i taliri ako čovjek vlada čarolijom? Ili je, pak, bio ponizan sluga umjetnosti, preskroman da bi se drznuo imati stav, koji je poslušno i marljivo predan svojoj ulozi i koji se ne opire sudbini? Ili je možda, iz vrlo dubokih razloga i iskustava, počeo očajavati zbog vrijednosti i mogućnosti shvaćanja prave glazbe u današnjem svijetu, i je li težio tomu da onkraj svekolike glazbe ljude najprije ponovno privede počecima umjetnosti, goloj čuvstvenoj ljepoti tonova, goloj snazi primitivnih osjećaja? To se nije dalo odgonetnuti. Još uvijek o tom razmišljam.

(1929.)

Čitanje u krevetu

Stanuješ li u hotelu duže od tri do četiri tjedna, uvijek moraš računati i s ponekom smetnjom. Ili je u zgradi svadba koja uz glazbu i pjesmu traje cijeli dan i noć i ujutro završava na hodnicima s ganutim skupinama pijanih ljudi. Ili tvoj hotelski susjed s lijeve strane pokušava plinom izvršiti samoubojstvo, a plinske pare dopiru do tebe. Ili se ustrijeli, stoje samo po sebi pristojnije, ali to učini u doba dana kada bi gosti hotela od svojih susjeda mogli očekivati nešto tiše vladanje. Katkada pukne vodovodna cijev i moraš se spašavati plivajući, ili jednog jutra u šest sati pred tvojim prozorima osvanu ljestve po kojima se pentra skupina muškaraca sa zadatkom da presloži krov.

Budući da sam sada već tri tjedna neometano stanovao u svome starome Heiligenhofu u Badenu, mogao sam računati da će uskoro nastupiti neka smetnja. Ovaj puta bila je jedna od onih najbezazlenijih: nešto se pokvarilo na grijanju ijedan dan morali smo se smrzavati. Junački sam izdržao prijepodne, tek malo prošetavši, a zatim počeo raditi, u toploj spavaćici, i svaki put sam se obradovao kada bi u hladnim željeznim zmijolikim cijevima parnoga grijanja grgotanje ili pištanje naizgled upozoravalo na ponovno buđenje života. Ipak, nije to išlo tako brzo, i tijekom popodneva, kada su mi se ruke i noge ohladile, popustio sam i položio oružje. Svukao sam se i legao u krevet. A kako sam time već na neki način narušio poredak stvari i počinio svojevrstan eksces legavši u postelju usred bijela dana, onda sam učinio još nešto što inače nisam običavao. Moji poznanici i kritičari mojih djela gotovo su svi mišljenja da sam čovjek bez načela. Iz nekih razmišljanja i nekih mjesta u mojim knjigama ti su, ne baš oštroumni ljudi zaključili da vodim nedopušteno slobodan, lagodan život grlom u jagode. Budući da ujutro volim dugo ležati, da si u životnim nedaćama katkad priuštim pokoju bocu vina, budući da ne primam i ne idem u posjete, i iz sličnih sitnica ti su loši promatrači zaključili da sam mekušan, mlohav, zapušten čovjek koji se uvijek predaje, koji ni za što ne smogne snage i koji živi nemoralnim i nesređenim životom. No oni to govore samo zato jer ih ljuti i čini im se preuzetnim što ja priznajem svoje navike i poroke. Kada bih htio (a to bi bilo jednostavno) svijetu prikazati varljivu sliku urednoga, građanskoga života, kada bih na bocu vina htio nalijepiti etiketu kolonjske vode, kada bih svojim posjetiteljima, umjesto da im kažem da su mi naporni, htio lagati da nisam kod kuće, ukratko, kada bih htio obmanjivati i lagati, bio bih na najboljem glasu i ubrzo dobio počasni doktorat.

U stvarnosti, međutim, što manje prihvaćam građanske norme, to se strože pridržavam vlastitih načela. To su načela za koja držim da su odlična i po kojima se nijedan od mojih kritičara ne bi mogao ravnati niti jedan mjesec. Jedno od njih jest načelo nečitanja novina - i to ne iz neke književničke oholosti ili zablude da su dnevne novine lošije štivo od onoga što današnji Nijemac naziva "pjesništvom", već jednostavno zato što me ne zanimaju ni politika ni sport ni financije, i zato što mi je već odavno postalo nepodnošljivo iz dana u dan bespomoćno gledati kako svijet srlja u nove ratove.

I kad sada svoju naviku negledanja novina koji put u godini prekinem na pola sata, tada u tome uživam kao u nekoj senzaciji, isto kao u kinu u koje također, s potihom jezom, odem jedanput godišnje. Toga pomalo neutješnog dana, strpavši se u krevet i na žalost neopskrbljen nekim drugim štivom, čitao sam dvoje novine. Jedne od njih, neke ziriške novine, bile su još prilično nove, stare tek četiri ili pet dana, a imao sam ih zato jer mi je u tom broju bila otisnuta jedna pjesma. Druge su novine bile otprilike tjedan dana starije i također me ništa nisu stajale jer su mi dopale u ruke u obliku papira za zamatanje. I sad sam čitao te dvoje novine sa znatiželjom i uzbuđenjem, to jest čitao sam, naravno, samo one dijelove čiji jezik razumijem. Ona pak područja za čije je prikazivanje potreban poseban, tajni jezik, morao sam preskočiti, dakle sport, politiku i burzu. Preostale su, dakle, kratke vijesti i feljton. I ponovno sam svim čulima shvatio zašto ljudi čitaju novine. Shvatio sam, očaran gustom mrežom vijesti, čaroliju bezbrižnog promatranja i osjetio sam se na sat vremena sjedinjenim s tim silnim starcima koji godinama negdje uporno sjede i ne mogu umrijeti samo zato jer su radijski pretplatnici i iz sata u sat očekuju novosti. Pjesnici su najčešće prilično nemaštoviti ljudi, pa sam tako ponovno bio opijen i iznenađen svim tim vijestima od kojih nijednu ne bih bio u stanju sam smisliti. Čitao sam krajnje neobične stvari o kojima ću danima i noćima morati razmišljati. Samo me nekoliko od tih vijesti ostavilo ravnodušnim: vijest da još uvijek traje žestoka i bezuspješna borba protiv raka jednako me malo začudila kao i vijest o novoj američkoj zakladi za iskorjenjivanje darvinizma. No, tri ili četiri puta pažljivo sam pročitao vijest iz jednog švicarskog grada u kojem je osuđen neki mladić, jer je iz nehaja usmrtio vlastitu majku, i to na novčanu kaznu od sto franaka. Tom jadnom mladiću dogodila se nesreća daje pred majčinim očimabaratao vatrenim oružjem, ono je opalilo i usmrtilo ju. Slučaj je tužan, ali ne i nezamisliv, u svakim novinama postoje još gore i užasnije vijesti. Sram me je, međutim, priznati koliko sam sati uludo potrošio na naknadni izračun te novčane kazne. Čovjek ubije vlastitu majku. Učini li to namjerno, ubojica je, i kakav svijet već jest, neće ga se predati nekom mudrom Sarastru koji će mu objasniti svu besmislenost tog ubojstva i

pokušati od njega napraviti čovjeka, nego će ga nakratko strpati u zatvor ili će u zemljama, u kojima vladaju još stari barbarski kneževi, da bi uveli reda, odrubiti mu šašavu glavu. No, ovaj ubojica uopće nije ubojica, već nesretnik kojemu se dogodilo nešto neobično žalosno. Na temelju kojih tabela, na temelju kojih je procjena vrijednosti ljudskoga života ili odgojne snage novčane kazne sud uspio taj iz nehaja uništen život procijeniti novčanim iznosom od upravo stotinu franaka? Ni u jednom trenutku nisam si dopustio posumnjati u čestitost i dobru volju suca. Uvjeren sam da se silno trudio donijeti pravednu presudu i daje između svojih razboritih promišljanja i slova zakona zapadao u teške sukobe. Ali gdje na svijetu postoji čovjek koji bi vijest o toj presudi mogao pročitati s razumijevanjem ili čak osjećajem zadovoljstva?

U feljtonu sam pronašao drukčiju vijest koja se odnosila na jednoga od mojih slavni kolega. Iz "obaviještenih izvora" priopćeno nam je da veliki zabavni pisac M. trenutačno boravi u S. radi sklapanja ugovora o ekranizaciji svoga posljednjeg romana, te daje gospodin M. izjavio da se njegovo iduće djelo neće baviti manje važnim i uzbudljivim problemom, no on će jedva biti u stanju prije isteka dvogodišnjega roka dovršiti taj zamašni posao. I ta me vijest dugo zaokupljala. Kako samo odano, kako dobro i brižljivo taj kolega mora svakodnevno obavljati svoj posao da bi mogao davati takve prognoze! Ali zašto ih daje? Ne bi li ga tijekom rada mogao obuzeti neki drugi gorući problem, još važniji od ovoga, i prisiliti na neki drugi posao? Ne bi li mu se mogao pokvariti pisači stroj ili razboljeti tajnica? I koja je uopće korist od te prognoze? Kako će se osjećati kada nakon dvije godine bude morao priznati da nije gotov? A što ako mu ekranizacija romana donese toliko novaca da počne živjeti životom bogataša? Tada neće biti gotov ni njegov sljedeći roman niti ikoje iduće djelo, osim ako tajnica ne preuzme vođenje tvrtke.

Iz jedne druge novinske vijesti saznajem da se cepelin pod vodstvom dr. Eckenera sprema na povratni let iz Amerike. To znači daje prije toga morao tamo odletjeti. Lijep uspjeh! Ta me vijest obradovala. A koliko samo godina nisam pomislio na dr Eckenera pod čijim sam vodstvom prije osamnaest godina prvi puta letio cepelinom iznad Bodenskoga jezera i Arlberga. Sjećao sam se snažnoga, ne pretjerano pričljivog muškarca čvrsta, pouzdana kapetanskog lica kojemu sam tada upamtio i lice i ime premda smo izmijenili tek pokoju riječ. I, eto, nakon svih tih godina i sudbina, taj je muškarac još uvijek u poslu, nastavio je raditi i na posljatku stigao do Amerike, i ni rat, ni inflacija, niti osobne sudbine nisu ga mogle spriječiti u obavljanju njegove službe i afirmaciji vlastite odlučnosti. Još ga jasno vidim pred sobom, kao one 1910. kada mi je uputio nekoliko ljubaznih riječi (misleći valjda da sam izvjestitelj), a zatim se popeo u svoju pilotsku gondolu. On nije u ratu postao general, nije za inflacije

postao bankar, još uvijek je graditelj cepelina i kapetan, ostao je vjeran svojoj stvari. Između tolikih zbunjujućih novosti koje su se iz dviju novina slile u mene, ova je vijest bila umirujuća. No, sada je dosta. Cijelo sam popodne proveo listajući dvoje novine. Radijatori su još uvijek hladni, pa ću pokušati malo odspavati. (1929.)

Odabrani zavičaj

Na žalost nikada si nisam znao učiniti život jednostavnim i udobnim. Ali jednim sam umijećem, jednim jedinim, oduvijek vladao: umijećem lijepoga stanovanja. Od vremena kada sam mogao sam birati svoje prebivalište uvijek sam izvanredno lijepo stanovao, uvijek sam pred prozorima imao karakterističan, velik, širok krajolik. No, nikada nisam tako lijepo stanovao kao u Ticinu, i nijednom od svojih prebivališta nisam toliko godina ostao vjeran kao svom sadašnjem; već jedanaest godina stanujem ovdje i još ne pomišljam na odlazak. Ticinski krajolik, koji sam 1907. po prvi puta temeljito upoznao, uvijek me privlačio poput predodređenoga zavičaja ili žuđenoga pribježišta. On se nalazi u mnogim mojim pjesmama, navlastito u pjesmi "Wanderung" koja je ništa drugo doli hvalospjev ticinskomu kraju.

Godinama mi je želja u luganskome kraju posjedovati kućicu ili komadić zemlje i tu dočekati jesen života. Jer veoma volim i žitelje Ticina, ne samo njihov krajolik i podneblje. Za jedanaest godina koliko među njima živim, još nikada među nama nije pala teška riječ. Često sam govorio: pjesnik je u mnogim stvarima najskromnije biće na svijetu, ali zato u nekim drugim stvarima mnogo zahtijeva i radije će umrijeti nego da se odrekne. Ja, na primjer, ne bih mogao živjeti kada okolica mojim čulima ne bi pružala barem minimum prave supstancije, pravih slika. Živjeti u modernome gradu, usred ogoljene pragmatične arhitekture, među papirnatim zidovima, imitacijama drveta, usred sve samih surogata i privida, za mene bi bilo potpuno nemoguće i tu bih vrlo brzo uvenuo. No ovdje, u Ticinu, pronalazim mnoge stvari koje ne izgledaju samo lijepo i ugodno, već i obiluju tisućljetnom tradicijom. Goli kameni stol uz kamenu klupu ispod lovor-višnje ili bukve s vrčem ili glinenom šalicom punom crnog vina, usto kruh i kozji sir - sve je to u doba Horacija bilo navlas isto.

(1930.)

Vatromet

Moji prijatelji i neprijatelji odavno to znaju i zamjeraju: mnoge me stvari ne raduju i u mnoge stvari ne vjerujem koje su ponos današnjega čovječanstva; ne vjerujem u tehniku, ne vjerujem u ideju napretka, ne vjerujem ni u uzvišenost i veličinu našega doba niti u ikoju od njegovih "ideja vodilja", ali zato pred onim što se naziva "prirodom" osjećam bezgranično poštovanje.

Pa ipak, postoje neki izumi i obmane prirodnih sila kojima se iznimno divim i koje volim, volim ih jednako ili čak više nego prirodne pojave. Dok me motorističke utrke ne mogu ni jedan metar izmamiti iz moga stana, mene se uhom punim prave glazbe, pogledom na pravu arhitekturu, pjesničkim stihom može vrlo lako ukrotiti, jer divim se ljudskom duhu koji je stvorio takve stvari. Ako dobro uočavam, zapravo sam nesklon i nepovjerljiv samo prema "korisnim" izumima. Ta navodno korisna dostignuća uvijek imaju neki prokleti talog, uvijek su tako otrcana, tako nevelikodušna, tako zadihana, čovjek vrlo brzo otkrije njihove motive, njihovu taštinu i pohlepu, i te korisne pojavnosti kulture posvuda za sobom ostavljaju dugačak trag svinjarije, rata, smrti, zataškane bijede. Iza leđa civilizacije svijet je pun gomila mulja i otpada; korisni izumi nemaju za posljedicu samo lijepe svjetske izložbe i elegantne salone automobila, već njih prate i vojske rudara s blijedim licima i bijednim nadnicama, njih prate bolest i pustošenje, a parne strojeve i turbine čovječanstvo plaća beskrajnim razaranjima u slici zemlje i slici čovjeka, borama na licu radnika, borama na licu poduzetnika, propašću duše, štrajkovima i ratovima, listom zlim i odvratnim stvarima, dok, naprotiv, zato stoje čovjek izumio violinu i zato stoje netko napisao arije u Figaru nikakva se cijena ne mora platiti. Mozart i Morike30 nisu svijet mnogo stajali, bili su jeftini poput suncobrana, i svaki je namještenik u nekom tehničkom uredu od njih skuplji.

Ali kao što rekosmo, svaka čast nekim izumima! Još od djetinjstva strasno volim osobito sve one izume koji nose pečat beskorisnosti, dokoličarstva, razigranosti i rastrošnosti. U te umjetnosti ne spada samo glazba, pjesništvo itd., već i mnoge druge stvari. Stoje neka umjetnost beskorisnija, što manje služi ikakvim potrebama, što više ima obilježja luksuza, dokolice, djetinjarije, to mi je draža. Pritom je za mene lijepo i neobično saznanje da čovječanstvo zapravo uopće nije uvijek onakvo kakvim se rado prikazuje, uopće nije onako beskrajno praktično i opijeno korisnošću, uopće nije onako pohlepno i proračunato. Tek ovih dana ponovno sam dobio krasnu potvrdu toga. Naš

gradić na jezeru upriličio je velik vatromet. Vatromet je, uračunavši duge stanke, trajao ni puni sat i, kako me uvjeravaju, stajao nekoliko tisuća franaka. Presretan sam. Gradska uprava i turistička zajednica zajedno s odborom građana sastali su se da bi učinili nešto što mene i mnoge druge oduševljava, ali što se svakom pravom gospodarstveniku, svakom istinskom prijatelju korisnosti mora činiti groznom ludošću. Odlučili su sebi i u to vrijeme nazočnim lječilišnim gostima jednom prirediti pravo veselje. Odlučili su na najzgodniji, najnekorisniji i najbrži, na najpovršniji i najzabavniji način na svijetu ispaliti u zrak nekoliko tisuća suvišnih franaka, i moram reći da im je to savršeno uspjelo. Bilo je veličanstveno. Započelo je gromkim pucnjem iz topa, parodijom na sve ratove i ubojstva, glazbeno-šaljivom uporabom najozbiljnijih sila koje je domišljati čovjek znao staviti u svoju službu. Tako se i nastavilo. Umjesto da se puca, praskalo se, umjesto granata letjele su rakete, umjesto šrapnela svijetleće kugle, umjesto ranjavanja čuli su se uzvici oduševljenja, ukratko, taj cijeli skupi rat, uza sve rasipanje baruta, bjesnio je tako bezazleno i dražesno, tako šareno i zabavno daje bila milina.

Osim toga, taj rat, ta vrlo mudro i temeljito smišljena i sračunata vojna, nije tekla nipošto onako glupo i ograničeno kako se inače odvijaju ratovi. I ratovi s pravim granatama, i ratovi s generalima najčešće se također temelje na mudrim i preciznim planovima i proračunima, ali na žalost uvijek drukčije ispadne, i na posljetku, umjesto da izvrši točnu proračunatu tehničku akciju, čovjek zaglibi u velikim svinjarijama koje nitko nije predvidio i koje nikomu nisu na radost. No ovdje, u ovom prekrasnom minijaturnom ratu, sve se odvijalo prema zamisli, uvod i predigra, pojačavanje tempa i usporavanje sve do blještavoga završnog efekta, sve se odvijalo upravo onako kako se htjelo, i nije bilo nikakva pukog slučaja i sirovosti u što se najčešće, unatoč planovima generalštaba, ratovi pretvaraju, već je to bio posve duhovan, razigran, sasvim idealan događaj.

Valjalo je riješiti pitanje kako u što kraćem vremenu za zabavu što većeg broja ljudi ispaliti toliko i toliko tisuća franaka, a bez ikakvih zlih posljedica? Pitanje je razriješeno genijalno i bez ostatka. Raspodijeljen na samo nekoliko velikih snopova golemih raketa, svaki po cijeni od nekoliko tisuća franaka, u kratkom je roku cijeli iznos na najljepši način otrpnuo u zrak, svaki trenutak toga zbivanja odgovarao je naumu pirotehničara, program je tekao onako kako se izvodi simfonija prema magičnim propisima partiture, i svaki je trenutak te izvedbe za nas gledatelje obilovao napetošću i užitkom. Postiglo se isto ono što se postiže svakom visokom i pravom umjetnošću: podsjećanje na božanske životne prostore iskrenja duha, sjetno osmjehivanje zbog časovitosti i uvenuća svega lijepoga, hrabra

suglasnost s tom rasipnom predstavom. Ako je među gledateljima možda i bio gdjekoji siroti svat koji je povremeno pomišljao kako bi mu dobro došlo da je mogao dobiti deseti ili dvadeseti dio troška ove lijepe i prolazne predstave - takav je bio rijetka iznimka. Većina gledatelja -jasno se osjećalo u svečanome ozračju te večeri - nije pomišljala na takve trice, već su stajali razrogačenih očiju, zabačenih glava, smijali se i šutjeli i bili ushićeni, očarani, a negdje i potreseni ljepotom zbivanja - njihovom promišljenošću, njihovom očitom beskorisnošću, silnim rasipanjem baruta, svjetla, duha i proračuna, tim cijelim golemim troškom ni za što, tim skupim i duhovitim aparatom koji je pokrenut samo radi sitnog, prolaznog veselja. Ja čak vjerujem, ako je dopušteno reći, daje osjećaj koji je većina tih očaranih gledatelja pritom doživjela bio srodan osjećaju pobožnosti s kakvim nedjeljni misari slušaju propovijed.

Dakako, kada bih doista bio zanovijetalo kakvim me prikazuju moji prijatelji i neprijatelji, ne bi bilo mi teško iza dražesne fasade tog vatrometa naslutiti neku prljavštinu. Moguće je da hotelijeri i gradska uprava cijelu tu stvar nisu upriličili da bi se riješili franaka, već naprotiv, da bi izokola zaradili novce. Moguće je da najveći dio otprhloga novca ostaje tamo gdje se strpljivo i obzirno pripremaju budući ratovi: kod proizvođača eksplozivnih sredstava itd. Ukratko, ne mora se imati mnogo duha da bi se obezvrijedilo i taj lijepi, mali vatrometni doživljaj. No, dobro se čuvam, da to ne učinim. Još sam opijen onim prolomom piska-vih zelenih i crvenih zvjezdica što pršte iz časke divovskoga zlatnog cvijeta, a sretan sam i zbog toga golemoga plamenog cvijeta koji je zauzeo pola neba, a onda tako brzo i temeljito iščeznuo. Općenito, još uvijek sam ushićen; bilo je čarobno, primjerice, kako su grimizne kiše iskrica tako tiho poput tanahne koprene od pršića nestajale na noćnome nebu, a iza njih, tako neizrecivo čudno i od druge tvari sazdane, ponovno se kriješile prave zvijezde! Svidjela mi se i ona originalna vrsta oholih raketa što su tako čudesno energično i divlje srljale u visine očigledno ka-neći na pola sata svojom važnošću ispuniti cijelo nebo - da bi zatim, jedva dosegnuvši vrhunac svoje putanje, najednom iščezle uz ljutit, kratak prasak, poput kakva gospodina koji je odlučio prisustvovati velikomu slavlju te se u fraku i nakićen odličjima zaputio u svečanu dvoranu, no kojega, ugledavši ju, spopadne gnušanje te se stisnutih usnica u hipu okrene i na odlasku u brk promrsi: "Ma, fućkam ja na sve vas ..."

(1930.)

Prašenje knjiga

Jedan neobičan posao posljednjih me osam dana posvema zaokupio. Kako se uskoro selim, ponovno sam morao, prvi put u posljednjih dvanaest godina, svoju cijelu biblioteku očistiti i pripremiti za pakiranje. Opsezanje to i naporan posao kojemu sam svakoga dana posvetio najmanje četiri do pet sati da bih navečer slomljenih leđa i prazne glave uživao u radostima mehaničkim radom stečenog umora. Isti se taj posao mogao obaviti jednostavnije i površnije, no ja sam ga obavio temeljito, vrlo temeljito, jer tih nekoliko tisuća knjiga moja su najbolja i najdraža imovina, a osim toga, u ranoj sam mladosti, u onim bajnim godinama s konca devetnaestoga stoljeća, kao knjižar i antikvar naučio postupati s knjigama još s onim starim cehovskim formalnostima.

Neobične su situacije nastajale tijekom toga višednevnog posla. Jednom, primjerice, stajao sam na svojoj maloj terasi okrenut prema sjeveroistoku brižljivo slažući na kamenoj ogradi pun naramak knjiga te ih zatim u snopovima od tri ili četiri udarajući da ih isprašim. Pritom sam u rukama držao dva debela, teška sveska u velikom oktavu, nježno ih udario jednog od drugog i gledao kako se iz njih izvija prašina, i u trenutku, budeći se iz zatupljenosti tim mehaničkim poslom, promotrio sam naslove na hrptu tih svezaka: bila je to Spenglerova "Propast Zapada". Preplavilo me mnoštvo sjećanja i ideja. Prva je pomisao bila: "Trebali bi moji sinovi ili drugi mladi ljudi vidjeti kako tu stojim, brižljivo pokušavajući knjižurine spasiti od prašine i truleži i kako slavnu knjigu o propasti nježno oslobađam prašine!" Palo mi je također na pamet kako su me one 19** godine posjetili neki engleski studenti koji su sudjelovali na ljetnome tečaju u Luganu što gaje vodila sestra Romama Rollanda. Bila je među njima jedna zgodna djevojka imenom Blakeneve koja mi je pripovijedala o Spengleru o kojemu sam se, naravno, već ionako bio naslušao. Kazao sam joj da bi mi bilo važno pročitati tu knjigu, no da sam trenutačno presiromašan da bih ju mogao kupiti. Kada mi je zatim ponudila da mi ju posudi (u Njemačkoj pogođenoj inflacijom sa svojim je engleskim funtama živjela u obilju), izrijeком sam ju zamolio da to i učini, a za uzvrat joj darovao prvo izdanje jedne od svojih knjiga. Knjigu je uzela, no o djevojci i Spengleru nisam više čuo ni slova. Bio je to njezin inflacijski poslić s nekim osiromašenim književnikom, i potrajat će još nekoliko mjeseci prije negoli uzmognem kupiti Spengle-ru, da bi me zatim taština i popovanje iz njegova predgovora razbjesnili, a poglavlje o magijskoj kulturi oduševilo. Sada sam, nakon toliko godina, ponovno u ruci držao te sveske. O, kako se samo

brzo raspada, žuti i trune većina knjiga iz onih ratnih i poratnih godina! I kako se samo već danas većina tih knjiga doima neobično staro, tako staro, davno proteklo i davno zaboravljeno, deset godina poslije! Iznutra i izvana ostavljaju dojam prolaznosti i skoro kao da već jesu prošle; požutio i krhak visi bijedni papir u iskrivljenim i rasklimanim svescima od ljepenke, a naslovi i korice zvuče tako napregnuto, promuklo, tako fanatizira-no i preklinjuće. Strah i nemoć tako jasno vrišti iz naslova mladih pjesnika i mislilaca iz 1920., a ipak to tada nisam primjećivao ili tek usput, i te sam knjige u ono doba čitao i proučavao s toliko mara i točnosti zbog kojih bi mi sada skoro moglo biti žao. Mislio sam: intelektualci jednog naroda, koji se netom vratio iz četverogodišnjega rata i taj rat okončao porazom i bankrotom, morali bi zapravo imati mnogo toga za reći, a taj doživljaj morao se negdje uobličiti i rezultirati promišljanjem. No, sve u svemu, rezultat je bio začuđujuće slab, premda sam to tada samo naslućivao, a ne i stvarno shvaćao. Jer, premda sam u onim knjigama s uzbudljivim naslovima nalazio vrlo malo istinske spoznaje i samospoznaje, ipak sam u svima pronalazio neku drugu fascinaciju: nekakvo uzbuđeno, katastrofično, napuhano raspoloženje, nekakav miris propasti svijeta i tisućljetnog carstva. A osim toga, čitao sam ih sa znatiželjom i duhovnom gladi s kakvom od svoje mladosti ništa više nisam čitao, jer premda sam te ratne godine intimno proživio sve do uništenja, premda su mi one moj vanjski i unutrašnji život gotovo razorile, ipak nisam vidio ni okusio sam rat, frontu, rov, zemunicu. Bio sam u inozemstvu, a sada, kada su završila nepodnošljiva trabunjanja ratnih feljtonista, muktaša koji su na ofenzivama i junaštvima zarađivali honorare po retku napisanog teksta, sada kada se najbolji dio naroda, zbunjen i potresen, slomljen i duboko zamišljen vraćao iz rata, sada se ipak negdje morao začuti onaj pravi, stvarni glas, istinski duh Njemačke, morao je nama drugima omogućiti da negdje pronađemo braću ili predvodnike i da se stavimo u službu nečega u što se moglo vjerovati i za što se moglo boriti. No, zbiljo se drukčije, s iznimkom Landauerova glasa i posve različitog Spenglerova glasa, nijedna od tih silnih poruka ništa mi tada nije dala, činilo se da je njemački duh bankrotirao isto kao i njemačka politika, i valjalo je i nadalje ostati sam, čekati, ne gubiti vjeru u Njemačku. Čudesno daleko i nestvarno gleda me ono doba iz smeđih, oronulih listova, knjiga, bilježnica, isječaka.

Idućega dana naišao sam na još jedan, još zagubljeniji, još neobičniji i udaljeniji sloj svoje knjižnice. Bile su to tiskovine iz ratnih godina, tiskovine koje sam sam izdavao i redigirao za njemačke vojnike zarobljene u Francuskoj tijekom svoga rada u skrbi za ratne zarobljenike. Tu sam naišao na tri godišta "Nedjeljnoga glasnika za njemačke ratne zarobljenike" koji sam svakih četrnaest dana u tisućama primjeraka slao u Francusku, Englesku i Rusiju. Bile su to

male tiskovine koje su po mome nalogu pravljene za zarobljenike, pripovijetke Emila Straufia, braće Mann, Gottfrieda Kellera, Storma, moja vlastita, mala, jednostavna, ali sasvim pristojna izdanja tiskana samo kao darovi ratnim zarobljenicima koji su nas u to doba zatrpali desecima tisuća molbi za nekakvim štivom. Te malene knjižice danas su postale rijetkost, noja ih još sve posjedujem, a neke od njih još i danas su mi drage jer sam u njima u jeku rata nastojao probuditi nešto od nadpolitičkoga i nadnacionalnog duha starije njemačke književnosti. Tu su i čudne "Vijesti iz njemačkih zarobljeničkih logora" koje je u ono vrijeme izdavao naš odjel pri njemačkome poslanstvu u Bernu, samo za internu uporabu, neobično trezveni i u biti zastrašujući dokumenti onoga vremena i naših tadašnjih očajničkih nastojanja da negdje, barem u malome, u taj ratni stroj unesemo nekakav smisao ili, budući da se to činilo nemogućim, nešto poput srca i ljubavi. Pronašao sam i svoje prve ratne članke, među njima i one potpisane pseudonimom Sinclair, od kojih je prvi objavljen godine 1916.

Sreća za moju biblioteku daje to njezin najmanji odio! Njezin najveći i najbolji odio jest onaj sa starijom njemačkom književnošću, a i današnja je književnost sasvim dobro zastupljena - taj je odio jedini koji još uvijek snažno raste: samo ovoga ljeta pridodao sam joj sjajne knjige kao što su svezak iz ostavštine Fran-za Kafke, novi roman Ine Seidel, začudnu pripovijest "Vihor na Jamajci" Richarda Hughesa. Manji, ali na svoj način posve dovoljan jest jedan drugi odio koji sam njegovao više od dvadeset i pet godina i iz kojega mi je mnogo dobroga došlo: knjige s Istoka. Tu su pjesme, izreke i govori drevne Indije, kineski mudraci, a neki od tih svezaka, primjerice Li Bu We, Konfucije, Chuang Tse, uvijek su mi nadohvat ruke i od njih katkada, kao od Yi Jinga, tražim savjet kao od svetih proročišta.

Sada sve te tisuće knjiga leže nijeme, neprepoznatljive, umotane u papir i naslagane na policama i čekaju da ih se spakira u kutije i odnese u drugu kuću, u druge sobe. Neke od njih prilikom raspakiranja odložit ću na stranu, neću ih više staviti na policu i negdje svrstati, već odvojiti.

Gotovo sam tjedan dana potrošio na posao s knjigama. Velik je teret takva biblioteka, a moderni ljudi smatraju smiješnim nečim takvim si opterećivati život i to tegliti. To su isti oni ljudi koji smatraju da se može i bez Vergilija i Ariosta, koji su prije deset godina kupovali Tarzana, a danas kupuju slično štivo. Kada je o lektiri riječ, njihovo je načelo: površno, ali dobro začinjeno, i ništa od toga ne sačuvati poslije čitanja! A mi ostali imamo načelo: u svoje knjižnice ne pripustiti po mogućnosti ništa bezvrijedno, a dokazane vrijednosti nikada više ne dati od sebe! A onda uvijek iznova dođe takav dan kada ostarjeli ljubitelj knjiga brižljivo praši svoju

"Propast Zapada" govoreći sam sebi da mu je doduše, zapravo i strogo uzevši ta knjiga odavno već poslužila i postala suvišna, ali da svejedno pripada nekolicini knjiga svoje epohe koje su pomogle epohi dati lice, i da određeni pijetet, stanovito strahopoštovanje iziskuje obzir prema takvim knjigama.

Dobro da nas mladi svijet ne gleda dok isprašujemo svoje kupusare! I dobro je što sami sebe neće vidjeti dok se, prorijeđene kose i rasklimanih zuba, osvrću za nečim što ih je pratilo kroz život i čemu su ostali vjerni.

(1931.)

San

Usnih: u muzeju sam, štoviše na izložbi. Izdužene dvorane, na zidovima povješane slike, gobleni, stare zastave i raznovrsne šarene drangulije. Ubrzo se umorim, dvoranama nema kraja. Osobito su mi se stopala umorila i čeznem da načas otpočinem prije negoli pođem natrag. Ali tek u pokojoj od velikih prostoriya vidio sam stolac, a kada sam ugledao jedan, na njemu je već sjedio netko potrebit odmora. Postupno me obuzimao onaj plašljivo-turobni, kafkijanski osjećaj izgubljenosti, vječno uzaludnog nastojanja, žalosti i besmisla vrlin, jer na ovu zamornu izložbu nisam došao iz oholosti, već za ljubav poznanicima ili rođacima koji su me zamolili i kojima sam morao obećati izvještaj o toj priredbi.

Tako sam na bolnim nogama i sa slabašnom nadom stigao do nove, velike dvorane, no jedva da sam još uspio baciti koji pogled na izobilje nesređenih znamenitosti kadli najjednom stadoh trčati sve brže i brže: stolac, koji je stajao uza zid i na kojem je do sada sjedio neki zasićeni posjetitelj, sada se oslobodio. Trčao sam i trčao, prostorijaje bila užasno velika. I kada sam bio .udaljen tek na korak ili dva od naslonjača, pretekao me neki čovjek za kojega sam dotad mislio daje kustos. On je, međutim, kako sam sada spoznao, bio pripadnik one klase invalida ili poluinvalida koje država štiti; prepoznao sam to po njegovim cipelama, jakim cokulama koje država tim ljudima stavlja na raspolaganje.

Pretekao me, dakle, i zadovoljna izraza lica spustio se na udoban stolac. No, kad mi je okrenuo lice, ono ne samo daje bilo dobrodušno i srdačno, već je prema meni sjalo nekom vrlo posebnom, osobnom naklonošću. Jer, pokazalo se nešto neočekivano: premda sam, zapravo, u pohlepnoj žurbi bio jurnuo prema onom stolcu i gorko se razočarao kad gaje u posljednjem trenutku netko drugi zauzeo, čovjek koji je sada na njemu sjedio i bio pobjednik, očito je mislio da sam mu iz puke uljudnosti pustio prednost; zahvalio se svojski se trudeći pokazati svoju zahvalnost i naklonost. Okrenuo sam se i pošao, a on se ponovno ustao i pridružio mi se u razgledavanju. I tada je započelo neko, s moje strane hinjeno i usiljeno, od njega pak iskreno nadmetanje u uljudnosti koje se očitovalo i u jeziku. Bili smo, čini mi se, u Italiji, i moj je "invalid" bio Talijan, ali je meni, strancu u čast govorio nejasnim francuskim, na što sam ja uzvraćao lošim talijanskim.

Kao prvo, taj me uljudni gospodin, koji je sada kao i ja zaboravio na umor i želju za sjedenjem, pogrešno smatrao oličenjem ljubaznosti, pače svojim dobročiniteljem, i nije želio za mnom zaostajati u

plemenitosti i dobrim manirama. Nadalje me, također pogrešno, smatrao mnogo mlađim negoli sam bio, te siromašnim i potrebitim zaštite i prema meni se odnosio kao jednostavan čovjek sa sigurnim zaposlenjem prema mladom siromašnom umjetniku, i tek što smo uz obostrane lingvističke napore razmijenili prve ljubaznosti, dao mi je do znanja da je prema meni iskreno dobronamjerman i da se mirno mogu povjeriti njegovoj zaštiti i skrbi. Kako je primijetio da sam zapazio njegove cipele i da mi je poznato njihovo značenje i porijeklo, prišapnuo mi je da to doista jesu one poznate, izvrsne invalidske cipele i da će on već nekako naći načina da i meni besplatno pribavi par takvih cipela.

I premda mi se od našeg natjecanja za stolac stanje i raspoloženje bitno popravilo, ipak su uskoro ijedno i drugo ponovno sve više tonuli. Njegovu zabludu da svoj stolac ima zahvaliti mojoj uljudnosti nisam mogao ispraviti, jednostavno nisam smogao hrabrosti jasno mu reći daje to obmana i da ja nipošto nisam tako plemenit i ljubazan čovjek, i sada sam, kao da već imam na nogama potkovane teške državne cokule, zaglibio u nekakvoj teško prohodnoj bljuzgavici obveze i patvorene privrženosti i kretao se, premda iz drugih razloga, ništa manje sputano i teško nego prije u potrazi za stolcem. Obććanje u vezi s cipelama gotovo da sam već prihvatio, počeo sam, doduše, već smišljati nekakav odgovor zahvale i blagoga odbijanja, ali za to su mi bile potrebne neke fraze kojih se uza sav napor nisam mogao sjetiti, pa ni talijanski naziv za tu vrstu cokula nikako mi nije padao na pamet, premda sam ga nekada znao. I dok smo tako koraćali osmjehujući se i zaokupljeni odveć otmjenom konverzacijom, svakim sam korakom sve više postajao rob svoga dobroćinitelja, štoviše rob lažne uloge u koju sam upao.

No revni je gospodin već otvorio neka uska vrata u zidu i zamolio me da uđem. Duguje mi, kazao je, zahvalnost te je mislio da bih u velikome pogonu ove izložbe zasigurno mogao pronaći neki posao i skromnu zaradu, a upravo mi ovdje može pokazati takvu prigodu. Ušli smo u usku i sumračnu pokrajnju prostoriju, a u njoj ispred sićušne niše, koja je sadržavala nešto poput štednjaka, stajala je priprosta, vesela žena i nešto pekla. Iznad malenoga plinskog plamena držala je veliku plosnatu tavu, a u tavi se cvrljila neka vrsta peciva, nekakav plosnat okrugao kolać ili lepinja. Na sredini lepinje bila je nalijepljena tiskana, krićavo šarena sličica od papira ili kartona i shvatio sam da se oko zapećene slike treba presaviti rub tijesta i sliku plastićno uokviriti. Ti kolaći ili lepinje, shvaćao sam, bili su duhovit artikl smišljen za prodaju na izložbi, a žena ga je proizvodila u velikim kolićinama. I mene su trebali podućiti vještini proizvodnje, invalid i žena trsili su se da mi objasne postupak i zahvate. I ponovno je njihova revnost bila iskrena, dok je moja revnost kojom sam se toga latio hineći da žudim naućiti i da

razumijem, i opet bila lažna i stajala me napora.

Nisam sasvim uspijevao shvatiti postupak pečenja, ali sam zato primijetio kako je nelagodno uska bila niša sa štednjakom ispred koje je žena stajala i kako nikada neću biti dovoljno spretan i jak da bih mogao isto što i ona. Šupljina u koju se svaki puta moralo gurnuti tešku tavu bila je tako uska daje s obiju strana između tave i ruba niše jedva preostajao koji milimetar prostora. Ne, taj je posao zacijelo bio vrlo osjetljiv i naporan. No njih dvoje nisu dijelili moju tjeskobu, već su se smijali i bili beskrajno zadovoljni.

(1932.)

Suvremeni užitak u vremenu suvremenika Eduarda

Shvatite ovo prozno djelce onakvim kakvo jest: kao šalu, kao igru u slobodno vrijeme, i ne tražite odveć revno nekog smisla. Kadšto na trenutak mora biti i igre i šale i nevinosti. Ozbiljnost nikada nije toliko daleko od nas i naših šala koliko bismo voljeli. Primjerice, gorka zbilja koja stoji iza ove jezične pošalice jest u njoj razigrano ismijana propast našega jezika, jezovita inflacija pojmova i riječi. Za ljude s još doista živim osjećajem za jezik moj "Užitak u vremenu" jedva daje za nijansu gluplji i isprazniji od većega dijela one njemačke proze koja nas danomice zasipa iz novina, govora, predavanja, reklama itd.

"Samo se ufaj udariti me!", uzviknula je Eduardova žena.

"Meti pred pragom svojih vrata", uzvratilo je mrzovoljno, i dok je hvatala zrak da bi ponovno progovorila, on zagrmi: "Ma ni govora!", i ona se mane govora. Nikada joj nije mogao oprostiti njezino podrijetlo iz Warnemiindea. Upozoravali su ga na kwarnemundanke, no on ju, zaprisegnuvši, ipak uze ne uspijevajući nikada joj začepiti dangubicu, jer akoprem je biladote-penka, ipak je tečno natucavala njemački.

No, nešto se moralo slučiti. Otišao je, dakle, kupio lijepu rolu filma, snimio neku tadašnju zvijezdu, koju je zatim dao razviti, i koja je kako zbacila jaram Versailleskoga mira odnosno Youn-gova plana tako mu i priskrbila pristojnu rentu.

"Rečeno-učinjeno", smješkao se lukavi žurnalisac. Jer, tomu ga je poučila majčina dosjetka: da bi se izvukao iz nedaća, najbolje je ponašati se kao žurnalisac. Na zeleno ožbunjenim, modro onebljenim, zlatno osunčanim grudima majke prirode oporavljao se od dobivenih rana i bitaka, u vječnoj tišini šuma u kojima su dvoglavi orli još jatimice stolovali. I baš tamo je stekao Elze Kadmijsko poznanstvo. Jedan je pogled bio dovoljan za to poz-no znanstvo. Rano se sviđa tko crvom želi biti. No, u najdubljoj nutrini njezina ženskog misterija Elza je bila savršena ništica. Jednom će zgodom to sasvim slučajno otkriti. "Budi ono što jesi!" uzviknula je sokoleći samu sebe, i u istom trenu isparila.

"Tko sam ja, za tebe će, Eduarde, uvijek ostati tajna", šapnula je. Tada on ode nekom mistiku i to plati dobrim komadom GeorgaKaisera33. Vratio se duboko razočaran. "Na tebe ću morati odsad dobro prigaziti", uzviknuo je, pa ju pregazio. No, pri pogledu na pregaženu grešnicu obli ga hladan tuš, a kako mu je domovina ionako postala preskupom, zaputi se k Novim Hebrejima, ali ga pri pretovaru društvenoga kapitala umalo proždre neki proždrljivi ekvator. No,

umjesto da prerano zabode nosom u ledinu, on stupi na kopno i uzviknu: "Abdallah!"

Neki ga urođenik pokuša poučiti: "Molim vas, kaže se Ab-dullah." "Nije nego", odbrusi, "pa ne kaže se ni 'Walhulla. Tamo je i spjevao onu slavnu "Generalsku jadikovku", stihove što odavna postadoše omiljenom pjesmom svih tankočutnih ministara rata:

Sa visina onog brijega U dol gleda general Pognut o svoj general-štap, U oku mu tuga, žal.

Imao je za to mnogo razloga. Svi ga ostaviše na cjedilu, pa je, nezadovoljan cjedilom, opustio nos. Nikada se nije osjećao tako opušteno. Prijeteća kob nad njim je nadvila čelične pandže kao nad šišmišem šišmačka. Turobno je gledalo zagonetno nebo budućnosti. Otišao je gastrologu i zatražio da mu ovaj postavi relativnost; poslije će se, međutim, ispostaviti daje gastric lagao. Brižljivim okretanjem uvijek druge strane narečenoga, sveudilj vjeran iracionalnim datostima, branio je navrat-nanos principale interesnih glupacija.

Tako se odvijao njegov začuđujući uspon. Stigavši na posljetku na kraj svijeta, kamo je jedna jedina osoba prije njega ikada kročila krzmavom nogom osvajača, sjeti se Herakla i njegovih umnih riječi: "Stup, aj! polako!"

Nebeski mir prostruja njegovim prometnim žilama kucavicama, duša mu bijaše puna ali cijela to jest raspjevana.

(1933.)

Ljepota leptira

Sve vidljivo je izraz, svaprirodaje slikajezik i šareno hijeroglifsko pismo. Danas, usprkos visoko razvijenoj prirodnoj znanosti, mi nismo odveć dobro pripremljeni i odgojeni za pravo promatranje i prije bi se reklo da smo s prirodom na ratnoj nozi. Neka druga vremena, možda sva vremena i sva razdoblja prije nego su tehnika i industrija zagospodarile Zemljom, imala su osjećaja i razumijevanja za čarobni jezik znakova prirode i znala ih čitati jednostavnije i nevinije od nas. Taj osjećaj nipošto nije bio sentimentaln. Sentimentalni odnos čovjeka prema prirodi novijega je datuma, nastao možda tek iz naše nečiste savjesti prema njoj.

Smisao za govor prirode, smisao za uživanje u raznolikosti koju stvarajući život svugdje očituje, poriv za nekakvim tumačenjem toga raznovrsnog jezika, štoviše ta snažna potreba za odgovorom stara je koliko i čovjek. Slutnja nekog skrivenog, nekog svetog jedinstva iza silne raznovrsnosti, neke pramajke iza svih tih poroda, nekog stvoritelja iza svih stvorenja, taj čudesni pradavni nagon čovjeka za povratkom iskonu svijeta i tajni njegovih počela bio je i ostao korijenom svekolike umjetnosti. Izgleda da smo se danas beskrajno udaljili od štovanja prirode u tom pobožnom smislu traženja jedinstva u raznolikosti. Ne priznajemo rado taj djetinji iskonski nagon u sebi i zbijamo šale kada nas na njega podsjetite. No vjerojatno je ipak zabluda, kada držimo da mi i cijelo današnje čovječanstvo u sebi nemamo strahopoštovanja i sposobnosti za pobožan doživljaj prirode. Ovog nam je trenutka prilično teško, dapače nemoguće, prirodu onako bezazleno pretakati u mitove i Stvoritelja onako djetinje personificirati i obožavati kao Oca, kako je to polazilo za rukom nekim drugim vremenima. Možda i nismo u krivu kada nam se gdjekad oblici stare pobožnosti čine pomalo površnima i neozbiljnima, i kada slutimo daje silna, sudbonosna sklonost suvremene fizike prema filozofiji u osnovi pobožan proces.

Vladali se mi pobožno-skromno ili nadmoćno-drsko, bilo da se ranijim vjerovanjima u oduhovljenost prirode podsmjehujemo ili divimo: naš stvarni odnos s prirodom, čak i tamo gdje ju poznajemo još samo kao predmet izrabljivanja, zapravo je odnos djeteta s majkom, a osim onih nekoliko drevnih putova, koji čovjeka mogu privesti blaženstvu i mudrosti, nisu pronađeni novi. Jedan od tih putova, najjednostavniji i najdjetinjiji, jest začuđenost nad prirodom i slutnjom ispunjeno osluškivanje njezina govora.

"Tu sam da bih se čudio!" kaže Goetheov stih. S čuđenjem sve počinje, s čuđenjem i završava, pa ipak, to nije uzaludan put. Divim li se

nekoj mahovini, kristalu, cvijetu, zlaćanomu kukcu ili nebeskim oblacima, moru i spokojnim, divovskim uzdisajima njegovih vala, leptirovu krilu i poretku kristalnih mu rebara, obliku i šarenu optočju njegovih rubova, raznoliku pismu i ukrasju njegova crteža i beskrajnim, dražesnim, čarobno blagim prijelazima i nijansama boja - svaki put kada okom ili drugim osjetilom doživim djelić prirode, kada me on privuče i očara i njegovoj se pojavi i objavi načas otvorim, u istom trenutku zaboravim čitav onaj pohlepni i zaslijepljeni svijet ljudske nužde, i umjesto da mislim ili zapovijedam, stječem ili izrabljujem, suzbijam ili organiziram, ja u tom trenutku ne činim ništa drugo, već se poput Goethea "čudim", i tim se čuđenjem ne zbratimih samo s Goetheom i svim drugim pjesnicima i mudracima, već se zbratimih sa svim onim što s divljenjem ćutim kao živ svijet: s leptirom, kukcem, oblakom, rijekom i gorom, jer sam na putu čuđenja na trenutak utekao svijetu podjela i stupio u svijet jedinstva u kojem stvar i stvor jedno drugom govore: tat twam asi ("To si ti.") Na bezazleniji odnos s prirodom, kakav su gajili raniji naraštaji, gledamo katkada sa sjetom, pa i zavišću, no svoje doba ne želimo shvaćati ozbiljnije negoli zaslužuje i ne želimo se primjerice žaliti što se na našim visokim školama ne naučavaju najjednostavniji putovi k mudrosti, dapače što se tamo namjesto umijeća i divljenja naučava upravo suprotno: prebrojavanje i mjerenje umjesto ushićenja, trezvenost umjesto očaranosti, kruto ustrajanje na odvojenosti pojedinca umjesto njegove bliskosti s cjelinom i jedinstvom svijeta. Te visoke škole nisu škole mudrosti, već škole znanja; no upravo one prešutno predmnijevaju da postoji ono što same ne mogu naučavati, sposobnost doživljaja, ganuća, Goetheovo divljenje, i njihovi najvrsniji duhovi ne poznaju višega cilja od toga da ponovno budu stepenica prema upravo takvim pojavama kao što su Goethe i drugi istinski mudraci.

(1935.)

Baselska sjećanja

Moje veze s Baselom stare su koliko i ja i još stanje, jer ne samo da mi je otac bio u službi baselske misije, već i majčin otac, jedan od učenih misionara koji je mlade indologe fascinirao ne samo time stoje sanskrt znao čitati, nego i govoriti, i koji je zaslužan za poznavanje gramatike i leksikografije malavala-ma i ostalih indijskih jezika. Toga švapskog djeda (drugi je bio iz Rusije) prije pola stoljeća posjetitelji su baselskih misionarskih svečanosti poznavali kao stalnoga govornika na otvorenju svečanosti u crkvi Sv. Martina. Njegova kći, moja majka, odgojena u Gundeldingenu kod Basela, govorila je baselski njemački gotovo jednako dobro kao i engleski i malayamski. Njezin najmlađi brat oženio se djevojkom iz Basela. A osim toga i povrh svega, baselska je misija i njezino vrhovno tijelo, "Committee", bila glavna i svakodnevno spominjana vlast u životu mojih roditelja, bake i djeda. Znao sam, dakle, za Basel i o njemu imao stanovitu predodžbu i prije negoli sam ga prvi puta vidio u dobi od približno četiri godine. Naime, u to je doba moj otac bio premješten u Basel kao učitelj u misionarskom domu, a mi djeca toj smo se promjeni radovali ne samo zato jer je bila promjena i značila putovanje, već i zato što smo o Baselu imali divnu i privlačnu predodžbu. Jer, nisu sam pripovijedali samo o misiji i misionarskom domu, već i o Rajni i njezinim mostovima, o lijepome, starom gradu, stolnoj crkvi i Lallenkonigu³⁵, a mnoge od tih neobičnosti poznavali smo već sa slika.

Od 1881. do 1886. živjeli smo u Baselu i stanovali na Miiller-wegu, nasuprot Spalenringwegu između kojih je tada prolazila alzaška željeznica. Pogled na vlakove i često stajanje i čekanje na željezničkom prijelazu kada smo htjeli u grad, pripada mojim 15 Jedna od baselskih znamenitosti, "Lallenkonig" predstavlja okrunjenu glavu koja, pokretana unutrašnjim mehanizmom, u pravilnim vremenskim intervalima plazi jezik tzv. Malom Baselu. (prim. prev.) najranijim baselskim dojmovima. Tih godina moj je otac zatražio i dobio baselsko građanstvo.

Naš Mullerweg sa svojom okolicom bio je vjerojatno prilično skromno predgrađe, no za nas djecu to je bio raj i prašuma u kojoj otkrićima i pustolovinama nije bilo kraja. Seoski kraj počinjao je već u neposrednoj blizini naše kuće; seosko imanje, koje se pružalo u smjeru Allschwila³⁶, i šljunčara u njegovoj blizini pružali su prigodu za seoske igre. A veliko, za mene mališana beskrajno prostrano polje, koja se tada s još neizgrađenom poljarovom kućom pružalo sve do "Neubada", bilo je moje lovište leptira i prizorište

za naše igre Indijanaca. Neka od sjećanja iz onoga doba zapisana su u poglavlju o djetinjstvu "Hermanns Lauscher". Postupno sam, napose za nedjeljnih šetnja s ocem, pobliže upoznao i središte grada, Rajnu i splav kod Blumen-raina, mostove, stolnu crkvu i zamak, klaustar, povijesni muzej koji je u ono vrijeme bio smješten nad klaustrom. A od dojmova, koje je za nekoliko posjeta pod očevim vodstvom na mene ostavio ondašnji muzej umjetnosti, neki su još uvijek bili posve živi kada sam se nakon dvanaest ili više godina ponovno vratio u Basel. U te dojmove spadaju Bocklinove freske na stubištu, Holbeinova slika obitelji i mrtvi Krist, Feuerbachov³⁷ Aretino i Dječja idila i Ziindova slika sa žitnim poljem koju sam kao dječak osobito volio. U dvije ili tri posljednje godine našega tadašnjega baselskog perioda, listopadski je sajam također bio velik događaj sa svojim kioscima i vrtuljcima, čudesnim pjesmama uličnih pjevača na BarfiiBerplatzu, slatkim "MeBmocken"³⁸ i brojnim verglašima koje se vidjelo i čulo sve do našeg predgrađa.

Navršivši devet godina morao sam ponovno napustiti Basel; otac je bio opozvan u Švapsku, a mi djeca morali smo se naviknuti na nove škole i ponovno zaboraviti baselski njemački. No, svakako su ostale veze s Baselom, i vrlo često dobivali smo posjete odande. Međutim, sam grad, s iznimkom jednog kraćeg boravka za vrijeme praznika, ponovno ću vidjeti tek kao odrastao čovjek.

Koliko je snažno Basel na mene djelovao u djetinjstvu, pokazalo se kada sam po svršetku knjižarskoga i antikvarskog naukovanja po prvi puta slobodno i po vlastitom izboru krenuo u svijet. Nisam imao druge želje doli vratiti se u Basel. Činilo se kao da me tamo nešto čeka, pa sam dao sve od sebe da kao mladi knjižarski pomoćnik u Baselu nađem posao. To mi je pošlo za rukom i ujesen 1899. ponovno sam stigao u Basel, s Nietzsche-ovim djelima (koliko ih je dotad izašlo) i Bocklinovim uokvirenim Otokom mrtvaca u kovčegu koji je sadržavao moj imetak. Više nisam bio dijete i vjerovao sam da me s Baselom moga djetinjstva i misionarskim domom i njegovim ozračjem više ne vežu nikakve spone. Već sam bio objavio omanju zbirku pjesama, čitao Schopenhauera i oduševljavao se Nietzscheom. Basel je sada za mene prije svega bio grad Nietzschea, Jacoba Burckhardta i Bocklina. Pa ipak, neke od mojih prvih šetnja onih dana kasnoga ljeta po mome dolasku bile su posvećene postajama moga djetinjstva: Miillerwegu, prostranoj livadi, Spalentoru.

Počeo sam raditi u Reichovoj knjižari (danas Helbing & Li-chtenhahn) i već nakon nekoliko dana upitao svoga kolegu Hel-binga je li mu možda poznat izvjesni dr. Hans Trog. Naime, još u Tiibingenu bio sam pročitao omanju biografiju Jacoba Burckhardta iz pera mladoga Hansa Troga. Helbing se nasmijao rekavši da taj sjedi tik do nas, u istoj kući s nama, i da ga mogu potražiti. Trog je u to vrijeme bio jedan od najmlađih urednika Allgemeine Schweizer Zeitunga kojemu je

uredništvo bilo smješteno u dvorišnoj zgradi naše knjižare. Iz toga prvoga baselskoga književnog poznanstva proistekla je povremena suradnja na feljtonu tih novina, a tamo je oko 1900. objavljeno i nekoliko mojih prvih recenzija knjiga. Jedne od svojih prvih baselskih nedjelja potražio sam, prilično bojažljivo, kuću povjesničara i tadašnjega državnog arhivara Rudolfa Wackernagela, "stražnji Wiirttemberger Hof" u BrunngaBliju, kamo me moj otac bio preporučio. Tamo sam, a uskoro i kod Jakoba Wackernagela, bio izrazito ljubazno primljen, i ubrzo osim svoga posla i svojih kolega uspostavio i živahnu komunikaciju s više baselskih obitelji koje su listom bile bliske sveučilištu i u kojima sam upoznao i većinu mlađih znanstvenika. Najčešće sam viđao Joela, W6lfflina, Meza i Bertholeta, također Joh. Hallera. Novostečeni prijatelj, s kojim sam neko vrijeme dijelio i zajednički stan u Holbeinstraf3e, bio je mladi rajnlandski arhitekt Jennen koji je upravo bio osvojio prvu nagradu na natječaju za radove na proširenju vijećnice. Bio je novogotičar, učenik Schafera iz Karlsruhea i taj mladi čovjek, koji je sav kipio od životne radosti, mene je, samotnjaka i asketa uveo u mnoge užitke i zadovoljstva materijalnoga života. U al-zaškim i badenskim selima, poznatima po vinu i šparogama, nerijetko smo priređivali gozbe, u Storchenu igrali biljar, a u Vučjem klancu, koji je tada još bio mala, mirna vinara, te u Kacigi na ribljoj tržnici (u Stepskome vuku zove se Čelična kaciga) često se bavili onim studijama rezultat kojih su Camenzindovi hvalospjevi vinu.

Tim sam se studijama mogao zapravo i drugdje baviti. Ali duh koji je vladao tadašnjim obrazovanim Baselom, barem koliko je meni bilo vidljivo, ne bih bio nigdje našao tako čist, i tek mi je poslije postalo jasno da je jedan jedini muškarac utisnuo tom duhu karakterističan pečat. Lijep grad s drevnom tradicijom i obrazovanim višim građanskim slojem, malim sveučilištem, lijepim muzejom itd. mogao se i drugdje naći. Ovdje, međutim, sve je bilo prožeto duhom, utjecajem i uzorom čovjeka koji je tijekom nekoliko desetljeća duhovnom Baselu bio učitelj, a u pitanjima kulture arbiter elegantiarum. Zvao se Jacob Burckhar-dt i bio je umro prije samo nekoliko godina. Već tada sam bio njegov čitatelj; dakako, još u Tiibingenu sam bio pročitao "Kulturu renesanse", a u Baselu "Konstantma", no još sam bio preduboko očaran Nietzscheom da bih se posve otvorio Burckhard-tovu izravnom utjecaju. Utoliko je jači bio onaj neizravni: kao mladić žedan znanja i prijemčiv kretao sam se u krugu ljudi na čije znanje i interese, štivo i putovanja, način mišljenja, shvaćanje povijesti i konverzaciju ništa i nitko nije tako snažno utjecao i oblikovao ih kao Jacob Burckhardt. Mit o više njegovih zasebnih i cikličkih predavanja, napose o "Razmišljanjima o svjetskoj povijesti", do mene je u tom krugu dopro u vrijeme kada njegova posthumna djela još nisu bila objavljena, a kada sam godine

1901. krenuo na svoje prvo putovanje po Italiji, ne samo da sam u putnoj torbi imao njegova Cicerona, nego je cijeli taj put, njegovo ozračje i tendencija, krug onoga što sam tražio i što mi je bilo važno, bio pod njegovim utjecajem u mjeri koju sam tek mnogo poslije u cijelosti spoznao kada je očaranost Nietzscheom davno bila izbljedjela, a Burckhardt postao mojim stvarnim vođom. Kada sam nakon tih nekoliko živahnih mladalačkih godina ponovno napuštao Basel, sa sobom sam ponio, osim tih, i neke druge utjecaje i veze: bio sam zaručen djevojkom iz Basela, u Baselu sam vjenčan i premda su se s godinama moji posjeti bili prorijedili, s Baselom sam neprekidno bio ne samo u svakovrsnim vezama, već sam mu u duši ostao vjeran i zahvalan.
(1937.)

O jednoj tapiseriji

Na zidu mojeg atelijera visi goblen u širokom formatu, tri staze jedna iznad druge, srednja s modrom, druge dvije s crvenom osnovom. Na tim se trima osnovama i oko i duša mogu na-užiti, one su šarolik raj pun lijepih i dražesnih oblika, skladno ali ne i pedantno poredanih, u kompoziciji čija skrovita strogost i promišljenost gotovo da promakne prvom pogledu, ali je zato na dugi rok vjerojatno najveća čar ovog umjetničkog djela. Umjetnica visokoga ranga godinu je dana tkala tu tapiseriju; o kakvoći njezine tkalačke tehnike ne usudim se govoriti, jer se u to slabo razumijem. Možda se više razumijem u umjetničku kreativnost i kulturu koje su preduvjet takva djela: ono iziskuje visokoškolo-van smisao za boje, crtačku i arhitektonsku nadarenost i velik osjećaj za stil. Što se, dakle, tiče duše toga djela, njegove supstancije, njegova sadržaja i unutrašnje vrijednosti, vjerujem da sam umjetničin kolega, prijatelj i brat. Jer taj je goblen, između ostalog, i pjesničko djelo, štoviše, on je to primamo i bitno; jer snaga kojom se smišljaju takve figure, takvi spletovi likova ne dolazi od istančana osjećaja za svilu i tkalačku tehniku, ne samo od profinjena osjećaja za boje, ona teče iz stvaralačke radosti, iz volje, znatiželje, sanjarenja i čežnje jedne neobične, pjesničke duše koja stoji zahvalno i požrtvovno otvorena prema svijetu i njegovu bogatstvu slika, no on joj, ipak, nije dostatan. Iz te otvorenosti i te nedostatnosti rađa se svekoliko pjesništvo. Ono stvara magičan prostor u kojem se nespojivo spaja, a nemoguće oz-biljava. A tom imaginarnom i nadstvarnom prostoru odgovara isto takvo doba, doba pjesništva, mita, bajke, koje je u proturječju sa svakim povijesnim i kalendarskim vremenom i zajedničko je sagama i bajkama svih naroda i svih pjesnika. A to doba, doba bajki i stvaralačke vječnosti, nalazi se na mojoj tapiseriji. U svome bogatome svijetu figura taj idealni prostor uspijeva dimenzije stvari i likova na najvedriji i najljupkiji način prilagoditi duševnim potrebama, a što se tiče vremena u koje je smješteno to umjetničko djelo, ono je rajsko: ljudi i životinje, pitome i divlje, velike i male, prepoznatljive i izmišljene, današnje i praiskon-ske, miroljubivo i bratski hodaju jedni pored drugih. Onaj čije je djelo ovladalo tim prostorom i postalo dionikom toga bogomdanog vremena, pjesnik je, i ispred svoga je "stvarnoga", svoga povijesnog i biografskog vremena otišao onoliko naprijed koliko za njim i zaostaje. Ako sam idealan prostor gore nazvao "magičnim", tu sam pogibeljnu i zlorabljenu riječ upotrijebio u njezinu punom i pravom smislu; jer koliko god je prava magija na Zemlji postala

rijetkom, ona još i danas živi u umjetnosti. Ne zaboravimo spomenuti ni to da se umjetnost gospođe Marije Geroe posvema drži na strani bijele magije i odriče se crne. Jer, kao što je u starom čarobnjaštvu postojalo bijelo i crno, svijetlo i tmurno, bogougodno i zabranjeno, tako i u umjetnosti postoji mogućnost crnomagijskoga djelovanja, djelovanja zabranjenim sredstvima krivotvorenja. Kod tapiserija, primjerice, viteško je pravilo igre poštivanje dvodimenzionalnosti, plošno-sti, i odricanje od perspektivnih i inih sredstava za dočaravanje prostorne dubine. Vidio sam skoro sve radove ove umjetnice i posvuda je ostala vjerna tom načelu.

Na mojoj se tapiseriji mogu vidjeti ljubavni parovi, drveće u cvatu, gazele na paši, slonovi na počinku, lavovi u pokretu, neobične zmijolike ribe i tigrovi-hijene, također i skupina od tri opsjenara, tri umjetnika blaženom ozbiljnošću zadubljena u svoju igru, i još mnogo drugih stvari. A poneki će pametnjaković zastati pred njom i možda reći: "Da, ali na njoj su ljudi viši od stabala", ili "postoji li zapravo igdje životinja kao ta hijena ili je to samo izmišljeno?" Taj čovjek nikada neće ući u svijet slika moje tapiserije i nikada u raj prave bajke, uvijek će ostati vani, makar i želio ući, jer su mu drugi rekli da je tu riječ o visokim umjetničkim kvalitetama, ali i da kao investicija takvi gobleni nisu najgluplji potez. No, taj isti čovjek koji po danu bespomoćno stoji ispred takvih tapiserija, katkada se noću u snu pretvara u pjesnika i sanja upravo takve prostore i vremena, takve nevjerojatne, a ipak silno uvjerljive likove. Samo što taj nedobrovoljni pjesnik nije gospodar, već rob svojih poetskih sanja koje nakon buđenja u hipu zaboravlja.

(1945.)

Neodaslano pismo pjevačici

Budući da sam Vas često slušao na oratorijima i pjevačkim koncertima, u koncertnim dvoranama i na radiju, i kako od smrti svoje prijateljice Ilone, koja je doduše predstavljala stanovitu suprotnost i način oprečan Vašemu, nijednu drugu pjevačicu nisam slušao s toliko radosti, divljenja i pobožnosti kao Vas, dopuštam si da Vam nakon Vašega današnjega koncerta napišem ovih nekoliko redaka. Današnji mi koncert, doduše, nije bio onako drag kao mnogi raniji, jer mi se učinilo da program nije posve dostojan Vašega umijeća, no Vi ste i taj program, što ga nisam s veseljem pozdravio, već jednostavno kao takvog primio, otpjevali na svoj savršen i svakoj kritici dorastao način, taj objektivni i smjerni, suzdržani, plemeniti način koji proizlazi iz otmjena, savršeno školovana i strogo njegovana glasa s dostojanstvom i jednostavnošću razumnog i istinskog čovjeka. Vjerujem da se jednoj pjevačici ne može i ne bi trebalo izreći veću hvalu. Ono što lirični feljtoni često u superlativima hvale i preporučuju kod pjevačica: čud, raspoloženje, nadahnutost, srdačnost, umilnost i kako se već sve to ne zove, to mi se uvijek čini dvojbenim i nerazumljivim i jednako nevažnim kao i više-manje lijep stas ili lijepa oprava u pjevačice. Ja od nje, zapravo, ne očekujem i ne nadam se ni duši ni srdačnosti ni osjećajnosti ni zlatnom srcu, već predmnijevam da se sve to već u dovoljnoj mjeri nalazi u pjesmi ili ariji, dakle u umjetničkom djelu sazdanom od poezije i glazbe, da su joj to dali već njezini tvorci te da nekakvo pridodavanje nije ni potrebno ni korisno. Kada je riječ o Goetheovu tekstu uz glazbu Schuberta ili Huga Wolfa, vjerujem da to djelo neće oskudijevati srcem, dušom i osjećajima, i radije ne bih pjevačici zahvaljivao na još njezinom osobnom prinosu tim kvalitetama. Ja ne žudim čuti njezinu bliskost s onim što pjeva ni njezinu ganutost umjetničkim djelom, već što točniju i savršeniju izvedbu onoga što stoji u notama. To ne treba niti pojačavati nekim viškom osjećajnosti, niti slabiti pomanjkanjem razumijevanja. To je jedino što očekujemo od pjevača i pjevačica, a to nije malo, nego strašno mnogo i to rijetki ostvaruju, jer osim božanske obdarenosti vrsnim glasom to iziskuje ne samo krajnje precizno školovanje i vježbu, već i znatnu inteligenciju, sposobnost da se u cijelosti shvate sve kvalitete nekog djela, prije svega da ga se prepozna kao cjelinu, a ne da se iz njega izvlače samo najbolji dijelovi - za virtuoza zahvalna mjesta - te ih se, na štetu cjeline, prezentira s pretjeranom izražajnošću. Navest ću jedan vrlo nezgrapno primjer: više sam puta slušao neiskusne mlade pjevačice kako izvode pjesmu

"Moj dragi stanuje u Penni" iz talijanske pjesmarice, a od teksta i skladbe izvođačice nisu razumjele ni usvojile ništa više osim postizanja efekta time da u zadnjem stihu trijumfalno zagrme "Deset!" Pjevale su očajno, no najniži sloj publike svaki bi puta više ili manje nasjeo na taj trik s "Deset!" i zapljeskao.

Sve je to samo po sebi razumljivo, no izgleda da se u praksi to ipak ne podrazumijeva, ni kada je riječ o pjevačima, ni njihovim slušateljima ni dijelu kritičara. No kad sada nastupi pjevačica i te naizgled tako jednostavne zahtjeve doista ispuni, kada doista pjeva ono što je skladatelj napisao, kada ništa ne ispušta i ništa ne dodaje, ništa ne lažira, kada uvažava svaki ton i takt, tada je to za nas uvijek sretan slučaj i čudo i osjećamo zahvalnost koja nam grije srce, blagu utaženost kakvu inače osjećamo samo kada neko omiljeno djelo sami čitamo ili sviramo ili u pamćenju zazivamo, a da pritom između djela i nas nema posrednika.

Tu rijetku sreću darivanja iz ruke posrednice koja umjetničkom djelu ništa ne uzima i ništa ne dodaje, koja je doduše volja i inteligencija, ali skoro više ne i osoba, tu sreću ljubitelji dobre glazbe zahvaljuju umjetnicima Vašega kova. Takve se umjetnike teže nalazi za pjevanu nego za instrumentalnu glazbu:

upravo je zato utoliko velika sreća sresti jednoga od tih rijetkih umjetnika. Postoji, jamačno, i druga vrsta sreće pri slušanju pjevanja, i ona može biti vrlo intenzivna: sreća da nam se udvara, da nas osvoji i očara umjetnikova osobnost. No, takva sreća nije čista, ona je pomalo u vezi s crnom magijom, ona je rakija umjesto vina i završava prezasićenošću. Ta nečista vrsta glazbenog užitka zavodi nas i kvari na dvojak način: naše zanimanje i našu ljubav ona odvodi od umjetničkoga djela prema izvođaču i kvari našu prosudbu navodeći nas da za ljubav zanimljivomu izvođaču prihvatimo i ona djela koja bismo inače odbacili. I kod najjadnijega popularnog komada sirenin zov ne gubi svoju čaroliju. No nasuprot tomu, čista, objektivna umjetnička izvedba jača i oplemenjuje našu prosudbu. Kada pjeva sirena, u nekim ćemo okolnostima otrpjeti i lošu glazbu. Ali kada pjevate Vi, štovana, i jedanput svoj program iznimno proširite i na sumnjivu glazbu, njezina me izvedba tada neće zavesti daju prihvatim, već tad osjećam nelagodu i neku vrstu stida i najradije bih Vas na koljenima molio da svoju umjetnost posvetite samo služenju savršenstvu koje Vas je jedino dostojno. A kada bih doista poslao ovo pismo zahvale i ljubavi, mogli biste mi s pravom odgovoriti da pridajete malo važnosti tomu da Vas glazbenim kvalitetama i glazbenoj prosudbi podučava laik poput mene. S pravom ne biste dopustili da kritiziram Vaš program. No, naravno, moje pismo neće biti odaslano, ono je tek razgovor sa samim sobom i usamljeno razglabanje. Pokušavam si nešto razbistriti, naime porijeklo i smisao svoga glazbenoga ukusa i suda. Uključujem li se uopće u razgovor ili razmišljanje o umjetnosti, tada

to činim, doduše, kao umjetnik, ali ne kao kritičar umjetnosti ili estetičar, već uvijek kao moralist. Ono što na području umjetnosti trebam odbaciti ili s nepovjerenjem gledati, a što, nasuprot tomu, trebam štovati i voljeti, ne diktiraju mi neki objektivni i na bilo koji način normirani pojmovi vrijednosti i ljepote, već neka vrsta savjesti koja je moralne i neestetske naravi i koju upravo zato nazivam savješću, a ne, primjerice, ukusom. Taj savjest subjektivna i samo za mene obvezujuća, i niti ne pomišljam da bih svijet uvjeravao u onu vrstu glazbe koju volim, ili da bih mu onu drugu, koju ne mogu ozbiljno shvatiti, možda želio ogaditi. Od onoga što kazališta i operne pozornice svakodnevno izvode, malošto me može privući, ali sam posve suglasan da se taj cijeli umjetnički svijet i svjetska umjetnost razvija i održava. Blaženu Utopiju u kojoj nema crne, već je samo bijela magija, u kojoj nema glazbenoga blefa i parade, ja ne tražim u nekakvoj budućnosti, već ju moram sam stvoriti u sićušnome isječku svijeta koji meni pripada i na koji mogu utjecati. U ono što volim i poštujem spadaju umjetnici i djela kojima puk nikada nije bio sklon, a u djela koja ne volim i moja ih savjest ili moj ukus odbacuju spadaju najslavnija imena i naslovi. Granice, dakako, nisu krute, donekle su elastične; katkada me umjetnik, kojega je moj instinkt do sada odbacivao, ipak može iznenaditi i postideno mogu otkriti neko djelo u kojem on unatoč svemu odgovara momu svijetu i načinu. A isto tako, kod silno velikih, gotovo već sakrosanktnih majstora može me kadšto na trenutak preplašiti jedva zamjetno zastranjivanje, taština, lakomislenost ili ambicija i želja za ostavljanjem dojma. Kako sam i sam umjetnik i znam da su moja vlastita djela puna takvih sumnjivih mjesta i, unatoč želji da budu čista, puna kojekakvih natruha, takva me otkrića usprkos svojoj načelnoj strahoti ne mogu doista pokolebati. Nije na meni da odlučujem jesu li ikada doista postojali savršeni, posve čisti, posve pobožni, svome djelu i službi posve predani majstori koji su nadrasli ono ljudsko. Dovoljno je što postoje savršena djela i što je kroz medij onih majstora s vremena na vrijeme nastao kristalan komad objektivirana duha i bio dan ljudima kao zlatno mjerilo. Moj sud o glazbenim djelima, kao što rekoh, ne gaji ambiciju da bude estetski i objektivno "točan" ili u bilo kojem smislu mjerodavan ili suvremen. Općenito, čisto estetski sud kao književnik si mogu dopustiti samo o književnosti, o vrsti umjetnosti kojoj poznajem sredstva, vještinu i mogućnosti i koju razumijem do meni mogućega stupnja. Mojim odnosom prema drugim umjetnostima, poglavito prema glazbi, ne upravlja toliko svijest koliko duševni instinkti, i on se ne sastoji iz postupaka inteligencije, nego iz higijene, iz potrebe za stanovitom čistoćom i podnošljivošću, zrakom, temperaturom i hranom kod koje se duša dobro osjeća i koja uvijek olakšava korak od ugone prema aktivnosti, od duševnoga mira prema želji za stvaranjem. Uživanje u umjetnosti za

mene nije ni opojnost ni težnja za obrazovanjem, već zrak za pluća i hrana, i kada čujem glazbu koja u meni izaziva gađenje ili onu odveć slatku, pretjerano zašećerenu ili zapaprenu, ja ju tada ne odbacujem zbog dubokoga uvida u bit umjetnosti i ne odbacujem ju kao kritičar, nego to činim gotovo sasvim instinktivno. To, međutim, nipošto ne isključuje da se u mnogim slučajevima taj instinkt poslije, pa i prije razumske provjere pokaže točnim. Bez takvih instinkta i duševne higijene umjetnik ne može živjeti, i svatko ima svoju vlastitu. No, da se vratim na glazbu: u moj možda pomalo puritanski umjetnički moral, moral i higijenu umjetnika i individualista, spada ne samo osjetljivost na duševnu hranu, nego i ništa manje osjetljiv zazor od orgija zajednice, od svega što ima veze s dušom i psihom mase. To je najdelikatnija točka mojega morala, jer oko nje se talože svi sukobi između osobe i zajednice, između duše pojedinca i mase, umjetnika i publike, i uopće se ne bih usudio svoju privrženost individualizmu kao starac još jednom spomenuti, da se moje osjetljivosti i moji instinkti, koje su oni normalni i besprijekorni često kudili, na jednom posebnom području, naime onom političkom, nisu pokazali tako strašno točnima. Mnogo sam puta gledao kako dvoranu punu ljudi, grad pun lj udi, zemlju punu ljudi zahvaća ona opojnost i zanos pretvarajući ih u homogenu masu, kako se svaka individualnost gasi, a oduševljenje ljudskom slogom, slijevanje svih nagona u jedan masovni nagon ispunja stotine, tisuće ili milijune ljudi nekim uzvišenim osjećajem, željom za žrtvovanjem, odricanjem od sebe, nekim junaštvom koje se isprva s ganućem i suzama očituje u povicima, usklikima i prizorima bratimljenja, da bi na posljetku završilo u ratu, ludilu i potocima krvi. Na tu ljudsku sposobnost opijanja zajedničkom patnjom, zajedničkim ponosom, zajedničkom mržnjom i čašću, moj me je individualistički i umjetnički instinkt uvijek naj snažnije upozoravao. Kada se u nekoj prostoriji, dvorani, nekom selu, gradu, nekoj zemlji počne osjećati ta tjeskobna uzvišenost, ja postanem hladan i sumnjičav, naježim se i već vidim kako krv teče i gradovi u plamenu gore, dok je oko mene većina, sa suzama oduševljenja i ganutosti u očima, još zaposlena klicanjem i bratimljenjem. Dosta o politici. Kakve to ima veze s umjetnošću? Pa, ima to nekih veza, imaju one štošta zajedničkoga. Primjerice, najmoćnije i najžalosnije sredstvo političkoga djelovanja, masovna psihoza, također je najmoćnije i najnepoštenije sredstvo umjetnosti, a koncertna dvorana ili kazalište dovoljno često, to jest svake uspješne i sjajne večeri, pruža upravo tu predstavu masovnoga zanosa, i pravaje sreća što se on može ispuhati kroz tradicionalni pljesak, možda nešto pojačan tapkanjem nogama i povicima bravo! Velik ili najveći dio publike, a da toga i nije svjestan, na takve priredbe odlazi samo radi trenutaka te opojnosti. Iz tjelesne topline mnoštva ljudi, iz poticaja što ih pruža glazba i ozračja što ga stvaraju

dirigenti i virtuozi nastaje napetost i povišena temperatura koja svakoga tko joj podlegne uzdiže, kako mu se tada čini, "iznad njega samoga", to jest za trenutak ga lišava uma i drugih nemilih smetnja i u časovitom, ali snažnom osjećaju sreće pretvara u mušicu što sudjeluje u plesu velikoga roja. I ja sam katkada znao podleći toj opojnosti i čaroliji, barem u svojim mlađim godinama, i ja sam s drugima podrhtavao i pljeskao i zajedno s pet stotina ili tisuću drugih nastojao odgoditi trenutak buđenja i otrežnjenja, kraj zanosa: već na nogama i spremni za polazak neprestanim smo hućanjem još jednom nastojali oživjeti već utihnuli umjetnički aparat. No, to mi se nije često događalo. A ono stoje nakon tih opojnosti slijedilo, uvijek je bila ona mučnina koju nazivamo nečistom savješću ili mamurlukom.

(1947.)

Glazbene bilješke

Rečenica o kadenci

Ako jest, kao što se u onom glazbenom dijalogu, nadmetanju ili ljubavnom odnosu između orkestra i solo instrumenta, što ga je žargon glazbenika unatrag dva i pol stoljeća naviknuo nazivati "koncertom", uvijek iznova kroz nekoliko taktova događa, da upravo to glazbalo, načas razriješeno kako borbe s moćnim sugovornikom tako i uloge običnoga pomoćnika u razvoju, izmjeni

"Kao što vidite," pisao je Hesse godine 1948. skladatelju Willu Eisenmannu, 'lova rečenica nije toliko pokušaj da se objasni fenomen kadence, koliko šaljiv pokušaj oponašanja toga fenomena u jednoj jedinoj proznoj rečenici."

u produžetku neke glazbene teme, u izvjesnoj mjeri bude oslobođeno iz upletenosti u gotovo zamršen svijet funkcija, zahtjeva, zadataka, odgovornosti i napasti, otpušteno iz strašno diferencirane, mnogostruko ovisne, prema mnogim suigračima obvezane egzistencije i vraćeno u svoj vlastiti, zavičajni, individualni svijet, čini se da mu taj privremeni povratak u carstvo koje samo njemu pripada, u nevinost, slobodu i sferu u kojoj vladaju vlastiti zakoni njegova bića, daje sasvim nov poticaj i dah, poletnost prije sputanu i ograničenu obzirnošću prema partneru, gotovo opojnu radost i zadovoljstvo samim sobom i vlastitim mogućnostima, čini se da mu je to poziv na uživanje u ponovno stečenoj slobodi, nezasićeno uživanje u samo njemu svojstvenom ozračju, te ohrabrenje da poput ptice pobjegle iz zatočeništva tek u dugom nizu trilera klikćući ponovno osvijesti vlastite snage da bi zatim, čas u valovitim, čas trijumfalno uzlaznim, pa razuzdano prema basu silaznim pasažama, zamasima i poletima doživjelo ono od virtuozne ekstaze što se doima nenadmašnim, pače nemogućim.

Slušajući Schumannovu glazbu

U toj glazbi neprestance lahori vjetar, ne neki postojan, nesnosan, težak, ravnomjeran, već skokovit, razigran, nestašan i na mah, neko ćarlijanje koje iznenada počne, pa se izgubi, i čovjeku se čini da pritom vidi blago vihorenje prašine i lišća, to je vjetar lijepoga vremena, dobar drug za šetnju i igru, živahan, pun dosjetki, čas pričljiv, čas željan trčanja i plesa. Puše i lahori, njiše se i trese, pleše i poskakuje u toj glazbi punoj ljupkosti i mladosti, smiješi se i smije, igra i zadirkuje, čas obijesno, čas nježno. Čini se neshvatljivim daje pjesnik tih čarobnih taktova skapao i umro

melankoličan i tmuran. Doduše, toj glazbi nedostaje mira, statike, pa donekle i zavičaja, ona je možda odviše živahna, odviše nespokojna, odveć uspuhana i vjetru srodna, odveć uzburkana i mladalački uzavrela, i jednom će se morati iscrpsti. Između glazbe zdravoga i života i svršetka bolesnoga Schumanna zjapi isti ponor kao između razuzdane komičnosti mladoga i ozbiljnosti starijega Clemensa Brentana. I kako to već biva u našem složenom i pomalo sentimentalnom svijetu: ta bla-gošću prožeta glazba lijepoga vremena sa svojim mladalački lijepim neminom zvuči nam još dražesnije, još poletnije i ljupkije kada znamo kakva je noć i dubok mrak čekao toga dragoga glazbenika.

(1947.)

Izbrisana riječ

Neobičan događaj jučer nas je, ženu i mene, zaposlio na sat vremena. Iz Amerike nam je stiglo pismo nekoga starca, pobožnoga njemačkog Židova iz jedne od onih starih židovskih kuća s rajnsko-majnskoga područja koje su se sve do početka ove neljubazne današnjice ubrajale u najstarija i najočuvanija kulturna žarišta Njemačke, jedne od onih starih rajnsko-židovskih obitelji od kojih je jedna, upredivnome romanu Wilhelma Spevera "Das Glick der Andernach", našla svoj spomenik i dostojan nekrolog. Taj stari gospodin iz New Yorka, emigrant, kultiviran i pobožan Židov, bezimenik u onoj vojsci vrijednih ljudi koje je Njemačka odbacila u korist bukača i zlotvora, pisao mi je zbog pitanja savjesti što gaje mučilo; a molba koju mi je uputio, smatrajući ju svojom dužnošću, sastoji se u tome da u idućim nakladama jedne od svojih knjiga izostavim jednu jedinu riječ. Nedavno je pročitao "Lječilišnoga gosta" i u njemu citat "Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe". Lječilišni gost tu izreku smatra "najmudrijom riječju koja je ikada izgovorena" i dodaje: "Riječ koja začudo stoji već u Starome zavjetu." Za moga čitatelja i autora pisma iz Amerike, za tog pobožnog Židova i čitatelja Biblije, riječ "začudo" nije prihvatljiva i on u njoj nalazi uvredu i sumnju u Židove i Toru i ozbiljnim me riječima moli daju izbrišem. Sada je najprije moja žena, jer mi oči to nisu mogle obaviti, morala u potrazi za onim mjestom preletjeti "Lječilišnoga gosta" da bi utvrdila kontekst i točnu formulaciju rečenice. Zatim sam pažljivo pročitao tu sumnjivu stranicu svoje knjige napisane prije dvadeset i pet godina. Naravno daje autor pisma imao pravo, naravno je da to bila zablude i da je za židovske čitatelje bilo gotovo svetogrđe ako je autor, kojega su do sada ozbiljno shvaćali, smatrao "začudnim" što je tako plemenita i uzvišena riječ stajala "već" u Starome zavjetu, dakle bila napisana davno prije Isusa i kršćanskoga nauka. Imao je pravo, u to nije trebalo sumnjati: moj izraz "začudo" bio je, kao i riječ "već" (na kojoj, međutim, autor pisma nije prigovorio) objektivno netočan, bio je brzoplet i nerazuman, odražavao je nešto od onog u isti mah zbunjenog i oholog načina kojim je tijekom moga djetinjstva i odgoja popularna protestantska teologija nama protestantskoj dječici govorila o Bibliji i židovstvu, svodeći se na to da su židovstvo i Stari zavjet doduše vrlo časni i nikada dovoljno štovani, no da im ipak nedostaje onaj završetak, kruna, jer da je Stari zavjet pretežito knjiga zakona i strogosti, dok je tek Novi zavjet donio pravi i puni pojam ljubavi, milosti itd. Kada sam u "Lječi-lišnom gostu" prije dvadeset i pet godina napisao taj redak,

nisam bio, barem ne u tom trenutku, nadmoćan znalac, već mi se tada, navodeći onu prekrasnu misao o ljubavi prema bližnjemu, doista učinilo "čudnim" da se takva misao, koja se mirne duše može nazvati kvintesencijom kršćanskoga nauka ili kršćanskoga morala, nalazi "već" u Starome zavjetu. Imao je pravo, taj dragi i zabrinuti Amerikanin. Ali što sad s tim? Je li "Lječilišni gost" i jesu li sve moje knjige bile napisane da bi u narodu širile znanja i objektivne istine? Dakako da su, prije svega drugoga, željele služiti istini, ali u smislu iskrenosti koja se uzdržava svakog autoritarnog prizvuka pri izricanju misli; iskrenosti koja autora prisiljava na pozamašno odavanje vlastite osobe i nerijetko na raskrivanje sebe samoga, a tu žrtvu još nijedan čitatelj nikada nije posve shvatio. Pajesam li svojim čitateljima htio priopćiti nešto drugo doli rezultate vlastitoga doživljaja i mišljenja, a k tomu uvijek i dionicu osobnoga puta kojim sam stigao do tih rezultata? Jesam li ikada glumio diktatora, bezuvjetnog znalca, svećenika i učitelja koji svoje istine objavljuje autoritetom službe, brižljivo prešućujući svoje praznine i sumnje? Nije li ovo bila moja uloga i zadaća: svojim čitateljima ne priopćiti samo svoje misli i uvjerenja, već i svoje sumnje, i pred njima ne glumiti autoriziranoga i upućenoga, već pokazati sebe samoga, brata koji traga i luta?

Čovjeku u Americi nisam sve to mogao objašnjavati. Budući da to nije primijetio čitajući moje knjige, koje je gotovo sve poznavao, onda ni ma kako dugim pismom ne bih uspio sklonuti ga na drugu vrstu čitanja i razumijevanja. Od mene je zahtijevao da u knjizi izbrišem jednu jedinu riječ tražeći tako da u službi istine počinim laž, da hinim kao da tada, prije dvadeset i pet godina kada sam pisao "Lječilišnoga gosta", nisam mogao biti lakomislen, biti u zabludi i neznanju glede Biblije i teologije, kao da tada, isto kao i danas, na meni posvuda nisu visjeli ostaci moga podrijetla i odgoja. Nije li to možda ipak bio prevelik zahtjev?

Stvar je naizgled bila vrlo jednostavna. Od mene se zahtijevalo nešto stoje proturječilo mome biću i ukusu, mojim literarnim navikama, da ne kažem odmah mojim "načelima", a na to je postojao zapravo jedan jedini odgovor - odbijanje. No, stvari uvijek izgledaju jednostavnije nego što jesu, a one moralne još i više od drugih. Da sam barem bio dvadeset godina mlađi! Tada ne bih svoju ženu gnjavio traženjem mjesta u knjizi, ne bih si toliko opteretio savjest, nego bih našao vremena i čitatelju tu stvar u pismu protumačio s različitih strana, zagrijao bih se pišući i laskavo samoga sebe uvjerio da sam sada partnera doista uvjerio i umirio. Riječ "začudo" i dalje bi stajala u mojoj knjizi i plemenitom iskrenošću dokumentirala moju neupućenost i nerazumnost iz 1923.

No sada sam ipak bio nešto stariji i zabrinutiji, pa i nešto nesigurniji, a čovjek koji je želio da se riječ izbriše, također nije

bio mlad čitatelj kojega je trebalo umiriti dobrim pismom i pokolebati u njegovim uvjerenjima, već je to bio postariji gospodin čijemu pismu nije nedostajalo ni skromnosti ni dostojanstva. Bio je, povrh toga, pobožan čovjek i ljubitelj Biblije, čovjek koji je Stari zavjet poznavao kudikamo bolje od mene i kojega je moja pomalo nepromišljeno napisana riječ povrijedila i sablaznila. I još nešto: bio je Židov. Bio je pripadnik naroda koji je svijetu podario Bibliju i Spasitelja i za to požeo mržnju i ljutito neprijateljstvo gotovo svih drugih naroda, čovjek iz jednog iskonski svetog naroda koji je u našem bezbožnom vremenu pretrpio nezamislive patnje i pritom se pokazao boljim od ikojeg drugog, mlađeg naroda u sličnoj nevolji: jer ne samo da su Židovi (a to vrijedi još i danas, jer progon još traje) pružili neviđen primjer solidarnosti, bratske spremnosti na pomoć i požrtvornost, čega svijet još uopće nije postao svjestan, oni su, povrh toga, u nebrojenim slučajevima dokazali junaštvo u trpljenju, hrabrost pred smrću, dostojanstvo u bijedi i propasti pri pogledu na koje se, mi nežidovi, možemo posramiti.

I sada bih tom dobronamjernom i časnom starcu Židovu trebao odgovoriti, uskratiti mu zadovoljštinu koju je na plemenit način zatražio, trebao bih njegovoj vjeri i nadosobno pobožnoj mudrosti suprotstaviti svoje pravo autora knjige, predstavnika jedne psihološke specijalnosti, suprotstaviti svoj patos sljedbenika jedne ideje, te razočaravši ga i odbivši, još ga i poučiti?

Nisam smogao tu snagu. To bi iziskivalo i mjeru samopouzdanja, vjere u sebe i smisao i vrijednost svoga rada, a to danas više nisam nalazio. Čitatelju u New Yorku napisao sam kratko pismo da sam mu ispunio želju, a svome izdavaču poslao obavijest da u mogućem novom izdanju "Lječilišnoga gosta" na stranici 154. riječ "začudo" treba izostaviti.

(1948.)

Skok

Kanimo li životopis plemenitoga Willibalda Mlađega vom Armela prenijeti cijenenim budućim naraštajima, veoma smo svjesni kako teškoća svoga zadatka tako i nesuvremenosti i neo-miljenosti takvih radova. Epoha koja izumiteljima stroja za drobljenje atoma plete vijence slave, a navalu publike na nedjeljna putovanja na Saturn uspijeva suzbiti još samo jakim policijskim snagama, epoha koja priznaje i štuje još samo materijalni uspjeh i mjerljiva sportska postignuća, niti će imati sluha niti pokazati zanimanje za velika djela stilita ni za pokušaje ugađanja glasovira GottWalta Petera Harnischa, a kamoli za naš pokušaj veličanja uspomene na Willibalda Mlađega vom Armela. Tješi nas, međutim, i krijepi pomisao da štovateljima onih stilita, onoga Walta Harnischa ili našega blaženoga Willibalda vom Armela i prezirateljima uspjeha i napretka nikako ne bi priličilo kada bi u svom radu mislili na odobravanje onih rekordera ili nedjeljnih izletnika na Mjesec. Ne, ako već trebamo imati nekakvu vrstu ambicije koja nas potiče i nadahnjuje, onda ona treba biti drugačija, plemenitija i uzvišenija.

Plemenito umijeće koje je "Willibald cijeloga života vježbao, nije izmislio on već ga je još kao dječak upoznao preko svoga oca koji je također do u daleku prošlost imao svoje prethodnike i uzore. On, Willibald Stariji, uzvišenu vještinu, koja se najčešće naziva imenom "Skok", nije doduše upoznao i uvježbao odviše rano, nego tek kao odrastao čovjek. Ono malo što znamo o njegovu životu može se ukratko sažeti. Bio je sin časnika koji gaje odgajao na grub i vojnički način i od njega također želio stvoriti časnika, no taj cilj nije postigao jer se Willibald, ogorčen očevom grubošću i strogošću, žilavim prkosom odupirao njegovim nakanama. Premda po prirodi sličan ocu i posve privržen sportskim i vojničkim vježbama, postojano se opirao zanimanju što mu gaje otac namijenio, i tvrdoglavim se prkosom posvetio upravo onim djelatnostima i studijama za koje je vidio da ih otac prezire i izruguje, književnosti, glazbi, filološkim znanostima. Protjerao je svoju volju i postao učiteljem. Poznat je postao kao autor popijevke: "Kako li nam pramaljeće srce raduje" koja se desetljećima često pjevala i bila jedna od najomiljenijih pjesama u svim srednjoškolskim pjesmaricama. No, kasniji su naraštaji odbacili kako tekst tako i melodiju pjesme, narugavši se stilu koji je bio radost cijelom jednom naraštaju, te pjesmu uklonili iz udžbenika. Nije nam poznato je li Willibald Stariji to još doživio, no malo je vjerojatno da bi ga uzrujalo. Pošto je nekoliko godina predavao na

višim školama, umre mu otac, a netom poslije prestade i Willibaldov odbojan stav prema vojničkom i časničkom životu zajedno s njegovim prkosno prenatlaženim glazbenim sklonostima. Sada, kada je zauvijek otišao strogi autoritet na kojega je bio tako žilavo revoltiran, s radošću je slijedio naslijeđene sklonosti i nagone, napustio gramatiku i liru, započeo časničku karijeru i brzo svladao njezine prve stupnjeve. Zatim je, dodijeljen nekom poslanstvu na Istoku, upoznao Orijent i tamo stekao poznanstvo koje će mu odrediti život. Pružila mu se prilika promatrati ples derviša i to je isprva činio zauzevši stav pomalo nadmene i skeptične znatiželje koju su mnogi zapadnjaci u onim istočnim zemljama držali prikladnom, no sve gaje više fascinirala moć entuzijazma i posvemašnji zanos koji je nadahnjivao te pobožne plesače, a osobito je jedan od njih, neki mlad derviš visoka stasa i gotovo nadljudskoga držanja, plijenio njegovu pozornost i posve pridobio njegovo divljenje i ljubav. Nije odustajao sve dok se nije uspio upoznati, a na posljetku i sprijateljiti s Ahmedom. Od njega je Willibald sada naučio onu neobičnu vježbu služenju kojoj će on, a poslije i njegov sin, posvetiti život - skok preko vlastite sjene. Otkako je otkrio da se Ahmed često povlači u osamu radi posebnih vježbi tijekom kojih se znao brižljivo zaštititi od svakog znatiželjnog pogleda, nije imao mira sve dok mu derviš nije odao svoju tajnu. Upitavši usrdno derviša da što to radi tako potajice i u osami, Willibald na svoje čuđenje dobi kratak odgovor: "Preskačem svoju sjenu." "Ali to nije moguće," uzviknuo je Willibald, "to je suludo." "Vidjet ćeš", glasio je Ahmedov odgovor, te on naruči prijatelja da se idućega dana u određeno vrijeme pojavi na usamljenu mjestu iza staja konačišta za karavane. Tu gaje zapadnjak sada mogao vidjeti kako preskakuje svoju sjenu, to jest: vidio gaje kako skače s toliko okretnosti i brzine da nije bio u stanju prosuditi je li skakač doista bio spretniji i brži od vlastite sjene koja je, s njim se nadmećući, poskakivala na pijesku. Sjena nije dobivala ni trenutka predaha, a gospodar sjene doimao se kao da nema težine, lebdio je i kovitlao se u neprekidnim munjevitim skokovima poput leptira ili vretenca predajući se skakanju, kovitlanju, lijetanju. Je li sjena doista preskočena ili ne, ne samo daje ostalo nerazjašnjeno, već je zadivljenu promatraču postalo nebitno, zaboravio je na to i gledao skakača istim onim ganućem i divljenjem, istom onom slutnjom čuda i blaženstva, kao nekoć ples derviškoga zbora. Pošto Ahmed okonča svoju vježbu, zaustavi se na trenutak sklopljenih očiju, naizgled ni oznojen ni omamljen ni umoran, lica ozarena iskrenom srećom. Kada je otvorio oči, Willi-bald mu zahvali dubokim naklonom kakav je naučio za prijam kod sultana. Upitao je prijatelja na stoje mislio dok je skakao. "Na koga?", reče ovaj tihim glasom. "Na Njega kojemu skokovi nisu potrebni." Willibald odmah shvati. "... nisu potrebni?" ponovi upitno. Ahmed reče: "ON sam svjetlost je i nema sjena."

Do toga časa život Willibalda Starijega bilo je život ciljeva, stremljenja i ambicije; najprije se kao učitelj, kao pjesnik i glazbenik trudio steći priznanje i slavu, zatim kao časnik poštovanje i naklonost nadređenih. U tom se času odigra promjena. Njegov cilj više nije bio izvan njega samoga, a njegova sreća, njegovo zadovoljstvo nisu se više trebali izvana uvećavati ili umanjivati. Od tog časa cilj mu bijaše dosegnuti nešto od onoga što je poslije preskakanja vlastite sjene kao sreća i svjetlost blistalo na Ahmedovu licu, te on stade čeznuti za onim stupnjem predanosti koju je po prvi puta očima opazio u vrtložnom plesu derviša, a sada, tiše ali profinjenije, u pobožnoj plesnoj službi skakača preko sjene. Premda je bio naviknut na svakovrsne stroge tjelovježbe, dugo je potrajalo dok nije postigao, doduše, ne baš savršenstvo svoga prijatelja, no ipak izvjesnu spretnost.

(Napisano vjerojatno tijekom pedesetih godina.)

Kineska legenda

Priča kaže o Meng Hsijui:

Do ušiju kad mu dopre nedavno da umjetnici mladi dubiti vježbahu na glavi da bi gledanja nov način iskušali, MengHsia toj vježbi se odmah i sam podvrgnu i pošto ju neko vrijeme iskušavaše, on reče svojim učenicima: "Nov i ljepši sad zrijem ovaj svijet kada na glavu se postavim."

To se proču, te novatorima među mladim umjetnicima ta potvrda starog majstora na veliku diku bijaše.

Kako on bi veoma šutljive čudi i sljedbenike prije nazočnošću odgajaše i primjerom doli naukom, svaku mu izreku pozorno slušahu i drugima prenošahu.

No doskora, pošto riječi one ushitiše novatore, starce začudiše, pa i razljutiše, oglasi se opet izrekom novom. On nedavno, rekoše, izjavi ovo:

"Dobro je što čovjek dvije noge ima! Dubljenje na glavi za zdravlje ljudsko dobro nije, a dubilac ponovno kada se uspravi, svijet ga tada, na noge osovljena, dvostruko lijepo u oči gleda."

Te riječi velikoga majstora zgranuše silno kako mlade dubioce, što se izdanima il' izruganima nađoše, tako i mandarine.

"Danas", rekoše mandarini, "Meng Hsia tvrdi jedno, sutra posve oprečno. No, nije moguće dvije da istine ima. Tko bi od starosti nepametna starca još ozbiljno shvaćao?"

Majstoru bi dojavljeno kako novatori i mandarini o njem govorahu.

Nasmija se. No pošto ga njegovi zamoliše, on objasni:

"Postoji stvarnost, dječaci, i u nju ne treba dirati. Istine, međutim, riječima iskazana mišljenja o zbilji, bezbrojne su, i svakaje koliko točna toliko i pogrešna."

Na daljnja ga objašnjenja učenici, ma koliko se trsili, ne uspješe potaknuti.

(1959.)

BILJEŠKA O PISCU

Hermann Hesse (1877. - 1962.)

Plodonosni Nijemac Hermann Hesse jedan je od najčitanijih i najprevođenijih pisaca stoljeća. Mladež na Zapadu smatrala ga je začetnikom hipi-kulture te je osobitu popularnost stekao šezdesetih godina.

Pohađao je sjemenište, iz kojega bježi, a zatim radi kao knjižničarski i bravarski pomoćnik. Putuje u Indiju, koja ostaje njegova trajna inspiracija. Za Prvoga svjetskog rata djeluje u Crvenom križu. Nastanivši se stalno u Švicarskoj i postavši njen državljanin (1923.), Hesse javno istupa protiv nacističke ideologije i ratnog osvajanja. Njegova je prepiska s istomišljenikom Romainom Rollandom važno ljudsko i kulturno-povijesno svjedočanstvo toga vremena.

Vrhunac je Hesseova dometa roman "Stepski vuk" (Der Steppenwolf, 1927.). Brojne autorove knjige poezije sadrže nekoliko antologijskih pjesama. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost 1946. godine. Hesse je pisao i putopise i eseje.

Najpoznatija su mu djela: Peter Camenzind (1904.), Pod žrvnjem (1906.), Gertrud (1910.), Rosshalde (1914.), Demian (1919.), Siddhartha (1922.), Narcis i Zlatousti (1930.) i Igra staklenim perlama (1943.).

HERMANN HESSE

UMIJEĆE DOKOLICE

IZDAVAČ

Zagrebačka naklada

ZA IZDAVAČA

Zdenko Vlainić

UREDNIK

Krešimir Maligec

LEKTURA I KOREKTURA

Sandra Filipčić

LIKOVNA OPREMA

Zdenko Vlainić

KOMPJUTORSKA OBRADA NASLOVNICE

Dario Bajurin

GRAFIČKA PRIPREMA

Lobel Machala

TISAK ČVORAK - Zagreb

Copyright © ZAGREBAČKA NAKLADA 2002

www.zg-naklada.com

www.zg-naklada.hr